

Міхаель Бар-Зохар
Ніссім Мішаль

МОССАД

НАЙВИДАТНІШІ ОПЕРАЦІЇ
ІЗРАЇЛЬСЬКОЇ РОЗВІДКИ

ЄВРЕЙСЬКА БІБЛІОТЕКА

НАШ
формат

Моссад

MICHAEL BAR-ZOHAR
NISSIM MISHAL

MOSSAD

**THE GREATEST MISSIONS
OF THE ISRAELI SECRET SERVICE**

ECCO · NEW YORK · 2012

МІХАЕЛЬ БАР-ЗОХАР
НІССІМ МІШАЛЬ

МОССАД

НАЙВИДАТНІШІ ОПЕРАЦІЇ
ІЗРАЇЛЬСЬКОЇ РОЗВІДКИ

*Переклав з англійської
Олександр Михельсон*

«Наш Формат» · Київ · 2022

УДК 351.746(569.4)Моссад
Б 24

Бар-Зохар Міхаель, Мішаль Ніссім

Б 24 Моссад. Найвидатніші операції ізраїльської розвідки / пер.
з англ. Олександр Михельсон. К. : Наш Формат, 2022. 384 с. : іл.
Серія «Єврейська бібліотека».

ISBN 978-617-7973-87-3 (паперове видання)

ISBN 978-617-7973-88-0 (електронне видання)

Ізраїльський «Моссад» відомий як одна з найефективніших спецслужб світу. Але хто і як ще на зорі існування відомства намагався перетворити його на інструмент зведення особистих порохунків і чому цього таки не сталося? Коли й чому «Моссаду» доводилося діяти всупереч інтересам США та інших союзників Ізраїлю? Як банальний недогляд спецслужб призвів до викриття найбільшої таємниці Ізраїлю, а надмірний фанатизм ледь не завадив порятунку тисяч юдеїв в Африці?

Історик Міхаель Бар-Зохар і популярний телеведучий Ніссім Мішаль дають відповіді на ці та багато інших питань і розповідають, як насправді відбувалися операції «Моссаду». Їхніми джерелами були не лише офіційні дані, а й спогади безпосередніх учасників подій, що допомогло створити надзвичайно захопливу історію спецслужби.

УДК 351.746(569.4)Моссад

Видано за підтримки:

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД
БОРИСА ЛОЖКІНА

Перекладено за виданням: Michael Bar-Zohar, Nissim Mishal. *Mossad: The Greatest Missions of the Israeli Secret Service* (New York, Ecco, 2012, ISBN 978-0-06-212340-4).

This edition published by arrangement with Writers House LLC and Synopsys Literary Agency.

Єврейська бібліотека
Серія заснована 2021 року

ISBN 978-617-7973-87-3 (паперове видання)
ISBN 978-617-7973-88-0 (електронне видання)

Усі права застережено. All rights reserved
© Michael Bar-Zohar; Nissim Mishal, 2012
© Михельсон О., пер. з англ., 2021
© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2021

Неоспіваним героям,
невідомим битвам,
ненаписаним книжкам,
нерозкритим таємницям
і мрії про мир,
не відкинутій і не забутій ніколи

Міхаель Бар-Зохар

Емі Корман

за її поради,

її натхнення

і те, що є мені опорою

Ніссім Мішаль

Вступ

САМОТНІ В ЛЕВ'ЯЧІЙ ЯМІ¹

Потужний вибух 12 листопада 2011 року зруйнував таємну ракетну базу поблизу Тегерана, вбивши 17 вартових Ісламської революції² й перетворивши десятки ракет на гору обгорілого брухту. Загинув і генерал Хасан Теграні Могаддам, «батько» балістичної ракети «Шахаб» і керівник іранської ракетної програми. Але прихованою метою диверсії був не Могаддам. Нею став твердопаливний реактивний двигун, здатний доправити ядерну боеголовку за майже 10 тисяч кілометрів навколо земної кулі — від пускової шахти в Ірані до материкових США.

Нова ракета, яку намірилися створити іранські вожді, мала поставити під загрозу найбільші американські міста й перетворити Іран на панівну потугу світу. Листопадовий вибух затримав здійснення цього проєкту на кілька місяців.

Хоча ціллю стратегічної ракети була Америка, цілком можливо, що вибух, який зруйнував іранську базу, влаштувала ізраїльська спецслужба «Моссад»³. З моменту своєї появи за більше ніж 60 років до того вона безстрашно чинила таємну протидію загрозам для Ізраїлю та Заходу. А нині збирання «Моссадом» розвідданих і її операції мають як ніколи значний вплив на безпекові інтереси США — й у світі, й на території Америки.

Якщо вірити іноземним масмедіа, на зазначений час головним викликом для «Моссаду» була брутальна й недвозначна обіцянка іранської влади стерти Ізраїль з карти світу. Ведучи запеклу невидиму війну проти Ірану — за допомогою диверсій на ядерних об'єктах, ліквідації вчених-атомників, постачання через підставні компанії некондиційних обладнання й сировини на іранські заводи,

підбурювання до дезертирства високопосадових військовиків і ключових осіб із програми ядерних досліджень, запуску руйнівних вірусів в іранські комп'ютерні системи — «Моссад», як вважають, відвертав небезпеку набуття Іраном ядерного статусу і настання всіх тих наслідків, якими це обернулося б для Сполучених Штатів і решти світу. «Моссаду» вже вдалося на кілька років затримати появу іранської атомної бомби, і ось його прихована битва сягнула апогею, адже далі лишається тільки крайній засіб — воєнний удар.

За час боротьби з тероризмом «Моссад» від 1970-х років схопив або знищив десятки ватажків терористів у їхніх укріплених сховках у Бейруті, Дамаску, Багдаді та на підпільних штаб-квартирах у Парижі, Римі, Афінах, на острові Кіпр. Якщо вірити західним ЗМІ, 12 лютого 2008 року агенти «Моссаду» в Дамаску влаштували пастку на Імада Мугнію, військового лідера руху «Хезболла». Мугнія був затягим ворогом Ізраїлю, але також — номером один у списку найрозшукуваніших злочинців ФБР. Він спланував і здійснив у Бейруті теракт, унаслідок якого загинув 241 морський піхотинець США. За ним залишився кривавий слід, усіяний тілами сотень американців, ізраїльтян, французів та аргентинців⁴. Моссадівці й досі полюють на провідників «Ісламського джихаду» та «Аль-Каїди» на всьому Близькому Сході.

Проте коли «Моссад» попереджував Захід, що Арабська весна може перетворитися на Арабську зиму, ніхто не дослухався. У 2011 році Європа й Америка святкували те, що там сприйняли як світанок демократії, свободи та прав людини на Близькому Сході. Сподіваючись здобути симпатії єгиптян, Захід тиснув на президента Мубарака — свого найвірнішого союзника в арабському світі, аби той зрікся влади. Але натопт на площі Тахрир у Каїрі відразу ж спалив американський прапор, а потім маніфестанти штурмували ізраїльське посольство, вимагали розірвати мирну угоду з Ізраїлем і ув'язнювали активістів неурядових організацій, підтримуваних США. Вільні вибори привели до влади в Єгипті «Братів-мусульман», і сьогодні ця країна балансує на межі анархії та економічної катастрофи. Режим ісламських фундаменталістів пускає корені в Тунісі; слідом, схоже, готова піти й Лівія⁵. У Ємені — суцільні заворушення. У Сирії президент Асад винищує власний народ. Поміркованіші режими на кшталт Марокко,

Йорданії, Саудівської Аравії та еміратів Перської затоки почуваються так, ніби західні союзники їх зрадили. А надії на права людини, гендерну рівність, демократичні закони та правову державу, які надихали ці епохальні революції, було зметено партіями релігійних фанатиків — краще організованими і ближчими до мас.

Ця Арабська зима перетворила Близький Схід на міну уповільненої дії, що загрожує народові Ізраїлю та його союзникам на Заході. Як показав час, завдання «Моссаду» стали ризикованішими і водночас — життєво важливими для Заходу. Ця служба має вигляд найкращого оборонця від іранської ядерної загрози, від тероризму, від будь-чого, що може постати з близькосхідного хаосу. І, що важливіше, діяльність «Моссаду» відіграє роль останнього попереджувального пострілу заради уникнення відкритої війни.

Кров'ю «Моссаду» є його безіменні воїни — чоловіки й жінки, які ризикують своїми життями, мешкають під фальшивими личинами далеко від своїх родин, проводять зухвалі операції у ворожих країнах, де найменша помилка може вилитися в арешт, торттури чи смерть. За часів Холодної війни найгіршим, що загрозувало агентів, схопленому на Заході або в країнах комуністичного блоку, був обмін на іншого агента десь на оповитому вогким туманом берлінському мосту⁶. Російський чи американський, британський чи східнонімецький агент завжди знав, що він не сам, — завжди був хтось, хто визволить його з біди. Але для самотніх воїнів «Моссаду» немає обмінів і оповитих туманом мостів; за свою відвагу вони платять власними життями.

У цій книжці ми проллємо світло на найвидатніші операції та найхоробріших героїв «Моссаду» — як і на помилки та провали, що далеко не раз кидали тінь на імідж спецслужби та змушували похитнутися самі її підвалини. Ці операції окреслили долю Ізраїлю, а багато в чому — й долю всього світу. Що ж до агентів «Моссаду», то те, що їх єднає, — це глибока, ідеалістична любов до своєї країни, безмежна відданість її життю та виживанню, готовність наражатися на найгостріші ризики і піддаватися найбільшій небезпеці. Заради Ізраїлю.

¹ Натяк на біблійну історію пророка Даниїла, який завдяки Божій допомозі вийшов неушкодженим із ями з левами, куди перський цар наказав його кинути за відданість

юдейській вірі. (Тут і далі примітки перекладача.)

2 Корпус вартових Ісламської революції — мілітарно-політична структура, утворена після клерикальної революції 1979 року в Ірані. Існує як паралельна до збройних сил цієї країни «елітна армія» зі своїми сухопутними, військово-повітряними, військово-морськими силами та силами спецоперацій. За різними даними налічує 150–250 тисяч особового складу.

3 Повну назву таємної служби перекладають як «Відомство розвідки і спеціальних завдань», де слово «моссад» означає, власне, «відомство».

4 Імад Фаез Мугнія (також Мугніе, Мугнійо тощо; *англ.* Mugniyeh), бойовик і активіст Організації визволення Палестини, а пізніше — один із засновників і лідерів «Хезболли» й один з наставників Усами бен Ладена в питаннях організації терактів. Окрім представників перелічених у книжці національностей, чинив теракти проти росіян: у 1984 році особисто вбив радянського дипломата в Лівані Андрія Каткова, а у 2000-му zorganizував напад на російське посольство в цій країні.

5 Після політичних реформ 2014 та 2019 років політична, а потім і економічна ситуація в Єгипті відносно стабілізувалася внаслідок приходу до влади під помірковано націоналістичними гаслами ставлеників великого бізнесу за підтримки західних політичних кіл. Натомість у Лівії Арабська весна, як відомо, завершилася тривалою громадянською війною із залученням військових з'єднань з низки західних держав.

6 Натяк на Глінікський міст між Західним Берліном (НДР) і Потсдамом (ФРН), де протягом Холодної війни відбулася низка обмінів заарештованими розвідниками між СРСР і США. В одному випадку з радянського боку разом з американськими агентами фігурував радянський дисидент українського походження Натан Щаранський, який пізніше став авторитетним політиком і державним діячем Ізраїлю.

ЦАР ТІНЕЙ

Наприкінці літа 1971 року понад узбережжям шаленіла буря, і штормові хвилі накочувалися на пляжі Гази. Місцеві рибалки-араби завбачливо лишалися на березі: день був не найкращий, щоб кидати виклик підступній стихії. Раптом під їхніми ошелешеними поглядами з бурхливих хвиль виткнулось і важко тицьнулося в мокрий пісок потріпане судно. Кілька арабів у м'ятому, мокрому одязі та куфіях перестрибнули через борти й побрели до суші. З їхніх неголених облич було видно, що вони перенесли важку та довгу морську мандрівку; проте прибулі не мали часу відпочивати — вони рятували свої життя. У збуреному морі з'явився ізраїльський торпедний катер, що повним ходом ішов до них, несучи на палубі солдатів у повному бойовому спорядженні. Коли він наблизився до берега, вояки повистрибували на мілководдя і відкрили вогонь по втікачах-палестинцях. Двоє чи трое місцевих хлопчаків, що бавилися на пляжі, підбігли до тих і потягли їх у гущавину фруктового саду неподалік; ізраїльські солдати втратили їхній слід, але продовжували прочісувати узбережжя.

Пізніше того самого вечора до саду обережно пробрався молодий палестинець із автоматом Калашникова. Утікачів, що збилися до купи, він виявив аж у найдальшому закутку.

— Хто ви, браття? — спитав він.

— Члени Фронту визволення Палестини, — відповіли йому. — З табору біженців у Тірі, в Лівані.

— Мархаба (ласкаво просимо), — сказав юнак.

— Ти чув про Абу-Сеїфа, нашого командира? Він послав нас зустрітися з командирами ФВП у Бейт-Лакхії (місто-осередок

терористів на півдні сектору Газа). Ми маємо гроші та зброю і хотіли б координувати наші з вами дії.

— Я вам допоможу, — запевнив парубок.

Наступного ранку кілька озброєних терористів провели прибульців до окремого будинку на території табору біженців у Джебалії². Їх завели до просторої кімнати та запросили сісти за стіл. Незабаром до кімнати зайшли командири ФВП, яких вони і прагнули побачити. Ті обмінялися з ліванськими побратимами теплими привітаннями й розсілися навпроти.

— Можемо починати? — спитав кремезний лисий молодий чоловік у червоній куфії — схоже, лідер ліванської групи. — Усі тут?

— Усі.

Ліванець підніс зап'ястя до очей і поглянув на годинник. Це був задалегідь обумовлений знак. «Ліванські емісари» раптом вихопили пістолети й відкрили вогонь. Менше ніж за хвилину всі бейт-лахійські терористи були мертві. «Ліванці» вибігли з будівлі, промчали покрученими провулками табору біженців і заюрмленими вулицями Гази та незабаром опинилися на ізраїльській території. Того вечора чоловік у червоній куфії — командир секретного загону спецпризначення «Рімон», капітан Армії оборони Ізраїлю (АОІ) Меїр Даган — доповідав генералу Аріелеві (Аріку) Шарону про успіх операції «Хамелеон». Усіх лідерів ФВП у Бейт-Лакії — ціле смертоносне терористичне угруповання — було знищено.

Даган мав лише 26 років, але вже був легендарним бійцем. Він спланував усю цю операцію: маскування під ліванських терористів, прибуття з ізраїльського порту Ашдода на старезному судні, переховування протягом ночі, зустріч із ватажками терористів і маршрут відходу після акції. Зорганізував навіть удавану погоню ізраїльського торпедного катера. Даган був природжений партизан — сміливий, винахідливий і не скутий традиційними правилами. Іцхак Рабин якось сказав: «Меїр наділений унікальною здатністю розробляти антитерористичні операції, схожі на блокбастери».

Майбутній директор «Моссаду» Дані Ятом пригадував Дагана кремезним молодиком із гривою темного волосся, який прибув вступати до найпрестижнішого ізраїльського спецпідрозділу «Саєрет Маткаль» і вразив усіх умінням метати ніж. Своїм величезним

клинком з арсеналу командос міг уразити будь-яку ціль. Хоча він був ще й чудовим стрільцем, успішно скласти вступні тести в «Саерет Маткаль» йому не вдалося, тож Даган мусив задовольнитися срібними крилами повітряного десанту.

На початку сімдесятих його направили до сектору Газа, який був захоплений Ізраїлем під час Шестиденної війни 1967 року й відтоді став осиним гніздом тероризму. Палестинські терористи вбивали ізраїльтян у секторі Газа і в самому Ізраїлі щодня — кидали бомби, підкладали вибухівку, розстрілювали з ручної зброї; АОІ майже втратила контроль над бунтівними таборами біженців. У 1971 році, 2 січня, коли кинута терористом у машину родини Аройо граната розірвала двох чарівних малюків — п'ятирічну Абігейл і восьмирічного Марка, — генерал Аріель Шарон вирішив, що мусить покласти цій кривавій бійні край. Він залучив і декого зі старих товаришів своєї пошрамованої в боях юності, й певну кількість обдарованих молодих бійців. Одним із них і став кругловидий, приземкуватий, міцний та трохи кульгавий Даган. (Під час Шестиденної війни він наступив на міну. Лікуючись від ран у Медцентрі імені Моше Сороки, що в Беер-Шеві, він закохався у свою медсестру Біну, й, коли він одужав, вони побралися.)

Сформованого Шароном підрозділу офіційно не існувало. Його завдання полягало в знищенні терористичних організацій сектору Газа за допомогою ризикованих, неконвенційних методів. Даган час від часу прогулювався окупованою Газою із ціпком, доберманом і кількома пістолетами, револьверами й автоматами. Дехто стверджує, що його помічали в небезпечних провулочках Гази, де він в арабському вбранні неквапом проїздив верхи на віслюкові. Каліцтво ніяк не послаблювало його рішучості здійснювати найнебезпечніші операції. Погляди партизана були простими: є вороги — погана частина арабів, що хоче нас убити, — тож мусимо вбити їх перші.

Вступивши в підрозділ, Даган створив «Рімон», перший таємний ізраїльський спецзагін, бійці якого під виглядом арабів діяли просто в серці розташування супротивника. Перевдягатися їм доводилося, щоб вільно пересуватись у натовпах справжніх арабів і непоміченими підбиратися до своїх цілей. Вони швидко стали відомими як «Арікова група ліквідації» й, коли вірити чуткам, нерідко холоднокрівно

вбивали взятих у полон терористів. Подейкували, що часом вони приводили терориста до темного провулка і заявляли: «Маєш дві хвилини, щоб утекти», — а коли він робив таку спробу, пристрілювали його. Часом могли «забути» на видноті ніж або пістолет, а коли бойовик хапався за нього, вбивали того на місці. Журналісти писали, ніби Даган щоранку виходить на пустище і, доки пісяє за допомогою однієї руки, з іншої стріляє по баночках з-під кока-коли. Даган таку інформацію заперечував. «До всіх нас приклеюються які-небудь міфи, — казав він, — але дещо з написаного є просто брехнею».

Бійці крихітного ізраїльського спецзагону вели важку, жорстоку війну, щодня ризикуючи своїми життями. Чи не щовечора Даганові люди перевдягалися жінками або рибалками й виходили на пошуки терористів, особи яких уже було встановлено. У середині січня 1971 року, вдавши із себе арабських терористів, вони заманили в засідку на півночі сектору Газа членів ФАТХ і в перестрілці, що тоді розпочалася, знищили ворогів. Того самого року, 29 січня, тепер уже у формі, Даган і його люди на двох джипах їхали околицями джебалійського табору біженців. Дорогою їм трапилося таксі, й Даган упізнав серед пасажирів відомого терориста Абу-Німера. Він наказав зупинити джипи, його бійці оточили таксі. Даган підійшов до автівки, і тут з неї вискочив Абу-Німер, розмахуючи затиснутою в руці гранатою. Дивлячись Даганові в очі, він висмикнув чеку. «Граната!» — закричав Даган, але замість кинутися на землю стрибнув на чоловіка, повалив його і вирвав знаряддя смерті з його руки. За це капітана нагородили медаллю «За відвагу». Стверджують, що, віджбурнувши гранату подалі, Даган убив Абу-Німера голіруч.

Роки по тому в одному зі своїх нечастих інтерв'ю Даган сказав ізраїльському журналістові Рону Лешему: «“Рімон” не був “групою ліквідації”... Ми перебували не на Дикому Заході, де кожен одразу хапається за зброю. Ніколи не завдавали шкоди жінкам або дітям... Атакували людей, які були свідомими вбивцями. Знищували їх і стримували інших. Заради захисту цивільних держава іноді змушена робити те, що суперечить нормам демократії. Так, це правда, що в спецзагонах на кшталт нашого межі дозволеного можуть розмитися. Саме тому командир мусить бути впевнений, що його люди — найкращі. Найбрудніші акції треба здійснювати найчеснішим».

Демократично чи ні, але Шарон, Даган і їхні колеги значною мірою використали тероризм у Газі, й на цілі роки ця місцевість стала тихою та мирною. Хоча дехто стверджує, що Шарон напівжартома сказав про свого вірного помічника: «Спеціальність Меїра постійно вимагає відділяти арабську голову від тіла»⁸.

Проте мало хто знав справжнього Дагана. Він народився під ім'ям Меїра Губермана, а сталося це поблизу Херсона, в Україні, у залізничному вагоні, яким його сім'я діставалась із Сибіру до Польщі. Більшість його родичів загинули під час Голокосту. Меїр емігрував з батьками до Ізраїлю і виріс у бідному передмісті давнього арабського містечка Лод, кілометрів за двадцять п'ять на південь від Тель-Авіва. Багато хто знав його як непереможного бійця, та лише одиниці відали про його таємні захоплення: то був завзятий читач історичних книжок, вегетаріанець, Меїр кохався у класичній музиці, мав за хобі малювання і скульптуру.

З ранніх років його переслідували думки про жахливі страждання рідних і всього єврейського народу під час Голокосту. Захисту новонародженої Держави Ізраїль він присвятив життя. Зростаючи в армійській ієрархії, у кожному новому кабінеті найперше вішав на стіну велике фото, на якому загорнутий у молитовне покривало старий єврей стояв навколішки перед двома офіцерами СС, один з яких тримав кийок, а інший — пістолет. «Цей старий був мій дід, — пояснював Даган відвідувачам. — Коли дивлюся на це фото, я розумію, що ми повинні бути сильними й захищатися, щоб Голокост більше ніколи не повторився».

Чоловік на фотографії справді був Дагановий дід на ім'я Бер Ерліх Слушний. Його вбили в польському містечку Лукув за кілька секунд після того, як зробили знімок.

Під час Війни Судного дня 1973 року Даган у складі розвідгрупи одним із перших ізраїльтян перетнув Суецький канал. У Ліванську війну 1982-го він на чолі своєї бронетанкової бригади ввійшов у Бейрут. Незабаром його призначили комендантом «зони безпеки» в південному Лівані, й там з-під обсмаленого полковницького мундира знову проглянув партизан-авантюрист. Він воскресив принципи таємності, маскуванню та обману противника, напрацьовані в часи своєї роботи в Газі. Його бійці придумали своєму залюбленому в

таємниці шефові прізвисько — називали його Царем Тіней. Життя в Лівані — з його таємними альянсами, зрадами, жорстокістю, фантомними війнами — було йому цілком до душі. «Навіть коли моя танкова бригада ще не вступила в Бейрут, — розповідав він, — я вже добре знав це місто». І як Ліванська війна вже скінчилася, він не полишив своїх ризикованих справ. Начальник генштабу Моше Леві 1984 року виніс йому офіційну догану за те, що Даган в арабському вбранні вештався біля штаб-квартири терористів у містечку Бахамдун (неподалік Бейрута).

За часів інтифади (палестинського повстання 1987–1993 років), коли його перевели на Західний берег радником начгенштабу Егуда Барака, Даган відновив свої старі звички і навіть переконав Барака приєднатися. Обоє, ніби щирі палестинці, вдяглись у спортивні костюми, знайшли «мерседес» лазурового кольору з місцевими номерами та поїхали оглядати небезпечну стару частину міста Наблус. Коли вони повернулися і підїхали до будівлі штабу, тамтешня охорона спершу перелякалась — а коли впізнала їх, була в захваті.

Уже в чині генерал-майора Даган 1995 року подав у відставку і разом зі своїм добрим другом Йосі Бен-Гананом рушив у півторарічну мандрівку мотоциклами по азійських рівнинах. Та їхню подорож уже на початку перервала звістка про вбивство Іцхака Рабина. Повернувшись додому, Даган певний час пропрацював у керівництві антитерористичних структур, без особливого ентузіазму спробував бути бізнесменом і взяв участь у виборчій кампанії Шаронової партії «Лікуд». У 2002-му він нарешті відійшов від справ і оселився у власному будинку в сільській місцевості Галілеї — зі своїми книжками, музикою, палітрою та скульпторським різцем.

Через три десятки років після Гази він, відставний генерал, почав будувати стосунки зі своєю сім'єю: «Я ніби прокинувся і раптом зрозумів, що мої діти вже вирости», аж тут отримав дзвінок від давнього приятеля, на той час уже прем'єр-міністра Аріеля Шарона. «Я хочу, щоб ти очолив “Моссад”, — заявив Шарон своєму 57-річному другові. — Мені потрібен директор “Моссаду” з міцною хваткою».

То був 2002-й, і «Моссад» таки втрачав хватку. За попередні роки сталося кілька провалів, які завдали престижеві спецслужби тяжких ударів. Широко висвітлюваний у пресі невдалий замах на провідного

лідера «Хамасу» у йорданській столиці Аммані, арешти ізраїльських агентів у Швейцарії, на Кіпрі та в Новій Зеландії неабияк зашкодили репутації відомства. Глава «Моссаду» Ефраїм Галеві не виправдав надій. Колишній посол Ізраїлю в Євросоюзі, він виявився добрим дипломатом і аналітиком, але не був ані справжнім лідером, ані бійцем. Шарон потребував безстрашного і креативного керівника «Моссаду», що став би грізною зброєю проти ісламського тероризму й іранського реактора.

У «Моссаді» Дагану не зраділи. Чужинець, більше сфокусований на бойових операціях, він не надто цікавився тонким аналізом розвідувальних даних чи таємною дипломатичною грою. Кілька вищих офіцерів відомства звільнилися на знак протесту, але Даган тим не переймався. Він відновив бойові підрозділи, налагодив тісні робочі зв'язки з іноземними спецслужбами й занурився в іранську проблему. Коли 2006 року вибухнула катастрофічна Друга ліванська війна, він виявився єдиним ізраїльським лідером, який виступив проти стратегії на основі масованих бомбардувань. Він вірив у наземний наступ, сумнівався, що війну можуть виграти військово-повітряні сили, і лишився після війни незаплямованим.

Однак преса продовжувала активно шпетити його за суворе ставлення до підлеглих. Розчаровані офіцери «Моссаду», яких виганяли зі служби, одразу бігли зі своїми скаргами до журналістів, і Даган перебував під постійним вогнем критики. «Який-який Даган?» — написав один популярний колумніст.

Та одного дня заголовки змінилися. Шпальти щоденних газет заповнили улесливі статті, по вінця сповнені прикметників найвищого ступеня порівняння. Вони кричали про «людину, яка повернула честь “Моссаду”».

Під Дагановим проводом «Моссад» спромігся на те, що доти годі було й уявити: убивство в Дамаску маніяка з «Хезболли» Імада Мугнії, знищення сирійського атомного реактора, ліквідацію ключових ватажків терористів у Лівані та Сирії і, що найвизначніше, неослабну, безжальну та успішну кампанію проти таємної іранської програми щодо розроблення ядерної зброї.

7 У таборі біженців поблизу палестинського міста Джебалія на площі менше ніж 1,5 квадратного кілометра проживає майже 100 тисяч осіб. Він вважається одним із найщільніше населених місць на Землі, а також — осередком палестинського тероризму.

8 В оригіналі: «Meir's specialty is to separate the head of an Arab from his body» — натяк водночас на «спеціальність», що передбачала жорстоке поводження з терористами, та на «специфіку» — глибоке розуміння Даганом арабських способу мислення, культури і традицій, інакше кажучи, на його «арабську голову», на чому наголошували всі його біографи.

ПОХОРОНИ В ТЕГЕРАНІ

О пів на п'яту вечора 23 липня 2011 року на вулиці Бані Хашем у південному Тегерані з'явилися двоє озброєних мотоциклістів. Вихопивши з-під шкірянок автомати, вони розстріляли чоловіка, що саме збирався зайти у свій будинок, і зникли з місця події задовго до прибуття поліції. Жертвою виявився Даріуш Резаї Неджад, 35-річний професор фізики й важлива фігура в іранській ядерній програмі. Під його керівництвом розробляли електронні запали для активації боеголовок.

Резаї Неджад став не першим іранським науковцем, якому довелося зустріти насильницьку смерть. Офіційно Іран розвивав ядерні технології лише для мирного використання і заявляв, що збудована за допомогою Росії АЕС у провінції Бушер — важливий виробник електроенергії — є свідченням цих благих намірів. Проте, крім Бушеру, на території країни було встановлено наявність іще цілої низки ядерних реакторів, усі — під щільною охороною, майже ні для кого не доступні. Із часом Іран змушений був визнати існування деяких із цих центрів, хоча заперечував, що вони мають стосунок до створення зброї. Але на той час західні спецслужби та місцеві підпільні організації вже розкрили особи кількох провідних університетських науковців, причетних до створення першої іранської ядерної бомби. Ті, кого можна було ідентифікувати хіба що як «невідома сторона», розпочали безжальну війну за зупинку іранської ядерної програми.

О пів на восьму ранку 29 листопада 2010 року на півночі Тегерана мотоцикліст у шоломі із затемненим склом пішов на обгін авто доктора Маджида Шахріярі, наукового керівника іранських ядерних проєктів. Порівнявшись із машиною, мотоцикліст наліпив на її задне

скло якийсь пристрій. За кілька секунд пролунав вибух, що вбив 45-річного фізика й поранив його дружину. У той самий час на вулиці Аташі в південному Тегерані інший мотоцикліст зробив те саме з «Пежо-206» іще одного провідного іранського ядерника, доктора Ферейдуна Аббасі-Девані. Унаслідок вибуху науковця та його дружину було поранено.

Іранська влада відразу ж звинуватила «Моссад». Роль кожного з двох учених у розробленні іранської атомної зброї була оповита завісою таємності, але керівник програми Алі Акбар Салехі заявив, що Шахріярі став мучеником, а залучений до роботи над програмою колектив утратив свою «найдорожчу квітку».

Президент Ахмадінежад теж визнав заслуги обох жертв, причому в оригінальний спосіб: щойно Аббасі-Девані одужав від ран, глава держави призначив його віцепрезидентом.

Нападників так і не знайшли.

За десять восьма ранку 12 січня 2010 року. Професор Масуд Алі Мохаммаді вийшов зі свого будинку на проспекті Шаріяті у фешенебельному районі Гейтарі на півночі Тегерана. Він прямував до своєї лабораторії в Технологічному університеті імені Шарифа.

Коли спробував відчинити дверцята свого авто, потужний вибух струсонув тихий квартал. Силовики, які поквапилися на місце події, побачили, що й авто, і тіло Мохаммаді розірвало на шматки. Вибухівку було сховано в припаркованому поруч мотоциклі. Іранські медіа оголосили, що замах здійснили агенти «Моссаду». Президент Ахмадінежад заявив: «Цей замах укотре нагадує нам, до яких методів удаються сіоністи».

П'ятдесятирічний професор Мохаммаді спеціалізувався на квантовій механіці й був радником у межах ядерної збройної програми. Європейські медіа повідомляли, що він служив у Корпусі вартових революції. Щоправда, життя Мохаммаді, як і його смерть, оповиті таємницею. Частина його друзів наполягала, ніби він працював лише в теоретичній сфері й ніколи не долучався до воєнних проєктів. Дехто також заявляв, що він підтримував дисидентський рух і брав участь в антиурядових протестах.

Утім, як виявилось, чи не половина присутніх на його похороні належали до вартових революції. Його домовину несли офіцери

Корпусу. Подальші розслідування преси однозначно підтвердили, що Мохаммаді був активно залучений до реалізації іранських ядерних амбіцій.

У січні 2007 року агенти «Моссаду», як припускають, за допомогою радіоактивної речовини вбили доктора Ардешира Хосейнпура. Із посиленням на дані розташованого в Техасі аналітичного центру «Стратфор» про замах повідомив лондонський тижневик «Санді таймс». Іранські урядовці висміяли це повідомлення, заявивши, що «Моссад» ніколи не зміг би провести на території Ірану подібної операції та що «професор Хосейнпур задихнувся в диму під час пожежі у своєму помешканні». Вони запевняли: 44-річний науковець був лише визнаним фахівцем з електромагнетизму і не мав жодного стосунку до іранських ядерних досліджень.

Але, як виявилось, Хосейнпур працював у розташованому в Ісфагані секретному дослідному центрі, де уранову руду перетворювали на газ. Потім речовину використовували для збагачення урану на «каскадах» центрифуг в укріпленому підземному центрі в місті Натанз на задвірках тієї самої провінції. Хосейнпур 2006 року отримав найпрестижнішу іранську премію за технічні та наукові досягнення, а на два роки раніше його вшанували найвищою в цій країні відзнакою за військові розробки².

Замахи на іранських учених-ядерників були лише одним із фронтів набагато ширшого театру воєнних дій. Згідно з британською газетою «Дейлі телеграф», очолюваний Даганом «Моссад» залучив до цієї боротьби подвійних агентів, диверсійні групи, саботаж, воєнні операції — і сформував достатній запас міцності, аби роками провадити приховані атаки на іранську програму з розроблення ядерної зброї.

Як висловилася директорка аналітичного відділу в «Стратфорі» Ріва Бхалла, «у співпраці зі Сполученими Штатами таємні операції Ізраїлю було сфокусовано і на знищенні ключових людських ресурсів ядерної програми, і на саботажі матеріального постачання». За її словами, до цієї тактики Ізраїль удавався на початку вісімдесятих щодо Іраку, де агенти «Моссаду» зліквідували трьох учених-ядерників, загальмувавши так запуск розміщеного неподалік від Багдада атомного реактора «Осірак»¹⁰.

У процесі цієї неоголошеної війни Даґанів «Моссад» успішно стримував появу іранської ядерної бомби, чим перешкоджав утіленню найбільшої небезпеки для Ізраїлю із часу його заснування — погрозам Ахмадінеджада стерти цю країну з карти світу.

Однак ті малозначущі перемоги не можуть виправдати найбільшого провалу в історії «Моссаду» — неспроможності викрити іранський таємний ядерний проєкт від самих його початків. Іран уже не перший рік розбудовував свою ядерну міць — а Ізраїль не мав доказів того. Іран інвестував у це великі суми, залучав науковців, створював таємні бази, проводив складні випробовування — а Ізраїль нічого не знав. Від тієї миті, коли Іран під проводом Хомейні вирішив стати ядерною потугою, тамтешня влада вдавалася до маніпуляцій, хитрощів і стратегем, які незмінно пошивали в дурні західні спецслужби, зокрема й «Моссад».

Ще іранський шах Реза Пехлеві почав будівництво двох ядерних реакторів — для мирних і воєнних цілей водночас. Цей проєкт, запущений у 1970-х роках, не викликав в Ізраїлі ані найменшої стривоженості: тоді ця держава була близькою союзницею Ірану. Міністр оборони Ізраїлю генерал Езер Вейцман приймав 1977 року в стінах свого міністерства в Тель-Авіві генерала Хасана Туфаняна, відповідального за модернізацію іранської армії; Ізраїль надавав своєму союзникові сучасну зброю та військову техніку. Згідно зі стенограмою конфіденційних переговорів, Вейцман запропонував постачити Ірану високотехнологічні ракети класу «земля — земля», а генеральний директор Міноборони доктор Пінхас Цусман вразив Туфаняна заявою, що ці ізраїльські ракети можна переобладнати під ядерні боєголовки. Але чиновники не встигли здійснити своїх планів: двосторонні відносини змінила революція в Ірані. Ісламістський уряд винищував прибічників шаха і проголосив антиізраїльський курс. Хворий шах залишив країну, яка опинилася в руках аятоли Хомейні та відданих йому мулл.

Хомейні вмить заборонив ядерний проєкт, який вважав «антиісламським». Будівництво реакторів зупинили, обладнання демонтували. Але у 1980-х спалахнула кривава війна між Іраком та Іраном. Саддам Хусейн застосовував проти іранців бойові отруйні гази. Те, що найлихіший ворог використовував неконвенційну зброю,

змусило аятол переглянути свою оборонну політику. Ще за життя Хомейні його майбутній спадкоємець Алі Хаменеї звелів іранським військовикам розробляти нові види озброєнь — біологічні, хімічні і ядерні, — аби протистояти зброї масового ураження, націленій з Іраку. Невдовзі догідливі релігійні ватажки вже закликали зі своїх кафедр до зняття заборони на «антиісламські» озброєння.

Фрагментарні повідомлення про іранські розробки почали ширитися в середині вісімдесятих. Із занепадом у 1989-му Радянського Союзу Європу захлеснули чутки про спроби Ірану купити ядерні боеголовки в безробітних генералів і зголоднілих науковців із колишньої радянської еліти. Західна преса з найдраматичнішими подробицями розписувала історії загадкових зникнень таких учених і воєначальників, припускаючи, що їх завербували іранці. Репортери, не шкодуючи уяви, повідомляли про опломбовані вантажівки, які, оминаючи прикордонний і митний контроль, прямували зі Східної Європи на Близький Схід. Журналістські джерела в Тегерані, Москві та Пекіні донесли до світу інформацію про підписану угоду між Іраном і Росією щодо будівництва АЕС у Бушері, на узбережжі Перської затоки, і про угоду з Китаєм, яка передбачала будівництво двох менших реакторів.

Занепокоєні США та Ізраїль розіслали по Європі команди спецагентів, яким наказали розшукати продані Ірану радянські атомні бомби й сліди завербованих науковців. Але безрезультатно. Сполучені Штати піддали Росію та Китай потужному тискові, вимагаючи розірвати угоди з Іраном. Китай поступився і скасував відповідні домовленості. Росія вирішила від угод не відмовлятися, але затягувала час. Реактор будували 20 років, а параметри його експлуатації було суворо обмежено російським і міжнародним контролюми.

Ось тільки Сполученим Штатам та Ізраїлю у світлі охолодження відносин з Іраном варто було розширити пошуки. Главам «Моссаду» та ЦРУ забракло розуміння, що російський і китайські реактори були лише прикриттям, димовою завісою для «найкращих у світі розвідслужб». Потай Іран уже запустив циклопічний проєкт перетворення на ядерну державу.

Восени 1987 року в Дубаї відбувалася таємна зустріч. У маленькому запиленому кабінеті зібралися восьмеро: троє іранців, двоє

пакистанців і троє європейських науковців, що працювали на Іран (два з них були німці).

Представники Ірану та Пакистану підписали конфіденційну угоду. Пакистанцям передали значну суму. Якщо точніше, її отримав керівник пакистанської ядерної програми доктор Абдул Кадір Хан.

Цю програму Пакистан офіційно розпочав на кілька років раніше, щоб досягти військового паритету зі своїм архіворогом — Індією. Доктор Хан гостро потребував необхідних для виготовлення ядерної бомби розщеплюваних матеріалів. А проте він вирішив робити ставку не на плутоній, який утворюється в класичних ядерних реакторах, а на збагачений уран. Уранова руда містить лише 1 % урану-235, без якого неможливо створити ядерний заряд, і 99 % непридатного для цього урану-238. Доктор Хан розробив метод перетворення природного урану на газ і закачування в центрифуги, об'єднані в одну виробничу лінію, що називається каскадом. У цих установках, які перемішують газ із неймовірною швидкістю 100 000 обертів на хвилину, легший уран-235 відділяється від важчого урану-238. Унаслідок тисяч повторів цього процесу в центрифугах накопичується збагачений уран-235. Після зворотного перетворення газу на тверду субстанцію він стає тією самою речовиною, яка потрібна для створення ядерного заряду.

Креслення центрифуг Хан викрав у URENCO, європейської компанії, у якій працював на початку 1970-х, і згодом почав виробляти їх у Пакистані. Досить скоро Хан став «торговцем смертю» — він продавав свої методи, формули й ті самі центрифуги. Іран був головним з його клієнтів, серед яких значилися також Лівія та Північна Корея.

Іранці купували центрифуги і в інших місцях, а із часом навчилися будувати їх самі. Раз у раз до Ірану прибували величезні партії урану, центрифуг, електроніки, запасних частин. Для оброблення уранової руди, розміщування центрифуг і відновлювання з газу твердого урану було збудовано потужні виробництва; іранські науковці їздили до Пакистану, пакистанські фахівці відвідували Іран — і ніхто про це нічого не знав.

Іранці подбали про те, щоб розкласти яйця в різні кошики. Ядерний проєкт розпорошили по військових базах, замаскованих лабораторіях і загублених у глушині «фабриках» на території всієї країни. Деякі з тих

центрів збудували під землею й оточили батареями протиповітряних ракет. Один завод стояв у Ісфагані, другий — в Араку; найважливіший, із центрифугами, побудували в Натанзі, а четвертий — у священному місті Кум. За найменшої підозри, що розташування того чи того центру могло бути виявлене, іранці переносили все в інше місце, прибираючи навіть забруднений радіоактивними речовинами шар ґрунту. Також вони вміло заплутували й дурили інспекторів МАГАТЕ. Глава цієї організації доктор Мухаммед аль-Барадеї, єгиптянин, поведився так, ніби щиро вірить кожній облудній заяві іранців, і випускав догідливі звіти, що давали їхній державі змогу продовжувати реалізацію її смертоносних планів.

Американські можновладці вперше зрозуміли істинний розмах іранських розробок тільки 1 червня 1988 року. Перед слідчими ФБР у Нью-Йорку з'явився пакистанський перебіжчик, який просив політичного притулку. Він назвався доктором Іфтіхаром Ханом Чоудрі й розкрив увесь масштаб таємної співпраці між Іраном і Пакистаном, виказав роль доктора Хана, описав зустрічі, у яких брав участь, назвав причетних до іранського проєкту пакистанських експертів.

Факти й імена, які повідомив доктор Чоудрі, перевірило ФБР, і їхню істинність підтвердили. Бюро розслідувань таки порекомендувало надати Чоудрі статус політичного біженця — але його свідчення так і не стали підставою для подальших розслідувань. Можливо, через недбальство американське політичне керівництво поклато стенограми розповідей Чоудрі в шухляду, не зініціювало жодних дій і ні про що не попередило Ізраїль. До того, щоби правда про Іран впливла на поверхню, мало минути ще чотири роки.

Про існування двох ядерних центрів — в Араку та Натанзі — світовим медіа несподівано повідомили в серпні 2002 року учасники іранського підпільного руху «Моджахеддін е-Халк» (Організація моджахедів іранського народу, ОМІН). Подальшими роками ОМІН продовжувала розкривати нові факти про іранський ядерний проєкт, тож виникли певні підозри, що справжні джерела інформації перебувають за межами Ірану. В ЦРУ продовжували ставитися до цієї інформації скептично: там припускали, що так ізраїльтяни та британці просто намагаються спровокувати США на ризиковані дії. Скидалося на те, що в ЦРУ переконані: «Моссад» і британська МІ6 згодують

ОМІН власні розвіддані, аби скористатись іранською опозицією як джерелом, якому віритиме світова спільнота. Власне, наші джерела в Ізраїлі підтвердили, що циклопічний комплекс центрифуг у загубленому серед пісків Натанзі насправді першим виявив один спостережливий офіцер «Моссаду». Того ж таки 2002 року іранські підпільники передали ЦРУ ноутбук із великою кількістю збережених на ньому документів, не пояснивши, як він потрапив до них у руки. У критично налаштованих американців виникла підозра, що комп'ютер тільки нещодавно завантажили відсканованою документацією; вони звинуватили «Моссад» у тому, що ізраїльтяни підкинули лідерам ОМІН свої розвіддані, щоб ті вже від себе передали їх на Захід.

Але на робочих столах американців і європейців уже виростили стоси інших доказів, і врешті-решт їм довелося поглянути у вічі правді. Чутки про прибуткову торгівлю смертю, яку вів доктор Хан, розійшлися світом. У підсумку заплаканий науковець з'явився на пакистанському телебаченні із зізнанням, що й справді продавав ноухау, консультації та центрифуги Лівії, Північній Кореї та Ірану й заробляв на цьому мільйони. Пакистанський уряд не забарився гарантувати «доктору Смерті» повну амністію, адже той був «батьком» їхньої ядерної бомби.

Тепер Ізраїль став головним джерелом інформації про Іран. Меїр Даган і його «Моссад» надали американській розвідці дані про таємний ядерний центр, збудований іранцями в Кумі; вважають, що Ізраїль причетний також до втечі з Ірану кількох вищих офіцерів Корпусу вартових революції та працівників атомного проєкту. Кільком державам «Моссад» надав оперативну інформацію про відправлення з їхніх портів до Ірану ядерного обладнання, спонукаючи ці держави заарештувати судна з вантажем.

Але просто володіти такою інформацією було для Ізраїлю недостатньо. Тимчасом як фанатичний Іран відкрито погрожував країні тотальним знищенням, решта світу сахалася від будь-яких рішучих дій. В Ізраїлю не залишалось вибору, крім як розпочати проти іранської ядерної програми тотальну таємну війну.

Після 16 років безмежної байдужості попередників Даган вирішив діяти.

У січні 2006-го в центральному Ірані розбився літак. Усі пасажери загинули. Серед них були вищі офіцери Корпусу вартових революції, зокрема один із його командирів Ахмед Казамі. Іранці наполягали, що літак упав через погані погодні умови, але центр «Стратфор» натякав, що катастрофу влаштували агенти західних спецслужб.

Лише за місяць до того військово-транспортний літак упав на житловий будинок у Тегерані. Загинули всі 97 осіб на борту. Серед них теж було чимало вищих офіцерів Корпусу, а також впливові провладні журналісти. У листопаді 2006 року в Тегерані розбився під час зльоту ще один військовий літак; загинуло 36 «вартових». Міністр оборони Ірану заявив в ефірі національного радіо: «На підставі розвідувальних даних ми можемо стверджувати, що за ці авіакатастрофи несуть відповідальність американські, британські та ізраїльські спецслужби».

Тим часом Даган без зайвої помпи став провідним архітектором ізраїльської політики щодо Ірану. Він вважав, що може настати момент, коли Ізраїль не матиме виходу, крім як розпочати повномасштабну і тотальну воєнну агресію проти цієї країни; але, на думку Дагана, то міг бути лише крайній захід.

Диверсійні дії розпочалися в лютому 2005 року. Тоді міжнародна преса повідомила про вибух у ядерному центрі в Діалемі, куди влучила випущена ракета з нерозпізаного літака. Того самого місяця пролунав вибух на трубопроводі, яким постачали газ до збудованої росіянами Бушерської АЕС.

Ціллю наступного удару став розташований неподалік від Тегерана полігон «Парчин». Там іранські науковці розробляли «вибухову лінзу» — пристрій, який надає заряду параметрів критичної маси й так запускає ланцюгову реакцію атомного вибуху. Іранські підпільники заявили, що підірив бомби біля міста Парчин завдав таємним лабораторіям дуже серйозної шкоди¹¹.

У квітні 2006-го у святая святих — центральному ядерному комплексі в Натанзі — відбувалось урочисте зібрання. У підземному приміщенні, де день і ніч гули тисячі центрифуг, зібрався чималий натовп науковців, техніків і керівників ядерного проєкту. Вони прибули побачити й відсвяткувати пробний запуск нового каскаду. Всі чекали на драматичний момент увімкнення центрифуг. Головний інженер натиснув кнопку пуску — і величезну штучну печеру

струсонув потужний вибух. З оглушливим звуком тріснули труби, і весь каскад розлетівся на друзки.

Розлючене керівництво проєкту наказало провести якнайретельніше розслідування. Скидалося на те, що якісь «невідомі» змонтували обладнання з бракованих деталей. Телекомпанія CBS повідомила — мовляв, центрифуги зруйновано крихітними вибуховими пристроями, розміщеними на них незадовго до випробувань. А також заявила, що в організації вибуху американським спецслужбам допомагали ізраїльтяни.

У січні 2007 року центрифуги знову стали мішенню хитромудрої диверсії. Західні спецслужби заснували в Східній Європі кілька підставних фірм, що виробляли ізоляційні матеріали для з'єднувальних труб у каскадах. Через запроваджені ООН обмеження іранці не могли придбати такі матеріали на відкритому ринку, тож вони звернулися до згаданих фіктивних фірм, якими керували росіяни та іранські біженці, насправді завербовані західними розвідками. Тільки коли ізоляцію вже змонтували, іранці виявили, що матеріали дефектні й користуватися ними неможливо.

До травня 2007-го президент США Джордж Буш-молодший підписав таємний указ, що наділяв ЦРУ повноваженнями проводити таємні операції із затримання іранського ядерного проєкту. Незабаром низка західних спецслужб вирішила розгорнути кампанію із саботажу постачання необхідних для реалізації проєкту запчастин, обладнання та сировини. У серпні Даган зустрівся із заступником держсекретаря США з політичних питань Ніколасом Бернсом, щоб обговорити з ним стратегію щодо Ірану.

Останні сім років аварії, диверсії та вибухи на ядерних об'єктах у всьому Ірані стаються без упину. Один загадковий прорив в охолоджувальній системі Бушерського реактора затримав добудову установки на два роки; у травні 2008-го вибух на фабриці з виробництва косметики в Араку спричинив напрочуд серйозні пошкодження розташованому поруч заводу ядерних матеріалів; інший вибух зруйнував цілком таємний склад в Ісфаганському ядерному центрі, де уран перетворювали на газ.

У своїх матеріалах від 2008-го та 2010-го років «Нью-Йорк таймс» висвітлила історію родини Тіннерів, інженерів швейцарського

походження, які допомогли ЦРУ викрити лівійську та іранську ядерні програми й отримали за це 10 мільйонів доларів. Розвідуправління захистило їх від кримінального переслідування з боку швейцарської влади за контрабанду компонентів ядерного обладнання. Батько Фредерік Тіннер і двоє його синів, Урс і Марко, продали іранцям дефектне обладнання для ядерного центру в Натанзі, що спричинило руйнування пів сотні центрифуг. Тіннери закупили в німецькій компанії Pfeiffer Vacuum спеціальні насоси, потім підмінили їх у Нью-Мексико (США) і продали підробку іранцям.

Журнал «Тайм» стверджував, що Ізраїль був причетним до захоплення судна «Арктик сі», яке йшло з Фінляндії в Алжир під мальтійським прапором, з російською командою і «вантажем деревини». Після двох днів плавання 24 липня 2009 року судно захопили восьмеро осіб. Лише через місяць російська влада оголосила, що транспорт відбив російський загін спецпризначення. «Лондон таймс» і «Дейлі телеграф» доводили, що «Моссад» сигналізував росіянам про наявність на борту судна вантажу урану, який іранцям продав відставний російський офіцер. Але адмірал Каутс, котрий на той час керував в Європейському Союзі протидією піратству, запропонував журналові власну версію подій. Єдиною логічною причиною захоплення судна, на його думку, було прагнення «Моссаду» перехопити уран¹².

Проте й іранці не сиділи склавши руки. Між 2005-м і 2008-м роками вони в умовах цілковитої таємності побудували біля міста Кум новий ядерний центр. У свіжовикопаних підземних бункерах планували встановити 3000 центрифуг. Але в середині 2009-го іранці зрозуміли, що американська, британська та ізраїльська розвідки мають про цей об'єкт повну інформацію. Іран відреагував негайно. У вересні 2009 року Тегеран здивував світ, раптово поінформувавши МАГАТЕ про центр у Кумі. Деякі медіа стверджували, що іранці схопили агента західної спецслужби (є версія, що це була британська МІ6), який зібрав доказову базу щодо Куму, і розсекретили відповідну інформацію на випередження.

Через місяць директор ЦРУ Леон Панетта сказав журналу «Тайм», що його організації було відомо про Кум протягом трьох років і що Ізраїль брав участь у пошуку цієї інформації.

Історія з містом Кум кинула промінчик світла на таємний альянс, що склався між трьома сторонами, які брали участь у битві з Іраном, — ЦРУ, МІБ і «Моссадом». Згідно з публікаціями у французьких медіа, ці спецслужби працювали спільно, причому «Моссад» оперував в Ірані, а ЦРУ та МІБ надавали ізраїльтянам підтримку. Саме «Моссад» відповідав за організацію кількох вибухів у горах Загрос у жовтні 2010 року, коли на заводі зі збирання ракет «Шахаб» загинули 18 іранських технічних фахівців. Також із допомогою своїх британських і американських союзників «Моссад» зліквідував 5 учених-ядерників.

Значною мірою цей альянс виник завдяки зусиллям Меїра Дагана. З тієї миті, як став директором «Моссаду», він переконував своїх колег установлювати якнайтісніші зв'язки з іноземними спецслужбами. Помічники відмовляли Дагана від розкриття таємниць «Моссаду» перед іноземцями, але він відмітав їхні аргументи. «Припиняйте ці дурниці, — гримав він, — і йдіть працюйте з ними!»

Окрім британців і американців, Даган мав ще одного важливого союзника, який постачав інформацію безпосередньо з Ірану. Йдеться про лідерів іранського опору. На спеціальній пресконференції, що відбулася за межами країни, керівники Іранської національної ради опору оприлюднили ім'я провідного науковця ядерного проєкту в них на батьківщині. Доти його особу вдавалося тримати в таємниці. Мохсен Фахрізаде мав 49 років і був професором фізики Тегеранського університету. Його вважали загадковою й закритою людиною. Проте підпільники дізналися про нього чимало: зокрема, що він з 18 років належав до «вартових революції», проживав у Тегерані на вулиці Шахіда Махаллалті, мав паспорти за номерами 00092228 і 4229533, дізналися навіть номер його домашнього телефону — (021) 244-8413. Фахрізаде спеціалізувався на складному процесі створення в атомному заряді критичної маси, що спричиняє ланцюгову реакцію й викликає ядерний вибух. Також його команда працювала над зменшенням бомби, аби та поміщалася в боеголовці ракети «Шахаб».

Після такого викриття Фахрізаде заборонили в'їзд до США і ЄС, а його банківські рахунки на Заході заморозили. Підпільники детально описали коло його завдань, назвали імена його колег і навіть указали місцезосташування його секретних лабораторій. Такі численні деталі, як і спосіб їх оприлюднення, можуть підштовхнути до думки, що

факти про іранського науковця ретельно зібрала все та сама «певна спецслужба», яку вічно підозрював у цьому Захід, а потім передала інформацію іранському рухові опору, щоб той озвучив її світові. Розголос міг мати на меті застерегти Фахрізаде, що він «наступний у черзі» на ліквідацію, а тому йому варто зачaitись або, що може стати кращим рішенням, перебігти на Захід¹³.

У лютому 2007 року дорогою до Стамбула зник колишній заступник міністра оборони Ірану генерал Алі-Реза Асгарі. Він брав активну участь у ядерному проєкті. Іранські спецслужби шукали його по всьому світові, але так і не знайшли. Майже через чотири роки, у січні 2011-го, міністр закордонних справ Ірану Алі Акбар Салехі звернувся до Генерального секретаря ООН із заявою, що військовика викрав і утримує в ув'язненні «Моссад».

Але, за даними британської «Санді телеграф», Асгарі втік на Захід; «Моссад» же спланував цю втечу і надав генералові охорону на території Туреччини. Інші медіа повідомляли, що пізніше Асгарі був на допиті в ЦРУ й видав цінну інформацію про іранську ядерну програму.

Через місяць після зникнення Асгарі — у березні 2007-го — щез іще один високопосадовий іранський офіцер, Амір Ширазі. Він служив в елітному спецзагоні вартових революції «Аль-Кудс», призначеному для виконання таємних операцій за межами Ірану. Джерела всередині країни розповіли виданню «Таймс», що, крім Асгарі та Ширазі, зник і командувач сил Корпусу вартових революції в Перській затоці Мохаммад Султані.

У липні 2009-го до когорти перебіжчиків долучився вчений-ядерник Шахрам Амірі. Слід цього працівника ядерного центру в Кумі загубився в Саудівській Аравії під час його прощі до Мекки. Іранці зажадали від саудитів з'ясувати, що сталося. За кілька місяців Амірі виринув у Сполучених Штатах, де його всебічно допитали й надали йому 5 мільйонів доларів, нові документи та дім в Аризоні. Джерела в ЦРУ зізналися журналістам, що він не один рік був інформатором західних спецслужб і передавав їм «важливі й істотні» відомості. Серед іншого Амірі розповів, що Технологічний університет імені Малека-Аштара, у якому він викладав, служив прикриттям для дослідного

центру, де розробляли боеголовки для ракет великого радіуса дії; очолював університет Мохсен Фахрізаде.

Амірі після року в Америці передумав і вирішив повернутися до Ірану. Ймовірно, він не міг дати ради стресу, спричиненому такою зміною в житті. У викладеному в інтернет відеозаписі він заявив, що ЦРУ його викрало, за кілька годин виклав інше відео, у якому заперечував перше, а потім записав третє, у якому заперечував друге. Зв'язавшись із посольством Пакистану, що представляло інтереси Ірану в США, він попросив, щоб його відправили на батьківщину. Пакистанці допомогли, і в липні 2010 року Амірі ступив на рідну землю в тегеранському аеропорту. Він з'явився на пресконференції, звинуватив ЦРУ у викраденні й жорстокому поводженні — і зник. Преса називала це провалом ЦРУ, але речник самого відомства відрубав: «Ми отримали важливу інформацію, а іранці отримали Амірі — ну й хто ж залишився у виграші?».

Але іранці не були безпорадними перед «Моссадом». У грудні 2004-го в Ірані за підозрою в шпигунстві на користь Ізраїлю та США заарештували десятьох осіб — троє з них працювали на ядерних об'єктах. У 2008-му іранці заявили, що викрили ще одну групу агентів із трьох іранських громадян, які пройшли в «Моссаді» навчання з поводження з високотехнологічною апаратурою зв'язку, зброєю та вибухівкою. У листопаді того самого року в Ірані повісили обвинуваченого в шпигунстві на користь Ізраїлю 43-річного Алі Аштарі. На суді він визнав, що зустрічався в Європі з трьома агентами «Моссаду». За даними слідства, вони передали йому гроші й електронне обладнання. «Люди з “Моссаду” хотіли, щоб я продав іранським спецслужбам заздалегідь замовлену партію комп'ютерів і електронного обладнання, вмонтувавши в комунікаційні системи пристрої прослуховування», — засвідчив Аштарі.

На похмурому подвір'ї в'язниці «Евін» у Тегерані 28 грудня 2010 року повісили ще одного ізраїльського шпигуна, Алі Акбара Сіядата, якого звинуватили в роботі на «Моссад», передаванні туди інформації про військові можливості Ірану та ракетну програму Корпусу вартових революції. Протягом шести років Сіядат зустрічався з агентами «Моссаду» в Туреччині, Таїланді й Нідерландах і за кожну таку зустріч

отримував від 3000 до 7000 доларів. Іранська влада пообіцяла, що арешти та страти триватимуть.

Але саме 2010 рік виявився найневдалішим для іранського ядерного проєкту. Причиною цього стала нестача високотехнологічних деталей? Чи браковані запчастини та матеріали, які іранцям продавали фіктивні фірми «Моссаду»? Чи все через авіакатастрофи, пожежі в лабораторіях, вибухи на ракетних і ядерних виробництвах, утечу високопосадовців, смерті провідних науковців, опір і заворушення меншин — саме ті явища й процеси, які Іран (коли заслужено, а коли й ні) приписував людям Даґана?

А може, причина полягала в останньому Даґановому «переможному ударі», як це назвала європейська преса? Улітку 2010 року тисячі залучених до іранського ядерного проєкту комп'ютерів уразив підступний вірус Stuxnet. Програма, на свій час визнана однією з найхитромудріших серед собі подібних, проникла в комп'ютери, що контролювали центрифуги Натанза, і спричинила хаос. Складність програми не залишала сумніву, що це результат праці великої команди експертів із солідним фінансуванням. Однією з прикметних характеристик вірусу було те, що його можна було скерувати проти тієї чи тієї системи, не завдаючи шкоди іншим, до яких він потрапляв «дорогою». Крім того, його було непросто виявити. Потрапивши в іранську систему, Stuxnet міг змінювати швидкість обертання центрифуг, що робило кінцевий продукт непридатним до використання, хоча ніхто нічого не помічав. Аналітики обговорювали лише дві країни, які могли б зорганізувати таку кібератаку, — Сполучені Штати та Ізраїль.

У спробі применшити ефект, справлений Stuxnet, президент Ахмадінежад заявив, що Іран тримає ситуацію під контролем. Та правда в тому, що станом на початок 2011 року не працювала майже половина іранських центрифуг.

Уважають, що Даґанові люди своїми безперервними атаками затримували іранську ядерну програму багато років, діючи в найрізноманітніші способи: через дипломатичний тиск і санкції, накладені Радою Безпеки ООН; за допомогою контрпроліферації — тобто протидії доступові Ірану до необхідних для створення бомби матеріалів; через економічну війну у вигляді заборон банкам вільного

світу вести з Іраном справи; підриваючи основи режиму через підтримування політичних заворушень і розпалювання міжетнічного протистояння в країні, де курди, азербайджанці, белуджі, араби й туркмени становлять до половини населення; і безпосередньо — через приховані спецоперації проти іранського ядерного проєкту.

Але назавжди зупинити цей проєкт вони не могли, хоч би як успішно діяли і хай би скільки операцій провели. «Даґан — це дистильований Джеймс Бонд», — сказав якимось один провідний ізраїльський аналітик; але в цьому випадку врятувати світ не зміг би й «агент 007». У найкращому разі він міг би лише сповільнити іранців. Їхню мрію створити на місці колишньої Перської імперії ядерного монстра могло спинити лише рішення іранської влади — або масована атака з-за кордону.

І все ж таки. Коли Даґана призначили рамсадом (скорочення від «рош-хамоссад» — «глава “Моссаду”»), експерти прогнозували, що Іран набуде ядерного статусу 2005 року; надалі дату зсували на 2007, 2009, 2011-й. Коли 6 січня 2011 року Даґан залишив цю посаду, він мав що сказати своїй країні: іранський ядерний проєкт затримано щонайменше до 2015-го. Тож він радив продовжувати тактику, яка продемонструвала таку ефективність протягом попередніх восьми років, і утримуватися від воєнної кампанії. «Ми маємо атакувати лише тоді, коли ніж торкнеться нашого тіла, — сказав він. — А до цього ще чотири роки».

Даґан служив рамсадом вісім з половиною років — довше за більшість інших директорів «Моссаду». Його змінив Тамір Пардо, ветеран цієї служби, який починав оперативну роботу близьким помічником героя ізраїльського рейду в Ентеббе 1976 року Йоні Нетаньягу¹⁴, а пізніше зарекомендував себе відважним агентом, знавцем новітніх технологій і винахідливим планувальником оригінальних спецоперацій.

Передаючи естафету Пардо, Даґан згадав у промові жахливу самотність агентів «Моссаду», що діють в інших країнах, не маючи до кого звернутися ні по пораду, ні по допомогу в небезпеці. Він також відверто назвав деякі зі своїх помилок, найголовнішою з яких була невдала спроба встановити місцеперебування армійця Гілада Шаліта, викраденого за п'ять років до того¹⁵. Та, попри такі невдачі, Даґанові

досягнення роблять його найкращим до сьогодні рамсадом. Прем'єр-міністр Бен'ямін Нетаньягу подякував йому «від імені єврейського народу» і тепло обійняв. Члени кабінету міністрів несподівано підвелись і вшанували 65-річного рамсада оплесками стоячи — безпрецедентний факт. Джордж Буш-молодший висловив йому свою повагу в персональному листі.

Але найцінніше визнання заслуг Дагана відбулося на рік раніше — на сторінках єгипетського видання «Аль-Ахрам», відомого ядучою й агресивною критикою Ізраїлю. Газета 16 січня 2010 року опублікувала статтю відомого автора Ашрафа Абу аль-Хаула. «Якби не Даган, — писав аль-Хаул, — іранський ядерний проєкт було б завершено вже давно... Іранці знають, хто стоїть за смертю вченого-ядерника Масуда Алі Мохаммаді. Усім вищим іранським посадовцям відомо, що ключове слово тут — “Даган”. Ім'я керівника ізраїльського “Моссаду” відоме небагатьом. Він працює тихо, максимально уникаючи уваги преси. Але за минулі сім років завдав іранському ядерному проєктові низки болісних ударів і зупинив його прогрес».

«“Моссад” несе відповідальність за низку зухвалих операцій на Близькому Сході», — додавав аль-Хаул і згадував про деякі Даганові перемоги в протистоянні із Сирією, «Хезболлою», «Хамасом» та «Ісламським джихадом» (див. розділи 18–20). «Усе це, — підсумовував він, — робить Дагана Суперменом Держави Ізраїль».

Біля колиски ізраїльської спецслужби, народженої в травні 1948 року, суперменів не було — тільки жменька ветеранів групи «Шай». Цей гурток був службою безпеки головної єврейської підпільної мілітарної організації в Палестині з назвою «Хагана» й уже мав неабиякий досвід таємних шпигунських і бойових операцій. Та протягом першого ж року існування новонароджена спецслужба, яку становили ці скромні й самовіддані підпільники, зіткнулася з насильством, внутрішніми чварами, жорстокістю і вбивствами — усім тим, що увійшло в історію як «справа Беєрі».

9 Сестра загиблого, Махмубе Хосейнпур, 2017 року заявила турецькому виданню «Медіа лайн», що науковця вбили іранські спецслужби, причому саме через його відмову брати участь у військових програмах. Іранська влада звинувачення відкинула.

10 «Осірак» («Таммуз») — один із трьох ядерних реакторів, який Франція збудувала для Іраку ще на межі 1970–1980-х років. Два з них знищили агенти «Моссаду» ще перед відправленням їх із Франції, а «Осірак» урешті вивели з ладу ВПС Ізраїлю під час гучної операції «Опера» 7 червня 1981 року.

11 Восени 2014 року на об'єкті в Парчині знову стався вибух. У західну пресу потрапили супутникові знімки руйнувань, але що саме було в пошкоджених будівлях, лишилося невідомим. У квітні 2021-го з посиланням, знову-таки, на супутникову розвідку американські медіа повідомили про перебудовання і значне розширення комплексу.

12 Поширенішою версією у світовій пресі було перевезення до Ірану російських крилатих ракет. Попри те, що росіяни затримали всіх нападників, більшість із яких були громадянами Естонії, результатів слідства так ніколи й не озвучили.

13 Автомобіль доктора Фахрізаде розстріляли з дистанційно керованого кулемета на автошляху поблизу Тегерана 27 листопада 2020 року; науковець помер у лікарні. У вересні 2021-го, коли це українське видання готували до друку, неодноразово згаданий у ньому ізраїльський журналіст Ронен Бергман опублікував у «Нью-Йорк таймс» статтю, що доводить причетність «Моссаду» до цього вбивства. За даними автора ізраїльтяни використали для замаху не лише дистанційне керування, а й штучний інтелект, тобто Фахрізаде, по суті, вбив робот.

14 Докладніше — в епілозі цієї книжки.

15 Капрала Шаліта 18 жовтня 2011 року обміняли на 1027 палестинців, більшість із яких були засуджені в Ізраїлі за теракти, у яких загинуло понад 600 ізраїльтян.

ПОВІШЕННЯ В БАГДАДІ

Іссер Беєрі, відомий також як Великий Іссер, був високий, розбійної зовнішності чоловік з рідким сивим волоссям. Під його густими бровами ховалися темні й глибокі очниці, а на тонких губах часто з'являлася сардонічна посмішка. Виходець із Польщі, він мав репутацію аскета й людини бездоганних чеснот; але конкуренти вважали його небезпечним і безжальним мегаломаніяком. Давній член «Хагани», Великий Іссер офіційно працював директором будівельної компанії в Хайфі. Він був самітник, мовчазний і некомпанійський, і жив із дружиною та сином у маленькому, відкритому вітрам будиночку в прибережному селищі Бат-Галім.

Незадовго до створення Держави Ізраїль командування «Хагани» призначило Беєрі керівником «Шаю». Після проголошення незалежності 14 травня 1948 року сусідні держави напали на Ізраїль зусібіч, і Беєрі став головою новонародженої військової таємної служби. Він брав активну участь у діяльності лівого крила профспілкового руху і мав неабиякі політичні зв'язки. Друзі й колеги прославляли його відданість справі захисту Ізраїлю. Війна за незалежність тривала до квітня 1949 року.

Утім, уже незабаром після того, як Беєрі очолив таємну службу, розпочалися дивні, моторошні й на перший погляд не пов'язані події.

На горі Кармель двоє туристів зробили жахливе відкриття: у яру біля підніжжя гори лежало зрешечене кулями напівзгоріле тіло. Це виявився добре відомий арабський інформатор спецслужби Алі Касем. Убивці розстріляли його, а потім намагалися спалити труп.

За кілька тижнів на таємній зустрічі з прем'єр-міністром Бен-Гуріоном Великий Іссер звинуватив Аббу Хуші — впливового лідера

МАПАЙ, партії Бен-Гуріона, — у зраді та роботі на британців. Бен-Гуріон був ошелешений. До створення Держави Ізраїль у Палестині володарювала Велика Британія, і «Хагана» вела підпільну боротьбу проти утисків євреїв британцями. Розвідка колонізаторів постійно намагалась інфільтрувати єврейський провід своїми агентами. Але щоб зрадником був Абба Хуші, стовп єврейської громади й харизматичний ватажок робітників Хайфи? Це видавалося неможливим. Попервах ті ізраїльські керманічі, яким дозволено було знати про ці звинувачення, обурено їх відкинули. Але Беєрі знайшов дві конфіденційні телеграми, які британська розвідка відправила з пошти Хайфи в травні 1948 року, і поклав їх Бен-Гуріону на стіл; то були беззаперечні докази провини Хуші.

Водночас Беєрі віддав наказ заарештувати друга Хуші — Жуля Амстера. За цим наказом Амстера вивезли на солончак в Атліті, під Хайфою, били й мордували протягом 76 днів і вимагали підтвердити, що Хуші був підлий зрадник. Амстер не піддавався, і врешті його, скаліченого фізично й психічно, відпустили. Він утратив зуби, його ноги вкривали виразки та шрами, довгі роки після того з ним ставалися панічні напади.

На ринку Тель-Авіва 30 червня 1948 року заарештували армійського капітана Меїра Туб'янські. Його доправили до нещодавно окупованого євреями арабського поселення Бет-Гіз. Військова розвідка підозрювала Туб'янські в тому, що під час свого перебування в Єрусалимі він розголосив секретну інформацію одному британцю, який, своєю чергою, передав її Арабському легіонові — з'єднанню зі складу йорданських збройних сил. Базуючись на цій інформації, артилерія Йорданії піддала руйнівному обстрілові низку стратегічних пунктів у різних точках Єрусалима. Під час військово-польового суду за спрощеною процедурою¹⁶ Туб'янські визнали винним у шпигунстві на користь арабів і засудили до смертної кари. Нашвидкоруч зібрана розстрільна команда стратила його перед строем остовпілих ізраїльських солдатів. (Туб'янські став єдиним страченим на території Ізраїлю засудженим, окрім Адольфа Айхмана.)

Розслідування цих смертей і катувань вивело на винуватця — Великого Іссера.

Це він запідозрив, що Алі Касем — подвійний агент, і наказав його вбити.

І він же підставив Аббу Хуші. За інформацією слідчих, Великий Іссер мав до Хуші особисті порахунки. І міг би досягти своєї мети, якби головний у спецслужбі фахівець із підроблення документів, змучений почуттям провини, не зізнався своєму керівництву, що за прямою вказівкою Беєрі підробив телеграми, які кидали тінь на Хуші.

Нарешті, саме Беєрі віддав наказ про поспішний арешт і страту капітана Туб'янські.

Прем'єр-міністр Бен-Гуріон не зволікав. Беєрі постав спершу перед військовим, а потім перед цивільним судом, його позбавили звання, з ганьбою вигнали з лав АОІ й визнали винним у вбивствах Алі Касема та Меїра Туб'янські.

Ізраїльські лідери були шоковані. Методи Беєрі були ніби копією прийомів сумнозвісного КДБ. Його лиха особистість, його накази фальсифікувати, катувати і вбивати заплямували принципи моралі й гуманізму, на яких було основано Ізраїль.

Справа Беєрі залишила потворний шрам на репутації спецслужби і справила потужний вплив на її еволюцію. Якби ізраїльські політичні лідери, з огляду на воєнний час, уникли засудження Беєрі, ця спецслужба мала шанси набути зовсім іншого характеру. Вона цілком могла б стати організацією на кшталт КДБ, і наклепи, фальсифікації, тортури та вбивства були б її повсякденною практикою. Натомість методи Беєрі підпали під заборону. Спецслужба обмежила власну силу, і надалі її операції ґрунтувалися на правових і моральних принципах, що забезпечували права особи.

З відходом Беєрі в центрі таємної реальності Ізраїлю опинився інший чоловік, цілковита його протилежність — Реувен Шилой.

Сорокарічний Реувен Шилой, тихий і замкнений, був людиною-загадкою. Він мав чудову освіту, гострий аналітичний розум і глибоке знання арабського Близького Сходу — з усіма тамтешніми племінними традиціями, панівними кланами, швидкоплинними альянсами та кровною помстою. Коли Шилой працював політичним радником Давида Бен-Гуріона, один із шанувальників назвав його «ферзем на Бен-Гуріоновій шахівниці». Дехто порівнював його з підступним кардиналом Рішельє, інші вважали тонким маніпулятором, видатним

ляльководом, людиною, що знає, за які нитки тягти за лаштунками. Усе своє життя Шилой займався таємними операціями й підпільною роботою.

Завжди чемний, з гарними манерами, Шилой народився в родині рабина у Старому Єрусалимі. Вишукано вдягнутий молодий чоловік, на чийй голові вже проглядала лисина, ще задовго до створення Ізраїлю він вирушив зі спеціальним завданням до Багдада. Видаючи себе за журналіста і вчителя, Шилой провів в Іраку три роки, досліджуючи політику цієї країни. Під час Другої світової війни він вів із британцями переговори про створення єврейських загонів спецпризначення, покликаних улаштувати диверсії в окупованій нацистами Європі. З його допомогою з'явилося два такі загони: одним був Німецький батальйон з німецькими зброєю та обмундируванням, що проводив сміливі дії в європейському тилу ворога; другий — Арабський батальйон — складався з людей, що володіли арабською, вдягались як араби й були навчені діяти глибоко на арабській території. Шилой також переконав британців закинути в окуповану Європу повітряний десант із зібраних у Палестині євреїв, аби ті організовували осередки опору нацистам на територіях зі значним юдейським населенням. Він першим усталив контакти з УСС (Управлінням стратегічних служб, предтечею ЦРУ). Наприкінці Війни за незалежність Ізраїлю він завітав у столиці сусідніх арабських країн і привіз звідти безцінні трофеї — плани вторгнення арабських військ.

Нав'язливе прагнення Шилоя діяти лише під щільною завісою секретності дало поживу для безлічі міфів. Його друзі полюбили переказувати анекдот про те, як Шилой одного разу зупинив таксі й на запитання водія «вам куди?» відповів: «Державна таємниця».

Під час Війни за незалежність Шилой очолював аналітичну службу із зовнішньополітичних питань. Тоді це була одна з кількох квазінезалежних розвідслужб, що виникли ще до проголошення Ізраїлю. Але 13 грудня 1949-го Бен-Гуріон видав указ про створення «установи для координації роботи розвідслужб». Головою мав бути призначений Реувен Шилой.

Проте до створення «Моссаду» минуло ще два роки суперечок і зволікань. Коли залучені до збору розвідданих за кордоном службовці одного підрозділу, відомого як «політичний департамент», почули, що

їх мають розпустити і долучити всіх до особового складу «Моссаду», вони просто відмовилися шпигувати для Ізраїлю — попри щедрі компенсації витрат. Шилой зміг створити «Моссад» лише після того, як усім їм винесли догани, а більшість іще й звільнили зі служби.

Назву нової організації врешті-решт змінили на «Відомство розвідки і спеціальних завдань», а гасло обрали зі Старого Завіту, Приповідок Соломона 11:14: «Де нема розумного управління, народ занепадає; а де багато дорадників, там справи стоять добре»¹⁷.

Однак «Моссад» зробили унікальним не назва і не гасло. Шилой вважав конче потрібним надати цій структурі певних особливих рис. «Моссад» мав стати не просто «рукою Ізраїлю», а «рукою» всіх євреїв світу. На одній співбесіді зі своїми першими колегами рамсад оголосив: «Поруч із усіма завданнями спецслужб ми маємо і ще одну важливу мету — захищати євреїв, хоч би де вони перебували, і забезпечувати їхню імміграцію до Ізраїлю». І справді, згодом «Моссад» таємно допоміг створити національні загони самооборони скрізь, де існувала загроза для єврейських громад: у Каїрі, Александрії, Дамаску, Багдаді, деяких містах Південної Америки. Молодих войовничих євреїв потай переправляли до Ізраїлю, де вони проходили тренінги у війську та «Моссаді»; у нестабільні чи ворожі країни ввозили й до пори зберігали на таємних складах зброю; місцевих євреїв навчали створювати загони самооборони, що мали вирости в з'єднання, здатні боронити юдейські громади від агресивного натовпу чи нерегулярних збройних сил — принаймні поки не надійде допомога від уряду чи міжнародних структур.

У п'ятдесятих роках ХХ століття «Моссад» завіз в Ізраїль десятки тисяч євреїв, яким загрожувала небезпека на території арабських країн Близького Сходу та Марокко. Через десятиліття, у вісімдесятих, знов-таки «Моссад» організував порятунок євреїв, які опинились у пастці на території Ірану Хомейні, та провів масовий вихід до Ізраїлю ефіопських юдеїв. Але перша ж таємна операція спецслужби на території Іраку обернулася фіаско.

Молодий чоловік на ім'я Асад стояв за прилавком відділу краваток у великому багдадському супермаркеті «Оросді-Бак» на вулиці Рашида. Біженець із Палестини, він покинув рідну Акру після взяття цього міста ізраїльською армією. Незадовго до виїзду з Ізраїлю він виручив

свого недужого кузена, підмінивши його на місці офіціанта в кав'ярні, розташованій поблизу резиденції, яку займав глава військової адміністрації. Протягом тижня Асад ходив коридорами резиденції з орнаментованою мідною тацею, на якій розносив ізраїльським офіцерам міцну турецьку каву в крихітних чашечках. Обличчя деякого із цих молодих офіцерів закарбувались у його пам'яті.

А 22 травня 1951 року він знічев'я роздивлявся відвідувачів супермаркету — і раптом угледів знайоме обличчя. Не може бути, подумав він, це неможливо! Але він справді пам'ятав цього чоловіка — тільки не в гавайці та шортах, як сьогодні, а у військовому хакі. Асад негайно звернувся до поліції. «Я щойно бачив офіцера ізраїльської армії! Просто тут, у Багдаді!»

Поліцейські швидко затримали чоловіка європейської зовнішності, якого супроводжував худий, непоказний іракський єврей в окулярах. Останнього звали Ніссімом Моше, і він заявив полісменам, що є звичайним цивільним службовцем Єврейського громадського центру. «Я зустрів цього туриста вчора на концерті, — пояснив Моше. — І він попросив провести його по крамницях». У відділку затриманих розлучили. Іракські детективи жорстко допитали Моше про людину, ідентифіковану як ізраїльтянин. Затриманий не відступав від своєї версії: він зустрів цього туриста тільки вчора й нічого про нього не знає. У темному підземеллі поліцейського управління Моше чіпляли до стелі мотузками, зав'язаними спершу на щиколотках, а тоді на руках, били й погрожували прикінчити. Та, схоже, нещасний в'язень і справді нічого не знав. Після тижня мордувань іракці вирішили, що Ніссім Моше не становить для них інтересу, і відпустили його.

Інший затриманий повторював, що він — іранець на ім'я Ісмаїл Салхун, і показував свій іранський паспорт; але його продовжували катувати. Він не видавався іранцем і ні слова не знав перською. Врешті-решт йому влаштували очну ставку з Асадом, палестинцем, який його впізнав. «У мене кров застигла в жилах, коли я його побачив», — згадував затриманий пізніше. Він зламався і визнав, що є ізраїльтянином на ім'я Єгуда Таггар (Юдке Тагер), капітаном АОІ. Детективи привезли його на винайняту ним квартиру, розламали меблі, простукали стіни і врешті знайшли сховок із документами —

теку завтовшки з том енциклопедії, закріплену знизу на дні шухляди столу.

Так почалося жахіття — і не лише для Таггара, а й для всієї єврейської громади Багдада.

У цьому місті діяла низка підпільних єврейських та ізраїльських організацій, серед інших — відділ нелегальної еміграції, група самооборони й кілька сіоністських і молодіжних об'єднань. Деякі з них виникли ще до заснування 1948 року Держави Ізраїль. У різних місцях Багдада було кілька сховків, що містили запаси зброї й документів; дещо із цього складували в центральній синагозі Масуда-Шемтов. Незадовго до описуваних тут подій на додаток до цих груп з'явилися кілька агентурних мереж, поспіхом заснованих перед створенням Ізраїлю. Компартименталізація (структурного розокремлення задля збереження конспірації) майже не існувало, і провал якоїсь із організацій легко призвів би до знищення решти. Тутешні євреї жили на пороховій діжці: Ірак був найзапеклішим із ворогів молоді Держави Ізраїль і єдиний з них так і не підписав з нею перемир'я. Кожен єврей-підпільник розумів, що іракці не знають жалю і його життя висить на волосинці.

Отож Єгуду Таггара відправили до Багдада із завданням відокремити розвідувальну мережу від інших. Молодик 27 років, колишній офіцер «Пальмаху» (елітних сил «Хагани»), Таггар мав непокірний чуб і завжди наготові — усмішку. Це була його перша закордонна місія, і до свого арешту він зробив усе, щоб ізолювати очолювану ним мережу, проте дехто з його людей продовжував брати участь у таємній діяльності інших структур; ще один ізраїльтянин з оригінальним британським паспортом, Пітер Янів на прізвисько Індус Родні, керував окремою організацією, але й далі підтримував зв'язок із Таггаром.

Контакти з Тель-Авівом Таггар вів через верховного командувача всіх багдадських груп, засекречена особа якого була відома вкрай небагатьом. Він мав псевдонім Закі Хавів, але насправді звався Мордехай Бен-Порат; то був народжений в Іраку єврей, ексофіцер ізраїльського війська часів Війни за незалежність. Він зовсім не прагнув повертатися з Ізраїлю до Багдада і мав ось-ось одружитися з дівчиною, з якою познайомився в армії, — та все ж поступився тиску

розвідницької спільноти й вирушив у свою смертельно небезпечну подорож.

Після арешту Таггара посипалася вся шпигунська мережа в Багдаді. Спецпідрозділи іракської поліції заарештували десятки євреїв. Дехто зламався на допитах і показав свої таємні сховки. Іракці відшукали документи, які пов'язували певних євреїв зі шпигунством. Під підлогою синагоги Шемтов поліцейські виявили великий склад зброї, яку підпільники накопичували там ще від кривавого погрому 1941 року, під час якого загинуло 179 і було поранено 2118 євреїв, а сотні жінок зазнали гвалтувань. Кількість знайденого вразила іракців: 436 гранат, 33 пістолети-кулемети, 186 револьверів, 97 кулеметних магазинів, 32 бойові ножі та 25 тисяч набоїв.

Протягом жорсткого розслідування знов і знов спливало те саме ім'я — Закі Хавів, загадковий глава підпілля, — але хто це був? І де він? Зрештою один обдарований молодий слідчий зробив висновок: Закі Хавів — не хто інший, як Ніссім Моше, той самий невиразний чоловічок, якого затримали з Таггаром, а потім відпустили. На житло Моше налетіли кількадесят агентів — але вони нікого не знайшли. У Багдаді стартувало небачено масштабне полювання на людину — та Закі Хавів зник.

Насправді весь цей час він перебував у єдиному місці, де поліції й на думку не спадало влаштовувати пошуки. Він був... у в'язниці.

За два дні після звільнення з-під арешту, під який він потрапив разом із Таггаром, Бен-Порат прокинувся від гучного стуку в двері. «Відчиніть, поліція!» — кричали агенти. Бен-Порат вирішив, що це кінець. Будинок не мав запасного виходу, й ні в кого в усьому Багдаді тепер не виникло б бажання йому допомогти. Він знав, що для людини в його становищі іракські суди мають єдиний вирок — шибеницю. Опанувавши себе, Бен-Порат відчинив. За дверима стояли двоє агентів.

— Вас заарештовано, — повідомив один.

— Що я скоїв? — вдаючи здивування, спитав Бен-Порат.

— О, нічого серйозного, — відповів офіцер. — Лише ДТП. Вдягайтеся.

Бен-Порат не повірив власним вухам. Про автомобільну аварію, у яку потрапив за кілька місяців до того, він уже просто забув! Повістки

в суд порушник проігнорував, але тепер настав час постати перед іракським правосуддям. Розгляд тривав недовго — заледве годину. Суддя дав Бен-Порату два тижні позбавлення волі. І ось, поки в його пошуках збивалася з ніг ціла армія детективів, Бен-Порат спокутував свою провину за стінами багдадської тюрми.

Через два тижні, перед звільненням, його відвезли до поліцейського управління, де мали сфотографувати й узяти відбитки пальців. Бен-Порат розумів, що, як це станеться, він приречений: у ньому впізнають Закі Хавіва, і двотижневим ув'язненням він уже не відбудеться. У супроводі двох поліцейських, але на певній віддалі, він ішов багдадськими вулицями, й дорогою вони минали заюрмлений базар Шур'я — екзотичне місце, повне темних крамничок, торговців, які галасливо вихваляли свій товар, і вузьких покручених хідників. Слушної миті Бен-Порат відштовхнув конвоїрів, пірнув у натовп і зник. Його сторожа навіть не намагалася влаштувати погоню. Зрештою, менше ніж за годину його все одно мали звільнити, то чого ж перейматися?

Та коли вони доповіли про його втечу по інстанції, відкрилися всі брами пекла. Дозволили втекти Закі Хавіву, найрозшукуванішій людині в Іраку! Опозиційна преса дізналася про інцидент і обрушила на некомпетентну владу найідкіші заголовки. «А де ж Хавів?» — запитувала одна газета й сама ж відповідала: «Утік у Тель-Авів!».

У Тель-Авіві ж утечу Хавіва з Іраку скрупульозно готувало його безпосереднє керівництво. Поки він переховувався в оселі друга, почали втілювати зухвалий план. На той час існував масштабний повітряний міст, яким з Іраку в Ізраїль через Кіпр переправляли цілі єврейські громади. Ірак прагнули покинути майже 100 тисяч євреїв, і великі літаки вирушали за цим маршрутом чи не щовечора.

Увечері 12 червня Бен-Порат вдягнувся у свій найкращий костюм і сів у таксі. Друзі оббризкали його аракою — місцевою настоянкою — і, поширюючи запах алкоголю, він скоцюрбився на задньому сидінні таксі й удав, що спить. Водій допоміг своєму п'яному пасажирові вибратися з авто та дійти до одного з провулків поблизу Багдадського аеропорту — і поїхав. Після цього Бен-Порат поквапився до огорожі аеропорту; він заздалегідь знав, де в ній має бути пророблено отвір, і прослизнув туди. На летовищі черговий літак саме закінчив прийом

емігрантів на борт і вирулював до злітної смуги. Зненацька пілот скерував фари на контрольну вежу, на мить осліпивши диспетчерів. Лайнер прискорився, задній люк на висоті трьох метрів над землею відсунувся, і з нього викинули мотузку. З темряви прожогом вибіг Бен-Порат, схопився за мотузку, і його втягли в літак, який майже відразу ж злетів. Утечі, ніби списаної з якогось бойовика, не помітили ні на землі, ні в пасажирському салоні.

Над містом літак тричі мигнув бортовими вогнями. «Хвала Господу», — промимрили кілька чоловіків, що зібралися на одному з дахів. Їхній товариш був у безпеці й прямував додому.

І за кілька годин Хавів таки потрапив у Тель-Авів.

Він побрався зі своєю коханою, наступними роками пішов у політику, був депутатом парламенту, міністром, і залишається шанованим лідером іракських євреїв Ізраїлю.

Тим, хто лишився в Багдаді, пощастило менше. Десятки євреїв потрапили під арешт, побиття й катування. Таггара і ще 21 особу мали судити за підривно діяльність. Двоє впливових багдадських євреїв, Шалом Салах і Йосиф Бацрі, дістали звинувачення у зберіганні зброї та вибухівки — і смертні вироки.

Незадовго до початку свого процесу Таггар прокинувся серед ночі: у його камері було повно поліцейських.

— Сьогодні тебе повісять, — оголосив старший слідчий.

— Не можна вішати без суду! — запротестував Таггар.

— Невже? Ми й так усе про тебе знаємо: ти — ізраїльський офіцер, ти — шпигун. Цього досить.

Поруч із Таггаром сів бородатий рабин і почав читати йому псалми. О пів на четверту ранку конвой повів в'язня до місця страти. Той ішов, наче задерев'янілий. Ще кілька тижнів тому він провідував свою сім'ю в Єрусалимі, потім, дорогою сюди, насолоджувався принадами Парижа та Рима. А тепер висіти йому в зашморгу.

Іракці звеліли йому підписати кілька формулярів — навіть у такій справі не минається без бюрократії, — потім кат зняв із нього персні й годинник. Таггар заявив, що вимагає доправити його тіло в Ізраїль. Кат наказав йому стати на люк і прив'язав до його ніг мішки з піском. Потім його силоміць розвернули спиною до ката, який накинув страчуваному на шию зашморг і взявся за важіль. Від чорного мішка

на голову Таггар відмовився. Тепер кат дивився на головного офіцера, який з кількома іншими стояв просто перед приреченим на смерть чоловіком. Таггар думав про свою сім'ю, про рідний Єрусалим, про життя, яке міг би прожити. Цікаво, чи зламається його шия? Він відчув, як усе його єство охоплює всепереможний жах.

А тоді офіцери зненацька розвернулись і вийшли геть. Таггара стягли з люка. Кат відчепив від ніг жертви мішки з піском і зняв зашморг, похмуро бурмочучи, що втратив свій сьогоднішній заробіток. Вражений Таггар зрозумів, що не помре! Усе, до найменших деталей, було містифікацією. Його сподівалися зламати, щоб він розкрив більше інформації про своїх спільників. Але тепер, шкандибаючи назад до камери, усе ще живий Таггар не сумнівався, що не скінчить життя в іракській в'язниці. Друзі витягнуть його звідси.

Коли процес завершився, він отримав смертний вирок, який одразу ж змінили на довічне ув'язнення. А Бацрі та Салаха повісили. Останню ніч на землі вони провели з Таггаром, який намагався їх підбадьорити.

Так для Юдке почався хресний шлях, після якого він примудрився вижити. Побувавши в кількох іракських тюрмах, у компанії вбивць, політв'язнів і наглядачів-садистів, він попри все продовжував вірити, що не помре в неволі. Одного дня буде вільним!

Чекати йому довелося дев'ять років. У 1958-му під час перевороту в Іраку владу захопив генерал Абдул-Карім Касем, який убив прем'єр-міністра й королівську родину. Проте за два роки деякі з його найближчих соратників змовилися вбити самого Касема (що їм ще за кілька років і вдалося)¹⁸. Про змову дізнався «Моссад», і рамсад негайно вийшов на зв'язок із прибічниками Касема, запропонувавши угоду: він видасть їм імена змовників в обмін на Єгуду Таггара.

Таггар сидів у своїй темній камері, коли зайшли тюремники з формою кольору хакі в руках. «Удягайся! — наказали вони. — Ти їдеш до Багдада».

Спантеличеного Таггара поліційною машиною доправили до королівського палацу. Кілька військовиків провели його у величезний кабінет. За інкрустованим столом сиділа знайома постать — президент Касем власною персоною. Таггар зненацька зрозумів: його відпускають! Якийсь час Касем уважно роздивлявся ізраїльтянина.

— Скажи, — спитав нарешті він. — Якщо між Іраком та Ізраїлем почнеться війна, ти битимешся проти нас?

— Коли я повернуся на батьківщину, — відповів Таггар, — то зроблю все, що зможу, аби між Ізраїлем і арабськими державами запанували злагода та мир. Але якщо почнеться війна, я воюватиму за Ізраїль так само, як ви багато разів воювали за свою рідну країну.

Схоже, ця відповідь Касемові сподобалася. Він встав.

— Коли повернешся додому, — промовив він, — скажи своїм, що Ірак тепер — незалежна країна. Ми більше не лакеї імперіалізму.

З палацу Таггара привезли в аеропорт. Він досі не йняв віри тому, що відбувалося. Його посадили на літак до Бейрута, потім — на рейс до Нікосії (Кіпр), і нарешті він приземлився в Ізраїлі. В аеропорту його зустрічали друзі та колеги. Вони очікували побачити зламаного чоловіка, людську руїну — але трапом зійшов той самий енергійний, відкритий, усміхнений Таггар, якого вони востаннє бачили понад дев'ять років тому. «Як тобі це вдалося? — здивувались вони. — Як ти зберіг здоровий глузд і оптимізм?»

— Я знав, що ви мене витягнете, — відповів він.

Повернувши Таггара додому, керівники «Моссаду» дотрималися ще одного принципу, закладеного ще на зорі цієї спецслужби: не шкодувати жодних зусиль, жодних ресурсів і жодних жертв, щоб повертати додому своїх людей.

В Ізраїлі Таггар завів сім'ю і після блискучої дипломатичної кар'єри став університетським професором.

Реувен Шилой зовсім не був винний у Багдадській трагедії. Та все ж наприкінці 1952 року подав у відставку. Його місце посіла справжня зірка, що нещодавно зійшла на оповитому мороком небосхилі ізраїльських спецслужб.

Це був Малий Іссер.

¹⁶ Англ. summary court-martial, військово-польовий суд у складі одного офіцера, який зазвичай не має права виносити смертні вироки.

¹⁷ Тут і далі цитати з Біблії в перекладі І. Хоменка.

¹⁸ Сам Касем якось похвалився, що пережив 38 заколотів і замахів. Уже за кілька тижнів після цих слів, 8 лютого 1963 року, в Іраку стався переворот. Касема разом зі ще трьома генералами стратили в телестудії й протягом найближчих днів демонстрували його труп в

ефірі національного телебачення. Незабаром до влади в Іраку надовго прийде другорядний учасник одного з раніших, невдалих замахів на Касема — Саддам Хусейн.

РАДЯНСЬКИЙ «КРИТ» І ТРУП У МОРИ

Понад усе Зеєв Авні прагнув стати агентом «Моссаду».

Коли одного дощового квітневого дня 1956 року він прийшов до штаб-квартири «Моссаду», то всім серцем хотів вийти звідти працівником служби. Упродовж років намагався влитись у лави тих нечисленних обраних, і це стало головною метою його життя.

Уроджений Вольф Голдштейн із Риги (Латвія), він виріс у Швейцарії, під час Другої світової служив у швейцарській армії й 1948 року емігрував до Ізраїлю. Він змінив ім'я на єврейське і після кількох років життя та роботи в кібуці Хазорея влаштувався в Міністерство закордонних справ, де отримав призначення до Брюсселя. Презентабельний, добре начитаний, з вільним володінням кількома мовами, він зачарував своє керівництво і манерами та старанністю, і готовністю братися за будь-які завдання, особливо — пов'язані з «Моссадом». Коли був потрібен дипломат, щоб виконати роботу таємного кур'єра, чи терміново навідатися до іншого міста, чи переправити таємні документи до агентури «Моссаду» будь-де в Європі, — Авні зголошувався першим. Його постійна співпраця зі спецслужбою зробила його неформально одним із «її хлопців» на європейських теренах; і коли його перевели до посольства Ізраїлю в Белграді (Югославія), ця співпраця поглибилася. Авні в кількох листах на ім'я рамсада Іссера Хареля запропонував заснувати в Белграді одну з моссадівських резидентур. Той відмовив: резидентура в Югославії «Моссаду» не була потрібна; але Авні не здавався. У квітні 1956-го він повернувся до Ізраїлю з приватним візитом і попросив про зустріч із рамсадом. Його прохання задовольнили, і ось він уперше в житті мав зустрітися з Іссером Харелем.

Напружений і схвильований, Авні увійшов у кабінет Хареля в старому будинку на території колишньої Німецької колонії в Тель-Авіві. Іссера Хареля призначили рамсадом менше ніж за чотири роки до того, але він уже став легендою. Цього невисокого загадкового чоловіка поважали й побоювалися; тьмяними коридорами «Моссаду» про нього ходили і справжні, й вигадані історії. Авні теж доводилося чувати різне про Хареля, якому дали прізвисько Малий Іссер, щоб відрізнити його від сумнозвісного Великого Іссера. Прибулий побоювався цієї розмови — з огляду на чутки про впертість рамсада, його безцеремонність і фантастичну інтуїцію.

Але приземкуватий, лисуватий чоловік у хакі й сорочці з короткими рукавами, який прийняв Авні у спартанській обстановці свого кабінету, поведився чемно і приязно. Він зізнався, що приємно вражений стилем Авні та його політичним чуттям. Він також поцікавився причинами нинішнього приїзду диппрацівника до Ізраїлю, і той пояснив, що його терміново хотіла побачити дочка від першого шлюбу.

— Скільки років вашій дочці? — усміхаючись, поцікавився Іссер.

— Вісім.

— Вісім?

Іссер мав спантеличений вигляд. Схоже, йому здавалося дивним, що дипломат помчить з-за кордону додому тільки тому, що його покличе маленька дочка. Авні почав докладно розповідати про непрості стосунки між першою дружиною, їхньою дочкою та своєю нинішньою дружиною. Іссер став проявляти нетерпіння, урвав свого візитера і заявив, що резидентури «Моссаду» в Белграді не буде. Що ж до майбутнього самого Авні, сказав він, то «побачимо після завершення вашого відрядження до Югославії». Авні почувався розчавленим.

Проте перед завершенням зустрічі Іссер запросив Авні побачитися ще раз, за день-другий, «але не в цьому будинку, де забагато відвідувачів. Зустріньмося в моєму секретному кабінеті в центрі міста; вас привезе мій водій».

Отже, надія ще є, вирішив Авні, — бо чого б то Іссер пропонував нову зустріч?

За кілька днів Авні зайшов до непримітної будівлі в діловому центрі Тель-Авіва. Тепер — після того, яким дружнім був до нього Іссер під

час першої зустрічі, — причин боятися не було.

Іссер зустрів його і провів до великої кімнати з голими стінами, столом, двома стільцями й зачиненими віконницями. Авні сів — і раптом Іссер перетворився на розлюченого бика. Його обличчя спотворилося, він гримнув кулаками об стіл і заревів: «Ти — радянський агент! Зізнавайся! Зізнавайся!». І знову: «Зізнавайся!». Він без упину гримав кулаками по столу й кричав: «Я знаю, що тебе заслали росіяни! Я знаю, ти шпигун! Зізнавайся!».

Авні онімів, як уражений блискавкою. Він не міг видушити ні слова.

— Зізнавайся! Якщо ти підеш на співпрацю, я спробую тобі допомогти, але якщо ні...

Серце Авні немилосердно калатало. Його вкривав холодний піт, він не міг поворушити язиком. Не було сумніву, що настала його остання мить — Іссер накаже його вбити.

Нарешті він зібрав достатньо сил, щоб вимовити кілька слів:

— Зізнаюся, — пробелькотів він. — Я працюю на росіян.

Іссер відчинив замасковані двері, й у кімнату зайшли двоє його найкращих агентів і поліцейський офіцер. Цей останній заарештував Авні, і того відправили на допит. Там крок за кроком він розкрив свою справжню особу та справжню мету. Його, запеклого комуніста з юнацьких років, ще під час проживання у Швейцарії завербувало ГРУ (Головне розвідувальне управління Червоної армії), й під час Другої світової він шпигував на СРСР. Незабаром після війни йому порадили емігрувати в Ізраїль і чекати. Він мав стати законсервованим «кротом». Багато років агент чекав на повідомлення з Москви, але керівництво радянської розвідки зв'язалося з ним аж тоді, коли його послали до Брюсселя. Там він передав росіянам інформацію про контракти Ізраїлю з бельгійським збройним гігантом FN Herstal, шифри ізраїльського МЗС і навіть імена двох колишніх німецьких нацистів, які шпигували на Ізраїль у Єгипті. Обоє німців миттю вислали з Єгипту, що неабияк спантеличило їхніх кураторів, — але кураторам Авні цього було замало. Вони хотіли заслати в «Моссад» свою людину. До цього Авні й докладав таких зусиль, аж поки Іссер закричав: «Зізнавайся!».

Проте, здаючись, Авні не знав найнеймовірнішого: він міг вийти з Іссерової пастки вільною людиною! Рамсад не мав проти нього ні

крихти доказів, ні навіть натяку на підтвердження того, що він шпигун, — лише підозри. Звісно, колись хтось розповідав Іссеру, що свого часу Авні вигнали з кібуцу за комуністичні погляди. Але — радянський шпигун?

Іссер спирався лише на інтуїцію. Безупинні спроби Авні вступити до «Моссаду», дивний візит до дочки, спроби переконати Іссера в потребі відкрити резидентуру в Белграді... За допомогою свого гострого розуму Іссер пов'язав усі ці незначні випадки й дійшов небанального висновку: в ізраїльську святая святих ледь не проник «кріт», зрадник.

На суді Авні в усьому зізнався й отримав 14 років позбавлення волі. Після 9 років його звільнили умовно-достроково, він став взірцевим громадянином і працював психологом. Своєму біографові Іссер казав, що Авні був найнебезпечнішим зі спійманих в Ізраїлі шпигунів, але також називав його «найчарівнішим» і тепло відгукувався про нього як про «шпигуна-джентльмена».

Авні й сам казав нам, що з роками його добрими друзями стали деякі високопосадові поліцейські офіцери та слідчі «Шабаку» (приблизного еквівалента американського ФБР), які його допитували.

Операція «Пігмаліон», як назвали викриття Авні, чимало років лишалась однією з найзакритіших таємниць «Моссаду». А для тих небагатьох, хто про неї знав, — черговим свідченням неймовірних інстинктів Іссера.

Та ким же був Малий Іссер? Неговіркий, непретензійний, упертий, наче мул, він, як вважають, народився в давньому місті-фортеці Двінську, в Російській імперії. Подейкували, що, коли він 18-річним емігрував до Ізраїлю, у його наплічнику лежала хлібина, у яку він запік револьвер. Спочатку Малий Іссер осів у кібуці Шефаїм, де побрався з життєрадісною амазонкою на ім'я Ривка. Міцний, витривалий і владний, він з невідомих причин залишив кібуц, маючи лише дружину, дитину й одну-єдину сорочку на плечах. Під час Другої світової вступив до «Хагани» і невдовзі очолив Єврейське управління «Шай», що вистежувало зрадників і дисидентів. Останніми вважали членів угруповань «Іргун» і «Стерн» (офіційно — «Лехі»), двох підпільних правих організацій, які відкидали авторитет і політику Давида Бен-Гуріона й організованої єврейської громади. Після краху Великого Іссера службу безпеки країни — «Шабак» — очолив Малий Іссер.

«Моссад» ще тільки-но створили, коли Бен-Гуріон несподівано прийняв відставку Реувена Шилоя і призначив головою «Моссаду» Іссера. Офіційною причиною заміни назвали автокатастрофу, яка нібито позбавила Шилоя працездатності; але моссадівські чутки стверджували, що Іссер вижив Шилоя, переконавши Бен-Гуріона — мовляв, рамсад хоч і був ерудитом і чудовою людиною, але не вмів керувати суворими агентами та проводити таємні операції.

Під керівництвом Іссера розвідницька спільнота отримала те, що стало для неї визначальною формою. Її становили п'ять служб: «Моссад», «Шабак», «Аман» (військова розвідка), спецуправління поліції та аналітично-інформаційний відділ МЗС. Важливими серед них були тільки «Моссад», «Аман» і «Шабак», не так високо цінували дві інші. Директори п'яти служб і їхні заступники разом утворювали Комітет керівників спецслужб. Іссера призначили його главою. Бен-Гуріон установив для нього і спеціальне звання — *мемуннех*, головний виконавчий директор спеціальних служб. Уперше призначивши Малого Іссера на цю посаду, Бен-Гуріон зауважив: «Звичайно, ви й далі керуватимете “Шабаком”, хоча тепер маєте “Моссад”». Іссер підібрав «Шабаку» нового директора, але загальний контроль і над «Моссадом», і над «Шабаком» залишався в його руках.

Отже, Малий Іссер став монархом ізраїльської розвідки.

«Пігмаліон» був лише однією з ключових операцій, які в перші роки існування Ізраїлю провів Іссер — здебільшого проти радянських шпигунів, багатьох із яких схопили й ув'язнили або депортували.

Але не всі шпигуни працювали на СРСР — і не всі шпигунські історії закінчувалися хепі-ендом.

Одного дня на початку грудня 1954 року над тим самим місцем у Східному Середземномор'ї почав кружляти самотній транспортний літак. Коли його пілоти пересвідчилися, що на морі не видно жодного судна, один із люків машини відчинився і звідти у воду полетіло щось велике — труп.

Літак розвернувся і за годину приземлився в Ізраїлі. Так завершилась операція, що лишалася надсекретною понад 50 років,— «Інженер»

(хоча і це не її справжня назва).

У 1949-му до Хайфи з Болгарії прибули троє братів-євреїв. Старший, Александр Ізраель, щойно закінчив у Софії інженерне училище. В Ізраїлі він записався в армію, отримав капітанський чин і потрапив на флот. Молодий флотський офіцер Ізраель мав привабливу зовнішність і надзвичайно чарівні манери. Командування цінувало капітана й доручило йому працювати з надсекретними розробками електронного військового обладнання і новітніх озброєнь. З огляду на високий рівень допуску він був знайомий з деякими найделікатнішими темами. Ім'я Александр змінив на єврейське Авнер і 1953-го одружився з Матильдою Ардіті, молодою красунею турецького походження. Подружжя оселилось у Хайфі, поруч із головною військово-морською базою Ізраїлю. Матильда обожнювала свого харизматичного чоловіка, але нічого не знала про непривабливі сторони його особистості.

Їй не було відомо про об'ємні й різноманітні матеріали, які зібрала на нього поліція. Авнера Ізраеля підозрювали в здаванні тієї самої квартири більше ніж одному орендареві, у тому, що він під виглядом представника компанії з продажу холодильників отримував оплату за так ніколи й не поставлені пристрої тощо. Одна справа зрушилась, і він отримав повістку до суду на 8 листопада 1954 року.

Матильда, перебуваючи на останніх термінах вагітності, не знала ні про шахрайство чоловіка, ні про його роман з гарненькою секретаркою італійського консульства в Хайфі. Авнер навіть зробив тій пропозицію, і юна італійка погодилася — за однієї умови: спершу він має прийняти католицизм.

Для Авнера це не становило проблеми. Свого часу він уже змінював віру — в Болгарії, коли його змусили одружитися з іншою християнкою, яку він спокусив. Її розлючена рідня майже зі зброєю в руках вимагала, щоб він теж став християнином і побрався з дівчиною. Одразу після весілля тодішній Александр утік із Софії, його дружина наклала на себе руки, а він згодом повернувся і до міста, і до юдаїзму. Тепер учинив так само. Разом із коханкою поїхав до Єрусалима, охрестився в монастирі Святої землі та взяв прізвище Айвор. За допомогою церковних документів капітан-серцеїд отримав у Міністерстві внутрішніх справ новий паспорт — на ім'я Александра Айвора.

За дату весілля вони з італійкою вирішили обрати 7 листопада 1954 року. Суд у Хайфі мав відбутися 8-го. Авнер Ізраель, він же — Александр Айвор, не збирався вшанувати своєю присутністю жоден із цих заходів. Час було зникати.

Ще наприкінці жовтня капітан Ізраель узяв двотижневу відпустку. Він не мав виїзної візи — зате вона була в Александра Айвора, як і повний набір документів, почасти справжніх, а почасти підроблених. Він купив квиток на літак до Рима і вилетів туди 4 листопада. Ні дружина, ні «наречена» про його відбуття нічого не знали. Після зникнення «судженого» італійка почала гарячкові пошуки. Урешті-решт вона звернулася до поліції Хайфи; так дізналася його адресу, а тоді з жахом зустрілася з пані Матильдою Ізраель, яка була на сьомому місяці вагітності.

У Римі слід Авнера Ізраеля загубився — але ненадовго. Тамтешній резидент «Моссаду» мав добрих інформаторів серед акредитованого в Італії арабського дипломатичного корпусу. До штаб-квартири «Моссаду» в Тель-Авіві 17 листопада надійшла термінова депеша: «Тут перебуває ізраїльський офіцер Александр Айвор, чи Айвон, чи Айві; він намагається продати інформацію оборонного характеру єгипетському військовому аташе».

Рамсад і Амос Манор, новий глава «Шабаку», об'єднали зусилля, щоб з'ясувати, хто ж це такий. За лічені дні вони встановили особу підозрюваного і з відчаєм переконалися, що йдеться про ізраїльського флотського офіцера. Наступна депеша з Рима викликала ще більшу стурбованість: агент «Моссаду» доповідав, що ізраїльтянин продав єгиптянам докладні плани великої військової бази в Ізраїлі й отримав за це півтори тисячі доларів, які поклав у банк Credit Suisse. Він також начебто пообіцяв єгиптянам більше інформації й погодився полетіти до Єгипту, щоб усе викласти.

За кілька днів прийшла нова депеша: «Єгипетське посольство замовило в Trans World Airlines два квитки до Каїра на кінець листопада. Схоже, пасажирами будуть єгипетський військовий аташе та ізраїльський офіцер».

У штаб-квартирі «Моссаду» забили на сполох. Для Іссера існувала гігантська різниця між опитуванням інформатора військовим аташе в іноземній країні й транспортуванням цього самого інформатора до

єгипетської столиці, де з ним мали б справу експерти, здатні отримати якнайповніші та якнайнебезпечніші дані. Іссер рішуче намірився запобігти — за будь-яку ціну — перельотові Авнера Ізраеля до Каїра.

Він вирішив відправити до Рима свою оперативну групу. В ті давні дні «Моссад» ще не мав оперативного відділу і вдавався до послуг відповідного підрозділу «Шабаку». Командир цього підрозділу, один з найкращих ізраїльських агентів Рафі Ейтан, для своїх підлеглих став людиною-легендою. Народжений у кібуці, то був кременний, життєрадісний коротун в окулярах, але також — відчайдушний, кмітливий і безжальний службіст. Бійця «Пальмаху» до набуття Ізраїлем незалежності, його тісно залучили до роботи таємної організації «Алія-Бет», яка нелегально переправляла євреїв у Палестину в обхід накладених британцями обмежень. Їм доводилося тікати з Європи на хистких суденцях, уникати дорогою британських бойових кораблів, що патрулювали палестинські води, висаджуватися на пустельних узбережжях, а тоді змішуватися з місцевим єврейським населенням. Найславетнішим подвигом Рафі був підрив установленого на горі Кармель поблизу Хайфи британського радіолокатора, що виявляв наближення суден «Алії-Бет». Аби дістатись установки, Рафі пробрався по каналізації, чим заробив собі прізвисько Смердючий Рафі. Подальша діяльність під час Війни за незалежність підтвердила його відвагу і кмітливість.

Збираючи опергрупу, Іссер залучав людей з різним досвідом: тих, хто пережив Голокост, ветеранів «Пальмаху» й «Хагани», колишніх членів «Іргуну» та «Стерну» — праворадикальних бойовиків, на яких він сам і полював протягом внутрішньоєврейської боротьби напередодні створення держави (одним із таких рекрутів був Іцхак Шамір — колишній лідер «Стерну» та майбутній прем'єр-міністр).

Командиром групи призначили Рафі.

Він вилетів до Рима разом з агентами Рафаелем Меданом і Емануелем (Еммою) Тальмором. Незабаром до них приєдналися й інші агенти. Вони негайно влаштували засідку в аеропорту імені Леонардо да Вінчі у Ф'юмічино. На останньому інструктажі перед відбуттям Іссер наказав їм зупинити Авнера Ізраеля ще в аеропорту. «Він не має сісти на той літак. Інценізуйте бійку, скрутіть його, пораньте, якщо доведеться. А як ніщо із цього не допоможе — застрельте!»

То був перший випадок, коли ізраїльські агенти отримали «ліцензію на вбивство».

Але в аеропорту так нічого й не сталося. Інформація про виліт зрадника до Єгипту виявилася помилковою: Ізраель ще деякий час залишався в Римі, а тоді раптом рушив у мандри Європою; команда Ейтана, як прив'язана, переміщалася за ним. Ніби намагаючись позбутися «хвоста», він побував у Цюриху, Женеві, Генуї, Парижі, Відні...

А тоді капітан Ізраель зненацька зник. Моссадівці шукали його скрізь — але дарма. Та врешті спрацювало притаманне Рафі Ейтану везіння. У Відні тоді постійно перебував ізраїльський резидент таємної організації «Натів», завданням якого було прискорювати еміграцію євреїв з Росії та країн Варшавського договору — і переправляти їх до Ізраїлю. Цей резидент підтримував з «Моссадом» тісний зв'язок. Одного грудневого дня його неабияк здивувала дружина — єврейка болгарського походження.

— Не повіриш, — сяючи, сказала вона. — Ішла я вранці вулицею й наткнулася на свого давнього друга ще із Софії. Сто років не бачилися. Ми разом ходили до школи, в один клас! От же збіг, скажи?

— Справді? А як його звати? — спитав її чоловік.

— Александр Ізраель. Ми домовилися завтра разом пообідати.

Представник «Натів» знав, що чоловіка, який підпадав під опис дружини, шукає Ейтан, — і негайно того повідомив. Наступного дня двоє агентів «Моссаду» зайшли до потрібного ресторану й сіли за столик неподалік від місця, де поринали в спогади Александр Ізраель і його однокласниця. Коли давні знайомі розпрощались, агенти, як тіні, рушили за капітаном.

За кілька днів «Александр Айвор» замовив квиток на рейс «Австрійських авіаліній» до Парижа. У сусідньому кріслі сиділа приваблива молода жінка. Айвор, цей неперевершений звабник, завів розмову, яку вона радо підтримала. Вони домовилися зустрітись у Парижі й погуляти вечірнім містом. Уже перед посадкою жінка обернулася до капітана: «Мене в аеропорту зустрічають друзі. Не бажаєте скласти нам компанію? Упевнена, що в машині знайдеться місце».

Айвор розтанув. В аеропорту леді зустрічали двоє чудово вбраних джентльменів. Усі вони сіли в машину й поїхали до Парижа. Айвор сидів біля водія. Спонуціло; водій помітив на ледь освітленому перехресті чоловіка, який махав рукою, схоже, намагаючись спіймати авто. «Підвезімо його», — запропонував він. Машина зупинилася, й раптом «автостопник» і ще кілька виниклих із темряви чоловіків оточили її, а поруч зупинилось інше авто.

— Нас викрадають! — скрикнув Айвор.

Раптом чоловік із заднього сидіння схопив його за горло. Айвор відчайдушно намагався вирватися з його хватки. Дверцята авто розчахнулися, один з нападників стрибнув на жертву і скрутив її. Тоді вихопив пістолет і закричав їдишем:

— Ще один рух — і ти мертвий!

Айвор завмер. На його обличчя впала долоня з просякнутою хлороформом ганчіркою, і він поринув у глибокий сон.

Його непомітно перевезли до безпечного місця в Парижі, де Рафі Ейтан зі своїми людьми провів допит. Капітан визнав, що продав єгиптянам цілком таємні документи, і що зробив це заради грошей. Іссер надіслав з Ізраїлю наказ привезти його назад. Він вважав, що навіть найпідліший зрадник повинен постати перед судом з дотриманням своїх законних прав. Ейтан і його люди накачали Авнера снодійним, запхали його у великий ящик і повантажили у транспортник ізраїльських ВПС «Дакота», який щотижня курсував між Парижем і Тель-Авівом.

Дорога додому була тривалою й виснажливою. Літак мав дозавправлятися в Римі та Афінах. Разом з опергрупою летів відомий лікар, анестезіолог на ім'я Йона Еліан. Перед кожною посадкою та зльотом лікар вводив «пасажиrowі» ін'єкцію снодійного. Та після вильоту з Афін сталося лихо. Непритомний Авнер Ісраель почав важко дихати; його пульс прискорився, серцебиття стало нерегулярним. Доктор Еліан гарячково намагався стабілізувати стан підопічного й ослабити напад, аж до спроб повернути чоловіка в агонії до життя за допомогою апарата штучного дихання, — але марно. Затриманий помер задовго до того, як літак приземлився в Ізраїлі.

Одразу ж після приземлення моссадівці зв'язалися з Іссером і повідомили йому про смерть Ісраеля. Рамсад звелів їм залишити тіло

на борту й наказав пілотів злітати знову. Далеко над морем труп скинули за борт.

Ця несподівана невдача викликала в штаб-квартирі «Моссаду» переполох. Іссер поквапився до прем'єр-міністра Моше Шарета і попросив його створити комісію з розслідування смерті офіцера. Той призначив групу в складі двох осіб, яка визнала дії агентів «Моссаду» цілком адекватними. Вердикт проголошував, що всі кроки були спрямовані на те, щоб Ізраель постав перед судом; звинувачувати моссадівців у його смерті підстав не було. Основною причиною смерті, постановила комісія, стало передозування введеного лікарем снодійного. Роки по тому сам лікар у відповідь на запитання про це стверджував, що смерть спричинили різкі зміни повітряного тиску в літаку. (Згодом він знову в ролі анестезіолога брав участь у захопленні Адольфа Айхмана в Аргентині в 1960-му.)

Люди Іссера проглянули папери загиблого і виявили рекомендаційні листи від структур Католицької церкви в Єрусалимі; після продажу єгиптянам відомих йому таємниць він планував утекти до Південної Америки. У його речах агенти знайшли квиток на судно до Бразилії.

Наступна справа, яку мусив залагодити Іссер, стосувалася родини Ізраеля. Йому слід було б запросити Матильду на зустріч і розповісти їй усю правду. Але керівники «Моссаду», вибиті з колії сумним фіналом операції, віддали перевагу приховуванню всієї історії — й отримали в цьому повну підтримку прем'єр-міністра Шарета. «Моссад» злив у газети сфальсифіковану історію капітана Авнера Ізраеля — з натяками, що той утік із країни через великі борги та любовні пригоди. Заголовки цих статей набирали якнайбільшим шрифтом.

Матильда, брати її чоловіка, її син Моше Ізраель-Айвор не знали правди довгі роки. Вони вважали, що втікач продовжує жити десь за кордоном, можливо — у Південній Америці. Ця брехня непростенна.

Першим провалом місії стало те, як повелися з Ізраелем (навіть попри його зраду); другою ж — змова мовчання, викреслення імені Ізраеля з анналів Міністерства оборони, обман його дружини та братів з боку «Моссаду». Рафі Ейтан і ще кілька офіцерів активно заперечували проти рішення рамсада кинути тіло в море і ввести в оману рідних небіжчика — але їхні руки були зв'язані. «Малий Іссер за

тих часів був “містером безпекою”, — розповів нам Ейтан. — Він був абсолютним повелителем спецслужб, і в розвідницькій спільноті його рішень не обговорювали».

Те, що через багато років цю історію таки опублікували, показує, як складно стерти факт існування людини з пам'яті суспільства. Іноді мертві промовляють навіть з могили.

«ТА ЦЕ ПРОСТО ВИСТУП ХРУЩОВА...»

Усе почалося з адюльтеру.

Навесні 1956-го Люся Барановська була по вуха закохана в привабливого журналіста Віктора Граєвського. Її шлюб з віцепрем'єр-міністром комуністичної Польщі зійшов на пси, й подружжя майже не бачилося. Люся працювала секретаркою глави Польської комуністичної партії Едварда Охаба¹⁹. Інші його помічники звикли, що чарівний Віктор учащає до красуні на роботу. Почуття Люсі до моторного парубка ні для кого таємницею не були.

Віктор був старшим редактором Польського агентства новин (РАР), керівником напрямку СРСР і Східної Європи. Узагалі-то він був єврей, а справжнє ім'я мав Віктор Шпільман. Але колись давно, коли вступив до компартії, друзі дали йому зрозуміти, що з прізвищем Шпільман далеко не підеш. Тож він змінив прізвище на Граєвський, яке звучало на польський лад.

Коли під час Другої світової до Польщі вторглася німецька армія, він був дитиною. Його родина зуміла перебратися в Росію і дивом уникла Голокосту. Після війни сім'я повернулася до Польщі. У 1949-му Вікторові батьки та молодша сестра емігрували до Ізраїлю. Але сам він, стійкий і завзятий комуніст, лишився: шанувальник Сталіна прагнув допомогти побудувати робітничий рай.

Проте ні друзі та колеги, ні навіть кохана не підозрювали, що серце молодого комуніста починали гризти сумніви. Він провідав рідних в Ізраїлі 1955-го й побачив інший світ — вільну, прогресивну, демократичну єврейську націю, у якомусь сенсі — фантастику, кардинально відмінну від картин комуністичної пропаганди, під впливом якої він перебував. Повернувшись до Польщі, 30-річний Віктор почав міркувати про еміграцію до Ізраїлю.

Того ранку на початку квітня 1956-го Віктор, як завжди, зайшов в офіс генерального секретаря провідати свою милу. В кутку її столу він побачив червону нумеровану брошуру зі штампом «Цілком таємно».

— Що це? — спитав він дівчину.

— А, та це просто виступ Хрущова, — буденно відповіла вона.

Віктор заляк на місці. Йому доводилося чути про цю хрущовську промову, але він ніколи не зустрічав нікого, хто чув би або читав хоч одне речення з неї. Це був один з найбільших секретів Східного блоку.

Звичайно, Віктор знав, що цю промову всемогутній генеральний секретар Комуністичної партії Радянського Союзу Микита Хрущов виголосив у лютому на XX З'їзді партії в Кремлі. Незадовго до півночі 25 лютого із зали попросили вийти всіх закордонних гостей, зокрема лідерів іноземних компартій. Опівночі ж на трибуну піднявся Хрущов і звернувся до 1400 радянських делегатів з'їзду. Для всіх до одного присутніх його виступ став сюрпризом — і страшним потрясінням.

Але що ж він сказав? Якщо вірити одному американському журналістові, який першим відправив повідомлення про це на Захід, промова тривала чотири години, і в ній Хрущов детально змалював жахливі злочини людини, перед якою схилялися мільйони комуністів у всьому світі, — Сталіна. За чутками, Хрущов звинуватив попередника в убивствах мільйонів людей. Дехто шепотів, що під час промови багато делегатів ридали й у відчаї рвали на собі волосся, інші непритомніли або зазнавали серцевого нападу, щонайменше двоє наступного дня наклали на себе руки.

Водночас радянська преса не опублікувала про хрущовські одкровлення ані слова. Москвою кружляли чутки, й у вузькому колі партійних бонз зачитували деякі фрагменти виступу — але повний текст охороняли, як державну таємницю. Іноземні журналісти розповідали Віктору, що західні спецслужби докладали до здобуття цієї промови всіх можливих зусиль. ЦРУ навіть запропонувало за неї мільйон доларів винагороди. Вважали, що публікація її на піку Холодної війни між Заходом і радянським блоком може спричинити в комуністичних країнах політичний землетрус і запустити там безпрецедентну кризу. В межах і поза межами СРСР Сталіну сліпо вклонялися сотні мільйонів комуністів. Розголос про його злочини міг

зруйнувати їхню віру й, можливо, навіть спричинити крах Радянського Союзу.

Однак усі спроби здобути текст промови провалилися. Він залишався загадкою.

Днями Віктор дізнався, що Хрущов вирішив розіслати кілька пронумерованих примірників лідерам комуністичних партій Східної Європи; саме так червона брошура потрапила до Люсі на стіл.

Коли Віктор Граєвський побачив брошуру, у нього виникла божевільна ідея. Він попросив у Люсі дозволу взяти її на годину-другу, щоб прочитати вдома, без цієї офісної метушні. На його подив, вона погодилася. Кохана була рада зробити йому приємне... «Можеш узяти, — сказала вона. — Але ти маєш принести назад до четвертої вечора, я повинна замкнути її в сейфі».

Удома Віктор прочитав промову. Текст справді приголомшував. Хрущов доценту зруйнував міф про Йосифа Віссаріоновича Сталіна, зруйнував безпардонно й безжально. Він оприлюднив факти про те, що за роки при владі Сталін учинив жахливі злочини й наказав убити мільйони людей. Хрущов нагадав своїй аудиторії, що Ленін, батько більшовицької революції, застерігав партію щодо Сталіна. Промовець засудив культ особи людини, яку славили як «сонце народів»²⁰. Він розповів про насильницьке переселення в Радянському Союзі цілих етнічних груп, що призвело до безлічі смертей; про «великі чистки» 1936–1937 років, коли заарештували 1,5 мільйона комуністів, а 680 тисяч із них — стратили. Із 1966 делегатів XVII З'їзду партії за сталінськими наказами знищили 848 осіб — так само, як і 98 зі 138 кандидатів ЦК. Хрущов говорив також про «справу лікарів», сфабриковані звинувачення проти деяких медиків-євреїв у нібито змові з метою вбивства Сталіна та інших радянських лідерів. Слова Хрущова показували Сталіна масовим убивцею, який винищив мільйони росіян і представників інших національностей, хоча багато з тих людей були віддані комуністи. Протягом чотирьох годин міся перетворився на чудовисько.

Хрущовська промова зруйнувала останні ілюзії Віктора про комунізм. Він також зрозумів, що тримає в руках бомбу, здатну струсонати радянський табір до самісіньких його основ. Він вирішив повернути червону брошуру Люсі, але дорогою передумав, і ноги

понесли його в іншому напрямку — до посольства Ізраїлю. Він упевнено зайшов на територію, і стіна польських поліцейських та спецагентів розступилася, даючи йому шлях. За кілька хвилин він був у кабінеті Якова Бармора, офіційно — першого секретаря посольства, а насправді — резидента «Шабаку» в Польщі.

Граєвський простягнув йому червону брошуру. Ізраїльтянин уважно її роздивився, і його щелепа відпала. «Зачекайте хвилинку, будь ласка», — сказав він, схопив брошуру й вийшов. Повернувся лише за годину. Граєвський зрозумів, що Бармор робив фотокопії, але ні про що не спитав. Він узяв брошуру, сховав під пальто і пішов. Учасно дістався місця роботи Люсі, й вона поклала промову в сейф. Його ніхто не зупиняв і про раптовий візит до посольства Ізраїлю не розпитував.

У п'ятницю 13 квітня 1956 року, незабаром по полудні, Зеліг Кац зайшов до кабінету Амоса Манора, директора «Шабаку». Кац був особистим помічником Манора. Штаб-квартира «Шабаку» містилась у старовинному арабському будинку в Хайфі, поблизу мальовничого «блошиного ринку». Манор, як завжди по п'ятницях, спитав Каца:

— Є що-небудь зі Східної Європи?

П'ятниця була днем, коли дипломатична пошта доправляла звіти агентів «Шабаку» з-поза «залізної завіси».

Кац невимушеним тоном повідомив, що кілька хвилин тому отримав з Варшави «якусь промову Хрущова на з'їзді». Манор підстрибнув у кріслі.

— Що? — прогримів він. — Мерщій несить її сюди!

Манор, високий, вродливий молодий чоловік, іммігрував до Ізраїлю лише за кілька років до того. Уроджений Артур Менделович із Румунії, із заможної родини, він потрапив до «Освенциму», де замордували всю його рідню: батьків, сестру і двох братів. Він вижив, на час звільнення концтабору маючи 35 кілограмів ваги. Після повернення до Бухареста працював на «Алію-Бет», допомагаючи нелегально вивозити євреїв на підконтрольні Британії палестинські території. Свій бойовий позивний «Амос», як і низку інших псевдо, використовував, щоб плутати сліди. Коли 1949 року настала його черга відбути до Ізраїлю, румунська влада Артура не випустила. Він зумів утекти за підробним чеським паспортом на ім'я Отто Станека. Друзі почали називати його «людиною з тисячею імен»; в Ізраїлі він став Амосом Манором.

У спецслужбах він швидко пішов угору. Іссер був від нього в захваті. Манор являв собою його протилежність. Іссер був приземкуватий, Манор — високий. Іссер був грубий і простолюдний, Манор — чемний і витончений. Іссер не мав справ зі спортивними іграми, тоді як Манор був плавець і грав у футбол, теніс, волейбол. Іссер розмовляв російською та їдишем, а Манор знав сім мов. Іссер був відданим членом Трудової партії, Манор політикою не цікавився. Іссер удягався без претензій, Амос — завжди за європейською модою. Але, крім усього цього, він був розумним і винахідливим. Іссер забрав його в «Шабак» у 1949-му; через неповні чотири роки Бен-Гуріон за рекомендацією Іссера призначив його директором відомства. Також він відповідав за таємні зв'язки ізраїльської розвідспільноти із ЦРУ. Тієї дощової п'ятниці Манор занурився в стоси фотокопій. Він не мав проблем із читанням тексту: однією з його семи мов була російська. Проглядаючи сторінку за сторінкою, Манор дедалі більше усвідомлював величезну важливість хрущовської промови. Він стрибнув у машину і рушив до Бен-Гуріонового дому.

— Ви повинні це прочитати, — сказав він прем'єр-міністру.

Бен-Гуріон, який теж знав російську, прочитав. Наступного ранку, в шабат, він терміново викликав Манора до себе.

— Це історичний документ, — сказав прем'єр. — І він майже гарантує, що в майбутньому Росія стане демократичною країною.

Іссер отримав заповітний текст 15 квітня й одразу зрозумів, яким скарбом це може стати для Ізраїлю. Промова була способом поглибити зв'язки «Моссаду» із ЦРУ, започатковані 1947 року. Під час візиту до США в 1951-му Бен-Гуріон завітав до генерала Волтера Беделла Сміта, з яким зустрічався наприкінці Другої світової в Європі. Той був директором ЦРУ (його наступником стане Аллен Даллес, ветеран УСС і брат майбутнього держсекретаря США). Сміт неохоче погодився встановити між ЦРУ та «Моссадом» обмежену співпрацю. Головним елементом її були опитування ізраїльтянами емігрантів із СРСР та Східного блоку. Чимало таких переселенців були інженерами, технічними фахівцями й навіть армійськими офіцерами, які працювали на військових підприємствах Союзу чи країн Варшавського договору й могли надати докладну інформацію про можливості комуністичних армій. Така інформація надходила регулярно, і це

справило враження на американців; ЦРУ призначило відповідальним за зв'язки з Ізраїлем легендарну постать — Джеймса Джизеса Енглтона, голову своєї контррозвідки. Енглтон навідався до Ізраїлю й завів знайомства з керівниками тамтешніх спецслужб. Вони з Амосом Манором знайшли взаєморозуміння та взаємну симпатію і навіть провели кілька вечорів за пляшками віскі у двокімнатній квартирці останнього.

Але цього разу Іссер та Амос пропонували дещо значно більше за розповіді емігрантів. Вони вирішили передати промову Хрущова американцям — не через людину ЦРУ в Тель-Авіві, а просто до Вашингтона. Манор відправив копію тексту зі спецкур'єром представникові «Моссаду» в Сполучених Штатах Іззі Дороту, який одразу поспішив до Ленглі й вручив її Енглтону. Голова контррозвідки 17 квітня приніс промову Даллесу, й того самого дня вона лежала на столі у президента Ейзенгавера.

Фахівці американських розвідслужб були ошелешені. Крихітні шпигунські структури Ізраїлю отримали те, чого не спромоглися здобути гігантські, досвідчені спецслужби США, Великої Британії та Франції. Скептичні керівники ЦРУ передали документ експертам, які одноставно засвідчили його оригінальність. Виходячи із цього, ЦРУ злило текст «Нью-Йорк таймс», яка 5 червня 1956-го надрукувала промову на першій шпальті. Публікація спричинила в комуністичному світі свого роду землетрус і підштовхнула мільйони людей відвернутися від Радянського Союзу. Деякі історики переконані, що спонтанні виступи проти совітів у Польщі й Угорщині восени 1956-го були викликані викриттями Хрущова.

Ця шпигунська оборудка привела до масштабного прориву у відносинах «Моссаду» зі своїм американським аналогом, а скромна брошура, яку красуня Люся показала своєму красеню Віктору, оповила ізраїльський «Моссад» ореолом легенди.

Тим часом у Варшаві ніхто й не підозрював Граєвського в переправленні хрущовського виступу до Сполучених Штатів. У січні 1957-го Віктор емігрував до Ізраїлю. Вдячний Амос Манор допоміг йому влаштуватись у департамент Східної Європи в Міністерстві закордонних справ. Дещо пізніше його також прийняли на посаду

редактора та репортера польського відділу державної радіомережі «Кол-Ізраель».

Проте він отримав і третю роботу. Незабаром після приїзду до Ізраїлю зустрів в *ульпані* — спеціальній школі, де іммігранти та іноземці вивчають іврит, — кількох радянських дипломатів. Пізніше з одним із росіян він здибався в коридорах Міністерства закордонних справ, і той був вражений його вагомою позицією. Минуло небагато часу, і на одній з тель-авівських вулиць поруч із Граєвським «випадково» опинився агент КДБ. Він заговорив до Граєвського, нагадав тому про його антифашистське та комуністичне минуле в Польщі й зробив пропозицію стати агентом КДБ в Ізраїлі. Граєвський обіцяв подумати, а сам рушив просто до штаб-квартири «Моссаду».

— Що мені робити? — спитав він.

У «Моссаді» зраділи.

— Чудово! — сказали йому. — Вперед, погоджуйтеся!

Вони зроблять Граєвського подвійним агентом, щоб він згодував росіянам фальшиву інформацію.

Так у Віктора почалася нова — довготривала — кар'єра. Протягом багатьох років він надавав росіянам інформацію, проціджену і сфальсифіковану «Моссадом». Куратори з КДБ зустрічалися з ним у лісах навколо Єрусалима та Рамли, в російських церквах і монастирях у Яффі, Єрусалимі та Тиверіаді, під час «випадкових» контактів у переповнених ресторанах і на дипломатичних прийняттях. За 14 років діяльності Граєвського в амплуа подвійного агента росіяни ні разу не запідозрили, що це він їх використовує. Вони тільки знову й знову вихваляли його за чудові матеріали, які він постачав; у штаб-квартирі КДБ в Москві ходили чутки, що Радянський Союз має агента, глибоко вкоріненого в ізраїльські владні кола.

Протягом усіх цих років росіяни вірили Граєвському й не сумнівалися в його надійності. Винятком став 1967-й, коли його даних і висновків не взяли до уваги; за іронією долі, то був єдиний випадок, коли Віктор надав цілком точну інформацію. Під час «періоду вичікування» 1967 року, перед Шестиденною війною, єгипетський президент Гамаль Абдель Насер помилково вважав, що Ізраїль планує в травні напасти на Сирію. Тож він скупчив війська на Синаї, випровадив миротворців ООН, закрит для ізраїльських кораблів

протоки Червоного моря й погрожував Ізраїлю знищенням. Останній же не планував нападу і прагнув відвернути війну з Єгиптом. Відтак прем'єр-міністр Ешколь попросив «Моссад» поінформувати СРСР — якщо Єгипет не припинить своїх агресивних заходів, Ізраїлю доведеться воювати; він сподівався, що Радянський Союз, який мав величезний вплив на Єгипет, зупинить Насера. Граєвський передав КДБ документ, що деталізував справжні наміри Ізраїлю. Але СРСР зробив із ситуації хибні висновки; Москва проігнорувала звіт Граєвського й заохочувала Насерову войовничість.

Результатом стало те, що Ізраїль превентивними ударами розбив армії Єгипту, Сирії та Йорданії й окупував їхні значні території. Радянський Союз теж опинився у великому програші: його озброєння виявилось неефективним, він зрікся власних обіцянок і не зумів підтримати своїх дошкульно побитих союзників.

Попри це, саме того року довготривалий роман Граєвського з КДБ сягнув свого апогею. Його викликали на зустріч із радянським куратором у лісі в центральному Ізраїлі. Агент КДБ урочисто повідомив, що радянський уряд хоче подякувати Граєвському за віддану службу й нагородити його своєю найвищою відзнакою — орденом Леніна!

Росіянин перепросив, що не може причепити орден на вилогу піджака Граєвського в Ізраїлі, але запевнив, що нагорода чекатиме на нього в Москві й він зможе отримати її, як тільки туди потрапить. Проте Граєвський вирішив лишитися в Ізраїлі.

А 1971-го він вийшов зі шпигунської гри.

Але його не забули. У 2007 році Граєвського запросили до штабквартири «Шабаку», де його вітала група обраних, до складу якої входили чинні та попередні директори «Шабаку» й «Моссаду», а також багато його друзів, колег і родичів. Тодішній директор «Шабаку» Юваль Діскін вручив йому престижну нагороду за видатну службу, і Граєвський став єдиним таємним агентом, нагородженим двічі: одого разу — рідною країною, якій він самовіддано служив усе життя, а іншого — ворогом своєї країни, якого він дурих і вводив в оману, незважаючи на ризик.

Один репортер назвав його «людиною, яка заклала початок кінця радянської імперії», але Граєвський бачив ситуацію інакше. «Я не герой

і не робив історії, — сказав він. — Історію робив Хрущов. Я тільки зустрівся з історією на годину-другу, а потім наші шляхи розійшлися».

Він помер у 81-річному віці. І, може, десь у Кремлі, в маленькій коробочці, викладеній червоним оксамитом, на нього й досі чекає орден із профілем Володимира Ілліча Леніна.

19 Неточність авторів: підконтрольна СРСР правляча партія Польщі на чолі з Едвардом Охабом у березні-жовтні 1956 року насправді мала назву «Польська об'єднана робітничка партія».

20 Попри низку справді наявних у тогочасній комуністичній пропаганді порівнянь Сталіна із сонцем, скидається на те, що автори змішали найвідоміші славослів'я на адресу Сталіна («отець народів») і північнокорейського диктатора Кім Ір Сена, чие ім'я, а точніше псевдонім дослівно означає «сонце, що сходить».

«ПРИВЕЗІТЬ АЙХМАНА ЖИВИМ АБО МЕРТВИМ!»

— А як тебе звати? — спитала дівчина.

— Ніколас, — із усмішкою відповів залицяльник. — Але всі мої друзі називають мене Нік. Нік Айхман.

ДОЧКА СЛІПОГО ЄВРЕЯ

Наприкінці осені 1957 року Іссер Харель отримав із Франкфурта (Німеччина) дивне повідомлення. У ньому йшлося про бажання доктора Фріца Бауера, генерального прокурора німецької землі Гессен, передати «Моссаду» якусь таємну інформацію. Іссер знав про Бауера, який був у Німеччині дуже шанованою постаттю. Високий харизматичний чоловік з агресивно випнутою нижньою щелепою, він був відомий безжальним переслідуванням нацистських злочинців. Лев'яча грива сивого волосся надавала йому певної схожості з Давидом Бен-Гуріоном. Бауер теж був євреєм і природженим бійцем. У 1933 році, з приходом до влади Гітлера, його кинули в концентраційний табір. Але цей моторошний досвід не зламав його духу. Пізніше він утік до Данії, а звідти — до Швеції. Наприкінці війни Бауер вирішив присвятити життя переслідуванню й покаранню нацистських злочинців і не приховував свого розчарування західнонімецькою владою, яка мало що робила для викорінення нацизму.

У листопаді 1957-го Іссер відрядив зустрітися з Бауером ізраїльського офіцера служби безпеки Шауля Дарома. Той прибув до Франкфурта і мав із генеральним прокурором тривалу розмову. Ще за кілька днів Даром зайшов у кабінет Іссера в Тель-Авіві. «Доктор Бауер

сказав мені, — заявив Даром, — що Айхман живий і переховується в Аргентині».

Іссер загорівся. Як і мільйони євреїв, він знав полковника СС Адольфа Айхмана як уособлення нацистського жахиття. Оберштурмбанфюрер Айхман особисто віддав наказ про «остаточне вирішення єврейського питання» — систематичне винищення європейського єврейства. Він присвятив своє життя методичному вбивству 6 мільйонів євреїв. Після війни кат зник, і ніхто не знав, де він; подекували, що живе в Сирії, Єгипті, Кувейті, Південній Америці...

Даром докладно переказав свою розмову з Бауером. За кілька місяців до того останній отримав листа з Аргентини, від німецького емігранта, напів'єврея, який постраждав від нацистів у Другу світову. Той читав у газетах про невтомне переслідування Бауером нацистських злочинців і знав, що на вершині списку тих, кого розшукували, був Адольф Айхман. Коли дочка емігранта, красуня Сільвія, сказала йому, що зустрічається з молодиком на ім'я Нік Айхман, він онімів. Подумав, що цей Нік може бути родичем масового вбивці, втікача. Він написав Бауеру, що може привести його агентів до сховку Айхмана; казали, що злочинець під фальшивою личиною живе в Буенос-Айресі.

Бауер уже знав, що після війни Айхман утік з Німеччини. Його дружина Вера і троє синів якийсь час жили в Австрії, але за кілька років зникли. Зрештою Бауер з'ясував, що вони емігрували до Аргентини, де Вера знову вийшла заміж. Бауер був переконаний — вона возз'єдналася з Айхманом, цей другий шлюб був фіктивним. Її «другий чоловік» мав бути самим Айхманом, який чекав на неї.

Бауер побоювався, що коли він попросить німецький уряд звернутися до Аргентини про екстрадицію Айхмана, то втратить його. Він не довіряв німецьким правоохоронцям, серед яких залишалося повно колишніх нацистів. Підозрював він і деяких працівників німецького посольства в Буенос-Айресі. Бауер боявся, що хто-небудь у посольстві чи в Німеччині попередить Айхмана ще до того, як офіційний запит на екстрадицію вручать аргентинцям, і той знову зникне.

Бауер із Шаулем Даромом був відвертий. Він хотів, щоб «Моссад» з'ясував, чи справді цей чоловік у Буенос-Айресі — Айхман; якщо це

так, Ізраїль міг би вимагати екстрадиції або провести таємну операцію й викрасти ката.

«Я розмовляю з вами після багатьох днів і ночей роздумів, — зізнався Бауер. — У Німеччині про моє рішення надати вам цю інформацію знає лише одна людина — міністр-президент Гессену, Георг Август Цинн (соціал-демократ і майбутній президент німецьких федеральних зборів — бундесрату)».

Тепер, повернувшись до Ізраїлю, Шауль Даром поклав на стіл перед Іссером один-єдиний аркуш, що розкривав сховок Айхмана. Іссер сфокусував погляд на одному реченні: «4261, Calle Chacabuco, Olivos, Buenos Aires».

На початку січня 1958 року вулицею Чакабуко йшов молодий чоловік. Це був Емануель (Емма) Тальмор з Управління спеціальних операцій «Моссаду». Іссер відправив його перевірити інформацію Бауера. Побачене Еммі не сподобалося. Район Олівос був бідним, населеним переважно робітниками. Обабіч неасфальтованої вулиці Чакабуко стояли ветхі халупи, зокрема й № 4261. На крихітному подвір'ї Тальмор побачив товсту неохайну жінку.

— Я не вірю, що це може бути будинок Айхмана, — через кілька днів Тальмор сказав Іссеру в тель-авівському кабінеті рамсада. — Я впевнений, що Айхман перевів до Аргентини купу грошей, як і всі нацистські бонзи, що готувалися до втечі задовго до падіння райху. Не можу повірити, щоб він жив у такій руїні й у таких нетрях. А та товста жінка у дворі не може бути Верою Айхман.

Заперечення Тальмора не переконали рамсада. Іссер хотів продовжувати розслідування, але йому потрібно було зв'язатися з джерелом Бауера. Він звернувся до Бауера, який негайно повідомив йому ім'я й адресу свого інформатора: Лотар Герман. На той момент Герман переїхав до іншого міста, Коронель-Суареса, приблизно за 500 кілометрів від Буенос-Айреса. Бауер надіслав Іссеру рекомендаційний лист із проханням до Германа надати пред'явникові цього листа будь-яку допомогу.

А в лютому 1958-го до Коронель-Суареса прибув заморський гість — Ефраїм Гофстетер, керівник слідства тель-авівської поліції; він поїхав до Аргентини на конференцію Інтерполу і погодився співпрацювати з Іссером. Але як людина обережна він, постукавши в двері будинку на

Лібертад-авеню, назвався німцем — Карлом Хуппертом. У вітальні побачив просто вдягнутого сліпого, що тримав руки на масивному дерев'яному столі. Коли Гофстетер увійшов, незрячий почув кроки й обернувся до нього, намагаючи його руку. Це був Лотар Герман.

— Я друг Фріца Бауера, — сказав Гофстетер. Він натякнув, що пов'язаний з німецькими спецслужбами.

Герман розповів йому, що він єврей і до приходу нацистів до влади служив у поліції. Його батьків убили, а його відправили в «Дахау», де він утратив зір; пізніше він зі своєю дружиною-німкенею емігрував до Аргентини. Коли він зіткнувся з прізвищем Айхман, то зв'язався з Бауером. Його єдиним мотивом, заявив він, було допомогти в покаранні нацистських злочинців, які винищили його сім'ю.

— Бачте, — сказав він, беручи за руку свою вродливу дочку Сільвію, яка зайшла в кімнату. — Це вона знайшла вам Айхмана.

Дівчина зашарілась і неохоче розповіла Гофстетеру історію.

Півтора року тому, сказала вона, її родина мешкала в районі Олівос у Буенос-Айресі. Там вона й зустріла Ніка Айхмана, чудового молодого чоловіка, з яким кілька разів ходила на побачення. Вона не сказала йому про своє єврейське походження, оскільки Германи тримались, як арійська родина. А ось Нік не добирав слів. Одного разу він зауважив їй, що німцям варто завершити справу і винищити всіх євреїв. А іншого разу згадав, що його батько під час Другої світової війни служив офіцером Вермахту і сповна виконав свій обов'язок перед фатерляндом.

Нік вільно ділився із Сільвією своїми поглядами, але ніколи не запрошував її до себе додому. Навіть коли її родина поїхала з Буенос-Айреса й вони обмінювалися листами, він приховував свою адресу і звелів їй писати йому на адресу друга.

Така дивна поведінка збудила в Лотара Германа підозри, що Нік — син Айхмана. Він поїхав із дочкою до Буенос-Айреса і сів на автобус до Олівос. За допомогою деяких друзів Сільвія знайшла адресу Ніка Айхмана і навіть зуміла потрапити до будинку на Чакабуко. Але Ніка не виявилось вдома. Вона зустріла там лише лисого чоловіка, який носив окуляри й тоненькі вусики; він сказав їй, що є батьком Ніка.

Тепер Герман сказав Гофстетеру, що згоден знову поїхати з дочкою до Буенос-Айреса, щоб допомогти розслідуванню. Сільвії доводилося

скрізь супроводжувати свого сліпого батька, а також вести його листування. Гофстетер дав йому список ознак, необхідних для однозначної ідентифікації Айхмана: фото, поточне ім'я, місце роботи, офіційні документи щодо нього і відбитки пальців. По тому Гофстетер і Герман домовилися про систему таємної комунікації, і Гофстетер дав Германові певну суму на витрати. Під кінець він дістав із кишені поштову листівку і розірвав її надвоє. Одну половину віддав Герману. «Якщо хтось принесе вам другу половину, — сказав він, — можете все розповісти цій людині. То буде хтось із наших».

Гофстетер залишив їх, повернувся до Ізраїлю і відзвітував Іссеру.

За кілька місяців до штаб-квартири «Моссаду» надійшло повідомлення від Германа. Він з ентузіазмом доповідав, що дізнався про Айхмана все. Будинок на вулиці Чакабуко за десять років до того збудував австрієць Франциско Шмідт. Він здавав будинок в оренду двом сім'ям — Дагуто і Клементам. Герман рішуче заявляв, що Шмідт і був Айхманом. Дагуто і Клементів він вважав лише прикриттям для справжнього Айхмана.

Іссер попросив свого агента в Аргентині перевірити Германову інформацію. Підлеглий телеграфував: «Немає жодного сумніву, що Франциско Шмідт — не Айхман. У будинку на вулиці Чакабуко він не живе і ніколи не жив».

Іссер зробив висновок, що покластися на Германа не можна, і вирішив закрити розслідування.

Помилка

Рішення Іссера було величезною помилкою й могло зруйнувати нагоду для Ізраїлю схопити Айхмана. Неможливо без подиву дивитися на некомпетентність, що отруїла початкову стадію операції. Як можна було доручити складне приховане розслідування літній, сліпій і недосвідченій людині? Як міг «Моссад» серйозно сприйняти помилкову ідентифікацію Айхмана, яку надала ця людина? Як міг Іссер проігнорувати той факт, що Сільвія побувала на Чакабуко і зустріла Нікового батька? Замість відрядити до Буенос-Айреса професійного детектива, який перевірів би особи двох орендарів та орендодавця,

рамсад просто махнув рукою. Ця груба помилка була особливо нетиповою для Іссера.

За півтора року після цих подій Фріц Бауер приїхав до Ізраїлю. Іссера Хареля, якого звинувачував у провалі захоплення Айхмана, він бачити не хотів. Натомість пішов просто до генерального прокурора Хаїма Коена в Єрусалимі. Описуючи тому абияку організацію цього розслідування «Моссадом», Бауер не стримував гніву.

Хаїм Коен викликав Іссера і керівника відділу розслідувань «Шабак» — Цві Ахароні. Бауер був у його кабінеті й звинуватив Хареля в недбалому проведенні розслідування. Він також пригрозив, що, коли «Моссад» виявиться нездатним виконати це завдання, у нього не лишиться вибору, крім як звернутись із цим до німецької влади. Але не погрози змусили Хареля знову порушити справу. Його переконала нова інформація, привезена Бауером: два слова, які, схоже, відкривали таємницю. Як з'ясував Бауер, фіктивне ім'я Айхмана в Аргентині було Рікардо Клемент.

Іссер одразу зрозумів, де звернув не в той бік і в чому помилилися його люди. Айхман справді був одним з пожитків будинку на Чакабуко. Просто це був не Шмідт, а Клемент.

Дочка Германа справді зустрічалась із сином Айхмана, і родина Айхманів справді мешкала на Чакабуко. Але Герман не знав, що злочинець узяв ім'я Клемент, і помилково вказав на Франциско Шмідта. Якби Іссер зробив усе як належить і відправив розслідувати розповідь Германа вмілих агентів, він давно вже розкрив би справжню особу Айхмана.

Тепер Іссер запропонував Коену та Бауеру, щоб розслідування очолив Цві Ахароні. То був високий, худий чоловік із високим чолом, квадратними вусами й гострим мов бритва розумом. Єврей з Німеччини, він був близьким до Коена — але до Іссера не настільки. Ахароні досі гнівався через те, що, коли 1958 року він був у Буенос-Айресі в іншій справі, Іссер не доручив йому перевірити зізнання Германа. Але тепер це слід було забути. Сьогодні Іссер гостро потребував умінь Ахароні.

І ось у лютому 1960-го Ахароні приземлився в Буенос-Айресі. Він попросив приятеля — місцевого єврея — зазирнути на вулицю Чакабуко. Той повернувся розгубленим. Будинок порожній, доповів

він. Одну з квартир ремонтували кілька робітників — власне, це була колишня квартира Клементів. Але самі вони зникли в невідомому напрямку. Тепер Ахароні потрібно було придумати спосіб вистежити Клементів, не збуджуючи підозр.

На початку березня до будинку на Чакабуко прибув молодий аргентинець у формі посильного. Він мав із собою невеликий, загорнутий у подарунковий папір пакет, адресований Ніколасові Клементу. Там були дорога запальничка й напахчена листівка з коротким текстом: «Любий Ніку, з днем народження!». На вигляд це було як подарунок, надісланий жінкою, яка хотіла залишитися невідомою.

Кур'єр зайшов у квартиру, де працювали кілька малярів, і спитав про родину Клементів — але більшість робітників уявлення не мали, хто це такі. Один із малярів, проте, сказав посильному, що, як йому здається, вони переїхали в район Сан-Фернандо на іншому кінці Буенос-Айреса. Тоді він відвів посильного до майстерні по сусідству, де працював брат Ніка Айхмана. Це був білявий чоловік на ім'я Дітер; хоча він поводився ввічливо, сказати нову адресу Клементів відмовився. Проте балакучий Дітер повідомив посильному, що його батько тимчасово працює у віддаленому місті Тукуман.

Посильний повернувся до будинку на Чакабуко і продовжив діяти малярів безупинними розпитуваннями. Нарешті він натрапив на чоловіка, який пригадав нову адресу Клементів. «Сідай на поїзд до станції Сан-Фернандо, — сказав той. — А там на 203-й автобус і виходь на Ав'єнді. Через дорогу там буде кіоск. Праворуч від нього, трохи окремо від інших будинків, побачиш невеличкий цегляний дім. Це і є будинок Клементів».

Задоволений посильний поквапився назад і доповів Ахароні. Наступного дня той сів на поїзд до Сан-Фернандо і, діючи за описом маляра, швидко знайшов будинок. Біля кіоску він зупинився й поцікавився назвою вулиці.

— *Вулиця Гарібальді*, — повідомив йому літній продавець.

Пошуки знову вивели на слід.

Вулиця Гарібальді

У середині березня Ахароні вдягнувся в діловий костюм і рушив до будинку на вулиці Гарібальді, через дорогу від дому Клементя. «Я представляю американську компанію, — сказав він жінці, яка відчинила двері. — Ми виробляємо швейні машини й хочемо побудувати фабрику в цьому районі. Ми хотіли б купити ваш будинок, — а потім додав, указуючи на дім Клементя. — І той теж. Продасте?»

Розмовляючи з жінкою, Ахароні тиснув на кнопку, приховану в ручці невеличкого дипломата, який він носив у руці. Кнопка вмикала приховану камеру, яка робила знімки будинку Клементя під різними кутами.

Наступного дня Ахароні проглянув міські архіви й виявив: значна частина землі, на якій стояв будинок Клементя, належала міс Вері Лібль-Айхман, — доказ, що вона не виходила заміж повторно і, згідно з аргентинською традицією, зареєструвала угоду одночасно на своє дівоче і шлюбне прізвища. Рікардо Клемент, схоже, волів в офіційних документах не з'являтися.

Ахароні кілька разів повертався на вулицю Гарібальді — то пішки, то легковим авто чи маленькою вантажівкою — й робив фото будинку, Вери та маленького хлопчика, який грався на подвір'ї. Клементя він не бачив, але вирішив зачекати до особливої дати — 21 березня. Записи Ахароні свідчили, що це буде 25-та річниця весілля Адольфа Айхмана і Вери Лібль. Він очікував, що розшукуваний приїде з Тукумана, щоб відсвяткувати це в колі сім'ї.

Ахароні з камерою повернувся 21 березня. На подвір'ї він побачив худого, лисуватого чоловіка середнього зросту, з тонкими губами, великим носом, вусиками і в окулярах. Усі ці прикмети підходили під опис у його матеріалах.

Айхман.

В Ізраїлі Іссер приїхав до Бен-Гуріонового дому. «Ми знайшли в Аргентині Айхмана, — сказав він. — Гадаю, можемо схопити його і перевезти до Ізраїлю».

Бен-Гуріон відреагував негайно. «Привезіть його живим або мертвим», — сказав він.

Подумав і додав: «Краще живим. Це буде дуже важливо для нашої молоді».

ПРИБУТТЯ СПЕЦКОМАНДИ

Іссер сформував оперативну групу. Усі 12 її членів були добровольцями. Деякі з них пережили Голокост і мали на передпліччях витатуйовані в концтаборах номери. Ядром команди став оперативний загін сил безпеки. На чолі стояли двоє високопосадових агентів «Шабаку». Командиром призначили Рафі Ейтана. Поруч із ним був Цві Малкін, якого Ейтан характеризував як «хороброго, фізично сильного й обдарованого тактичною кмітливістю». Лисуватий чоловік із густими бровами, міцною щелепою і глибокими, меланхолійними очима, він був відомий як найкращий у «Шабаку» мисливець на шпигунів. Малкін ніколи не носив зброї («раптом виникне спокуса скористатися»), покладався на «здоровий глузд, винахідливість та імпровізацію» і викрив кількох висококласних радянських агентів. Частина свого дитинства він провів у Польщі й разом із сім'єю виїхав до Ізраїлю після кривавого погрому в селищі Красник-Любельський²¹. Але його сестра Фрума з родиною лишилася. Усі вони та інші родичі Цві загинули в Голокості. Виріс він у Хайфі й брав участь у Війні за незалежність. Серед багатьох його талантів були малювання, «компульсивне» письмо й акторство. Перебуваючи в Нью-Йорку, він близько зійшовся з Лі Страсбергом, засновником Actors Studio, і багато чого навчився в нього у плані акторської гри. «У багатьох операціях “Моссаду”, в яких я брав участь, — пізніше сказав він, — я грав, ніби на сцені, вдаючись до гриму і перевдягання. В інших операціях почувався режисером п'єси. Писав свої накази, як сценарії».

Ще одним членом команди став виходець із Відня Авраам (Аврум) Шалом, кремезний тонкогубий чоловік, який був заступником Ейтана, а пізніше став директором «Шабаку». Серед інших: Яаков Гат, обережний польовий агент із Парижа; Моше Тавор, колишній солдат британської армії, який входив до таємної групи «Месники», що полювала на нацистських злочинців наприкінці війни, й особисто вбив декого з них; тихий, сором'язливий Шалом Дані, талановитий художник і «геній» у підроблянні документів. Дехто запевняв, що він утік з нацистського концтабору, підробивши перепустку на туалетному папері.

Більшість цих людей були одружені та мали сім'ї.

Групу вдало сформували й у професійному плані. Ефраїм Ілані добре знав Аргентину й вулиці Буенос-Айреса. Він був умілим слюсарем, людиною великої фізичної сили й агентом з дуже «чесним» обличчям, що могло викликати довіру в будь-кого. Зголосилась і Єгудіт Ніссіяху, релігійна жінка і найкраща з агенток «Моссаду». Єгудіт була спокійна, сором'язлива, ненав'язлива, з помітною зайвою вагою і простою манерою спілкування. Вона була одружена з активістом Трудової партії Мордехаєм Ніссіяху. Один з авторів цієї книжки кілька разів гостював у неї вдома, і ніщо в її поведінці не здавалося незвичайним.

Доктор Йона Еліан, медик, який у минулому вже брав участь у кількох операціях «Моссаду», мав допомогти доправити Айхмана до Ізраїлю. Приєднався до них і детектив Цві Ахароні. Але першим, хто зголосився увійти до групи, був сам Іссер. Він любляв водити своїх людей на небезпечні завдання за кордоном. Але цього разу керівник розумів і те, що протягом операції потрібні будуть негайні рішення на найвищому рівні. До того ж усе це мало викликати далекосяжні політичні наслідки. Тому було критично важливо, щоб ізраїльтянами керував хтось, хто за потреби може приймати політичні рішення. Іссер відчув, що мусить узяти командування на себе.

Наприкінці квітня до Аргентини з різних напрямків прибула передова група із чотирьох агентів. Вони провезли в країну необхідне обладнання: рації «вокі-токі», електронні пристрої та інструменти, медичні засоби, а також — частину портативної лабораторії Шалома Дані, призначеної для виробництва паспортів та інших документів.

У Буенос-Айресі вони винайняли помешкання (з кодовою назвою «Замок»), де мали перебувати й працювати кілька агентів, і зробили там запаси харчів. Наступного дня четвірка взяла напрокат машину й рушила до Сан-Фернандо, куди і прибула о сьомій сорок вечора.

Уже спочіло — і тут стався неабиякий сюрприз. Повільно їдучи по 202-му шосе, вони раптом побачили, як просто назустріч їм іде Рікардо Клемент! Він їх не зауважив — просто завернув і зайшов у свій дім.

Агенти припустили, що Клемент може щовечора повертатися додому приблизно в цей самий час, тож захоплення має відбутися саме на безлюдному й темному відрізку між автостанцією та його будинком.

Того вечора вони відправили до Ізраїлю шифрограму: «Операція здійсненна».

ЛІТАК ДЛЯ АББИ ЕВАНА

Іссер відчував, що удача повернулася до нього. Він дізнався, що 20 травня Аргентина відзначатиме 150-річчя незалежності. З усього світу туди прибудуть високі делегації, щоб долучитися до святкувань. Прибудуть й ізраїльські гості на чолі з міністром освіти Аббою Еваном. Останній був радий почути, що авіакомпанія «Ель Аль» надасть у його розпорядження особливий літак — «Бристоль Британія», відомий як «Шепітливий гігант». Про те, що справжньою причиною щедрості «Ель Алю» була операція «Айхман», Евану ніхто не сказав.

Рейс № 601 до Буенос-Айреса призначили на 11 травня. Екіпаж літака добирали старанно, а таємницю Іссер відкрив лише двом високопосадовцям «Ель Алю» — Мордехаю Бен-Арі та Ефраїму Бен-Арци. Пілоту, Цві Тохару, порадили взяти із собою кваліфікованого механіка на випадок, якщо літак раптом доведеться відправляти без підтримки аргентинських наземних служб.

На світанку 1 травня Іссер приземлився в Буенос-Айресі з паспортом однієї з європейських країн. Злітними смугами аеропорту гуляв пронизливий вітер. В Аргентині була вже майже зима. За вісім днів, увечері 9 травня, кілька ізраїльтян ковзнули до нової багатопверхівки в Буенос-Айресі. Вони піднялися до квартири, яку орендували на кілька днів раніше (кодова назва «Висота»). Там були всі члени опергрупи. Раніше вони мешкали в різних готелях міста. Останнім прийшов Іссер; тепер уся дванадцятка вперше зібралася разом.

Після приїзду до Аргентини Іссер установив дотепну систему зв'язку зі своєю командою: у кишені він носив перелік 300 кафе Буенос-Айреса з їхніми адресами та розкладом роботи. Щоранку вирушав на прогулянку від одного із цих закладів до іншого за маршрутом і графіком, які розробив заздалегідь. Отож його люди знали, де знайти його в будь-який час дня. Єдиним великим недоліком такої системи були літри міцної аргентинської кави, яку рамсадові доводилося

споживати в цих щоденних походах. З кафе Іссер керував підготовкою викрадення.

Для команди то були дні, сповнені гарячкової діяльності: доставляли й установлювали обладнання, потрібне, щоб утримувати бранця; орендували автівки для стеження і викрадення; винаймали додаткові квартири й усамітнені замиські вілли, де мали утримувати Айхмана. Найважливіша з тих вілл («База») була розташована дорогою до аеропорту. Двоє агентів «Моссаду» орендували її під виглядом туристів. Одним із них був Яаков Меїдад (Міо), кремезний виходець із Німеччини, який втратив батьків у Голокості й бився під час війни в британській армії. Жінкою, що грала роль його подруги, була Єгудіт Ніссіяху. У віллі агенти облаштували потайний сховок для Айхмана та його варти на випадок, якщо місцевій поліції спаде на думку розслідувати його зникнення. Ще одне помешкання підготували як резервне.

Тепер план передбачав викрадення Айхмана 10 травня, приліт літака 11-го і виліт до Ізраїлю 12-го.

Але останньої миті задум розсипався. Через велику кількість гостей на святкуванні річниці незалежності протокольний департамент аргентинського Міністерства закордонних справ поінформував ізраїльську делегацію, що її прибуття доведеться перенести на другу годину дня 19 травня. Для Іссера це означало або відкласти викрадення Айхмана до 19 травня, або ж здійснити план 10-го, а тоді дев'ять або десять днів переховуватися разом із бранцем. Це могло бути вкрай ризиковано, особливо якби на вимогу рідних зниклого організували інтенсивний розшук. Існувала реальна небезпека, що поліція знайде Айхмана та його ізраїльських викрадачів.

Попри всі застереження, Іссер вирішив діяти за початковим планом; але через перевтому своїх людей переніс усе на один день. «День Д» призначили на 11 травня, а «годину Ч» — на сьому сорок вечора.

Тепер план операції був готовий і розписаний по хвиликах: Айхман щовечора повертався з роботи о сьомій сорок. Він виходив із 203-го автобуса біля кіоску і йшов додому вулицею Гарібальді. Вулиця була темною, рух по ній — нечастим. Операцію мали проводити агенти у двох автомобілях: одна група — для викрадення, друга — для прикриття й безпеки. Перша машина мала стояти на узбіччі з піднятим

капотом, агенти — робити вигляд, що лагодять її. Коли Айхман пройшов би повз них, вони кинулися б на нього, скрутили і кинули в авто. Те одразу помчало б геть, а друге поїхало б слідом. У другій машині мав їхати й лікар — на випадок, якби бранця знадобилося приспати.

Іссер суворо віддав детальні накази. «Якщо потрапите в ту чи іншу халепу, — сказав він, — ви не повинні відпускати Айхмана, навіть якщо вам перешкоджатимуть. Якщо вас затримає поліція, кажіть, що ви ізраїльтяни, які діють на власний розсуд з метою притягти цього нацистського злочинця до правосуддя». Усі, хто уникне арешту, додав він, залишать країну згідно з ухваленим планом.

Також він звелів Меїдаду та Єгудіт Ніссіяху в'їхати до вілли і поводитись, як туристське подружжя. «Раз у раз виходьте і влаштовуйтеся на газоні зі снеками й газетами».

Усім іншим агентам було наказано виїхати зі своїх готелів і прибути до визначених для них конспіративних квартир.

ЗВОРОТНИЙ ВІДЛІК

Ранок 11 травня.

Опергрупа завершила приготування. Ще до «години Ч» почали замітати сліди. Повернули в прокат більшість машин. Усі члени групи змінили зовнішність: наклали грим, фальшиві вуса, бороди, перуки. Дванадцяттеро, що прибули до Буенос-Айреса за кілька днів до того — ті, хто ходив вулицями, орендував машини та квартири, оселявся в готелях, стежив за будинком на Гарібальді, — вони зникли; їхні місця посіли дванадцяттеро інших, іншого вигляду, з іншими документами на інші імена.

Іссер теж залишив готель, здав свій багаж у камеру схову на вокзалі й повернувся в місто. Сьогодні, як і щодня, він мандруватиме від кафе до кафе. Цього разу крутитиметься у кварталах бізнесу й розваг, де кафе розташовані одне від одного на відстані п'яти хвилин пішки.

Перша дня. Іссер, Рафі Ейтан і кілька інших провідних оперативників зійшлися на інструктаж у великому ресторані в центрі міста. Навколо них безтурботні аргентинці сміялися, випивали і споживали місцеві страви-гриль. О другій дня команда розійшлася.

Пів на третю. У великому гаражі в середмісті агенти забрали авто захоплення, яке стояло там уже кілька днів, і перегнали його до «Базі». Друга машина виїхала з іншого гаража.

Пів на четверту. Обидві машини напоготові стоять на «Базі».

Пів на п'яту. Останній інструктаж на «Базі». Хлопці з опергрупи перевдяглись, узяли документи й приготувалися рушати.

Пів на сьому. Обидві машини виїхали. У машині захоплення було четверо агентів: водій Цві Ахароні, командир Рафі Ейтан, Моше Тавор і Цві Малкін. У другому автомобілі їхали ще троє агентів: Авраам Шалом, Яков Гат і доктор Еліан, який мав із собою кейс із наркотиками, інструментами та снодійним.

Автівки прибули на місце різними шляхами і з'їхалися на перехресті неподалік від дому Клемента. Агенти оглянули місцевість і встановили, що постів або поліцейських відділків поблизу немає.

Сьома тридцять п'ять. Два авто зупинилися на вулиці Гарібальді. Навколо вже панувала густа темрява. Машина захоплення — «шевроле седан» — стояла на узбіччі, у напрямку будинку Клемента. Двоє агентів вийшли з неї й підняли капот; Ахароні лишився за кермом, а четвертий, пригнувшись у машині, вдивлявся в темряву туди, звідки мав з'явитись Айхман. Один з агентів надягнув тонкі рукавички на випадок, якщо доведеться торкнутись Айхмана: сама думка про такий доторк сповнювала його відразою. Через дорогу спинилася друга машина — чорний «б'юік». З неї вийшли двоє агентів і заходилися поратись коло авто. Третій лишився на водійському місці, готовий після появи Клемента увімкнути фари й осліпити його. Пастку було розставлено.

Сьома сорок. 203-й автобус зупинився на розі, але з нього ніхто не вийшов.

Сьома п'ятдесят. Один за одним прибули ще два автобуси. Клемента в жодному з них не було. Агентів охопила тривога. Що сталося? Він змінив свої звички? Відчув небезпеку і втік?

Восьма вечора. Раніше на інструктажі Іссер сказав групі, що, якщо Клемент не з'явиться до восьмої, операцію слід скасувати й забиратися. Однак Рафі Етан вирішує чекати до пів на дев'яту.

Восьма година п'ять хвилин. На розі зупинився ще один автобус. Спершу ізраїльтяни нічого не побачили. Але Аврум Шалом, який був у

другій групі, раптом роздивився силует людини, що йшла по Гарібальді. Клемент! Він увімкнув фари, спрямувавши сліпучі промені назустріч постаті.

Рікардо Клемент ішов до свого дому. Яскраве світло впало йому на обличчя, і він відвернувся. Але продовжував іти. Побачив машину при дорозі — мабуть, проблеми з двигуном — і кількох людей біля неї. Цієї миті один із чоловіків біля «шевроле» обернувся до нього. «Моментіто, сеньйор» — «Хвилиночку, сеньйоре», — мовив він. Це був Цві Малкін, який використав два єдині відомі йому слова іспанською.

Клемент поліз до кишені по ліхтарик, яким часто користувався в цій темній частині вулиці. Далі все сталося блискавично. Малкін злякався, що Клемент дістає зброю. Він стрибнув і повалив його в бруд на узбіччі. Клемент пронизливо, щосили закричав. Від машини на нього стрибнув ще один чоловік, а за ним — ще один. Дужі долоні схопили його за голову й затулили рота. Його запхали в задні дверцята і, знерухомленого, вклали на підлогу. Водій завів мотор, і машина рвонула вперед. Між появою Клементів і цим моментом не минуло і пів хвилини.

За кілька секунд слідом помчало друге авто.

Спритні пальці швидко зв'язали Клементові руки й ноги, а хтось запхав йому в рота кляп. Його окуляри зняли й на їхнє місце начепили темні, непрозорі. На вухо йому крикнули німецькою: «Ворухнешся — і ти труп!». Він підкорився; не ворухився всю дорогу. Тим часом пара рук залізла йому під одяг і обмацала шкіру. Рафі Ейтан шукав шрами, один під лівою пахвою і ще один — на правому боці живота. Ейтан поглянув на Малкіна й кивнув. Викрадачі потиснули один одному руки. Вони взяли Айхмана.

Ейтан думав, що контролює свої почуття. Та раптом спіймав себе на тому, що мугикає пісню єврейських партизанів часів війни з нацистами, повторюючи приспів: «Ми тут! Ми тут!».

Авто їхало дуже швидко і раптом спинилося; мотор продовжував працювати. Клемент не міг знати, що причиною зупинки є шлагбаум на залізничному переїзді. Двом машинам викрадачів довелося довгі хвилини чекати, поки пройде нескінченний вантажний потяг. Агентам цей час здався найкритичнішим моментом усієї операції. Навколо їхніх автомобілів в очікуванні підняття шлагбаума скупчились інші.

Ззовні долинали голоси — але Клемент не наважився поворухнутись. Ніхто з аргентинців поблизу не помітив на підлозі однієї з їхніх машин нічого дивного. За кілька хвилин шлагбаум піднявся, і всі авто плавно рушили.

Восьма п'ятдесят п'ять. Обидва автомобілі зупинилися на в'їзді до «Бази». Клемент, який, немов сліпий, спотикався між своїми викрадачами, завели в будинок. Коли ті, хто тримав його, почали роздягати бранця, він не протестував. Йому німецькою наказали відкрити рота. Він підкорився, і вони перевірили, чи немає там, бува, схованої між зубів капсули з отрутою. Усе ще в непрозорих окулярах, він нічогісінько не бачив — але відчував руки, які знову обмацують його й торкаються шрамів. Спритні пальці сягнули йому під ліву пахву і торкнулися крихітного рубця, що лишився після того, як кілька років тому він намагався позбутися звичного для офіцерів СС татування зі своєю групою крові.

Раптом прозвенів голос німецькою:

— Твій розмір капелюха... розмір взуття... дата народження... ім'я батька... ім'я матері...

Ніби робот, він відповідав німецькою. Не спромігся промовчати, навіть коли його спитали: «Номер партійного посвідчення? Особистий номер в СС?».

— Перший номер — 45326. А другий — 63752.

— Ім'я?

— Рікардо Клемент.

— Ім'я? — повторив голос.

Він здригнувся.

— Отто Генінгер.

— Ім'я?

— Адольф Айхман.

Навколо нього запала тиша. Він порушив її.

— Я — Адольф Айхман, — повторив він. — Знаю, що перебуваю в руках ізраїльтян. Я знайомий з деякими євреями, навчався у Варшаві з одним рабином...

Він викликав у пам'яті кілька віршів із Біблії й почав їх цитувати, намагаючись як слід вимовляти слова івриту.

Ніхто більше не говорив.

Ізраїльтяни остовпіло дивилися на нього.

ПОСЛАНЕЦЬ ДО СДЕ-БОКЕРА

Іссер ходив від кафе до кафе. Була вже пізня ніч, коли він зайшов до чергового закладу і впав у крісло, повернуте до входу. Раптом побачив на порозі двох своїх людей. Іссер зірвався на ноги.

— Він у нас, — сяючи, промовив Ахароні. — Ми однозначно його ідентифікували, і він сам зізнався, що він — Адольф Айхман.

Іссер потиснув їм руки, і вони пішли. Тепер він мусив знову поїхати на вокзал, забрати свою валізу й поселитися в новому готелі, під новою личиною, ніби щойно прибув у Буенос-Айрес. Нічне повітря було прохолодним і свіжим, тож він вирішив іти пішки. Його трохи лихоманило, він мерз, але наразі почувався чудово. Сам у темряві, йшов, насолоджуючись нічною прохолодою та відчуваючи піднесення, — то був прояв «інтоксикації», якого йому не забути ніколи.

Наступного дня біля дерев'яної хатини в кібуці Сде-Бокер зупинилось авто. З нього вийшов худий чоловік в окулярах, показав охороні посвідчення і зайшов у кабінет Бен-Гуріона. Це був Іссерів довірений помічник Яков Кароз.

— Мене прислав Іссер, — сказав він. — Ми отримали від нього депешу. Айхман у нас в руках.

Старий помовчав. Потім спитав:

— Коли Іссер повертається? Він мені потрібен.

Дивлячись на збентежені обличчя своїх людей, Іссер розумів, як пригнічує їх сама присутність Айхмана. Німецьке чудовисько було поруч, тут і зараз, лише за тонкою стінкою, — і це нервувало цих суворих людей, сповнюючи їх відразою. Вони ніяк не могли призвичаїтись охороняти людину, яка в їхніх очах була уособленням Зла; яка для багатьох із них була убивцею їхніх найближчих родичів — загиблих у крематоріях батьків і матерів, братів і сестер. А наглядати за Айхманом означало двадцять чотири години на добу дбати про його потреби. Йому не можна було дати бритву, тож вони голили його; його не можна було залишити ні на хвилину, щоб він не наклав на себе руки; вони мусили бути поруч із ним, навіть коли він ішов у туалет. Єгудіт Ніссіяху готувала й приносила йому їжу — але відмовлялася

мити посуд, з якого він їв. Огида до нього була дужчою за неї. Цві Малкін, сидячи в кутку, боровся з відразою, малюючи скетчі Айхмана в старому випуску «Путівника по Південній Америці». Вартові, які змінювалися раз на добу, були морально повністю вичавлені, й Іссер відчував, що має дати кожному з них одноденний відгул. Нехай, подумав він, походять Буенос-Айресом, торкнуться метушливого життя цього великого міста і на кілька годин забудуть про мерзенну реальність «Бази».

Так почалися десять найдовших днів у їхньому житті — переховування в чужій країні й життя з постійним страхом крихітної помилки, здатної спричинити поліцейський рейд і міжнародний скандал.

Планування відходу

Айхман сидів у голій кімнаті без вікон, яку вдень і вночі освітлювала єдина електролампа. Він поводився слухняно і з готовністю виконував накази своїх наглядачів. Здавалося, він скорився долі. Єдиним, хто з ним розмовляв, був Ахароні, який допитував Айхмана про його життя перед викраденням. Той відповідав на всі запитання. Він розповів Ахароні, що після поразки Німеччини в травні 1945-го видавав себе за рядового люфтваффе Адольфа Карла Барта, а потім — за лейтенанта 22-го кавалерійського дивізіону Ваффен-СС Отто Екмана, і був поміщений у табір для військовополонених. Наприкінці року, коли його ім'я залунало на Нюрнберзькому трибуналі над нацистською верхівкою, він утік з табору. Як Отто Генінґер він до 1950 року переховувався в Зелле, у Нижній Саксонії, а тоді втік до Аргентини через Італію, скориставшись одним з маршрутів нацистських злочинців.

Відколи він, вдягнутий у білу сорочку, краватку-шнурок і зимове пальто, у сонцезахисних окулярах і з вусиками, висадився в Аргентині, минуло дев'ять років. Чотири місяці Айхман провів із друзями у пансіоні Юрмана в передмісті Буенос-Айреса, і ще чотири — у помешканні німецького зв'язкового під псевдонімом Ріпплер. Тільки тоді він наважився пересуватися країною сам і перебрався з Буенос-Айреса в Тукуман, містечко, розташоване приблизно за 1000

кілометрів. Там його взяли на роботу в «Капрі», маловідому будівельну компанію, з чуток — фіктивну фірму, створену для надання роботи нацистським утікачам.

Айхман 4 квітня 1952 року отримав аргентинське посвідчення особи на ім'я Рікардо Клемента, уродженця Больцано (Італія), механіка за фахом.

На рік раніше, на початку 1951-го, Айхман під фальшивим ім'ям надіслав листа своїй дружині до Австрії. Він повідомляв їй, що «дядечко її дітей, якого вона вважала мертвим, насправді живий і здоровий». Вера Лібль одразу впізнала його почерк і сказала синам, що дядько Рікардо, кузен їхнього загиблого батька, запрошує їх до себе в Аргентину.

Вона отримала офіційні документи на себе та дітей. Таємна нацистська машина почала гарячкові дії із заплутування й замітання слідів Вери. Коли ізраїльські спецагенти нарешті дісталися до матеріалів під заголовком «Вера Лібль» в австрійських архівах, вони побачили лише порожню теку, вміст якої ніби випарувався.

У червні 1952 року Вера Лібль і троє її синів — Хорст, Дітер і Клаус — зникли зі свого будинку в Австрії. На початку липня втікачі ненадовго виринули в Генуї, а 28 липня ступили на берег у Буенос-Айресі. На запиленому вокзалі Тукумана вони зійшли з поїзда 15 серпня.

«Вера Айхман, — писав у своїй книжці Моше Перлман, — усе ще зберігала в пам'яті образ хвацького нацистського офіцера, який справляв таке враження у своєму мундирі й блискучих чоботях. Але на платформі в Тукумані на неї чекав скромно вдягнений чоловік середнього віку, з блідим, укритим зморшками пригніченим обличчям і млявою походою. Це був її Адольф».

Айхман Жахливий став невпізнаваним. Він схуд і почав лисіти, його щоки запали, а обличчя втратило колись такий характерний для нього зверхній вираз. Колишній вояка мав приречений і заляканий вигляд; лише його тонкі губи все ще видавали жорстокість і злість.

Компанія «Капрі» 1953-го збанкрутувала, і Айхману довелося шукати роботу. Спершу він намагався разом зі ще двома нацистами відкрити в Буенос-Айресі пральню, потім працював на кролячій фермі, а опісля — на фабриці з консервації соків. Нарешті за допомогою іншої таємної нацистської структури Рікардо Клемента призначили бригадиром на

автозбиральному заводі «Мерседес-Бенц» у Суаресі. На той час він уже почав вірити, що спокійно доживе свого віку. Так було до 11 травня 1960 року.

Після викрадення Айхмана сини розшукували його по лікарнях, моргах і поліцейських дільницях; вони звернулися по допомогу до фашистсько-пероністської молодіжної організації «Такуара», яка долучилася до пошуків. Але скоро молоді Айхмани дійшли висновку, що їхнього батька, напевне, схопили ізраїльтяни. Вони навіть безуспішно намагалися переконати пронацистські організації вдатися до яких-небудь радикальних дій, скажімо викрасти посла Ізраїлю й утримувати його, поки їхнього батька звільнять; але аргентинці відмовилися.

Іссер дав своїм людям інструкції на випадок, якщо їхній сховок викриє поліція. Раптом «Базу» розкриють, сказав Іссер, Айхмана слід перекинути до підготовленої в будинку секретної камери. Якщо поліція намірється влаштувати ретельний обшук, Айхмана треба потай вивести через чорний хід, облаштований спеціально на випадок такої загрози. Кілька агентів мали втекти з Айхманом, тоді як решті належало будь-що перешкоджати обшуку, хоч би якому ризикові це їх піддало.

Тим, хто відходитиме з Айхманом, Іссер сказав: «Якщо поліцейські виявлять сховок і увірвуться туди, прикуйте себе до нього наручниками і викиньте ключі, щоб його не могли вирвати з ваших рук. Скажіть їм, що ви ізраїльтяни та що ви з друзями затримали найненависнішого у світі злочинця Адольфа Айхмана, щоб він постав перед судом. Потім повідомте поліції моє справжнє ім'я — Іссер Харель — разом із фальшивим, а також назву готелю, у якому я зупинився. Якщо вас і Айхмана схоплять — я теж сяду за ґрати».

За кілька днів Айхман погодився підписати документ, у якому йшлося про його бажання бути доправленим до Ізраїлю та постати там перед судом:

Я, що нижче підписався, Адольф Айхман, із власної волі цим заявляю: тепер, коли мою справжню особу розкрито, я розумію, що більше немає сенсу намагатись уникнути правосуддя. Погоджуюся бути доправленим до Ізраїлю і постати перед спеціальним

трибуналом. Розумію, що мені нададуть адвоката і дозволять представити суду без спотворення фактів звіт про останні роки моєї служби в Німеччині, аби правдивий виклад тих подій міг дійти до майбутніх поколінь. Я роблю цю заяву з власної згоди. Мені нічого не було обіцяно і я не піддавався жодним погрозам. Моє бажання — нарешті знайти внутрішній спокій.

Позаяк не пригадую всіх деталей і можу сплутати факти, я прошу надати в моє розпорядження відповідні документи та свідчення, щоб допомогти мені встановити істину.

Адольф Айхман, Буенос-Айрес, травень 1960 року.

Звичайно, жодної юридичної сили ця заява не мала.

ЛІТАК ПРИБУВ

Одинадцята ранку 18 травня 1960 року.

У міжнародному аеропорту «Лод» поблизу Тель-Авіва відбувалась офіційна церемонія. Чимало високопосадовців, а серед інших і начальник генштабу генерал Ласков, генеральний директор МЗС та посол Аргентини в Ізраїлі, приїхали провести поважну делегацію, що відбувала на святкування 150-ї річниці аргентинської незалежності. «Шепітливий гігант» компанії «Ель Аль» здійнявся в повітря, несучи на борту також і звичайних пасажирів, які прямували до пунктів призначення на зупинках дорогою.

Мало хто в літаку зауважив, що в Римі до салону зайшли ще троє в цивільному. За годину-другу ці нові пасажирів стали членами екіпажу й пересувалися проходами у формі «Ель Алю». Насправді то були агенти «Моссаду», які летіли на допомогу своїм колегам у Буенос-Айрес. Один із них був Єгуда Кармель, лисий чоловік зі здоровенним носом і тоненькими вусиками. Ця подорож його не дуже тішила. Він знав, що його вибрали не за таланти, а за специфічну зовнішність. За кілька днів до того його викликали в кабінет шефа, де він побачив на столі два фото — своє і якогось невідомого. Зображення були схожі. Коли йому сказали, що невідомий — це Адольф Айхман, він здригнувся. І відчув ще більший шок від повідомлення, що має послугувати дублером бранця. План Іссера полягав у тому, щоб доправити Кармеля до Аргентини як члена екіпажу рейсу «Ель Алю» і

використати його уніформу та документи для доставлення на борт одурманеного Айхмана. Кармель мав із собою ізраїльський паспорт на ім'я Зеєва Зіхроні.

Іссер підготував і запасний план. Через посередників він залучив молодого вихованця одного з кібуців, Меїра Бар-Хона, який саме відвідував родичів у Буенос-Айресі. Меїра попросили зайти в бар «Глорія» на авеню Бартоломе Мітре, де на нього чекали двоє — Іссер і доктор Еліан. Командир передав інструкції: «Коли повернетесь в оселю ваших рідних, зателефонуйте в лікарню і скажіть, що потрапили в ДТП і страждаєте від запаморочення, нудоти та загальної слабкості. Найімовірніше, лікар вирішить, що ви зазнали струсу мозку, і вас шпиталізують. А 19 травня скажете, що почуваєтеся набагато ліпше й хотіли б додому. Вас випишуть, і медзаклад дасть вам довідку, що ви лікувалися від струсу мозку».

Доктор Еліан ознайомив Меїра зі специфічними симптомами струсу мозку, які йому потрібно буде симулювати.

Меїр полишив бар «Глорія» й виконав інструкції Іссера. Три дні він, стогнучи, пролежав у лікарні Буенос-Айреса, 19 травня його виписали. За годину Іссер тримав у руках офіційну лікарняну довідку, видану Меїру Бар-Хону про те, що його виписали з лікарні після травми, отриманої в ДТП.

Тож якби план вивезти Айхмана з Аргентини як члена екіпажу літака «Ель Аль» провалився, Іссер поклав би викраденого на ноші й заніс на борт під виглядом Меїра Бар-Хона, який усе ще страждав на серйозний струс мозку.

Буенос-Айрес, 19 травня.

Того дня по обіді літак «Ель Алю» приземлився в аргентинській столиці. Обабіч покладеної в переході до аеропорту червоної доріжки стояли протокольні особи з МЗС Аргентини, ентузіасти місцеві євреї і діти із синьо-білими прапорцями.

Години за дві Іссер після розмови з пілотом Цві Тохаром і представником «Ель Алю» погодив час вильоту: опівночі 20 травня.

Іссер презентував свої плани. Після короткої дискусії всі погодилися триматися «плану А»: Айхмана видадуть за хворого члена екіпажу. Його дублер Єгуда Кармель уже передав команді моссадівців свої уніформу та документи. Шалом Дані, спеціаліст із підробляння офіційних паперів, попрацював над документами так, щоб вони ідеально відповідали Айхманові. Кармелю надали нові документи і сказали, що він зможе залишити Аргентину найближчим часом.

Того вечора на «Базі» робота кипіла, як у мурашнику. Після тижня напруженого очікування агенти «Моссаду» взялися до праці, ніби вогонь до сухостою. Айхману дали сподійне, і він спав. Агенти ж ретельно зачищали будинок. Різноманітні інструменти та пристрої розібрали, особисті речі спакували, приміщення повністю привели в попередній вигляд. Уже вдосвіта ніщо на віллі не натякало на роль, яку вона відігравала протягом попередніх днів. Те саме відбулося й на решті конспіративних квартир.

Наступний день, 20 травня.

Іссер востаннє вийшов зі свого готелю, спіймав таксі до залізничного вокзалу і забрав з камери схову свій багаж. Після того повторив свій маршрут по кафе. Першими йому доповідали люди з «Ель Алю»; разом вони розробили детальний графік.

Опівдні почалася завершальна фаза. Іссер розплатився в останньому кафе, узяв речі й поїхав до аеропорту наглянути за операцією відходу. Він пройшовся терміналом, шукаючи місце, де було б найкраще влаштувати командний пункт. Обійшов ділянки крамниць та продажу квитків і врешті-решт побачив кафетерій для працівників аеропорту. На вулиці панував пронизливий холод, тож у кафетерії було повно клерків, представників наземних служб і членів екіпажів. Іссер був утішений. Ідеально. Ніхто не зверне на нього уваги й не помітить його квапливих прихованих консультацій зі своїми людьми. Іссер дочекався появи вільного місця, і ось ізвідти він почав контролювати останні ходи цієї партії на аргентинській землі.

«Привіт, "Ель Алю"!»

Дев'ята вечора. На конспіративній квартирі все було готове. Айхмана вмили, поголили, вбрали у форму «Ель Алю», у кишеню йому поклали

посвідку на ім'я Зеєва Зіхроні. Його так добре загримували, що не впізнав би й рідний син. Лікар і двоє агентів теж вдяглися в уніформу «Ель Алю». Лікар уколів Айхману наркотик, який не мав його приспати, але повинен був затуманити його відчуття. Він міг чути, бачити й навіть ходити, але був нездатний розмовляти й не зовсім розумів, що відбувається.

Ахароні, теж в уніформі «Ель Алю», сів за кермо, поруч зайняв місце один з агентів. Айхмана розмістили на задньому сидінні, між лікарем і другим агентом. Авто рушило.

У цей час від одного з популярних готелів у центрі міста відбуло ще дві машини. У них перебував справжній екіпаж «Ель Алю». Їхню подорож до аеропорту ретельно синхронізували з рухом машин «Моссаду».

Іссер на своєму імпровізованому командному пункті отримував похвилинну інформацію. Він наказав доставити до аеропорту багаж своїх людей. Розробив для кожного індивідуальний шлях відходу; втім, якщо основний план спрацює як слід, усі покинуть Аргентину літаком «Ель Алю». Неподалік від Іссера сьорбав каву з чашки, що парувала, Шалом Дані. Навколишні й не здогадувалися, який цей відвідувач зухвалий: він просто в усіх на очах розгорнув свою лабораторію й наразі був заклопотаний підробленням паспортів для агентів «Моссаду», роблячи в документах вклейки та написи, необхідні для безпроблемного відбуття.

Одинадцята вечора. Біля Іссера матеріалізувався якийсь чоловік. Він доповів про прибуття всіх машин — і «Моссаду», й «Ель Алю». Іссер поквапився на паркмайданчик і перевіряв машини «Ель Алю». Члени екіпажу мовчали. Вони відчували, що беруть участь у чомусь надзвичайному, але уявлення не мали, у чому саме. Спокійно вислухали Іссерові інструкції й не ставили запитань. Іссер зазирнув у третє авто, де між двома конвоїрами куняв Айхман. «Уперед, — сказав він. — Щасти!»

Три машини рушили далі, а Іссер повернувся до терміналу. Маленький кортеж досягнув огорожі «Аргентинських авіаліній»: ізраїльський літак стояв на ділянці цієї авіакомпанії. «Привіт, “Ель Алю”!» — радісно гукнув один з ізраїльтян. Охорона впізнала його, та й звикла вже до того, що ізраїльтяни постійно заходять на територію і

залишають її. Охоронці стомлено поглянули на вдягнутих в уніформу «Ель Алю» пасажирів трьох машин. У двох авто наспівували, сміялися й гучно теревенили, у третій пасажири куняли на своїх сидіннях.

Шлагбаум підняли, і всі три авто рушили до літака. Дверцята відчинилися, і з десяток чоловіків у формі щільною групою попрямували до трапа. Айхман шкандибав посередині, майже непомітний за рештою. Двоє чоловіків підтримали його, допомогли піднятися трапом і всадили біля ілюмінатора в салоні першого класу. Лікар і команда безпеки влаштувались у кріслах навколо і зробили вигляд, що сплять. Якби до них підійшли з перевіркою документів представники аргентинської міграційної служби, їм сказали б, що це змінний екіпаж, якому необхідно відпочити перед новим перельотом.

Чверть на дванадцятую вечора. Іссер у своєму кафетерії почув характерний звук моторів «Шепітливого гіганта». Літак підкотився до терміналу і зупинився перед виходом для пасажирів. Іссер швидко пройшов терміналом і роззирнувся. Він побачив своїх людей, які стояли в протилежних кутках залу зі своїм багажем. Іссер пройшовся повз них, шепочучи кожному: «Сідайте на літак». Вони без поспіху приєднувались до черги на паспортному контролі. Документи в усіх були наготові. І Шалом Дані добре із цими документами попрацював.

За чверть дванадцята. Без жодних проблем відбувши міграційний та митний контроль, група через вихід на посадку рушила до літака. Іссер останнім узяв багаж, пройшов контроль і піднявся на борт лайнера, який майже відразу ж почав вирулювати на злітну смугу.

Нуль годин нуль хвилин з 20-го на 21 травня. Літак зупинився. Затриматися наказала диспетчерська вежа. Агенти стривожено напружилися. Щось трапилось? Аргентинська поліція в останню мить щось зрозуміла? Тепер їх розвернуть? Але після кількох хвилин жахливих відчуттів їхньому літакові відкрили шлях. «Шепітливий гігант» здійнявся над сріблястими водами Ріо-де-ла-Плати. Іссер полегшено зітхнув.

«МАЮ ПОВІДОМИТИ КНЕСЕТ...»

Ранній ранок 22 травня. Літак приземлився в аеропорту «Лод».

За десять до десятої ранку Іссер просто з аеропорту прибув до Єрусалима. Секретар Бен-Гуріона Іцхак Навон негайно провів його до кабінету прем'єра.

— Коли ви прибули? — здивувався Бен-Гуріон.

— Дві години тому. Айхман у нас.

— Де він? — запитав Старий.

— Тут, в Ізраїлі. Адольф Айхман в Ізраїлі, і якщо ви не проти, ми негайно передамо його поліції.

Бен-Гуріон помовчав. Він не просльозився, як потім повідомляли деякі журналісти, і не вибухнув тріумфальним сміхом, як писали інші. Він не обійняв Іссера і взагалі не проявив емоцій.

— Ви впевнені, що це Айхман? — запитав він. — Як ви його ідентифікували?

Здивований Іссер відповів ствердно. Він роз'яснив Бен-Гуріону всі критерії, за якими визначили особу Айхмана, і наголосив — бранець сам визнав, що є Адольфом Айхманом. Але Старий не був остаточно вдоволений. Цього недосить, сказав він. Перш ніж він санкціонує будь-які подальші кроки, Айхмана має побачити хтось, хто був знайомий з ним раніше, і провести офіційне впізнання. Бен-Гуріон бажає мати стовідсоткову впевненість, а доти не казатиме своєму урядові ні слова.

Іссер зателефонував у свій офіс і наказав підлеглим знайти людей, які могли б упізнати Айхмана в обличчя. Дуже швидко знайшли двох ізраїльтян, які зустрічалися з німцем у минулому. Їх привели до камери, де той перебував, вони поспілкувалися з ним і офіційно підтвердили його особу.

В обідній час ізраїльський дипломат забіг до одного франкфуртського ресторану й поспішив до столу, за яким сам-один сидів явно знервований і напружений сивий чоловік.

— Гер Бауер, — сказав він. — Адольф Айхман у наших руках. Наші люди схопили його і привезли до Ізраїлю. Будь-якої миті чекаємо заяви прем'єр-міністра про це в кнесеті.

Зблідлий і глибоко розчулений Бауер устав. Його руки тремтіли. Чоловік, який надав «Моссадові» адресу Айхмана в Аргентині, той, без кого Айхмана, напевне, ніколи не схопили б, не міг більше

стримуватися. Він просльозився, схопив ізраїльтянина за руку, обійняв його і розцілував.

Четверта дня. Бен-Гуріон вийшов на трибуну кнесету. Твердим, чітким голосом він зачитав коротку заяву: «Маю повідомити кнесет, що спеціальні служби Ізраїлю нещодавно схопили одного з найбільших нацистських злочинців — Адольфа Айхмана, який разом з іншими нацистськими ватажками несе відповідальність за те, що вони називали «остаточним вирішенням єврейського питання», а саме — за знищення 6 мільйонів європейських євреїв. Айхман перебуває тут, в Ізраїлі, за ґратами. Незабаром він постане в нашій країні перед судом згідно із законом про злочини нацистів та їхніх поплічників».

Бен-Гуріонові слова зустріли із шоком і подивом, що перейшли у спонтанну овацію. Подив і захват ширилися кнесетом та всім світом. Наприкінці засідання з місця за урядовою лежею підвівся якийсь чоловік. Мало хто знав його в обличчя або на ім'я. Це був Іссер Харель. Суд над Адольфом Айхманом почався в Єрусалимі 11 квітня 1961 року. Свідками обвинувачення виступили 110 осіб, які пережили Голокост. Дехто з них ніколи раніше не говорив про власне минуле, та зараз вони розповіли свої жахливі історії. Уся Держава Ізраїль прикипіла до радіоприймачів, із великим болем і жахом вислуховуючи моторошні свідчення. Здавалося, весь єврейський народ ототожнював себе з обвинувачем Гідеоном Хауснером, який протистояв нацистському злочинцеві як представник мільйонів жертв.

Айхмана 15 грудня 1961 року засудили до страти. Верховний суд відкинув його апеляцію, а президент Іцках Бен-Цві відмовив у помилуванні. У 1962-му, 31 травня, засудженому повідомили, що кінець неминучий. Айхман написав у камері кілька листів рідним і випив пів пляшки червоного вина «Кармель». Ближче до опівночі в його камеру зайшов проповідник протестантської течії нонконформістів преподобний Галл, який уже бував тут не раз. «Сьогодні я не обговорюватиму з вами Біблію, — сказав йому Айхман. — У мене не так багато часу».

Проповідник пішов, але тут у камеру Айхмана зайшов несподіваний відвідувач — Рафі Ейтан.

Викрадач стояв і дивився на вдягнутого у світло-коричневу тюремну робу бранця. Ейтан мовчав. Айхман поглянув на нього і сказав

німецькою: «Сподіваюся, після мене настане і твоя черга».

Конвоїри провели Айхмана до маленької кімнати, яку перетворили на приміщення для страти. Його поставили на люк і надягли на шию зашморг. Невеличка група офіційних осіб, журналістів і лікар, яким дозволили бути присутніми на страті, почули його останні слова, сказані за нацистською традицією: «Ми ще зустрінемося... Я жив із вірою в Бога... Я дотримувався законів війни і був вірний своєму прапорові...».

Двоє поліцейських офіцерів за ширмою одночасно натиснули дві кнопки, лише одна з яких приводила в дію люк. Кому дісталася ця кнопка, ніхто не знав, тож ім'я людини, що стратила Айхмана, лишилося невідомим. Ейтан не бачив самої страти, але почув звук люка.

Тіло Айхмана дощенту спалили в алюмінієвій печі на тюремному подвір'ї. «У небо здійнявся чорний дим, — занотував американський репортер. — Ніхто не промовив ані слова, але неможливо було не згадати крематорії “Освенциму”...»

Удосвіта 1 червня 1962 року за межі територіальних вод Ізраїлю вийшов швидкісний катер берегової охорони. Двигун зупинили, і, поки катер тихо дрейфував, поліцейський офіцер викинув прах Айхмана в Середземне море.

Вітер і хвилі розвіяли рештки людини, яка за двадцять років до того радісно оголосила: «Я стрибну в могилу щасливим від того, що знищив шість мільйонів євреїв».

Біля смертного одра своєї матері Цві Малкін думав про своїх убитих родичів, про сестру Фруму та її дітей, загиблих у Голокості. Він нахилився до матері й прошепотів:

— Мамо, я взяв Айхмана. За Фруму відомщено.

— Я знала, що ти не забудеш сестри, — прошепотіла та перед дверима смерті.

²¹ В авторів — Грасник-Любельський. Але в Польщі існувало лише містечко Красник-Любельський, нині — повітовий центр Красник, де до нацистської окупації була численна єврейська громада.

ДЕ ЙОСЕЛЕ?

Поки Іссер, його агенти та ув'язнений Айхман чекали на конспіративних квартирах у Буенос-Айресі на прибуття з Тель-Авіва «Британії», рамсад займався й іншим проектом. Іссер вирішив перевірити чутки про те, що в цьому місті переховується ще один нацистський злочинець — доктор Йозеф Менґеле, «янгол смерті», лікар-чудовисько, який зустрічав напхані євреями товарні потяги на залізничній платформі «Освенциму» і без тіні співчуття відправляв тих, хто мав здоровіший вигляд, на роботи, а слабших, жінок, дітей і старих — до газових камер. Менґеле став символом жорстокості й безумства Третього Райху. Після війни він зник — цілком можливо, в Аргентині.

Менґеле походив із заможної родини. Поки він переховувався, рідні підтримували його, переправляючи йому чималі суми. Слід цих грошей, відстежений агентами «Моссаду», вів до Буенос-Айреса, та досі спроби розшукати Менґеле були невдалими.

Але тепер «Моссаду» пощастило. У травні 1960 року, незадовго до приземлення «Британії» в Буенос-Айресі, Іссерові агенти дізнались адресу Менґеле. Чоловік жив у місті під своїм справжнім ім'ям! Схоже, він почувався надійно захищеним. Іссер відправив свого найкращого детектива, Цві Ахароні, перевірити адресу — але Менґеле не було вдома. Сусіди сказали Ахароні, що подружжя мешканців поїхало на кілька днів, але незабаром повернеться. Зраділий Іссер викликав Рафі Ейтана. «Будемо пильнувати і стежити, — сказав він, — і коли Менґеле повернеться, викрадемо і його та привеземо до Ізраїлю разом з Айхманом».

Рафі відмовився. Операція з викрадення Айхмана дуже складна, сказав він. Ми взяли одну людину й маємо добрі шанси успішно посадити її на літак і доправити до Ізраїлю. Але ще одна операція з викрадення людини надзвичайно підвищить ризики. Це буде серйозною помилкою.

Іссер поступився, і Рафі зробив альтернативну пропозицію: «Якщо ви доправите Айхмана до Ізраїлю і тиждень протримаєте його викрадення в таємниці, я привезу вам Менґеле».

— І як ви це зробите? — поцікавився Іссер.

— Після операції проти Айхмана ми досі маємо в Буенос-Айресі кілька конспіративних квартир, про які ніхто не знає. Нехай вони залишаться. Коли вилетите з Айхманом до Ізраїлю, ми зі Цві Малкіним і Авраамом Шаломом полетимо в одну із сусідніх з Аргентиною країн. Ви прибудете до Ізраїлю і триматимете викрадення Айхмана в таємниці; ніхто не знатиме, що це зробили ми, і нас не шукатимуть. Тоді ми повернемося до Буенос-Айреса й візьмемо Менґеле. Кілька днів протримаємо його на одній з конспіративних квартир — і доправимо в Ізраїль.

Іссер погодився. Коли «Британія» з Айхманом на борту взяла курс на Ізраїль, Ейтан, Шалом і Малкін вилетіли до Сантьяго, столиці сусіднього Чилі. Якщо викрадення Айхмана залишиться таємницею, вони збиралися за день-другий повернутися до Буенос-Айреса й розпочати операцію «Менґеле».

Але наступного ранку всі світові медіа на перших шпальтах повідомили про викрадення Айхмана ізраїльтянами. Про те, щоб хтось із провідних агентів «Моссаду» повернувся до Аргентини здійснити ще одну таку операцію, тепер не було й мови. Рафі та його друзям довелося відмовитися від свого проєкту і повернутися до Ізраїлю.

Пізніше Іссер Харель розповів Рафі, що просив Бен-Гуріона протримати викрадення Айхмана в таємниці протягом тижня, але Старий відмовив. «Уже забагато людей знають, що Айхман у нас, — нібито сказав він Іссеру. — Ми більше не зможемо цього приховувати. Я вирішив сьогодні ж по обіді поінформувати кнесет».

Про викрадення Айхмана оголосили публічно — й Ізраїль утратив шанс віддати під суд одного з найбільших садистів в історії злочинності.

Менгеле незабаром після взяття Айхмана відчув, що земля горить у нього під ногами. Він переїхав до Парагваю і зник аж до своєї смерті від серцевого нападу майже 20 років по тому, в лютому 1979-го.

На початку березня 1962 року Іссера Хареля викликав Бен-Гуріон. Старий тепло його привітав і якийсь час розмовляв із ним на різні теми. «Що він хоче?» — міркував Іссер. Службіст добре знав Бен-Гуріона і не сумнівався — той запросив його не для малозначущих балачок. Ці двоє симпатизували один одному й мали багато подібного. Обоє були невисокі, вперті й рішучі, обоє належали до справжніх лідерів, відданих безпеці Ізраїлю; обоє воліли не марнувати ні часу, ні слів. А після взяття Айхмана вони зблизилися набагато дужче.

Раптом посеред розмови Бен-Гуріон обернувся до Іссера:

— Скажіть-но, ви можете відшукати дитину?

Він не сказав, про яку дитину йдеться, але Іссер одразу все зрозумів. Останні два роки цілий Ізраїль переймався одним запитанням, яке кричало з газетних заголовків, гучно лунало з трибуни кнесету і розлючено летіло в обличчя ультраортодоксальних євреїв з боку світської молоді: «Де Йоселе?».

Ішлося про Йоселе Шумахера, восьмирічного хлопчика з міста Холон, якого викрали ультраортодокси на чолі з його дідом. Старий хасид хотів зростити Йоселе в ортодоксальній традиції й викрав дитину в батьків. Відтоді хлопець безслідно пропав. Із кожним днем після його зникнення дебати навколо цієї справи розросталися — від внутрішньосімейної події до національного скандалу, а там і до дедалі жорсткішого протистояння між світськими та ультраортодоксальними євреями. Дехто вже побоювався вибуху громадянської війни, що розшматує націю. Бен-Гуріон звернувся до Іссера як до останньої інстанції.

— Якщо ви хочете, я спробую, — сказав Іссер.

Він повернувся до свого кабінету і відкрив папку, що міститиме матеріали нової операції. Її він назвав «Тигрєня».

Йоселе ріс гарною та жвавою дитиною. Схоже, єдиною його помилкою було народитися не в тих батьків. Саме так вважав його дід Нахман

Штаркес. Подібний на скелет, з бородою і в окулярах, старий Штаркес був фанатичним хасидом, чоловіком суворим і впертим. Його не зламали ніхто й ніщо — ні різники з КДБ, ні радянські трудові табори в морозному Сибіру, де він провів частину Другої світової війни. За Уралом він утратив око й відморозив три пальці на нозі, але його дух лишився незборимим; мінлива доля лише загартувала його ненависть до радянської влади, що досягла апогею 1951 року, коли банда хуліганів зарізала його сина. Він утішився наявністю ще двох синів — Шалома та Обадії, а також дочки Іди, яка вийшла заміж за кравця.

Якийсь час молодята жили в старому будинку Штаркеса у Львові, де сім'я осіла після поневірянь Росією та Польщею. Там у 1953-му в Шумахерів народилася друга дитина — Йоселе.

Коли хлопчик разом із батьками іммігрував до Ізраїлю, йому було чотири роки. За кілька місяців до того на історичну батьківщину прибули дідусь і бабуся Штаркеси та один із їхніх синів — Шалом. Нахман Штаркес, який належав до секти вроцлавських хасидів, осів у Меа-Шеаримі, ультраортодоксальному кварталі Єрусалима. Це був інший світ, де чоловіки носили чорні пальта чи шовкові каптани, чорні капелюхи або хутряні шапки, густі бороди та довгі пейси; жінки ходили в довгих строгих сукнях, ховаючи волосся під перуками або шалями; це був світ єшив²², синагог, судів прославлених рабинів. Шалом вступив до єшиви; його брат Обадія виїхав до Англії.

Іда й Альтер Шумахери оселились у Холоні. Альтер зрештою знайшов роботу на ткацькій фабриці під Тель-Авівом; Іду найняли помічницею фотографа. Вони купили маленьку квартиру й хапалися за будь-який приробіток. Залізли глибоко в борги. Щоб зводити кінці з кінцями, дочку Зіну відправили до релігійного центру в Кфар-Хабаді, а Йоселе довірили його дідусеві й бабусі.

Вибиті з колії труднощами, Іда й Альтер Шумахери написали до СРСР своїм друзям, що тим, можливо, не слід переїздити в Ізраїль. Деякі відповіді на нарікання подружжя потрапили в руки старого Нахмана Штаркеса. Він виснував, що Шумахери хочуть, забравши дітей, повернутися до Союзу. Безмірно розгніваний, він вирішив не віддавати Йоселе батькам.

Проте до кінця 1959-го матеріальне становище Шумахерів покращилося. Вони стали жити ліпше і вирішили возз'єднати сім'ю. У

грудні Іда поїхала до Єрусалима забрати своє дитя — але не виявила вдома ні Йоселе, ні його дідуся. «Хлопчика завтра привезе до тебе твій брат Шалом, — сказала Іді її мати. — Наразі вони з дідом у синагозі, й ти не повинна їх турбувати».

Проте наступного дня Шалом приїхав до Холона сам-один і повідомив сестрі, що їхній батько вирішив не віддавати Йоселе. Сама не своя, Іда разом із чоловіком помчала до Єрусалима. Вони провели в домі Штаркесів вихідні, й цього разу Йоселе був там. Суботнього вечора, коли вони зібралися вирушати додому з дитиною, матір Іди виступила проти. «Надворі дуже холодно, — заявила вона. — Нехай хлопчик переночує тут, а завтра я привезу його до вас». Вони погодилися. Іда поцілувала сина, який згорнувся на ліжку, й відбула разом із чоловіком. Чи могла ж вона знати, що знову побачить дитя аж через роки?

Наступного дня в Холоні не з'явилися ні Йоселе, ні його бабуся. Іда з Альтером знову вирушили до Єрусалима. Але марно. Хлопця не було, і, попри сльози Іди, старий Штаркес грубо відмовився його повертати. Син Іди щез.

Після ще кількох поїздок Іда й Альтер зрозуміли, що старий не віддасть їхньої дитини і не розкриє місця її перебування. У січні 1960 року вони вирішили вдатися до суду. Позов проти Нахмана Штаркеса вони подали в Рабинський суд Тель-Авіва. Штаркес не відреагував. Так для них почалося жахіття...

П'ятнадцяте січня. Верховний суд Ізраїлю наказує Нахманові Штаркесу повернути хлопця батькам протягом тридцяти днів і викликає старого на слухання. За два дні той відповідає: «Не можу прийти за станом здоров'я».

Сімнадцяте січня. Родина подає скаргу на бездіяльність поліції, просить затримати Нахмана Штаркеса й утримувати його під вартою, доки він поверне їхнього сина. Верховний суд наказує поліції знайти дитину. За десять днів правоохоронці порушують справу про зникнення Йоселе та починають пошуки.

Сьоме квітня. Поліція не може відшукати жодних слідів Йоселе і просить Верховний суд відкликати постанову про розшук.

Дванадцяте травня. Обурений Верховний суд наказує поліції продовжити пошуки й нарешті ухвалює рішення про арешт Нахмана

Штаркеса. Наступного дня того беруть під варту.

Але якщо хтось думав, що ув'язнення змусить старого Штаркеса відмовитися від свого рішення, то дуже помилявся. Незламний старий не сказав ані слова.

Швидко стало ясно, що Штаркес не переховував дитину самотужки, а діяв за допомогою мережі ультраортодоксів, які водили поліцію круг пальця. Усі ці люди долучилися до святої справи — зриву підступного наміру забрати хлопця до СРСР і повернути його в християнство, принаймні так сказав їм Штаркес. Навіть рабі Франк, верховний рабин Єрусалима, випустив припис на підтримку старого Штаркеса із закликом до ортодоксальної громади надавати йому всіляку допомогу. У травні 1960-го питання винесли на порядок денний кнесету; для преси це було просто свято. Першими далекосяжні наслідки справи зрозуміли представники релігійних партій. Депутат Шломо Лоренц вважав, що викрадення дитини може спричинити в Ізраїлі релігійну війну. Він запропонував Штаркесу і родині Шумахерів свої посередницькі послуги. Штаркесу, який усе ще лишався в тюрмі, він приніс чернетку угоди, за якою батьки обіцяли дати хлопцеві ортодоксальну освіту. Штаркес погодився підписати документ за однієї умови — якщо йому накаже це зробити рабі Мейзліш, один з найфанатичніших єрусалимських предстоятелів.

Лоренц поспішив до Єрусалима і зустрівся з рабином. Мейзліш натякнув, що сприйме угоду тільки за умови, що викрадачів не покарають.

Тоді Лоренц пішов до шефа поліції Йосефа Нахміаса. «Я згодний, — заявив Нахміас. — Візьміть мою машину і привезіть малого. Ви маєте депутатську недоторканність, та й усе одно ніхто не наважиться їхати за моєю машиною, тож причетні особи залишаться невідомими».

Більш ніж задоволений, Лоренц повернувся до рабі Мейзліша — але той уже передумав. Лоренц знов опинився там, звідки починав. Він розумів, що хлопчика можуть переховувати в одній з релігійних громад, талмудичній школі чи поселенні ортодоксів. Але завеса мовчання робила пошуки в таких місцях безнадійною справою.

А 12 квітня 1961 року Нахмана Штаркеса звільнили з-за ґрат «за станом здоров'я» після його обіцянки спробувати розшукати хлопчика. Але слова він не дотримав, і Верховний суд заарештував

його знову, постановивши, що викрадення дитини було «обурливим і підлим злочином». У серпні 1961-го виник «Національний комітет за повернення Йоселе», який почав розповсюджувати відозви, організовувати публічні акції та звертатися до преси. Петиції «комітету» підписали тисячі й тисячі людей; на обрії забовваніла зловісна тінь міжкультурної війни.

Того самого серпня поліція обшукала хасидське поселення Комеміут — але тільки щоб виявити, що пташки в гнізді вже нема. Йоселе сховали там за півтора року до того, у грудні 1959-го, коли його дядько Шалом привів хлопця до помешкання одного пана на ім'я Залман Кот. Дитину переховували під ім'ям Ісраель Хазак.

Наразі, однак, викраденого звідти забрали, а Шалом Штаркес залишив країну й оселився в хасидській громаді Golders Green у Лондоні. На вимогу ізраїльської поліції британці затримали Шалома; коли в нього народився первісток Кальман, рідні спеціально принесли немовля до в'язниці, щоб батько здійснив ритуал обрізання.

А Йоселе ніде не було й сліду. Дехто вважав, що його потай вивезли з країни або навіть що він захворів і помер. З поліції не глузував тільки ледачий. Між світськими й ортодоксальними євреями розпочалися сутички. Перехожі ловили та били студентів єшив просто на вулицях. Світські підлітки переслідували ортодоксальних глузливими вигуками: «Де Йоселе?».

Гнів в ізраїльському суспільстві сягнув точки кипіння. Кнесет стрясало від бурхливих дебатів.

І тоді Бен-Гуріон викликав Іссера.

Коли Іссер Харель погодився взятися за пошуки Йоселе, він не усвідомлював, що приймає найважче і найскладніше доручення за всю свою кар'єру. Він ніколи не мав звички обговорювати робочі питання зі своєю дружиною Ривкою, але цього разу сказав їй: «На кону стоїть авторитет влади». Один з його найкращих агентів Авраам Шалом мав іншу думку: «Іссер прагнув довести, що впорається там, де не змогла поліція».

Охоронці порядку тільки зраділи можливості здихатися небажаної справи. Шеф поліції Йосеф Нахміас запитав Іссера: «Ви справді вважаєте, що дитину можна знайти?». Амос Манор, глава «Шабаку» і близький соратник Іссера, був проти всієї затії. З ним погоджувалися чимало вищих офіцерів «Моссаду» й «Шабаку». Всі вони вважали, що це доручення виходить за межі їхніх обов'язків; їхньою справою було працювати задля безпеки Ізраїлю, а не ганяти по хасидських школах за якоюсь дитиною. На відміну від Іссера, вони не думали, що спецслужба покликана захищати репутацію держави. Та коли вже Іссер так вирішив, вони не сперечалися. Його авторитет був абсолютним.

Іссер і його помічники зібрали групу десь із 40 осіб: найкращих детективів «Шабаку», оперативників, глибоко релігійних агентів (або тих, хто їх удавав) і навіть цивільних добровольців. Більшість із тих волонтерів були представниками ортодоксальної громади, котрі розуміли небезпеку, яку викрадення Йоселе являло для нації. Але перші дії групи обернулися гнітючою поразкою. Люди Іссера невміло спробували проникнути за bastiони ортодоксів — і їх одразу ж викрили, висміяли та прогнали. «Я почувався так, ніби висадився на Марсі, — сказав один з агентів, — і, щоб мене не помітили, мушу пригинатись у натовпі маленьких зелених чоловічків».

Іссер терпляче вивчав справу, знову й знову перечитуючи кожен документ. Ніде в Ізраїлі жодних слідів Йоселе не було. Урешті-решт Іссер дійшов висновку: дитину вивезли за кордон.

За кордон, але куди? Його увагу привернуло дивне повідомлення. У середині березня 1962 року до Ізраїлю зі Швейцарії в'їхала велика група хасидів. Десятки чоловіків, жінок і дітей супроводжували труну з тілом свого шанованого рабі, щоб поховати його на Святій землі. Іссер почав підозрювати, що історія з похороном була лише прикриттям, покликаним забезпечити вивезення Йоселе з країни, коли група за кілька тижнів мала повертатися до Швейцарії. Він розставив своїх людей в аеропорту, а до Цюриха відрядив невеличкий загін на чолі з Авраамом Шаломом, аби простежити за хасидами, коли ті повернуться. У Швейцарії моссадівці дісталися навіть хасидської школи-інтернату й ночами проникали на подвір'я, зазираючи у вікна, щоб ретельно роздивитися кожную дитину. «Ми знайшли ту сховану в лісі ешиву, — пригадував Шалом, — і від її вікон не відлипали. Ясно

було, що хлопця можуть видавати за іншого, але ми орієнтувалися на вік». Після тижня таких нічних пригод він змушений був доповісти Іссеру, що серед тих дітей у Швейцарії Йоселе точно не було.

Іссер вирішив узяти командування операцією на себе. Він поклав усі термінові справи на своїх помічників, розмістився в імprovізованій штаб-квартирі в Парижі й розіслав своїх людей по всьому світові. Вони вели розслідування у Франції, Італії, Швейцарії, Бельгії, Англії, Південній Америці, Сполучених Штатах і Північній Африці. Удаючись до різного легендування, агенти намагалися проникнути в єшиви та громади ортодоксів, щоб скласти список місць, де могли переховувати хлопчика. Один молодий ортодоксальний єврей прибув з Єрусалима до відомої єшиви рабі Соловейчика у Швейцарії, роблячи вигляд, що хоче вивчати Тору під керівництвом визнаного вчителя. Одна скромна релігійна жінка, благочестива й ревна, прилетіла до Лондона з теплими рекомендаційними листами від тещі Шалома Штаркеса, чию довіру зуміла завоювати. Родина Штаркесів запросила її погостювати в їхньому домі. Вони не знали, що цією доброю жінкою була Єгудіт Ніссіяху, найкраща Іссерова агентка, яка брала участь у викраденні Айхмана.

Єгудіт була не єдиним агентом «Моссаду», що діяв на той час у Лондоні. Британська столиця відігравала роль важливого центру для ультраортодоксальних хасидів секти «Сатмар» (названої за румунським селищем Сату-Маре, звідки ця спільнота походила). Іншу команду Іссер відрядив до лондонських хасидських кварталів. Іще одна група вирушила до Ірландії. Діючи у Великій Британії, люди Іссера наштовхнулися на молоде релігійне подружжя, яке несподівано винайняло в Ірландії усамітнену оселю. Моссадівці подумали, що ця пара намірилася використати будинок як новий сховок для Йоселе, і підготували детальний план вивезення малого. Вони поспішно взяли в оренду конспіративні квартири й авто, провезли через кордон обладнання, підготували фальшиві документи. Операцію спланували до найменших дрібниць.

А тоді почалися невдачі.

Першою розчаровано повернулась ірландська група. Як виявилось, «релігійне подружжя» і справді було релігійним подружжям. Воно просто вирішило провести відпустку в Ірландії. Єгудіт Ніссіяху теж не

вдалося отримати в родині Штаркесів жодної інформації, а парубок, який поїхав до Швейцарії вивчати Святе Письмо, повернувся просвітленим, але з порожніми руками. Негативні відповіді надходили до Іссерової штаб-квартири з усього світу. Хлопчик зник.

Найгірше пішли справи у групи, що намагалася проникнути до сатмарських хасидів у Лондоні. Якись тямущі студенти єшиви відразу розпізнали непроханих гостей і зустріли їх вигуками: «О, сіоністи прийшли!²³ Давайте, Йоселе тут!». Вони навіть викликали лондонську поліцію. Помічникам Іссера довелося добре попрацювати, щоб урятувати колег від в'язниці Її Величності.

Один за одним надію втрачали навіть найвідданіші прибічники Іссера. Вони казали йому: «Іссере, нічого не вийде. Припиняйте полювання. Ви видивляєтеся голку в копиці сіна. Ми не знайдемо малого».

Але він не відступав. Чіпкий, як бульдог, рамсад відмітав усі сумніви й нарікання — і продовжував роботу, одержимий пошуками та впевнений, що знайде дитину, навіть не маючи шансів.

У Парижі він викликав до себе голову місцевої резидентури «Моссаду» Якова Кароза. Виходець із Румунії, той втратив батьків у Голокості і ще з часів свого навчання в Єврейському університеті в Єрусалимі був причетний до шпигунських і безпекових справ. Худий, із чистим чолом і тонкими рисами, в окулярах, Кароз на вигляд був уособленням інтелектуала. Раніше він очолював «Тевель» («Всесвіт»), департамент «Моссаду» з непублічних зв'язків з іноземними спецслужбами, і сформував деякі з найтаємніших і найнесподіваніших альянсів Ізраїлю. Він допоміг вибудувати «периферійний пакт» між Ізраїлем та Іраном, Ефіопією, Туреччиною й навіть Суданом (усіма неарабськими країнами на периферії Близького Сходу); він забезпечив тісну співпрацю з главами французьких, британських і німецьких спецслужб; він уклав спілку з грізним генералом Уфкіром, страхітливим міністром внутрішніх справ Марокко, і таємно відвідав марокканського короля Хасана; він навіть допоміг ефіопському імператорові Хайле Селассіє придушити змову найближчих соратників. Під час таємної місії в Алжирі він закохався в молоду жінку на ім'я Джульєтта (Яель), що стала його дружиною. Гречний у розмові й оманливо чемний, Кароз був видатний «лицар костюма й

краватки», який ніколи не займався оперативною роботою; водночас то була світська людина з вільним володінням французькою й англійською мовами, що робило її цінним надбанням для Іссера.

Іссер працював цілодобово. Він замовив номер у готелі, але більшість днів і ночей проводив у квартирі, яку зробив своїм оперативним штабом. Помічники купили йому розкладачку (вони називали її «ліжко Йоселе»), і час від часу рамсад укладався на неї трохи покуняти. Це тривало не один місяць. Більшість часу він проводив за читанням рапортів, написанням телеграм і спілкуванням зі своїми агентами, розпорошеними по всій Європі. На світанку Іссер покидав свій штаб і йшов до готелю, де приймав душ, збадьорювався і повертався до роботи. Коли він уперше повернувся до готелю під ранок, порт'є осяяв його усмішкою розуміння: цей невисокий джентльмен, схоже, насолоджувався нічним життям Парижа на повну! Наступної ночі порт'є дозволив собі по-товариському підморгнути джентльмену. Та коли нічні мандрівки продовжилися на третю, четверту, п'яту добу, порт'є вже не міг стримуватися. Коли Іссер укотре повернувся на світанку із червоними від недосипання очима, щетиною на обличчі й у м'ятому одязі, порт'є театралью скинув капелюха, вклонився і промовив: «Моє шанування, мес'є!».

А потім, одного квітневого ранку, моссадівці отримали цікавий рапорт. Його надіслав молодий єврей-ортодокс на ім'я Меїр, відряджений до Антверпена (Бельгія). Там він зазнайомився з групою релігійних торговців діамантами, які були послідовниками старого рабі Іцкеля і вважали його святим. Коли вони хотіли розв'язати свої ділові суперечки, то не шукали допомоги в державних судах, а просили рабі стати посередником і суддею — причому ціна питання часто становила мільйони. Його слово було законом. Навіть у сучасній Європі ця конкретна група торговців дотримувалася стародавніх звичаїв.

Меїр зумів проникнути в коло послідовників рабі й дізнався, що під час Другої світової вони діяли як антинацистське підпілля і врятували від гестапо багатьох євреїв. Після війни група продовжила використовувати ті самі методи та набутий у підпіллі досвід, щоб брати участь у бізнесових оборудках по всьому світові. Торговці діамантами розповіли Меїру неймовірну історію про біляву і синьооку

француженку, католичку, яка під час війни належала до їхньої організації, допомагаючи рятувати євреїв з гітлерівських лабет. Харизма рабі справила на жінку потужне враження; вона змінила віру, стала глибоко ортодоксальною юдейкою — і, понад те, виявилася для групи безцінним надбанням. Роки в підпіллі багато чого її навчили; вона була дуже метка, смілива, уміла замітати сліди, змінювати зовнішність і використовувала свої чари як зброю. Крім того, мала хист до бізнесу і вроджений потужний інтелект. В інтересах Антверпенської групи вона зі своїм французьким паспортом подорожувала по всій планеті. «Свята жінка!» — казали Меїру антверпенські євреї. Заразом вони розповіли йому, що бувала вона і в Ізраїлі; її син від першого шлюбу, Клод, теж навернувся до юдаїзму, і після навчання в ешивах у Швейцарії та французькому містечку Екс-ле-Бен став студентом однієї з талмудичних шкіл Єрусалима. Утім, де легендарна свята перебуває зараз, не знали навіть ті антверпенці.

Ця історія розпалила Іссерову уяву. На перший погляд, ніщо в рапорті не давало підстав пов'язувати француженку з Йоселе. Але для Іссера вона мала вигляд особи з безмежним потенціалом, жінкою з тисячею облич. Якби ватажкам ортодоксів знадобився хтось для виконання пов'язаних із Йоселе таємних справ, вона виявилася б для них справжньою знахідкою.

Іссер вирішив послухатися своєї інтуїції, відмовитися від інших напрямів пошуку та зосередитися на загадковій новонаверненій. Він передав до Ізраїлю все, про що дізнався, й наказав підлеглим знайти того сина-студента і його матір.

За кілька днів надійшла відповідь. Сина тепер звали Аріелем, і він справді перебував в Ізраїлі. Але де його матір, не знав ніхто. Її справжнє ім'я було Мадлен Ферраль, в Ізраїлі ж жінку називали Рут Бен-Давид.

Потік інформації, що ринув до Іссерової штаб-квартири, допоміг змалювати детальніший портрет Мадлен Ферраль. Молода красуня вивчала історію й географію в Університеті Тулузи та в паризькій Сорбонні. Вона вийшла заміж за свого коханого ще з коледжу, на ім'я Анрі, а незабаром після початку Другої світової в них народився син. Під час війни вона приєдналася до руху опору «макі», й підпільна діяльність привела її до контактів із французькими та бельгійськими

євреями, зокрема і з Антверпенською групою. Під кінець війни вона навіть створила із деякими з них спільний експортно-імпортний бізнес.

У 1951 році Мадлен закохалася в молодого рабина з маленького ельзаського містечка і розлучилася з Анрі. Рабин, запеклий сіоніст, хотів емігрувати до Ізраїлю, й закохані вирішили одружитися вже там. Отже, її навернення до юдаїзму було пов'язане не так з любов'ю до цієї віри, як із коханням до одного з вірян. Новоспечена Рут Бен-Давид покрила своє біляве волосся шаллю, змінила елегантний одяг на безформне вбрання ортодоксальної єврейки та разом із нареченим рушила до Святої землі. Але в Ізраїлі кохання скисло: рабин пішов від неї, й вона лишилася сама, розчарована та пригнічена. Схоже, особиста драма спонукала її зблизитися з найбільш екстремістськими колами Єрусалима і їхнім лідером, рабі Мейзлішем. У цих релігійних колах вона здобула велику повагу тим, що скористалася своїм французьким паспортом, аби потрапити в йорданський сектор Єрусалима та помолитися біля Стіни плачу.

На початку п'ятдесятих Рут повернулася до Франції й знову почала активно подорожувати світом. Агенти «Моссаду» з'ясували, що вона часто зупинялася в Екс-ле-Бені або ж у жіночому релігійному закладі неподалік від Парижа, але постійної адреси не мала.

Представники імміграційної служби повідомили людям Іссера, що за останні роки Рут відвідувала Ізраїль двічі. Другого разу, 21 червня 1960 року, вона виїхала звідти з дівчинкою, записаною в документах як її дочка. Рут відбула рейсом авіакомпанії «Аліталія» з квитком до Цюриха. Але що то була за дівчинка? Бен-Давид дочок не мала. Іссер відчув, що він на правильному шляху. «Знайдіть її!» — наказав він Якову Карозу.

Озброєні детальним описом жінки, Кароз та інші агенти вирушили до Екс-ле-Бену. Але, щойно заїхавши до містечка, вони побачили неймовірну картину: вишукано вбрана Рут Бен-Давид — чи, у цьому випадку, Мадлен Ферраль — стояла на узбіччі й ловила попутне авто! Вони сторопіли. Зрештою, елегантні витончені жінки, які подорожують автостопом, були нечастим видовищем на французьких шосе. Водій негайно розвернувся і дав газу в її напрямку — але перед ним спинилась інша машина, яка й підібрала красуню.

Агенти повернулися з Екс-ле-Бену із порожніми руками; але від чергового джерела вони дізналися, що Рут Бен-Давид мала тісний зв'язок з багатим лондонським торговцем коштовностями Йозефом Домбом. Її бачили наодинці з ним в автомобілі — що для хасидки неприйнятно. Іссер знав про Домба як про зятя ворога Держави Ізраїль. Той належав до сатмарської гілки хасидизму, був близьким конфідентом сатмарського рабина в Нью-Йорку і знався з головними сатмарськими лідерами в різних громадах Європи. «Якщо сатмарський рабин у Нью-Йорку — це Папа Римський, то Домб — його архієпископ», — пояснив Іссерові один експерт.

Іссер зрозумів, що всі шляхи ведуть до Лондона. Там жили обоє синів старого Штаркеса. Там існувала активна громада секти «Сатмар», очолювана Домбом. Там його бачили з Рут Бен-Давид, яка, можливо, вивезла Йоселе з Ізраїлю. Іссер більше не сумнівався: тими, хто влаштував викрадення дитини, мали бути сатмарські хасиди в Ізраїлі та Європі. Домб керував операцією. Рут Бен-Давид була виконавицею викрадення — з огляду на її таланти, досвід і французький паспорт; вона могла знати, де сховали дитя.

Його підозри зміцнив один з агентів «Шабак», який перехопив кілька листів, що їх Рут Бен-Давид написала своєму синові; вони містили завуальовані натяки на Йоселе Шумахера.

Проте Іссер потребував більше інформації; він вирішив проникнути до сатмарських хасидів. Його люди в Лондоні впізнали одного *мохеля* — рабина, що спеціалізувався на обрізанні новонароджених єврейських хлопчиків, — на ймення Фреєр (ім'я змінено). Він був базикалом, людиною зі смаком до світських утіх під покровом праведності, а також — що важливо — близьким до Домба і стверджував, що знає місцеперебування Йоселе.

Іссер розпочав складну операцію, покликану заманити Фреєра до Парижа: один з його людей, видаючи себе за марокканського принца, потай явився до Фреєра і розповів тому, що закохався в дівчину-єврейку. Вони потай одружились і вдома, у Марокко, сповідували юдаїзм. Тепер його дружина народила сина, і він хотів би того обрізати, але в Марокко зробити цього не міг; якби його рідні дізналися, вони його вбили б... Його дружина та син наразі в Парижі,

чи не міг би рабі Фреер приїхати і провести обрізання? Винагорода буде щедра.

Фреер радо погодився і за кілька днів прибув до Парижа. Щойно він увійшов до помешкання «марокканського принца», його схопили агенти «Моссаду». Бранця привели до невмебльованої кімнати, де його протягом кількох годин допитував голова слідчого управління «Шабаку» Віктор Коен. Мохель налякався до смерті, опору не чинив і був готовий говорити. Але коли його спитали про Йоселе, він здійняв руки. «Мені страшенно шкода, — сказав він. — Але я нічогісінько не знаю».

Виявилося, що Фреер і справді нічого не знав, а всі його вихваляння мали на меті лише вразити приятелів. Іссер знову зайшов у глухий кут.

На диво, інша його команда витягла щасливий білет. За допомогою однієї з французьких спецслужб вони зуміли перехопити кілька листів на ім'я Мадлен Ферраль, і в одному виявили шанс, який шукали. Це була відповідь на газетне оголошення про продаж її приватного будинку в Орлеані, мальовничому місті в «Саду Франції» — долині Луари. Вони надіслали на вказану в оголошенні поштову скриньку інший лист, у якому пропонували Ферраль за будинок більшу суму, ніж вона просила; себе вони видали за австрійських бізнесменів, які шукають місце для проведення відпусток. Мадлен Ферраль відповіла, надавши адресу свого маєтку; незабаром вони написали їй знову — що відвідали будинок і що він відповідає їхнім потребам. Сторони домовилися зустрітись для оформлення угоди 21 червня 1962 року в лобі одного з великих паризьких готелів.

За кілька днів до запланованої зустрічі Іссерові люди по одному прибули до Парижа і розгорнули гарячкову діяльність. Вони винайняли машини та конспіративні помешкання в місті й околицях, спланували шляхи відходу, підготували документи та обладнання і привезли з Ізраїлю фахівців зі стеження та допиту.

Іссер вирішив, що найкращий спосіб змусити Бен-Давид видати її таємниці — це діяти через її сина. Аріель навчався в єшиві в Ізраїлі і, схоже, чимало знав про Йоселе. Іссер вирішив затримати його одночасно з викраденням його матері у Франції. Аріель був ортодоксом, але не таким фанатичним, як мати. Іссер розробив схему зв'язку, яка допомогла б моссадівцям узгодити в часі допити Рут і її

сина в Ізраїлі, щоб можна було використовувати його відповіді для запитань до неї.

І справді, вранці 21 червня до лобі готелю зайшла висока, елегантна, напрочуд вродлива жінка. Це була Мадлен Ферраль.

Чарівна французенка відрекомендувалася двом австрійцям, які чекали на неї. Один назвався гером Фарбером, інший — гером Шмідтом. Вона розмовляла чудовою англійською, а крім того, непогано володіла німецькою. Про справжні особи двох покупців вона не здогадалася. Сторони швидко домовилися про купівлю будинку, але їхній юрист запізнався. Фарбер зателефонував йому з телефонної будки готелю; повернувшись, він сказав, що юрист страшенно перепрошує. Його, пояснив Фарбер, затримали вдома певні невідкладні справи, тож він запитав, чи не могли б шановні клієнти заїхати до нього в містечко Шантії неподалік від столиці, й дав Фарберові адресу та докладні вказівки щодо шляху. Юрист одразу ж їх прийме, і вони на місці все підпишуть.

— То з'їздимо? — спитав Фарбер.

Мадлен погодилася. Вони сіли в орендовану австрійцями машину й рушили на віллу юриста. Але чари французенки ледь не спричинили провал усієї операції. «Фарбер», який сидів за кермом, так захопився Мадлен, що проїхав на червоне світло. Різкий свисток повернув його до реальності. До нього біг сердитий товстий поліцейський, який сюрчав у свисток і вказував на світлофор.

Сповнений лихих передчуттів, Фарбер зупинив авто. Що робити? Він був у чужій країні, з фальшивими документами, у взятій напрокат машині, із жінкою, яка повинна була зникнути. З нього стягнуть штраф, поліція порушить проти нього справу і... Але Мадлен Ферраль, яка стала причиною всіх його бід, виявилась і його порятунком. Вона визирнула у вікно та обдарувала офіцера чарівною усмішкою. «Месьє ль'агент, — промовила вона. — Цей чоловік — турист. Він перебуває в незнайомій країні й подорожує з жінкою, яку намагається розважити всілякими історіями... Ви все, звичайно, розумієте. Будь ласка, вибачте йому...» Поліцейський теж підпав під вплив чарів цієї леді й відпустив заціпенілих від страху агентів навіть без штрафу.

Незабаром авто вїхало в мальовниче Шантії, де жив «юрист». Вони попрямували доріжкою до вілли й зупинилися біля центрального

входу. Двоє бізнесменів гречно допомогли гості вийти з машини, супроводили її до будинку, двері відчинилися, і вона увійшла.

Там її провели до «кабінету юриста».

Роль юриста грав Яаков Кароз.

— Мадам, — проказав він французькою, — ви тут не для обговорення питань щодо будинку в Орлеані, а з інших причин.

— Тобто? Що відбувається?

— Я хочу поговорити з вами про хлопчика на ім'я Йоселе Шумахер.

Тієї самої миті поруч із нею матеріалізувалися двоє незнайомих чоловіків. Вона озирнулась — і зрозуміла, що двійко «бізнесменів» безслідно зникли. Її охопив жах.

— Я в пастці! — хрипко прошепотіла вона французькою.

— Ви в руках ізраїльських спецслужб, мадам, — повідомив Кароз.

У той самий час офіцери поліції затримали в ізраїльському містечку Беер-Яаков сина французенки — Аріеля Бен-Давида.

* * *

У Шантії Кароз звернувся до Рут Бен-Давид.

— Мадам, ви причетні до викрадення Йоселе Шумахера. Нам потрібен цей хлопчик!

— Я нічого не знаю і нічого не скажу, — твердо відповіла вона.

Бранка швидко відійшла від початкового шоку. Тим часом Кароз про всяк випадок привіз із собою власну своячку, досвідчену медсестру.

Ізраїльтяни розуміли, що Рут — їхня остання надія. Але вони також передбачали, що ця залізна леді не зламається так легко, і справа забере чимало часу. Її передали Єгудіт Ніссіяху, яка прибула з Лондона. Та поводитися з нею добре і дбала про неї, як і належить релігійній жінці. Вона дала їй молитовні книги та свічки на шабат, готувала кошерну їжу. Те крило вілли, де утримували Рут, було закрите для чоловіків; медсестра оселилася в сусідній кімнаті.

Почалися допити. Новонавернена цілі години проводила віч-на-віч з агентами — здебільшого Яаковом Карозом і Віктором Коеном, які спілкувалися з нею французькою. Коли вона зрозуміла, що ізраїльтяни знають про неї все, то була вражена — але вперто відмовлялася розкрити будь-яку інформацію про Йоселе. «Нічого не скажу», —

повторювала бранка. Віктора Коена вона називала словом «флік», яке французьким сленгом означає те саме, що англійською — «коп». І вперто відкидала будь-який свій стосунок до викрадення дитини. «Тоді я став розмовляти з нею про все на світі, — пригадував пізніше Коен, — просто щоб її пом'якшити. Хотів зрозуміти, як дівчина-християнка стала фанатичною ортодоксальною юдейкою. Це ж два різні світи. Попервах вона наполягала, що під час наших розмов у кімнаті також повинна перебувати яка-небудь жінка. Пізніше погодилася лишатися зі мною наодинці, але двері, проте, мали бути відчиненими».

Одному з учасників допиту доручили неприємне завдання кидати їй у лице принизливі звинувачення, щоб змусити її втратити самоконтроль. Моссадівці сподівалися, що вона відреагує імпульсивно і вибовкає те, чого не хотіла б казати, — а тоді цим можна було б скористатися для допитів її сина в Ізраїлі.

І справді, допити Аріеля Бен-Давида почали давати плоди. Керівником розслідування в Ізраїлі був Авраам Хадар, суворий здоровило з недоречним оперативним позивним «Пашош» («Дрізд»). Він сказав парубкові, що його матір здалася. «Твоя мати в усьому зазналася, — сказав він. — Брехня тобі не допоможе. Кажи правду!»

Незабаром Аріель зламався. Він заявив — мовляв, знає, що сталося з хлопчиком, і говоритиме «тільки якщо ми з матір'ю отримаємо імунітет».

— Домовилися! — сказав Пашош.

Він негайно привів Аріеля до голови «Шабак» Амоса Манора. Щойно вони увійшли, Манор гримнув:

— Хай що пообіцяв тобі Пашош — я згоден! То де малий?!

Аріель був вражений. Він нарешті зізнався, що його матір вивезла Йоселе з Ізраїлю перевдягнутим у дівчинку. Вона сфальсифікувала власний паспорт, де він, Аріель, фігурував під своїм колишнім ім'ям Клод. Мати змінила це ім'я на Клодін, а також виправила дату народження, аби та відповідала віку Йоселе. Йому було відомо, що хлопчика повезли до Швейцарії.

Аріелеве зізнання помчало до Шантії, і Рут Бен-Давид поставили перед новими фактами.

— Аріель у наших руках, — сказав їй Віктор Коен. — На нього чекає суворе покарання. Він у всьому зізнався. Вас не хвилює, що буде з вашим сином?

— Він мені більше не син, — пробурмотіла вона.

Вона лишалася непохитною. Моссадівці не могли не поважати приголомшливу силу духу цієї жінки.

Ситуація ставала дедалі хиткішою. Здавалося, успіх близько, проте моссадівці відчували, що все може обернутися цілковитим провалом.

Іссер вирішив, що нарешті час йому вийти на сцену.

У напівтемній кімнаті з голими стінами дивились у вічі одне одному через стіл Іссер Харель і Рут Бен-Давид. Поруч стояли кілька агентів «Моссаду»; Коен і Кароз були за перекладачів.

Іссер був твердо переконаний, що жодні погрози на цю затяту жінку не подіють. Він вирішив, що єдиний спосіб — вплинути на неї моральними аргументами. Звісно, вона релігійна — та все ж мала б дослухатися логіки. Зрештою, вона ж не все життя пробула ультраортодоксальною єврейкою, у її крові не зберігався від народження фанатизм попередніх поколінь. Вона тямуща інтелектуалка, і як із такою з нею й слід спілкуватися.

— Я представляю ізраїльський уряд, — зважуючи кожне слово, заговорив Іссер. — Ваш син усе нам розповів, і ми маємо про вас багато інформації. Нам відомі більшість ваших таємниць. Ми шкодуємо, що мусили доправити вас сюди силою. Ви перейшли в юдаїзм, а юдаїзм означає Ізраїль. Без Ізраїлю юдаїзм не виживе. Викрадення Йоселе завдало релігійній спільноті в Ізраїлі жахливого удару. Воно збудило почуття гніву щодо ортодоксів. Ви можете стати причиною кровопролиття і громадянської війни. Якщо не повернете дитини, результатом може виявитися Кривавий наклеп²⁴. А подумайте тільки, що могло статися із самим хлопчиком! Він міг захворіти, навіть померти. Як тоді ви та ваші спільники дивилися б у вічі його батькам? Це переслідувало б вас до кінця ваших днів. І вам би ніколи не пробачили б!

Ви — жінка і мати. Якби комусь не сподобалося, як ви виховуєте свого сина, і його у вас забрали, що ви відчули б? Могли би спокійно спати?

Ми не боремося з релігією. Наша єдина мета — знайти хлопця. Щойно він опиниться в наших руках, ви будете вільна, ваш син буде вільний — а Ізраїль знову стане єдиним.

Іссер спостерігав, як на обличчі Рут починає проступати внутрішній конфлікт. Схоже було, що її розривають суперечливі почуття. Рут була напружена, борючись сама із собою так, як може тільки сильна особистість, що постала перед безкомпромісним вибором.

Агенти «Моссаду» стояли нерухомо, мов статуї. Вони теж вважали, що настав момент істини.

Рут підняла голову.

— Звідки я знаю, що ви й справді представник Держави Ізраїль? Чому я повинна вам вірити?

Іссер, не зморгнувши, вийняв дипломатичний паспорт, виписаний на його справжнє ім'я, і подав його Рут.

Його люди були приголомшені. Він що, здурів? Відкрити їй своє ім'я і показати паспорт — який несамовитий ризик! Та Іссер відчував, що має шанс на успіх, лише якщо покаже їй свою щирість і довіру до неї.

Нескінченну мить Рут дивилася на гербовий штамп Ізраїлю в паспорті. Вона так закусила губу, що виступили краплі крові.

— Не можу більше, — видихнула вона. — Я зараз зламаюся... — Раптом вона підняла погляд. — Хлопець у родині Гертнерів: Нью-Йорк, Бруклін, Пенн-стріт, 126. Вони зуть його Янкеле.

Іссер зірвався на ноги.

— Вас відпустять, щойно дитина буде в нас.

Він вийшов.

Гарячковий обмін телеграмами охопив Єрусалим, а потім — Нью-Йорк і Вашингтон. Іссер зателефонував Ісраєлеві Гур-Ар'є, офіцеру безпеки ізраїльських дипломатичних місій у Північній Америці. Гур-Ар'є, що мешкав у Нью-Йорку, перевірів адресу в Брукліні; він доповів, що координати правильні й що Гертнери мешкають у районі, великою мірою заселеному сатмарськими хасидами. Єрусалим надіслав послові Ізраїлю у Вашингтоні Авраамові Гарману депешу зі вказівкою зв'язатися з ФБР та попросити їх знайти дитя і доправити його в Ізраїль.

Сам Гур-Ар'є тим часом зателефонував колезі з ФБР і повідомив йому всі деталі — що хлопець їсть, що він носить тощо. Агент ФБР

сказав: «Якщо вам стільки про нього відомо, заберіть його самі». Гур-Ар'є відповів: «Дайте мені офіційний дозвіл на відповідні дії». Ефбеєрівець відмовився.

До Іссерової штаб-квартири почали злітатися тривожні телеграми. Американці вагаються, доповідали Гур-Ар'є та ізраїльський посол. Вони запитують: «Ви абсолютно впевнені, що дитина перебуває за цією адресою? А що, коли ми прийдемо, а її там немає?». У ФБР натякнули, що їхня стриманість пов'язана з наближенням виборів у конгрес. Секта «Сатмар» контролювала майже сто тисяч голосів, і адміністрація не хотіла ставити відносини з нею під загрозу.

Іссер у Шантії починав утрачати терпіння. Опівночі взяв слухавку. «Дайте мені Гармана з Вашингтона», — наказав він.

Коли їх з'єднали, Іссер не манірівся.

— Гармане, — сказав він, — це Іссер Харель. Я хочу, щоб ви негайно сконтактувалися з генеральним прокурором США Робертом Кеннеді й від мого імені переказали йому, що ФБР повинне миттю забрати малого.

Гарман заціпенів.

— Іссере, як ви можете так говорити?

Він натякнув, що їхню розмову могли прослуховувати американські спецслужби.

— Тим краще, — заявив Іссер. — Я кажу це не тільки вам.

Він сподівався, що американці справді слухають, і його тверда позиція підштовхне їх до дій.

Гарман продовжував вагатись і спробував застерегти Іссера щодо можливих дипломатичних ускладнень.

— Я вашої думки не питаю, — відрубав Іссер. — Перекажіть їм: якщо вони не почнуть діяти негайно, відповідальність за все, хоч би що сталося далі, ляже на них.

За кілька годин Іссера покликали до телефона. На зв'язку був Нью-Йорк. Працівники консульства повідомили, що Роберт Кеннеді вдався до негайних дій. До Брукліна вирушила команда агентів ФБР у супроводі офіцера безпеки ізраїльських місій. Дитину справді знайшли й забрали в безпечне місце. То був Йоселе.

До Гур-Ар'є додзвонився молодий репортер Елі Візель (майбутній нобелівський лауреат): «Я чув, ви знайшли хлопчика». Гур-Ар'є,

зв'язаний підписом про нерозголошення, категорично заперечив. Візель не пробачав йому цього багато років.

В Ізраїлі 4 липня 1962 року теж стало національним святом²⁵, адже того дня в аеропорту «Лод» приземлився літак, що привіз Йоселе додому. Преса з ентузіазмом вихваляла відданість і ефективність спецслужб. Ізраїль швидко перетворювався на єдину у світі країну, де вся нація любила й поважала таємну організацію. Відомий ізраїльський юрист Шломо Коен-Цідон написав Бен-Гуріону листа з подяками за знайдення дитини. Бен-Гуріон відповів: «Вам варто дякувати нашим спецслужбам, а особливо — їхньому голові, який день і ніч працював над цією місією й, навіть коли його помічники майже здалися, не давав собі перепочинку, доки не розшукав хлопчика і не витягнув його зі сховку, що теж було нелегко».

Поки весь Ізраїль святкував порятунок Йоселе, Іссер перебував у Парижі, де його люди влаштували на його честь скромну вечірку. Один з агентів підняв тост «за дитя, яке повернули на батьківщину, за чоловіка залізної волі, який його знайшов, за державу, яка так добре вміє захищати своїх громадян». Інший подарував Іссерові на пам'ять про операцію м'яку іграшку — тигреня; колеги Іссера доправили до його домівки в Тель-Авіві «ліжко Йоселе», на якому він провів стільки безсонних ночей.

Тепер, коли хлопчика знайшли, назовні впливля вся правда.

Усе почалося з телеграми.

Навесні 1960-го, поки Йоселе тайкома перевозили Ізраїлем з однієї єшиви в іншу, Рут Бен-Давид отримала телеграму від свого друга — рабі Мейзліша: «Негайно приїзди до Єрусалима. Маю для тебе гарну пару». Після прибуття Рут дізналася, що насправді «парою» була секретна місія — непомітно вивезти Йоселе з Ізраїлю.

Рут повернулася до Франції й виправила дані у своєму паспорті, перемінивши синове ім'я з Клода на Клодіну, а дату народження — з 1945 року²⁶ на 1953-й. Потім вона змінила одяг і ім'я, ставши Мадлен Ферраль, полетіла до Генуї й купила квиток на корабель, який ішов до Ізраїлю з пасажирами та новими іммігрантами.

На причалі в Генуї вона ніби випадково почала бавитись із восьмирічною дівчинкою з однієї емігрантської родини. Коли почалася посадка на корабель і емігранти заговтузилися зі своїми пакунками та

валізами, чарівна Мадлен узяла дівчинку за руку й провела її на палубу. Офіцери італійської міграційної служби перевірили її паспорт і зазначили, що вона зійшла на борт зі своєю дочкою. В Ізраїлі вона прокрутила те саме, і місцеві міграційники належно записали, що вона висадилася з корабля разом із донею.

За кілька днів Мадлен Ферраль сіла в аеропорту «Лод» на літак із «дочкою Клодіною», яка була не ким іншим, як Йоселе Шумахером в ідеально припасованому платтячку та лакових туфельках.

Два роки Йоселе провів у школах-інтернатах ортодоксів у Франції та Швейцарії. Але, коли пошуки зниклої дитини в Ізраїлі досягли значних масштабів, в інтернаті у французькому місті Мо, де хлопчика переховували на той час під виглядом «Менахема, сироти швейцарського походження», з'явилася Мадлен.

Вона знову перевдягла його дівчинкою і літаком доправила до Америки. Там на допомогу їй прийшов глава секти «Сатмар» рабі Джоель Тайтельбаум, який звелів молочнику на ім'я Гертнер узяти «Янкеле» до себе і видавати його за кузена, який приїхав на тривалий час із Аргентини.

Моссадівські експерти зрозуміли, що таємна мережа ультраортодоксів, розкинута по всій Америці та Європі, зіставна із секретними організаціями провідних спецслужб світу. А понад усе їх вразила Рут Бен-Давид. Вона старанно дотримувалася законів конспірації: ніколи не мала постійного місця проживання, усі важливі папери носила із собою в сумочці, змінювала личину так само легко, як інші змінюють одяг. Вродлива французенка була Матою Харі ортодоксального єврейства.

Але поки весь Ізраїль радів з повернення Йоселе до батьків, Рут Бен-Давид відчувала надлам і поразку. «Я завинила, — зі слізьми казала вона друзям. — Я зрадила нашу справу. Ніколи собі не пробачу. Мені довірили безцінний скарб, а я не змогла його зберегти».

Щоправда, своїми здібностями таємного агента Мадлен Ферраль — Рут Бен-Давид викликала таку повагу, що Іссер Харель вирішив запропонувати їй роботу в «Моссаді». Але він спізнився. Рут повернулася до Єрусалима і розчинилася у світі ультраортодоксів; ще за три роки вона вийшла заміж за рабі Амрама Блау, 72-річного главу найфанатичнішої з усіх цих сект — «Нетуреї карта».

Іссер Харель і Йоселе Шумахер зустрілися знову лише за дев'ять років, коли один з авторів цієї книжки влаштував вечірку на честь Іссера і запросив Йоселе. Йоселе — тепер старший солдат у танковому дивізіоні — потиснув Іссерові руку й заявив:

— Я глибоко зворушений. Іссер Харель став найважливішою людиною в моєму житті. Якби не він, мене б тут з вами не було.

22 Єшива, також єшибот — у юдейській традиції вищий релігійний навчальний заклад, свого роду «академія рабинів».

23 Зазвичай хасиди не сприймають світського характеру Держави Ізраїль, тож зневажливо називають своїх неортодоксальних одноплемінців «сіоністами».

24 Кривавий наклеп (*англ.* Blood libel) — відомий із Середньовіччя пропагандистський міф про те, що нібито євреї приносять у жертву християнських дітей, він часто слугував «виправданням» погромів.

25 Свято 4 липня — День незалежності США.

26 Водночас вище сказано, що син Мадлен Ферраль народився «незабаром після початку» Другої світової війни.

НАЦИСТСЬКИЙ ГЕРОЙ НА СЛУЖБІ «МОССАДУ»

Спекотно-задушливого серпневого дня 1963 року в офіс мадрридської будівельної компанії зайшли двоє чоловіків, які попросили зустрічі з власником, австрійцем на ім'я Отто Скорцені. Назвалися йому офіцерами розвідки НАТО і заявили, що прийшли за рекомендацією його дружини, з якою він більше не живе. Вони мають пропозицію, від якої він не зможе відмовитися...

Поважний бізнесмен дуже скоро зрозумів, що візитери знають про нього і його минуле все. Під час Другої світової війни офіцер СС Скорцені був одним із найбільших героїв нацистської Німеччини. Високий харизматичний атлет зі шрамом на обличчі, що лишився після дуелі на шпагах, він був спецпризначенцем-шибайголовою, який організовував надзвичайно видовищні операції. З батальйоном парашутистів, доставлених планерами, 12 вересня 1943 року він висадився на верхівці найвищого піку Італійських Альп — Гран-Сассо — і взяв штурмом готель «Кампо Імператоре», де новий, антинацистський уряд Італії ув'язнив колишнього фашистського диктатора Беніто Муссоліні. Капітан СС Скорцені врятував Муссоліні й привіз його до вдячного Гітлера, який осипав німецького героя нагородами та званнями. Під час Арденнської операції наприкінці 1944 року Скорцені — уже полковник Ваффен-СС — із двома десятками своїх людей, перевдягнених американськими солдатами, проник за лінію фронту та посіяв безлад і сум'яття в лавах антинацистських союзників. Завдяки своїм акціям він зажив репутації «найнебезпечнішої людини в Європі». Виправданий під час повоєнних «процесів “Дахау”»²⁷, Скорцені переїхав до Іспанії, де отримав протекцію з боку фашистського диктатора Франко і заснував свою компанію.

Того дня 1963 року його візитери не марнували часу на світські розмови. «Ми не те щоб зовсім з НАТО, — чудовою німецькою зізнався один із них. — Власне, ми з ізраїльських спецслужб». Ці двоє були Рафі Ейтан і голова резидентури «Моссаду» в Німеччині Авраам Ахітув.

Скорчені зблід. Минуло тільки трохи більше як рік, відколи ізраїльтяни повісили Адольфа Айхмана. Тепер вони прийшли по нього? У справах війни всі суди його виправдали, але дехто стверджував, що він брав участь у спаленні єврейських синагог під час Кришталевої ночі в листопаді 1938-го.

Утім коротун, який сидів перед ним, розвіяв його страхи.

— Нам потрібна ваша допомога, — сказав він. — Ми знаємо, що ви маєте добрі зв'язки в Єгипті.

Після чого роз'яснив, чому єврейській державі знадобилася допомога полковника СС.

Лише за два тижні після тріумфального повернення Йоселе до Ізраїлю, 21 липня 1962 року, Єгипет вразив світ запуском чотирьох бойових ракет. Дві з них належали до типу «Аль-Зафір» («Переможець») і мали радіус дії 280 кілометрів, а дві — до типу «Аль-Кахір» («Завойовник»), із радіусом 560 кілометрів. Під час параду на День революції, 23 липня, гігантські ракети, загорнуті в єгипетські прапори, гордо проїхали вулицями Каїра. Президент Гамаль Абдель Насер похвалився ошалілому від захвату натовпові, що його ракети здатні уразити будь-яку ціль «на південь від Бейрута».

Ізраїльських лідерів на південь від Бейрута охопили величезний подив і тривога. Ракети Насера і справді могли досягти будь-якої цілі в країні. Для Ізраїлю вони виявилися цілковитою несподіванкою, й Іссера Хареля у владних коридорах згадували недобрим словом. Поки Насер конструював свої смертоносні ракети, казали критики, Малий Іссер ганявся за Йоселе. Поки виникали жахливі загрози самому існуванню єврейської держави, найкращі агенти Іссера під личинами ультраортодоксів гасали по єшивах. Стурбований Бен-Гуріон викликав Іссера Хареля до себе, і той пообіцяв якнайшвидше добути всю інформацію про єгипетський проєкт. Повернувшись до своєї штаб-квартири, Іссер відправив на це завдання своїх найкращих людей, активував «кротів» та інформаторів у Єгипті. І справді, уже 16 серпня,

менше ніж за місяць після запуску чотирьох ракет, він повернувся до Бен-Гуріона з докладною доповіддю.

Ракети конструюють німецькі науковці, відрепортував Іссер.

У 1959 році Насер вирішив завести собі таємний арсенал неконвенційної зброї. Він призначив колишнього начальника розвідки військово-повітряних сил генерала Махмуда Халіла головою Бюро спеціальних воєнних програм, аби той узявся до створення цих надсекретних сучасних озброєнь — реактивних винищувачів і ракет, а разом і запасів отруйних та радіоактивних речовин. На бюро виділили гігантський бюджет.

Першочерговим завданням Халіла було знайти тих, хто здатний утілити подібну зброю в металі. І він знав, де шукати.

Його агенти почали вербувати сотні німецьких експертів і науковців, більшість із яких раніше працювали на ракетно- та авіабудівних об'єктах і полігонах нацистської Німеччини. До Єгипту таємно, один по одному, прибули понад три сотні спокушених високими зарплатами, бонусами і силою-силенною привілеїв німців, які й допомогли Насеру збудувати три секретні виробничі центри.

Першим була «Фабрика № 36», де геній авіабудування Віллі Мессершмітт збирав єгипетський реактивний винищувач. Під час Другої світової Мессершмітт став батьком смертоносних винищувачів люфтваффе (нацистських військово-повітряних сил). Контракт із ним Махмуд Халіл підписав 29 листопада 1959 року.

На другому заводі, званому за кодовим номером 135, інженер на ім'я Фердінанд Бранднер будував для Мессершміттових літаків реактивні двигуни. Бранднер кілька років провів у Росії; після його повернення до Німеччини Халіл вийшов на нього за допомогою директора «Даймлер-Бенц» доктора Екарта.

Але найтаємнішою була «Фабрика № 333», схована в глибині пустелі. Там колишні вундеркінди Гітлера тепер будували вундерваффе для Насера — ракети середнього радіуса дії.

Згідно із джерелами Іссера, у грудні 1960-го єгипетському проєктові дали повний хід. Того місяця американський розвідувальний літак У-2 сфотографував у Дімоні (Ізраїль), гігантський будмайданчик, де, схоже, зводили ядерний реактор. Світова преса оголосила про це відкриття аршинними заголовками; стереотипним запевненням

ізраїльтян, що то ткацька фабрика, ніхто не повірив. Єгипет і ще кілька арабських країн виголосили на адресу Ізраїлю гнівні погрози. Але погроз було замало, і Єгипет сподівався нейтралізувати таємний ядерний проєкт Ізраїлю за допомогою власної неконвенційної зброї.

Керівником німецьких ракетників у Єгипті був професор Ойген Зенґер, директор Інституту досліджень реактивного руху в Штутгарті. Після війни науковець кілька років провів у Франції, де збудував «Вероніку» — вбогу копію німецької ракети «Фау-2». До Єгипту він прибув зі своїми асистентами — професором Паулем Герке, фахівцем з електроніки та систем наведення, і Вольфгангом Пільцом, колишнім інженером виробничо-дослідницького центру в Пенемюнде, де блискучий Вернер фон Браун створював «Фау-2» для нацистської Німеччини. Ще одним експертом із систем наведення й телеметрії, який тісно співпрацював зі своїми колегами в Єгипті, був доктор Ганс Кляйнвахтер, чия лабораторія з розробки систем керування і наведення ракет розташувалася в мальовничому німецькому місті Леррах неподалік від кордону зі Швейцарією. Хімічний напрямок очолював колишній офіцер СС — доктор Ермін Дадье. Німці разом з єгиптянами створили низку компаній-ширм (Intra, Intra-Handel, Patwag і Linda), що закуповували для ракетного проєкту запчастини та матеріали. Адміністративним директором Intra-Handel був доктор Хайнц Круг, який теж значився в керівництві штутгартського Інституту досліджень реактивного руху. Прикриттям і зв'язковим був єгипетський мільйонер Хасан Каміль, який жив у Швейцарії. З його допомогою єгиптяни заснували в цій країні дві підставні компанії — МЕСО (Mechanical corporation — «Механічна корпорація») та МТР (Motores, Turbines, and Pumps — «Мотори, турбіни та насоси»), завданням яких було добувати основні матеріали, електроапаратуру й точні інструменти; також вони вербували технічних спеціалістів і експертів. Директорами цих компаній були Мессершмітт, Бранднер і Каміль.

У 1961-му Зенґер і сотні інженерів, техніків та місцевих найманих працівників розпочали будівництво єгипетських ракет. Але наприкінці того року німецька влада довідалася про таємні зв'язки між єгипетським проєктом і штутгартським Інститутом реактивного руху. Зенґера змусили подати у відставку, повернутися до Німеччини й

сидіти тихо. На чолі єгипетського проекту його змінив професор Пільц.

Станом на липень 1962 року «Фабрика № 333» виготовила 30 ракет. Чотири з них із помпою використали перед натопом обраних посадовців і журналістів; іще 20 (частина з них — макети) проїхали каїрськими вулицями, загорнуті в єгипетські прапори.

Коли Іссер у серпні прибув до Бен-Гуріона, він показав йому лист від Пільца до єгипетського директора «Об'єкта № 333» Каміля Аззаба — лист, який зуміли скопіювати Рафі Ейтан і його люди. То був запит на 3 мільйони 700 тисяч швейцарських франків для закупівлі запчастин до верстатів та іншого обладнання, необхідного для виробництва 500 ракет «типу 2» і 400 — «типу 5».

Дев'ятсот ракет! В оборонних колах повідомлення Іссера спричинило серйозну тривогу. Ізраїльські експерти були глибоко переконані, що єгиптяни не збираються споряджати боєголовки цих ракет звичайною вибухівкою; вони не стали б витратити мільйони доларів на будівництво снарядів, які несли б усього лише по пів тонни динаміту. Бомбардувальник упорався б із більшою точністю. Було зрозуміло, що єгиптяни спорядять боєголовки атомними чи ще якимись забороненими міжнародним правом зарядами — такими, як отруйні гази, бактеріальні культури чи смертоносні радіоактивні відходи.

Якщо вірити Іссеру, німецькі науковці працювали над хитромудрим планом знищення Ізраїлю: вони розробляли зброю апокаліпсису — гігантські ракети й радіоактивні боєголовки, здатні «вбити все живе» і забруднити повітря в Ізраїлі на багато років; вони працювали навіть над променями смерті та іншими типами пекельних винаходів.

«Ми сприймали їх надто серйозно, — зізнавався пізніше генерал Цві Зур, тогочасний начальник генштабу. — Наші науковці були аматорами й не знали, як правильно аналізувати інформацію». Проте ізраїльтяни таки виявили ахіллесову п'яту єгипетського проекту: німці все ще не досягли успіху в розробці ефективної системи наведення, яка скеровувала б ракети на ціль. Поки не вдавалося подолати цю перешкоду, користі з ракет не було.

Іссер Харель більше не був тим, кого знали й поважали його підлеглі. Після взяття Айхмана з ним відбулися глибокі зміни. Цей холоднокровний чоловік, що славився своїми сталевими нервами,

тепер вважав Німеччину споконвічним ворогом Ізраїлю та єврейського народу. Він свято вірив, що чинний німецький уряд підтримував науковців у Єгипті й потай допомагав їм у їхніх зусиллях знищити Ізраїль. Рамсад попросив Бен-Гуріона розворушити канцлера Німеччини Конрада Аденауера і висунути йому вимогу негайно зробити щось, аби зупинити цих учених. Бен-Гуріон відмовився. Незадовго до того Німеччина надала Ізраїлю величезну позику на 500 мільйонів доларів для озеленення пустелі Негев; між Бен-Гуріоном і Аденауером склались особисті стосунки довіри та взаємоповаги; Аденауер і його міністр оборони Франц Йозеф Штраус у величезних обсягах забезпечували Ізраїль сучасними озброєннями на сотні мільйонів доларів: танками, гарматами, гелікоптерами, літаками — і все це безкоштовно, у прихованих спробах спокутувати Голокост і злочини Німеччини проти єврейського народу. Бен-Гуріон довіряв чинному німецькому урядові й не збирався ризикувати стосунками з ним, розкидаючись звинуваченнями та вимогами втрутитися в єгипетську кризу. Він звелів заступнику міністра оборони Шимоніві Пересу написати Штраусу особистого листа з конфіденційним проханням допомогти.

Та цього було недостатньо для Іссера, який вирішив розпочати власну масштабну кампанію з підриву німецької діяльності в Єгипті.

О десятій тридцять ранку 11 вересня 1962 року до офісу фірми Intra на мюнхенській Шиллерштрассе зайшов смаглявий невідомий із близькосхідними рисами обличчя. Службовець, який провів його до кабінету директора фірми, доктора Хайнца Круга, почув слова незнайомця про те, що його послав полковник Надім — єгипетський офіцер, який підтримував із Кругом тісні зв'язки. За пів години єгиптянин разом із німцем залишив будівлю. Стюардеса «Об'єднаних арабських авіаліній» помітила цих двох, коли вони проходили повз квиткові каси авіакомпанії. Вона була останньою, хто бачив Круга.

Наступного дня пані Круг повідомила поліцію про зникнення свого чоловіка. Ще за два дні поліцейські знайшли на околиці Мюнхена покинутий білий «мерседес» науковця. Машину вкривало багно, а бензобак був спустошений насухо. До поліції зателефонував анонім, який оголосив: «Доктор Круг мертвий». Але певна інформація з інших джерел змусила поліцейських вважати, що науковця викрали й

вивезли до Ізраїлю агенти «Моссаду». Сьогодні сумнівів у його смерті вже немає.

Секретарка Пільца на «Фабриці № 333», Ханнелоре Венде, 27 листопада побачила серед ранкової пошти товстий конверт; відправником був відомий гамбурзький адвокат. Ханнелоре відкрила пакунок. Оглушливий вибух струсонув офіс. Тяжко поранену секретарку Пільца забрали до лікарні, де вона провела кілька місяців, а виписали її оглухлою, сліпою, зі страшно покаліченим обличчям.

Наступного дня на «Фабрику № 333» прибув великий пакунок з написом «Книжки»; коли єгипетський клерк відкрив його, посилка вибухнула, убивши п'ятьох людей. Адреса відправника, видавця зі Штутгарта, виявилася фальшивою.

Вибухова пошта надходила й наступними днями. Частина її надсилали з Німеччини, частину — з Єгипту. Частина вибухнула, спричинивши жертви, частину знешкодили викликані керівництвом «Фабрики № 333» єгипетські військові експерти. Осіб відправників офіційно не встановили, але єгиптяни та журналісти були переконані, що бомби готував і відправляв до Каїра «Моссад». Набагато пізніше з'ясувалося, що кілька вибухових листів відіслав «шпигун-шампанське». Це був ізраїльський агент Зеєв Гур-Ар'є, який діяв у Єгипті під личиною Вольфганга Лутца, німця, власника кінної ферми неподалік Каїра. Удаючи колишнього офіцера СС, він разом зі своєю дружиною-німкенею оселився в Каїрі й зав'язав близькі стосунки з вершками єгипетського суспільства та провідними військовиками.

Вибухові листи вкрай стурбували німецьких науковців, які відчували, що їхнє життя відтепер під загрозою. Багато хто з них отримав анонімні телефонні дзвінки з погрозами їм самим або їхнім сім'ям у разі продовження роботи над проектом Насера. На трьох «фабриках» у Єгипті та споріднених компаніях у Європі запровадили суворі заходи безпеки. Під час відвідування Європи вчені мусили пересуватися великими групами, у супроводі німецьких охоронців. Можливо, ця практика врятувала професора Пільца під час його поїздки до Європи наприкінці 1962 року. У Німеччині та Італії слідом за ним ішла група невідомих, але нагоди підійти поближче їм так і не випало.

Іссер провів у Європі осінь і зиму 1962 року, керуючи кількома операціями «Моссаду», що мали зібрати точнішу й новішу

інформацію. Рафі Ейтану вдалося підібратися до дипломатичної місії, через яку проходило листування німецьких учених. Такі операції він полюбляв. «Це набагато ліпше, ніж вербувати агентів, — казав він. — Коли вербуєш когось, мусиш його навчити, зорганізувати всебічне прикриття, ввести його куди слід і дати йому час на встановлення контактів... А от читати листування ворога значно краще: отримуєш негайні результати й першокласний матеріал».

Для цих нетрадиційних операцій Ейтан потребував певного вкрай хитромудрого електронного обладнання й не знав, де його взяти. Таких пристроїв, якими користуються ЦРУ та інші розвідки, у крамниці не купиш. Під час звичного читання газети у своєму паризькому офісі Ейтан зауважив замітку про славнозвісного єврейського гангстера Меєра Ланскі, який був босом мафії в Маямі. Для хитрого Ейтанового мозку це мало вигляд чудової нагоди. Він набрав оператора: «Знайдіть у Маямі Меєра Ланскі!».

За три хвилини Ланскі був на лінії.

— Шалом, Меєре, — сказав Ейтан. — Я — ізраїльтянин, веду справи в Парижі, й мені потрібна ваша допомога для сіоністської держави.

— Нема питань, — відказав Ланскі. — За місяць я буду в Лозанні, у Швейцарії. Пропоную зустрітися там.

Ейтан зустрівся з Ланскі в Лозанні й пояснив, що йому потрібно. Той дав адресу одного чоловіка в Чикаго. «Він дістане те, що ви хочете», — сказав гангстер. За тиждень Ейтан прилетів до Чикаго і рушив за адресою чоловіка. «Електроніка, яку ми отримали від того хлопця, чудово слугувала нам протягом усіх наших операцій проти німецьких науковців», — підсумував він пізніше.

Одна із цих операцій відкрила Іссерові Харелю досі не відоме йому ім'я — доктор Отто Йоклік. За інформацією джерел, то був австрійський учений, що спеціалізувався на йонізаційному випромінюванні. Припускали, що доктора Йокліка залучено до цілком таємного єгипетського проєкту з термінового створення ядерної зброї. Єгиптяни збиралися відкрити для Йокліка в Австрії компанію-ширму Austra, яка закуповувала б під проєкт радіоактивні матеріали й переправляла б їх до Єгипту. Для арабської країни Йоклік мав провести два ядерні випробування й зібрати кілька зарядів, які помістилися б у ракетні боеголовки.

Усе це свідчило, що Йоклік — украй небезпечна людина, можливо, найнебезпечніша з усіх німецьких науковців. Резидентури «Моссаду» в Європі отримали терміновий наказ: знайти Йокліка!

Але на Іссера чекала дивовижна несподіванка. У двері ізраїльського посольства в одній з європейських країн 23 жовтня 1962 року подзвонив невідомий, який попросив зустрічі з офіцером безпеки. «Мене звати Отто Йоклік. Я готовий надати вам повний звіт про свою участь у підготовці військової агресії Єгипту».

За два тижні Йоклік в умовах абсолютної секретності прилетів до Ізраїлю.

Через багато місяців, коли його дезертирство сплигло на поверхню, європейські журналісти писали, що він міг вийти на ізраїльтян унаслідок зникнення директора компанії Intra Хайнца Круга. Ці двоє підтримували між собою тісні зв'язки, і Круг був одним із дуже небагатьох, хто знав про роль Йокліка в єгипетських «спеціальних оборонних програмах». Коли один зник, другого охопила паніка. Що як Круга викрали ізраїльтяни? Він міг заговорити й розголосити таємні завдання Йокліка. Останній розумів, що в такому разі може вважати себе покійником — тож вирішив перейти червону лінію і здатись ізраїльтянам; він сподівався, що так принаймні врятує собі життя.

Йоклік провів в Ізраїлі чотири дні. Його тримали в суворій ізоляції на цілком таємному об'єкті «Моссаду». Іссер вирішив використати його для двох головних цілей — як джерело інформації про єгипетський проєкт і як подвійного агента, котрий повернеться в Єгипет і працюватиме там на «Моссад».

Отто Йоклік розповів ізраїльтянам, що його завербував високопосадовець «Об'єднаних арабських авіаліній» та представив генералові Махмуду Халілу, якого німецькі вчені прозвали «гером доктором Махмудом». Його зустріч із гером доктором вилася у два проєкти — «Ібіс» і «Клеопатра». У це втаємничили тільки професора Пільца й доктора Круга.

Операція «Ібіс» мала створити для Єгипту радіологічну зброю, яка могла б поширювати небезпечне випромінювання. Йоклік узявся роздобути велику кількість радіоактивного ізотопу кобальт-60 і провести з ним експерименти в Єгипті. Якби досліди виявились

успішними, дослідник спробував би дістати ще кобальту, щоб тим начинили ракетні боеголовки, вибухи яких спричиняли б нищівне радіоактивне забруднення.

Метою другого проекту, «Клеопатра», було створити дві атомні бомби. Йоклік запропонував оригінальний метод їх виробництва: купити в Сполучених Штатах або Європі збагачений до 20 % уран; збагатити його до 90 % на спеціальних центрифугах, які розробили в Німеччині та Нідерландах доктори Вільгельм Грот, Якоб Кістемейкер і Гернот Зіппе, і зібрати бомби із зарядами з того збагаченого урану.

Йоклік злітав до Сполучених Штатів і спробував дістати там збагачений уран; також він зустрівся з кількома німецькими науковцями і запросив їх побудувати в Єгипті збагачувальні центрифуги. Водночас він закупив у Європі трохи кобальту-60 і відправив його до Каїра лікарці-гінекологу, докторці Халіл — сестрі гера доктора Махмуда...

Коли в Ізраїлі достатньо поспілкувалися з Йокліком, його зізнання розіслали на розгляд і оцінку кільком експертам. З невідомих причин їхнім висновкам не приділили належної уваги. Щодо проекту «Клеопатра» експерти вказали, що Йоклік майже не мав шансів роздобути 20-відсотковий уран. А якби й зумів, то Єгипту потрібні були б ще мінімум 100 найкращих центрифуг, аби протягом двох-трьох років накопичити обсяги високозбагаченої речовини, достатні лише для однієї бомби. І навіть якби там примудрилися зібрати таку зброю, вона не спрацювала б, адже формули Йокліка були неправильні. Не визнали експерти й ефективності проекту «Ібіс» та радіологічної зброї, яка, на їхню думку, завдала б шкоди, не більшої, ніж звичайні бомби.

Заспокійливий тон цих звітів, однак, не вгамував тривоги провідників нації. Вони навіть розхвилювалися ще дужче — через повідомлення, що єгиптяни розробляють також і хімічну зброю. Їхні страхи виправдались 11 січня 1963 року — тоді єгиптяни використали отруйний газ під час своєї війни в Ємені. Ізраїльський міністр закордонних справ Голда Меїр зустрілась із президентом США Джоном Кеннеді й обговорила з ним небезпеку того, що єгиптяни озброять свої ракети неконвенційними зарядами; вона просила його втрутитись, але Кеннеді цього робити не став.

Боєголовки з неконвенційними зарядами справді вкрай небезпечні, але першочергову увагу приділили зриву розробки щодо ракетних систем наведення.

Узимку 1963 року експерт «Фабрики № 333» із систем наведення доктор Кляйнвахтер на кілька тижнів приїхав до Німеччини. Увечері 20 лютого він вийшов зі своєї лабораторії в Лерраку, сів у машину і рушив вузьким провулком, що вів до його дому. Там було темно й порожньо, лежав сніг. Раптом на перехрестя з вищанням шин вискочило якесь авто й перекрило йому шлях. З машини вийшов чоловік і покрокував до доктора Кляйнвахтера. Краєм ока вчений помітив, що в авто були ще двоє.

— Де живе доктор Шенкер? — безцеремонно спитав незнайомець.

Не чекаючи відповіді, він вихопив револьвер із глушником і вистрілив. Куля пробила лобове скло і застрягла у вовняному шарфі науковця. Кляйнвахтер знищив у бардачку, намацуючи власний револьвер, але нападник уже біг до своєї машини; та рвонула з місця і зникла.

Поліція знайшла цей автомобіль десь за сотню ярдів від місця нападу. Троє невідомих утекли на іншій машині. Вони загубили паспорт на ім'я Алі Саміра — одного з керівників єгипетських спецслужб. Однак це виявилось хибним слідом: у день нападу Самір перебував у Каїрі й потрапив там на фото разом з одним німецьким журналістом.

Тих, хто напав на Кляйнвахтера, так і не знайшли. Але преса зійшлася на думці, що невдалий замах скоїли ізраїльтяни.

За кілька місяців «Моссад» зробив нову спробу — тепер проти доктора Пауля Герке, вихідця з Німеччини, який працював у Швейцарії.

Герке, як і Кляйнвахтер, працював в одній з лабораторій «Фабрики № 333» над системами наведення ракет. Єгиптяни надавали його фігурі великого значення — і «Моссад» теж. Дочка фізика, Хайді, мешкала у Фрайбурзі, німецькому місті поблизу швейцарського кордону. Незабаром після замаху на життя Кляйнвахтера доктор Йоклік зателефонував Хайді й повідомив, що бачив її батька в Єгипті, де той працював над створенням страшної зброї, покликаної знищити Ізраїль. Йоклік натякнув — мовляв, якщо Герке не припинить цієї

роботи, то піддасть себе жахливому ризикові. З іншого боку, коли йому доведеться залишити Єгипет, він опиниться поза загрозою.

— Якщо ви любите вашого батька, — підсумував Йоклік, — приходьте в суботу, 2 березня, о четвертій по обіді, до готелю «Три королі» в Базелі, і я познайомлю вас із одним своїм другом.

Перелякана Хайді негайно зв'язалася з Г. Манном, колишнім нацистським офіцером, якому єгиптяни довірили охорону науковців. Той підняв на ноги поліцію Фрайбурга, яка попередила швейцарську владу. Тож коли Йоклік і його друг увійшли в готель «Три королі», за будівлею чергували кілька поліцейських машин, у лобі розташувалися детективи, а біля столу, за яким сиділа Хайді Герке, встановили приховані магнітофони.

Йоклік і його друг — агент «Моссаду» Йосеф Бен-Гал — ступили просто в пастку. Вони нічого не підозрювали і проговорили з Хайді Герке цілу годину — досить обережно, щоб уникати прямих погроз, але з натяками на небезпеку, яка загрожує її батькові в разі продовження роботи над жахливою зброєю. Вони запропонували Хайді авіаквиток до Каїра, щоб вона могла переконати батька повернутися до Німеччини, де він і його родина будуть у безпеці.

Після зустрічі двоє чоловіків пішли з готелю і сіли на шестигодинний потяг до Цюриха, де їхні шляхи розійшлися. Але коли Йоклік чекав на платформі іншого поїзда, його заарештували поліцейські в цивільному. Бен-Гала затримали біля ізраїльського консульства.

Того самого вечора німецька поліція звернулася до швейцарської про екстрадицію двох осіб, підозрюваних у погрозах Хайді Герке, а також у співучасті в нападі на доктора Кляйневахтера.

Іссер зі своєї штаб-квартири в Європі залучив усі контакти, намагаючись переконати швейцарців відпустити Бен-Гала і Йокліка, але йому відмовили через екстрадиційний запит з Німеччини. Тоді Іссер полетів назад до Ізраїлю та зустрівся з міністром закордонних справ Голдою Меїр. Пізніше вони стали дуже близькими й поділяли ворожість і недовіру до Німеччини. Голда запропонувала, щоб Ізраїль звернувся до канцлера Аденауера з вимогою до ФРН відкликати екстрадиційний запит.

Іссер негайно сів у машину і помчав до Тиверіади, де саме відпочивав прем'єр-міністр Бен-Гуріон. Він усіляко спонукав того відрядити до

Бонна, західнонімецької столиці, спеціального представника. Посланець надав би Аденауеру докази того, якою нелюдською справою зайняті німецькі науковці в Каїрі, й вимагав би відкликання запиту на екстрадицію.

Бен-Гуріон відмовив.

Іссер не здавався.

— Ви мусите вирішити, що робити, якщо ці арешти стануть відомими громадськості. Тоді всьому кінець.

— Що значить «всьому кінець»? — уточнив Бен-Гуріон.

— Як тільки стане відомо про арешт Бен-Гала, на поверхню спливе і вся тема роботи німецьких науковців у Єгипті. Ізраїлю доведеться пояснювати, чому Бен-Гал робив те, що він робив. Заразом нам доведеться повідомити загалу, що єгиптяни купували обладнання для своїх ракет та інших військових проєктів саме в Німеччині.

Бен-Гуріон хвильку подумав і врешті сказав:

— Що вдієш.

Так між цими двома зазміїлася тріщина.

Увечері четверга, 15 березня 1963 року інформагенція «Юнайтед прес інтернешнл» повідомила про арешт Йокліка і Бен-Гала «за підозрою в погрозах дочці німецького вченого, який працює на Єгипет». Іссер Харель скликав головних редакторів щоденних газет на закриту зустріч, під час якої змалював залаштункові обставини арешту Бен-Гала. Особливо він наголосив на ролі, яку в усьому цьому відіграв Йоклік, на його функціях у межах єгипетського проєкту і на тому факті, що він змінив сторону добровільно й намагався виправити заподіяну шкоду.

Протягом кількох наступних днів Іссерові помічники таємно поспілкувалися з трьома ізраїльськими журналістами: Нафталі Лаві з «Гаарецу», Шмуелем Сегевом із «Мааріву» і Єшаягу Бен-Поратом з «Єдіот агроноту». Їм надали всі факти плюс адреси компаній Intra і Patwag та інституту в Штутгарті. Потім ці троє вирушили до Європи, щоб зібрати про німецьких учених дані й телеграфом передати їх до своїх газет в Ізраїлі. Іссер вирішив, що новини про тих науковців завоюють більше довіри, якщо надійдуть з Європи. Інших моссадівців розіслали інструктувати проізраїльських журналістів за кордоном.

Іссер Харель не усвідомлював, що німецьке питання було в Ізраїлі одним із найчутливіших. Його навальна атака на Німеччину зрушила нестримну лавину, спричинила повінь звинувачень на адресу тамтешніх науковців, що посягло в Ізраїлі справжню паніку.

Станом на 17 березня ізраїльська та закордонна преса борсалася в морі сенсаційних заголовків: науковці з Німеччини, здебільшого колишні нацисти, створювали в Єгипті дуже небезпечне озброєння. Вони готували біологічну, хімічну, ядерну та радіологічну зброю. Розробляли отруйні гази, жахливі віруси, промені смерті, боєголовки з атомними зарядами чи радіоактивними відходами, які поширюють смертельне випромінення. Газети наввипередки публікували статті, ніби списані з коміксу «Флеш Гордон»: промінь смерті, що з шипінням випалює все на своєму шляху... повітря над Ізраїлем, отруєне щонайменше на дев'яносто років... віруси, які разносять убивчу пошесть... і так далі. Протягом цієї кампанії також лунали звинувачення на адресу уряду Федеральної Республіки Німеччина у відмові покласти край нечестивій праці своїх підданців на Єгипет — і навіть у наслідуванні Гітлера. Відряджені до Європи репортери підливали оливи у вогонь, щодня «виявляючи» нові й нові деталі диявольської змови науковців.

Суд над Бен-Галом і Йокліком у Базелі завершився м'якими вироками: по два місяці в'язниці з огляду на перебування під вартою під час слідства. Але побічні наслідки набули велетенських масштабів.

Упродовж слухань суддя раптом помітив, що один із глядачів носить пістолет.

— Як ви смієте приходити в мій суд зі зброєю?! — обурився він.

— Маю дозвіл на постійне носіння зброї, — відповів чоловік. — Я офіцер безпеки німецьких науковців у Єгипті.

Він назвався Г. Манном — тією самою особою, з якою Хайді Герке зв'язалася після дзвінка Йокліка, і яка, власне, долучила до справи німецьку поліцію.

Присутній на судовому засіданні таємний інформатор «Моссаду» тут-таки вийшов із залу і повідомив про цей інцидент своїм кураторам. Почувши рапорт, ветеран спецслужби Рафі Медан негайно сів на перший же поїзд до Відня і поквапився додому до славетного

мисливця на нацистів Симона Візенталя. Той одразу ж погодився допомогти «Моссаду».

— Чи знаєте ви що-небудь про німця на ім'я Г. Манн? — спитав Медан.

Візенталь почав пошуки у своїх переповнених архівах. За кілька годин він повернувся до Медана з текою в руках.

— Під час війни цей чоловік був офіцером СС, — сказав він. — Служив у спецзагоні полковника Отто Скорцені.

Медан передав цю інформацію всюдисущому Рафі Ейтану, а також — Авраамові Ахітуву.

Лисий, засмаглий, вусатий чоловік в окулярах, Ахітув свого часу народився в Німеччині Авррамом Готфрідом і виїхав зі своїми релігійними батьками до Ізраїлю у віці 5 років. У 16 він уже був у «Хагані», а у 18 став одним із засновників «Шабаку». Маючи надзвичайні розумові здібності, навчався без відриву від служби і з відзнакою закінчив юридичний факультет. У 1955-му спіймав найважливішого єгипетського шпигуна в Ізраїлі — Ріфата аль-Гамалю, який діяв під личиною ізраїльтянина Джека Біттона. Ахітув перевербував аль-Гамалю і зробив його одним із найкращих у «Моссаді» подвійних агентів, який понад 20 років постачав єгиптянам уміло сфальсифіковану інформацію. Наприкінці Шестиденної війни, 1967 року, аль-Гамаль повідомив єгиптянам, що перш ніж кидати в бій авіацію, ізраїльтяни проведуть наземний наступ; викликана цим пасивність єгипетських військово-повітряних сил полегшила знищення їх ізраїльськими літаками ще на землі. Згодом Ахітув став одним із найуспішніших директорів «Шабаку», шанованим насамперед за зусилля з інтеграції в ізраїльське суспільство арабських жителів країни.

Цього вечора в травні 1963-го Ахітув вислухав рапорт Медана про Манна і Скорцені й обернувся до Ейтана:

— А чому б нам не спробувати завербувати Скорцені?

Попервах ідея видавалася химерною, але в ній була своя внутрішня логіка: якщо Скорцені сконтактується з Манном, він матиме високі шанси отримати від колишнього підлеглого найсекретнішу інформацію. Питання було в тому, як вийти на Скорцені. Швидка перевірка показала, що його дружина, з якою вони припинили

стосунки, лишалася до нього дуже близькою; на той час вона керувала металотрейдинговою компанією. Агенти «Моссаду» відшукали ізраїльського бізнесмена Шломо Заблудовича, який вів справи в цій самій сфері, і зв'язалися з ним. Так, сказав той, він знає пані Скорцені. Заблудович представив їх жінці, яка розповіла їм усе, що вони хотіли знати.

Ось як Ейтан і Ахітув з'явилися у мадридському офісі Скорцені. Тепер вони прохали колишнього героя Третього Райху стати їхнім агентом і добути для «Моссаду» інформацію про діяльність німецьких учених у Єгипті. Крім Г. Манна, Скорцені знав чимало лідерів німецької громади в Єгипті, серед яких вистачало його колишніх товаришів по службі.

— А чому я повинен вам довіряти? — спитав Скорцені. — Звідки я знаю, що потім ви не прийдете по мене?

Він боявся, що ізраїльські месники схоплять його, як схопили Айхмана, і на нього чекатиме та сама доля.

Рафі Ейтан знайшов рішення відразу ж.

— Ми маємо повноваження надати вам свободу від страху, — сказав він.

Узявши аркуш паперу, він написав гарантію «свободи від страху» ім'ям Ізраїлю; вона засвідчувала, що Скорцені не стане об'єктом жодного переслідування чи насильства з боку цієї держави.

Скорцені ретельно перечитав документ і помовчав. Нарешті він сказав:

— Я згоден.

Протягом наступних місяців Скорцені надав своїм кураторам з «Моссаду» безцінні розвіддані про роботу німецьких учених у Єгипті. За допомогою Г. Манна та інших своїх екслегіонерів він роздобув докладні списки німецьких науковців і їхні адреси, доповіді про перебіг їхніх досліджень, плани, креслення ракет і, нарешті, листування щодо невдалих спроб змонтувати для цих ракет системи наведення.

Але Іссеру Харелю прочитати рапорти Скорцені вже не судилося. Ізраїльські медіа немов зірвалися з ланцюга. Гучні заголовки, редакційні колонки, карикатури й навіть вірші проголошували, що Німеччина — 1963 не відрізняється від Німеччини — 1933 і що та сама

Німеччина, яка винищила 6 мільйонів євреїв, допомагає Єгипту готувати новий Голокост. Лідер опозиції Менахем Бегін під час полум'яної промови в кнесеті буквально кричав на Бен-Гуріона: «Ви продаєте німцям “узі”, а вони продають нашим ворогам віруси!». Іссерова союзниця Голда Меїр у своєму виступі звинуватила німців у Єгипті у виробництві зброї, «призначення якої — знищити все живе».

Ці звинувачення були майже цілком відірваними від реальності перебільшеннями. Глава «Шабаку» і близький друг Іссера, Амос Манор, пізніше скаже нам: «У той період, коли Іссер режисував кампанію проти німецьких науковців, він мав неврівноважений вигляд. Це було набагато глибше за одержимість. Із ним неможливо було нормально розмовляти на цю тему».

Заступник міністра оборони Шимон Перес, який 24 березня повернувся до Ізраїлю з мандрівки Африкою, одразу вловив, яку величезну небезпеку може породити Іссерів хрестовий похід. Зрозумів він і те, що історії про зброю, «призначену знищити все живе», є просто смішними. «Аман» — розвідувальний орган АОІ — надав йому кардинально відмінну оцінку ситуації. «Ми зібрали все, що могли, — розповів пізніше шеф військової розвідки генерал Меїр Аміт, — і поступово проступила картина: цю історію роздули понад усяку міру... Наші люди стверджували, що це не могло бути правдою, не могло бути чимось серйозним».

Люди Аміта не виявили жодних ознак того, що німецькі науковці розробляють хімічне чи біологічне озброєння; історії про зброю апокаліпсису здавалися запозиченими з фантастичної літератури; кобальту до Єгипту завезли буквально крихти. Також з'ясували, що доктор Йоклік, чиє зізнання відіграло в справі основоположну роль, був не більше ніж опортуністом, не вартим довіри.

Доповідь «Аману» лягла на стіл Бен-Гуріона 24 березня. Він негайно викликав Іссера Хареля і почав ставити йому запитання про його джерела, вимагаючи повних і точних відповідей. Іссер зізнався, що після ґрунтового інструктажу направив репортерів до Європи; також він визнав — про отруйні гази, радіологічну зброю чи кобальтові бомби інформації не мав.

Наступного дня Бен-Гуріон зустрівся з Шимоном Пересом, який привів із собою начальника штабу і генерала Аміта. Начштабу

«Аману» зробив докладний звіт, який змалював чітку картину: науковці, які працювали в Єгипті, були «середнячками» та будували застарілі ракети. Їхні дії справді несли небезпеку, але паніка, яка охопила Ізраїль аж до Міністерства оборони й АОІ, виходила за будь-які межі.

Бен-Гуріон знову викликав рамсада. Розмова була напруженою, і Бен-Гуріон висловив сумніви щодо точності Іссерових доповідей та оцінок. Цілковиту довіру, властиву раніше взаєминам цих двох людей, змінили гнівні суперечки, які торкалися й інших аспектів німецько-ізраїльських відносин. Розлючений, Іссер повернувся до своєї штаб-квартири і відправив Бен-Гуріону заяву про відставку.

Бен-Гуріон намагався його відмовити. Але Іссер був непохитним. Я йду у відставку, сказав він, і це рішення остаточне.

Так завершилася ціла епоха.

Бен-Гуріон попросив Іссера лишитися, поки йому знайдуть заміну. Іссер відмовився. «Скажіть Бен-Гуріону, хай негайно пришле когось по ключі», — сказав він секретареві прем'єра. Глава уряду мусив невідкладно знайти заміну легендарному рамсадові. «Швидко дайте мені Амоса Манора», — наказав він секретарю, і той кинувся до телефону.

Але керівник «Шабаку» був недосяжним: він саме їхав до кібуцу Мааган, щоб відвідати родичів, а мобільних телефонів у той час іще не винайшли.

«Тоді дайте Меїра», — нетерпляче сказав Бен-Гуріон. Генерал Меїр Аміт перебував в інспекційній поїздці в пустелі Негев, але його знайшли по радіо і викликали до Тель-Авіва. Після прибуття він дізнався, що його призначають виконавцем обов'язків директора «Моссаду», доки організацію очолить новий керівник. За кілька тижнів призначення Аміта стало остаточним.

Після обережного листа Переса до Франца Йозефа Штрауса Німеччина доручила поважному експертові, професорові Боему, розробити способи повернення науковців з Єгипту. І Німеччині таки вдалося спокусити багатьох із них пропозиціями працювати в дослідних установах на своїй території. Решта теж поступово покинула Єгипет. Ракет вони так і не добудували, їхні навігаційні системи не

діяли, ніхто не заповнив боеголовок радіоактивними матеріалами, навіть літак Мессершмітта так ніколи й не здійнявся в повітря.

Один з авторів цієї книжки побував у Гантсвіллі, штат Алабама, і бачився там з улюбленцем НАСА — доктором Вернером фон Брауном. Той проглянув список завербованих Єгиптом науковців і проєктів, над якими вони, ймовірно, працювали — і підсумував, що шанси цих другорядних фахівців побудувати ефективні ракети були вкрай примарними.

Єгипетський план гера доктора Махмуда зазнав цілковитого краху.

Справа німецьких науковців призвела до падіння Іссера Хареля і злету Меїра Аміта. У серці Хареля оселилася глибока ненависть до наступника, якому він запекло протистояв усі роки, поки той був рамсадом. Справа німецьких науковців підважила також і політичний вплив Бен-Гуріона, і за кілька місяців той подав у відставку.

У Каїрі єгипетські спецслужби викрили «шпигуна-шампанське» Вольфганга Лутца, і 1965 року його заарештували. Проте розколоти його німецьку легенду там не спромоглися; його лише засудили до позбавлення волі, а за два з половиною роки звільнили.

Кінець цієї справи став і кінцем співпраці «Моссаду» з Отто Скорцені — найнеймовірнішим агентом, який будь-коли шпигував для Держави Ізраїль.

²⁷ «Процеси “Дахау”» — серія судів 1945–1948 років над нацистськими злочинцями, схопленими в окупаційній зоні США, та особами, підозрюваними у вчиненні воєнних злочинів проти американських громадян.

НАША ЛЮДИНА В ДАМАСКУ

Дорога Надю, дорогі рідні!

Я пишу вам ці останні слова у сподіванні, що ви завжди будете разом. Прошу дружину пробачити мені, дбати про себе і дати добру освіту нашим дітям... Найдорожча моя Надю, ти можеш вийти заміж знову, щоб наші діти мали батька. У цьому ти абсолютно вільна. Прошу тебе не оплакувати минулого, а обернутись до майбутнього. Шлю тобі свої останні поцілунки.

Будь ласка, моліться за мою душу.

Щиро ваш, Елі

Цей лист ліг на стіл нового рамсада Меїра Аміта в травні 1965 року. Елі Коен, один з найзухваліших шпигунів в історії, написав його тремтячою рукою за кілька хвилин до того, як його спіткала нагла смерть на шибениці в Дамаску.

Таємне життя Елі Коена почалося більше ніж за 20 років до того. Одного дощового вечора в середині липня 1954-го молодий вродливий єгипетський єврей Коен повертався додому. Йому було тридцять, він мав середній зріст, чорні вуса в стилі «поліцай» і відкриту усмішку. На одній з каїрських вулиць він нашттовхнувся на свого давнього друга, офіцера поліції. «Ми сьогодні затримали кількох ізраїльських терористів, — по секрету поділився той. — Одного звать Шмуель Азар». Елі вдав благоговіння і повагу, але щойно вони з другом розпрощалися, бігцем подався до своєї найманої квартири й переховав пістолет, вибухівку та документи, які там зберігав. Елі був глибоко причетний до нелегальних справ. Він планував маршрути й готував фальшиві документи для єврейських родин, які хотіли емігрувати до

Ізраїлю. Також він був членом єврейського підпілля, відповідального за амбітну операцію, відому як «справа Лавона».

На початку 1954 року ізраїльські лідери дізналися, що британський уряд вирішив повністю вивести війська з Єгипту. Це була найсильніша з арабських країн, залятий ворог Ізраїлю. Доки армія Великої Британії перебувала в Єгипті й утримувала вздовж Суецького каналу десятки військових баз і аеродромів, Ізраїль міг розраховувати на її помірний вплив на військову хунту, що правила країною. З рішенням залишити Єгипет цей вплив умить обнулявся; крім того, у руки єгипетської армії потрапили б сучасні бази, летовища, гігантські запаси обладнання і військових матеріалів. Ізраїль, який на той час існував лише шість років, міг стати мішенню агресії з боку більшого, краще оснащеного єгипетського війська, яке прагнуло помститися за поразку під час Війни за незалежність Ізраїлю 1948 року.

Чи могло британське рішення бути відкликаним? Бен-Гуріон більше не стояв на чолі Ізраїлю, він ретирувався до кібуцу Сде-Бокер. Його замінив поміркований, але слабкий лідер Моше Шарет. Міністр оборони Пінхас Лавон відкрито піддавав сумніву авторитет Шарета. Не ставлячи до відома останнього й не інформуючи «Моссад», Лавон і глава військової розвідки («Аману») полковник Беньямін Гіблі розробили небезпечний і нерозумний план. Вони знайшли в британсько-єгипетській угоді пункт, який давав Великій Британії змогу повернутися на свої колишні бази в разі серйозної кризи, і наївно вирішили: якщо в Єгипті вибухне кілька терористських бомб, британці зроблять висновок, що єгипетський уряд нездатний забезпечити дотримання закону та порядку, і скасують рішення вийти з країни. Лавон і Гіблі вирішили влаштувати вибухи в Каїрі й Александрії, вибравши за ціль американські та британські бібліотеки й культурні центри, кінотеатри, поштамти й інші публічні місця. Таємні агенти «Аману» в Єгипті завербували деяких місцевих молодих євреїв — запеклих сіоністів, — які були готові віддати життя за Ізраїль. Так «Аман» порушив священне правило ізраїльських спецслужб — ніколи не використовувати в агресивних операціях місцевих євреїв, позаяк це може коштувати тим життя і поставити під серйозну загрозу всю місцеву єврейську громаду. До того ж ті хлопці й дівчата не мали жодної підготовки для таких операцій.

Бомби були елементарними — їх робили з чохлів для окулярів, у які насипали певний хімікат. Іншою сумішшю наповнювали презервативи, які вкладали в чохла; один хімікат, дуже їдкий, пропалював презерватив і вступав у контакт з іншим, що спричиняло невеликий спалах вогню. Презерватив відігравав роль годинникового механізму, що давало змогу тому, хто закладав запалювальну міну, втекти до вибуху.

План був приречений від самого початку. Двадцять третього липня, після однієї-двох незначних операцій, одна з бомб вибухнула в кишені члена сіоністської підпільної мережі Філіпа Натансона, коли той входив в александрійський кінотеатр «Ріо». Його заарештувала поліція, а за наступні кілька днів схопили всіх членів мережі.

Затримали й Елі Коена, але під час обшуку в його квартирі жодних доказів злочинної діяльності виявити не вдалося; його відпустили, проте єгипетська поліція завела на нього справу. Матеріали містили три фотографії та запис про Елі Шауля Юнді Коена, народженого 1924 року в Александрії від Шауля й Софі Коенів, які 1949-го виїхали в невідомому напрямку з двома сестрами та п'ятьма братами Елі. Підозрюваний був випускником французького коледжу і студентом Каїрського університету імені короля Фарука.

Єгиптяни не знали, що родина Елі емігрувала до Ізраїлю й оселилася в тель-авівському передмісті Бат-Ям.

Попри згадані арешти, Елі вирішив не тікати, а залишитися в Єгипті. Чекаючи для своїх друзів найгіршого, він по крихтах збирав інформацію про утиски, побиття й катування їх у єгипетських в'язницях.

У жовтні єгиптяни оголосили про арешт «ізраїльських шпигунів» публічно, а 7 листопада в Каїрі почався суд над ними. Заарештований разом із ними ізраїльський агент під прикриттям Макс Беннет скоїв самогубство, розірвавши собі вени іржавим цвяхом, який витягнув з дверей камери. На суді обвинувачення просило для декого з ув'язнених смертної кари. клопотання про помилування надходили від папського нунція, французького Міністерства закордонних справ, послів США та Великої Британії, депутатів британської палати громад Річарда Кроссмана та Моріса Ауербаха, верховного рабина Єгипту... Все марно. Надзвичайний військовий суд 17 січня 1955-го оголосив

вироки: двох обвинувачених виправдали; двох засудили до 7 років в'язниці з тяжкими примусовими роботами, двох — до 15 років і двох — довічно. Обох керівників мережі, доктора Моше Марзука та інженера Шмуеля Азара, засудили до смертної кари й за чотири дні повісили на подвір'ї каїрської тюрми.

В Ізраїлі страшний політичний скандал похитнув уряд. Хто віддав ідіотський, злочинний наказ про цю операцію? Кілька слідчих комісій так і не змогли знайти на це запитання однозначної відповіді. Лавон і Гіблі кивали один на одного. Міністра оборони Лавона змусили подати у відставку, і його змінив Бен-Гуріон, який повернувся в уряд; полковник Гіблі не отримав чергового підвищення і незабаром мусив залишити армію.

У Єгипті Елі Коен утратив деякого з найближчих друзів. Попри те, що в очах влади він залишався підозрілою особою, Елі продовжував жити в Каїрі й вести свою нелегальну діяльність. Лише 1957 року, після Суецької кризи, він усе ж таки емігрував до Ізраїлю.

У Бат-Ямі є тиха, тіниста вуличка з назвою «Вулиця Каїрських мучеників». Елі щодня прямував нею, ідучи навідати своїх рідних. Його перші кроки в Ізраїлі далися нелегко. Кілька тижнів він шукав роботу. Завдяки своєму володінню мовами (арабська, французька, англійська і навіть іврит) він отримав посаду перекладача тижневих і щомісячних журналів для «Аману». Офіс на одній з вулиць Тель-Авіва був замаскований під комерційну агенцію. Платню Елі призначили скромну — 170 ізраїльських фунтів²⁸ (95 доларів) на місяць. За кілька місяців його звільнили. Один із друзів, теж єгипетський єврей, знайшов йому нову роботу — бухгалтером у мережі універмагів «Хамашбір». Ця робота була нудною, але платили тут більше. У цей час брат познайомив його з миловидою, меткою медсестрою іракського походження. За місяць після знайомства Елі та Надя, сестра нової інтелектуальної зірки Ізраїлю — Самі Міхаеля²⁹, побрались. А одного ранку до офісу Елі зайшов якийсь чоловік.

— Мене звати Залман, — сказав він. — Я офіцер розвідки. Хочу запропонувати вам роботу.

— Яку саме роботу?

— Досить цікаву насправді. Ви багато подорожуватимете до Європи. Може, вам навіть доведеться як нашому агенту їздити до арабських

країн.

Елі відмовився.

— Я тільки-но одружився, — пояснив він. — Не хочу подорожувати ні до Європи, ні будь-куди.

Це був кінець розмови, але не кінець справи. Надя завагітніла й мусила звільнитися з роботи. «Хамашбір» почав реструктуризацію та звільнив низку працівників, серед інших — і Елі. Іншої роботи той знайти не зміг. І тут, ніби за збігом обставин, у двері їхньої найманої квартири постукав несподіваний гість.

Це знову був Залман.

— Чому ви відмовляєтеся працювати на нас? — спитав він Елі. — Ми платитимемо вам 350 фунтів (195 доларів) на місяць. Протягом шести місяців ви проходите підготовку. Потім, якщо сподобається, залишитесь, якщо ні — будете вільні піти.

Цього разу Елі не сказав «ні». І став таємним агентом.

Дехто з ветеранів «Аману» розповідає іншу версію. Вони наполягають, що після прибуття до Ізраїлю Елі не отримав роботи в «Амані», бо психологічні тести засвідчили його самовпевненість. Він був обдарований, сміливий і мав чудову пам'ять — але мав і схильність переоцінювати себе та наражатися на непотрібний ризик. У поєднанні ці риси характеру робили його непідходящим для «Аману».

Та на початку шістдесятих ситуація змінилася. «Підрозділ № 131» — загін спецоперацій розвідки АОІ — почав терміново шукати висококваліфікованого агента для роботи в сирійській столиці Дамаску. За кілька попередніх років Сирія стала найагресивнішою з арабських країн і лишалася заклятим ворогом Ізраїлю. Вона ніколи не втрачала шансу завдати удару. Сирія протистояла Ізраїлю в кривавих битвах на Голанських висотах і на берегах Галілейського озера, посилала через ізраїльський кордон банди терористів. А тепер держава-сусідка планувала грандіозний проєкт із перенаправлення приток річки Йордан, аби позбавити Ізраїль води.

Наприкінці п'ятдесятих Ізраїль запусив проєкт із будівництва гігантських трубопроводів і каналів, які спрямували б частину йорданської води до посушливого регіону Негев. Воду забирали з тієї частини річки, що протікала територією Ізраїлю. План спричинив низку самітів арабських країн. Ці держави урочисто постановили

перенаправити йорданські притоки і знищити ізраїльський проєкт, а саму справу поклали на Сирію.

Без йорданської води Ізраїлю було не вижити. Він не міг дозволити Сирії досягти успіху і почав планувати відповідь. Для цього потрібен був агент у Дамаску — хтось, вартий довіри, упевнений у собі й відважний. Ті самі риси характеру, які раніше змусили «Аман» відмовити Елі, тепер робили його ідеальним варіантом для «Підрозділу № 131». (За п'ятдесят років стало відомо, що «Аман» намагався завербувати під це завдання декого іншого — Самі Міхаеля, брата Наді Коен! Міхаель відмовився, залишився в Ізраїлі й став одним з його великих поетів.)

Підготовка Коена була тривала та виснажлива. Щоранку Елі під тим чи іншим приводом ішов із дому і прямував до навчального центру «Аману». Протягом кількох тижнів із ним займався лише один інструктор — чоловік на ім'я Іцхак. По-перше, Елі вчився запам'ятовувати. Іцхак кидав на стіл десяток різних предметів — олівець, в'язку ключів, сигарету, гумку, кілька шпильок. Елі дивився на них секунду-дві. Потім мав заплющити очі й описати, яке це все на вигляд. Також він навчався розрізняти типи та виробників танків, бойових літаків і гармат. «Ходімо прогуляємося», — бувало, казав йому Іцхак. Вони виходили на заюрмлені вулиці Тель-Авіва. «Бачиш он там стенд із пресою? — шепотів Іцхак. — Піди туди, вдай, ніби роздивляєшся газети, але водночас спробуй помітити, хто за тобою стежить». Коли вони поверталися до центру, Іцхак вислуховував звіт Елі, а потім кидав на стіл стіс фотографій. «Щодо оцього ти не помилився, він справді за тобою стежив — а ось як з оцим, що за деревом? Він теж був у тебе на хвості».

Одного ранку Залман представив його іншому інструкторові, Єгуді, який навчив Елі користуватися хитромудрим маленьким радіопередавачем. Потім Елі направили на фізичні випробування та психологічні тести. Після завершення їх Залман представив Елі молодій жінці — Марселлі Кузен.

— Час для вирішального тесту, Елі, — сказав він. — Марселла дасть тобі французький паспорт на ім'я єгипетського єврея, який іммігрував до Африки, а тепер приїхав до Ізраїлю як турист. Із цим паспортом ти вирушиш до Єрусалима і пробудеш там десять днів. Марселла

повідомить тобі подробиці твого легендування: твоє минуле в Єгипті, родина, робота в Африці. У Єрусалимі ти розмовлятимеш лише французькою й арабською. Матимеш спілкуватися з людьми, заводити друзів і усталювати нові зв'язки, не розкриваючи своєї особи. І ще ти повинен бути впевненим, що за тобою не стежать.

Елі провів у Єрусалимі десять днів. Повернувшись, він отримав кількадечну відпустку. Надя саме народила дочку Софі. Після Рош га-Шани — юдейського Нового року — Залман представив Елі ще двом чоловікам, які не назвалися. «Ти пройшов перевірку в Єрусалимі, Елі, — з усмішкою сказав один з них. — Час перейти до серйозніших справ».

У невмебльованій кімнаті на одному з об'єктів «Аману» Елі зустрічався з шейхом, який терпляче навчав його Корану та мусульманських молитов. Агент намагався зосередитися, але постійно робив помилки. «Не хвилюйся, — казали інструктори. — Якщо хтось почне ставити запитання, відповідай, що ти не ревний мусульманин і маєш тільки нечіткі спогади зі шкільних часів».

По тому Елі дали відчутти передсмак майбутньої місії: його незабаром відрядять до нейтральної країни, і після додаткової підготовки він рушить звідти до арабської столиці.

— До якої саме? — спитав він.

— У належний час тобі скажуть.

Залман продовжив:

— Ти вдаватимеш араба, зав'язуватимеш стосунки з місцевими і створиш ізраїльську шпигунську мережу.

Елі погодився без вагань. Він відчував упевненість, що зможе впоратись із завданням.

— Отримаєш документи сирійця чи іракця, — повідомили його куратори.

— Чому? Про Ірак я нічого не знаю. Дайте мені єгипетські документи.

— Це неможливо, — пояснив Залман. — Єгиптяни оновили статистику свого населення і всіх виданих паспортів. Надто небезпечно. А Ірак і Сирія такої статистики не мають. Тебе не зможуть відстежити.

За два дні Залман з колегами відкрили Елі його нову личину. «Твоє ім'я — Камаль. Батька в тебе звали Амін Табет, тож твоє повне ім'я — Камаль Амін Табет».

Офіцери, які «вели» Елі, підготували для свого агента докладну легенду. «Ти — син батьків-сирійців. Матір звали Саїда Ібрагім. У тебе була сестра. Народився ти в Бейруті, у Лівані. Коли тобі було три роки, родина залишила Ліван і переїхала до Єгипту, в Александрію. Не забувай, твоя родина — сирійці. За рік сестра померла. Батько був торговцем тканинами. У 1946 році твій дядько емігрував до Аргентини. Незабаром він написав твоєму батькові й запросив рідних до себе в Буенос-Айрес. У 1947-му всі ви прибули до Аргентини. Твій батько та дядько започаткували спільний бізнес із третьою особою й відкрили магазин текстилю, але він розорився. У 1956-му батько помер, а за пів року — і мати. Ти жив з дядьком і працював у турагенції. Згодом зайнявся бізнесом і став дуже успішним».

Тепер Елі потрібна була легенда для власної сім'ї. «Я отримав роботу в компанії, яка співпрацює з міністерствами оборони і закордонних справ, — сказав він Наді, коли повернувся додому. — Їм потрібен хтось, хто їздив би до Європи закуповувати інструменти, обладнання і матеріали для «Таасу» (військово-промислового комплексу Ізраїлю, від Та'асіа Тзвایت), а також шукав ринки для їхньої продукції. Часто і надовго приїждитиму у відпустки. Розумію, що розлука буде важкою — для нас обох — але мою платню повністю видаватимуть тобі, й за кілька років ми купимо в Європі меблі та обставимо нашу квартиру».

На початку лютого 1961 року авто без службових розпізнавальних знаків відвезло Елі до аеропорту «Лод». Молодий чоловік, який назвався Гідеоном, вручив йому ізраїльський паспорт на його справжнє ім'я, 500 доларів і квиток на літак до Цюриха.

Після прибуття Елі до Цюриха його зустрів сивий чоловік, який забрав у нього паспорт і видав йому інший, однієї європейської країни, на чуже ім'я. У паспорті були в'їзна віза до Чилі та транзитна аргентинська віза. «У Буенос-Айресі наші люди продовжать вашу транзитну візу, — сказав чоловік, всунувши Елі в руку авіаквиток до Сантьяго з проміжною посадкою в головному місті Аргентини. — Завтра прибудете до Буенос-Айреса. Наступного дня об одинадцятій

ранку ви повинні зайти до кафе “Корієнтес”. Там вас зустрінуть наші люди».

Елі прилетів до аргентинської столиці й оселився в одному з готелів. Наступного ранку, точнісінько об одинадцятій, до його столика в кафе «Корієнтес» підійшов літній чоловік, який назвався Авраамом. Коену звеліли переїхати в уже винайняті для нього вмебльовані апартаменти. З ним зв'яжеться місцевий учитель, який навчатиме його іспанської мови. «Ні про що інше вам турбуватися не доведеться, — сказав Авраам. — Про ваші фінанси подбаю я».

За три місяці Елі був готовий до наступної стадії. Він стерпно розмовляв іспанською, добре знав Буенос-Айрес, удягався й поводився так само, як і тисячі арабських іммігрантів, що жили в столиці Аргентини. Ще один учитель натренував його розмовляти арабською із сирійським акцентом.

Вони з Авраамом знову зустрілися в одному з кафе, і той вручив Елі сирійський паспорт на ім'я Камаля Аміна Табета. «До кінця тижня ви повинні змінити місце проживання, — сказав Авраам. — Відкрийте на це ім'я банківський рахунок. Почніть ходити до арабських ресторанів, кінотеатрів, де показують арабські фільми, по арабських культурних і політичних клубах. Спробуйте завести якомога більше друзів і встановіть зв'язки з лідерами арабської громади. Ви заможна людина, торговець і непересічний бізнесмен. Займаєтесь експортом-імпортом, але маєте справу й із транспортом та інвестуванням. Робіть щедрі внески в благодійні фонди арабської громади. Щастя!»

І справді, ізраїльському шпигунові неабияк щастило. За лічені місяці Елі Коен успішно проник у серце арабо-сирійської громади Буенос-Айреса. Його шарм, упевненість у собі, розсудливість і статки приваблювали багатьох найповажніших аргентинських арабів. Незабаром він став добре знаною в цих колах постаттю. Його прорив відбувся одного вечора в мусульманському клубі, де він зустрів величного джентльмена — добре вбраного, лисого, з прикрашеним густими вусами обличчям. Той відрекомендувався як Абдель Латіф Хасан, головний редактор аргентинського часопису «Арабський світ». Серйозна особистість «сирійського іммігранта» справила на Хасана глибоке враження, і ці двоє стали близькими друзями.

За культурними заходами в клубі настала черга приватніших посиденьок з лідерами арабської громади. Елі зумів потрапити в список гостей сирійського посольства, і його почали запрошувати на шикарні вечірки та прийняття. На одному офіційному заході в посольстві Хасан підвів свого друга Табета до імпозантного офіцера в сирійській генеральській формі. «Дозвольте представити вам істинного й відданого патріота Сирії», — звернувся до генерала Хасан. А тоді, обернувшись до Елі, додав: «Познайомся, це генерал Амін аль-Хафез, військовий аташе при посольстві».

Очевидно, Елі завершив останню стадію розбудови своєї легенди. Настав час для справжньої шпигунської місії. Авраам проінструктував Елі на останній, таємній зустрічі в липні 1961 року. Наступного дня агент прийшов в офіс Хасана. «Мене вже нудить від життя в Аргентині», — зізнався він. Понад усе він любить Сирію й хоче туди повернутися. Чи не допоможе Хасан із рекомендаційними листами? Редактор миттю написав чотири листи: один — своєму швагрові в Александрію, два — друзям у Бейрут (один з яких був дуже впливовим банкіром), і четвертий — синові в Дамаск. Елі навідався й до інших своїх арабських друзів, тож його портфель було напхом напхано сповненими ентузіазму рекомендаційними листами, які написали лідери арабської громади в Буенос-Айресі.

Наприкінці липня 1961 року Камаль Амін Табет прилетів до Цюриха, пересів на інший літак і продовжив шлях до Мюнхена. В аеропорту баварської столиці до нього підійшов ізраїльський агент на ім'я Зелінгер. Він вручив Елі його ізраїльський паспорт і квиток на літак до Тель-Авіва. На початку серпня Елі зустрівся з рідними. «Я пробуду вдома кілька місяців», — сказав він Наді.

Наступні місяці зайняла інтенсивна підготовка. Легенда Елі була ідеальною, а сам він цілковито вжився у свою нову роль. Повернувся його інструктор із радіозв'язку Єгуда, який тепер навчав його передавати шифровані радіограми. За кілька тижнів Елі міг приймати та передавати від 12 до 16 слів на хвилину. Він ковтав книжки і документи про Сирію, її армію, озброєння та стратегію. Після сили-силенної інструктажів зі спеціалістами він сам став експертом із сирійської внутрішньої політики.

У грудні 1961-го Елі знову полетів до Цюриха; але його кінцевим пунктом призначення був Дамаск — лев'яча яма.

Напруженість на сирійсько-ізраїльському кордоні зростала в міру того, як слабшав сирійський режим. Від 1948 року країну струсонувала серія військових переворотів. Тепер мало який сирійський диктатор помирав своєю смертю — вони конали на шибеницях, перед розстрільним взводом або від якісно зробленої роботи кілера. Нестабільна країна перебувала в стані постійної колотнечі. У прагненні відвертати увагу громадськості від внутрішніх проблем сирійські лідери нерідко навмисне спричиняли прикордонні інциденти. Звичним видовищем на площах Дамаска були публічні страти. Одне за одним кати уривали життя тих, кого було визначено як змовників, шпигунів, ворогів держави та прибічників попередньої влади. Незадовго до прибуття Елі, 28 вересня 1961 року, відбувся черговий переворот; він поклав край недовговічному сирійсько-єгипетському союзові, помпезно названому Об'єднаною Арабською Республікою.

Перш ніж вирушити на завдання Елі зустрівся зі всюдисущим Залманом, який дав йому детальні інструкції: «Свій радіопередавач ти отримаєш від Зелінгера, нашої людини в Мюнхені. Після твого прибуття в Дамаск на тебе вийде працівник сирійського держтелерадіо. Він такий самий “іммігрант”, як і ти, осів у Сирії недавно. Твоя справжня особа йому невідома. Не намагайся сам його знайти! Він підбере найкращий момент, щоб з тобою зв'язатися».

У Мюнхені Зелінгер приніс йому солідний пакунок шпигунського спорядження: аркуші, на яких невидимим чорнилом було записано ключі до радіошифрів; книжки, за якими формують самі шифри; спеціальну друкарську машинку; транзисторний приймач із вмонтованим передавачем; електробритву, шнур живлення якої служив передавачу антеною; динамітні мінішашки, сховані всередині брусків мила «Ярдлі» та в сигарах; і про всяк випадок — кілька пігулок із ціанідом для самогубства...

Елі не розумів, як він провезе все це причандалля до Сирії з її ретельними і суворими митним та імміграційним контролями.

Зелінгер мав відповідь. «Ти візьмеш квиток на теплохід “Асторія”, що на початку січня вийде з Генуї в Бейрут. На борту з тобою дехто

сконтактується. Він допоможе тобі пройти сирійський прикордонний контроль».

Елі відплив на «Асторії». Одного ранку, коли він сидів поруч із групою пасажирів-єгиптян, до нього підійшов якийсь чоловік і прошепотів: «Ідіть за мною». Елі підвівся і покинув групу. Чоловік сказав йому: «Мене звати Маджид Шейх аль-Ард. Я маю машину». Це був натяк на те, що він відвезе Елі в Дамаск.

Аль-Ард, невисокий непоказний чоловічок, був міжнародним підприємцем і добре відомим у Дамаску бізнесменом (і водночас — «темною конячкою»). Його дружина була єгипетською єврейкою, та все ж роки війни він вирішив провести в нацистській Німеччині. Ненадійність і жадібність робили його малоприємним партнером, що й привернуло до нього увагу ізраїльських спецслужб. Він швидко став їхнім агентом, хоча й не здогадувався про це. Вважав, що працює на сирійських правих екстремістів, які ведуть підпільну діяльність. У легенду Камалю Аміна Табета він вірив щиро і найближчими роками виявився дуже корисним для ізраїльського шпигуна.

Першим його завданням було подбати, щоб Табетів багаж безперешкодно пройшов сирійський контроль.

Авто аль-Арда, що їхало з Бейрута, 10 січня 1962 року спинили на сирійському кордоні. У багажнику лежали сумки Елі Коена, напхані радіообладнанням та іншими незаконними предметами. Елі сидів на пасажирському сидінні поруч із Шейхом аль-Ардом.

— Зараз ми зустрінемо мого друга Абу-Халдуна, — сказав аль-Ард до Елі, коли вони наблизилися до кордону. — Так сталося, що він у фінансовій скруті. Безумовно, 500 доларів поліпшать його становище.

І справді, гроші швидко перекочували з гаманця ізраїльського агента в кишеню сирійського митного інспектора Абу-Халдуна. Шлагбаум піднявся, й авто попливло в пустелю. Елі Коен був у Сирії.

У метушливому Дамаску, всіяному велелюдними мечетями та барвистими базарами, було неважко змішатися з натовпом. Та Елі хотів діаметрально протилежного. Він прагнув, щоб його помітили, і якнайшвидше. Винайняв розкішну віллу в шикарному кварталі Абу-Рамен, поруч із генеральним штабом сирійської армії. З балкона Елі міг спостерігати за входом до урядового будинку для офіційних делегацій. Його житло оточували іноземні посольства, оселі багатих

бізнесменів та офіційні резиденції керівників держави. Своє секретне приладдя Елі враз розіпхав по схованках у різних куточках житла. Щоб уникнути ризику появи донощиків або зрадників, він вирішив не наймати прислуги і жити самотньо.

Йому знову пощастило. Він прибув до Дамаска в потрібний момент. Президент Насер у Каїрі сприйняв розпад Об'єднаної Арабської Республіки як особисту образу і приниження Єгипту. Сирійські лідери — і політичні, й військові — були одержимі можливістю проєгипетського перевороту, тому шпигунство з боку Ізраїлю не стояло на їхньому порядку денному. Водночас вони гостро потребували нових союзників, прибічників і джерел фінансування в Сирії та серед сирійських емігрантів за кордоном. Камаль Амін Табет, мільйонер зі стійкими націоналістичними переконаннями, озброєний чудовими рекомендаційними листами, був потрібною людиною в потрібний час.

Коен швидко й ефективно навів контакти. Його рекомендаційні листи відкрили йому двері до вершків суспільства, банків і ділових кіл, які надихнули на переворот 28 вересня. Нові друзі представили Елі вищим чиновникам, армійським офіцерам і лідерам правлячої партії. Одразу двоє бізнесменів упадали біля молодого і вродливого мільйонера в надії, що він одружиться з якоюсь із дочок когось із них. Табет демонстративно вніс істотну суму на будівництво громадської їдальні для бідноти Дамаска. Новонабута популярність проклала йому шлях до владних кіл; проте від ототожнення з новими правителями Сирії він ухилявся, інтуїтивно відчуваючи, що їхня влада тимчасова. Сирії ще належало пройти через потужні внутрішні потрясіння, наслідки відділення від Єгипту.

За місяць після приїзду Елі в Дамаск до нього завітав Джордж Салем Сеїф, радіоведучий і шеф мовлення «Радіо Дамаск» на сирійську діаспору. Це був той самий чоловік, про якого на останньому інструктажі Елі в Ізраїлі згадував Залман. Сеїф «повернувся» в Сирію незадовго до Табета. З огляду на свій статус він мав можливість надавати Елі інсайдерську інформацію про політичне та воєнне становище. Сеїф також показав Елі таємні директиви Міністерства пропаганди, які окреслювали те, що він повинен озвучувати, а що

приховувати від аудиторії. На вечірках удома в цього персонажа Елі познайомився з деякими високопосадовцями та відомими політиками.

Як і аль-Ард, Сеїф зеленого уявлення не мав про справжню особу Елі Коена. Він вважав Табета фанатичним націоналістом із власними цілями.

Елі Коен почав відчувати, що стає найсамотнішим шпигуном на світі — без жоднісінького друга й конфідента; він не знав, чи діє в Дамаску ще якась ізраїльська агентурна мережа. Щоб не піддатися стресам цієї жахливої самотності та цілодобово грати небезпечну роль, потрібні були сталеві нерви. Він знав, що не може поділитися своєю таємницею навіть із дружиною під час нечастих повернень додому, тож мусить вводити в оману і її.

Коен почав передавати радіограми до Ізраїлю щодня о восьмій ранку, а часом ще й увечері. Виходи в ефір відбувалися під «усебічним прикриттям». Передавач містився на віллі, розташованій упритул до генштабу, який був джерелом постійного радіообміну. Ніхто не зміг би вирізнити передачі Елі з-поміж сили-силенної радіограм, що їх видавав армійський центр зв'язку.

За пів року після прибуття до Сирії Камаль Амін Табет став добре знаною постаттю у вищих прошарках суспільства Дамаску. Тоді він вирішив поїхати «у справах» за кордон. Спершу полетів до Аргентини, де зустрівся з деким зі своїх друзів-арабів, потім подорожував Європою, змінював літаки й личини і одного спекотного літнього вечора прибув до аеропорту «Лод». Навантажений подарунками, «комівояжер» з'явився до своєї скромної квартирки в Бат-Ямі, де на нього чекали Надя й Софі.

Наприкінці осені Елі Коен вилетів до Європи. Ще за кілька днів у Дамаск прибув Камаль Амін Табет. Під час перебування в Ізраїлі куратори з «Аману» спорядили його мініатюрною камерою, щоб він міг фотографувати місця та документи. Мікрофільми він мусив ховати в дорогих коробочках із фішками для нард. Коробочки були з полірованого дерева, прикрашеного мозаїкою з перламутру та слонової кістки. Деталі мозаїки можна було видлубати з дерева — і вставити назад, вклавши у виїмку мікрофільм. Набори для нард Табет надсилав «друзям в Аргентині», а ті дипломатичною поштою переправляли їх до Ізраїлю.

Серед перших надісланих Елі документів були доповіді про посилення невдоволень у військах і зростання впливу соціалістичної партії «Баас» («Відродження»). Елі відчував глибинну зміну суспільних настроїв у Сирії та покладався на свою інтуїцію. Він усталив тісні зв'язки з ватажками «Баасу» і вніс великі суми на потреби партії.

І вчинив правильно. Адже 8 березня 1963 року новий переворот струсонув Дамаск. Армія скинула уряд, і владу в Сирії захопила партія «Баас». Друга Елі по Буенос-Айресу, генерала Хафеза, призначили міністром оборони в уряді Салаха аль-Бітара. У липні відбувся новий переворот — цього разу всередині режиму. Хафез став президентом Революційної ради і главою держави. На ключові позиції в уряді та військовій ієрархії призначали найкращих друзів Табета. Ізраїльський шпигун став членом найтісніших владних кіл.

Гламурна вечірка в Дамаску. До величезної вілли один по одному прибувають розкішні автомобілі міністрів і генералів. Довга черга гостей у вечірньому вбранні та блискучих мундирах просувається до будинку, де прибулих тепло вітає господар. Список запрошених схожий на довідник «Хто є хто в Дамаску»: кілька міністрів, серед яких — і оборони та аграрної реформи, багато генералів і полковників, верховні лідери партії «Баас», бізнесмени й олігархи. Чимало з них скупчилися навколо полковника Саліма Хатума, офіцера, який у ніч перевороту ввів танки в Дамаск і, по суті, вручив президентство генералові Хафезу. Сам президент Хафез прибуває пізніше і тепло ручкається з господарем, своїм другом Камалем Аміном Табетом. Разом із ним — пані Хафез, неймовірна в норковому манто, яке подарував їй Табет на знак глибокої поваги сирійських емігрантів до президента і його дружини. Вона не єдина, хто отримав цінні подарунки. Чимало жінок носять коштовності, а вищі офіцери водять машини — презенти від Табета. Впливові політичні ділки зберігають свої гроші на його рахунках.

У вітальні обговорює військові питання група чиновників і армійських офіцерів, які повернулися від кордону з Ізраїлем; до них приєдналися й підприємці та інженери, що працюють над амбітним проєктом повороту приток річки Йордан. У просторому холі стоять поруч директори державного «Радіо Дамаск» і керівники Міністерства пропаганди. Табет тепер один з них: уряд попросив його вести деякі

передачі для емігрантських громад за кордоном. Має він і радіошоу, в якому аналізує політичні й економічні події.

Ця вечірка, як і багато інших, коштує Табетові цілий статок, але він і оком не змигне. Він досяг вершини успіху, і, здається, немає дверей, яких діяч не міг би відчинити. Табет має добрих друзів у генштабі та регулярно бере участь у зустрічах, на яких визначають політику баасистської партії.

Він продовжував передавати в Ізраїль радіозвіти воєнного характеру, імена та функції вищих офіцерів, цілком таємні військові накази та інше. Перезнімав і переправляв «Аману» військові карти — здебільшого детальні креслення фортифікацій на кордоні з Ізраїлем. Рапортував про нові озброєння, які отримувала сирійська армія. Також з'ясовував здатність сирійців опанувати ці нові озброєння. Місяці по тому один сирійський генерал гірко зауважить: «Армія не мала жодної таємниці, яка не була б відома Елі Коену...».

Елі виходив на зв'язок з Ізраїлем щоранку і завдяки захисній парасольці радіопотоку зі штабу сирійської армії неподалік не боявся бути спійманим. Але одного разу до нього несподівано зайшов його друг, армійський лейтенант Захер аль-Дін. Елі встиг сховати передавач, однак на столі залишився стіс аркушів із шифрами у вигляді розграфленої сітки з клітинками, заповненими літерами.

— Що це? — зацікавився Захер.

— А, просто кросворди, — відповів Елі.

Окрім радіо й коробочок з нардами для «аргентинських друзів», Елі винайшов і третій спосіб комунікації з Ізраїлем — «Радіо Дамаск». Зі своїми кураторами з Тель-Авіва він розробив набір кодів слів і фраз, які вставляв у свої передачі, а в Тель-Авіві їх ретельно розшифровували.

Потім він зробив ще один крок до збільшення своїх можливостей здобувати цілком таємну інформацію. Серед правлячих кіл у Дамаску почали ширитися чутки, що на Табетовій віллі відбуваються незаконні секс-вечірки. На ці гульки, де можна було зустріти силу-силенну вродливих жінок, він запрошував лише найближчих, особистих друзів. Деякі з тих жінок були повії, інші — доньки поважних родин. Табетові гості насолоджувалися розперезаним сексом, і тільки господар дому єдиний ніколи не втрачав голови.

Також Табет постачав своїм високопоставленим друзям сексапільних — і безвідмовних — секретарок. Одним з таких друзів був полковник Салім Хатум, і його коханка переказувала Табетові кожне почуте від свого вояки слово.

Табет проявляв надзвичайний патріотичний запал, говорячи про Ізраїль, який називав «найлютішим ворогом арабського націоналізму». Він закликав сирійських лідерів посилити антиізраїльську пропаганду і поряд із Єгиптом відкрити проти Ізраїлю «другий фронт». Він навіть звинувачував своїх друзів у тому, що вони недостатньо роблять для протидії ізраїльському агресорві. У такий спосіб агент досягав своєї мети. Його друзі-військовики рішуче бралися довести, що він помиляється, і показати, що вони готові до битви з ворогом. У трьох випадках вони брали його із собою в поїздки на сирійські позиції вздовж кордону з Ізраїлем. Йому дозволяли роздивлятися укріплення і бункери, показували зосереджені на місцевості озброєння й змальовували свої оборонні та наступальні плани. Лейтенант Захер аль-Дін узяв його до військового табору «Ель-Хама», де зберігали багато новітньої зброї. Під час свого четвертого візиту на ізраїльський кордон Табет був єдиним цивільним у групі високопоставлених сирійських і єгипетських офіцерів. Очолював делегацію шанований арабський воєнний лідер, єгипетський генерал Алі Амер, глава Об'єднаного арабського командування, який орудував (принаймні на папері) об'єднаними силами Єгипту, Сирії та Іраку.

Одразу ж після візиту Амера ватажки «Баасу» дали Табету надзвичайно важливе доручення — його відрядили шукати примирення з літнім лідером партії Салахом аль-Бітаром, якого скинув генерал Хафез і який відтоді «перебував на лікуванні» в Єрихоні. Табет поїхав до Йорданії³⁰ та провів кілька днів з колишнім прем'єр-міністром. Повернувшись у Дамаск, він супроводжував до аеропорту недужого президента Хафеза, який вирушав на лікування до Парижа. Коли за кілька тижнів Хафез повернувся, Табет, знову-таки, був у перших лавах тих, хто зустрічав його на льотному полі, з відчуттям успішно виконаної місії.

У 1963 році в Ізраїлі відбулися важливі зміни. Новий рамсад Меїр Аміт, який замінив Малого Іссера, протягом кількох місяців очолював одночасно й «Аман», і «Моссад». Аміт вирішив зліквідувати

«Підрозділ № 131» і передати всіх людей та операції «Моссаду». Одного ранку Елі Коен дізнався, що його роботодавець змінився і тепер він моссадівець.

Того самого року Надія народила другу дочку — Айріс. А в листопаді 1964-го, під час свого другого в тому році приїзду до Ізраїлю, Елі побачив здійснення своєї потаємної мрії: у Наді з'явилася третя дитина — син! Його назвали Шаулем.

— У той приїзд ми помітили, що Елі змінився, — згадували пізніше його рідні. — Він став неуважним, нервовим і дратівливим. Кілька разів утрачав самовладання. Не хотів виходити з дому, зустрічатися з друзями. «Скоро піду із цієї роботи, — казав він. — Наступного року повернуся в Ізраїль. Я більше не покину своєї сім'ї».

Наприкінці листопада Елі поцілував на прощання дружину, трьох своїх дітей і знову полетів з країни. Надя не знала, що вони побачилися востаннє.

Була середа 13 листопада 1964 року. Із сирійських позицій на кордоні з Ізраїлем, неподалік від заповідника «Тель-Дан», відкрили вогонь по ізраїльських тракторах, що працювали в демілітаризованій зоні. З того боку відреагували потужно. Танки й артилерія Ізраїлю миттю дали масовану відповідь, а за лічені хвилини в бій вступили літаки «Міраж» і «Вотур». Авіація розтрощила сирійські позиції, а тоді знизилася в напрямку місця робіт з перенаправлення йорданських приток і розбомбила канали, які вирили сирійці. Систематично руйнували важке обладнання, бульдозери, трактори, екскаватори. Сирійські ВПС не втручалися, оскільки досі не змогли опанувати нещодавно отримані радянські винищувачі МіГ.

Світова преса майже одноставно схвалила ізраїльську відповідь на агресію Сирії. Минуть місяці, й сирійські офіцери оголосять, що одним з архітекторів ізраїльської атаки був Елі Коен, який під час цього бою перебував у Ізраїлі. Завдяки Коенові ізраїльтяни чудово знали про сумне становище сирійських ВПС і їхню нездатність на той момент вступити в бій. Також ізраїльтяни мали докладні дані про сирійські фортифікації та роботи з перенаправлення води. Їм були достеменно відомі типи й кількість озброєння кожної бази та кожного бункера.

Однак Елі Коен знав значно більше. Він зумів заприятелювати із саудівським бізнесменом, який отримав підряд на планування та

будівництво перших каналів. Завдяки цій дружбі ізраїльтяни за місяці наперед знали, де тривають земляні роботи, яку глибину та ширину матимуть канали, які машини там використовують та інші технічні деталі. Підрядник розповів своєму другові Табету й про те, наскільки потужне бомбардування можуть витримати канали, і розголосив усі захисні заходи. Цим добрим другом Табета був бен Ладен, батько маленького Усами. Завдяки докладній інформації, якою він ділився зі шпигуном, ізраїльтяни атакували проєкт кілька разів, аж доки 1965 року арабські країни вирішили повністю від нього відмовитися.

У середині січня 1965-го, за кілька тижнів після того, як Елі покинув Ізраїль, у поштову скриньку Наді Коен упала гарненька листівка. «Моя найдорожча Надю, — писав Елі французькою мовою. — Шлю тобі кілька рядочків вітання з Новим роком, який, сподіваюся, принесе щастя всій нашій родині. Мільйон поцілунків моїм найдорожчим Фіфі (Софі), Айріс, Шайке (Шаулю) і тобі. Від усього серця — Елі».

Коли Надія отримала цю листівку, Елі, побитий і змордований, лежав на грубій кам'яній підлозі дамаскської тюрми.

«Мухабарат» — сирійська спецслужба — уже кілька місяців перебувала в стані підвищеної пильності. Першим на сполох забив шеф Таяра, голова департаменту «Мухабарат»³¹. Він зауважив, що з літа 1964 року чи не кожне рішення, яке ухвалював сирійський уряд увечері (чи навіть уночі), наступного дня вже лунало в арабськомовних програмах «Кол-Ізраель» — ізраїльського державного радіо. Понад те, Ізраїль зробив публічними деякі цілком таємні рішення, ухвалені за зачиненими дверима. Неабияке враження справила на Таяру і влучність ізраїльських бомбардувань під час інциденту 13 листопада. Він зробив логічний висновок, що противник мав точні дані про бойові порядки сирійської армії на лінії фронту і достеменно знав, куди та як завдати удару. Таяра відчув упевненість, що Ізраїль має шпигуна на найвищих рівнях сирійської влади. Інформація «крота» з'являлася в ефірі «Кол-Ізраель» за лічені години. Це означало, що він передавав інформацію бездротовим зв'язком. Але де ж був передавач?

Восени 1964 року Таяра та його колеги доклали всіх можливих зусиль, щоб виявити прихований передавач за допомогою апаратури радянського виробництва, — але успіху не досягли.

А потім, у січні 1965-го, їм пощастило.

Радянський корабель вивантажив у порту Латакія кілька гігантських контейнерів з новим комунікаційним обладнанням. Воно мало замінити застарілі інструменти сирійської армії. Заміна відбулася 7 січня 1965 року. Щоб установити й перевірити нову апаратуру, на 24 години припинили військові комунікації.

Коли всі військові канали зв'язку у всій країні замовкли, черговий офіцер біля армійського радіоприймача вловив одну-єдину слабеньку передачу. Шпигун вийшов в ефір. Офіцер потягнувся до телефона.

Споряджені радянськими локаторами загони «Мухабарату» відразу ж вирушили на пошуки джерела передачі. На жаль, мовлення припинилося до того, як вони прибули в потрібне місце. Але гарячкові обчислення спеціалістів указували один напрямок — помешкання Камалія Аміна Табета.

«Помилка», — постановив один з найвищих офіцерів «Мухабарату». Годі було й уявити, щоб людина, яку лідери «Баасу» збиралися призначити в наступний кабінет міністрів, виявилася шпигуном. Табет був поза підозрою.

Але ввечері передача повторилася. «Мухабарат» знову відправив свої екіпажі — й отримала той самий результат.

Рівно о восьмій ранку сонячного січневого дня в розкішний будинок у кварталі Абу-Рамен увірвалися четверо офіцерів «Мухабарату». Вони вибили входні двері, зірвавши їх із завіс, і з пістолетами в руках кинулися до спальні. Шпигун був там, але він не спав. Його схопили на місці злочину — посеред передачі. Він зірвався на ноги і втупився в офіцерів; не намагався втекти й не чинив опору. Вперше доля обернулася проти нього. «Камаль Амін Табет, — прогримів командир. — Вас заарештовано!»

Новина поширилася Дамаском, як пожежа. Фантастика, абсурд, дурниці, безглуздя! Шок і недовіру сирійських керманічів, коли вони почули цю новину, неможливо передати словами. Хіба міг один з лідерів правлячої партії, особистий друг президента, мільйонер і представник верхівки суспільства виявитися шпигуном?!

Але докази були беззаперечні. Передавач, який Табет зазвичай маскував за віконницями, крихітний запасний передавач, схований у

великій люстрі у вітальні, мікрофільми, начинені динамітом сигари, шифри... Він справді був зрадником.

Охоплені панікою, ватажки режиму звеліли провести ретельне розслідування. Що саме було відомо Табетові? Чи міг він сам у чомусь їх викрити? Допитати його в камері прийшов сам президент Хафез. «Коли під час допиту я подивився Табету в очі, — зізнався Хафез пізніше, — мене зненацька охопила жахлива підозра. Мені здалося, що чоловік переді мною — взагалі не араб. Я дуже обережно поставив йому кілька запитань про іслам, про Коран. Просив його процитувати суру Аль-Фатіха — перший розділ Корану. Табет заледве згадав кілька віршів. Він намагався захищатися запевненнями, що залишив Сирію ще дуже молодим і його підводить пам'ять. Але тієї миті я зрозумів: це єврей».

Дамаскські тортури зробили решту. Поки Табет ще лежав непритомний у своїй темній камері, з обличчям і тілом, укритими страшними ранами, з вирваними нігтями, його зізнання терміново передали президентові Хафезу. Він був не Табет. Він був ізраїльський єврей Елі Коен.

Дамаск 24 січня 1965 року офіційно оголосив про «арешт важливого ізраїльського шпигуна». Високопосадовий офіцер, блідий від люті, гримів на пресконференції: «Ізраїль — диявол, а Коен — слуга диявола!».

Дамаском ширилася паніка. Був Коен самотнім вовком чи головою шпигунського осередку? Одного по одному заарештували 69 осіб, з них — 27 жінок. Серед підозрюваних були Маджид Шейх аль-Ард, Джордж Салем Сеїф, лейтенант Захер аль-Дін, високопосадовці Міністерства пропаганди, проститутки й інші жінки, чиїх імен не називали. Допитали ще 400 осіб, які контактували з Табетом. Розслідування продемонструвало кілька серйозних проблем. Багато сирійських політичних, військових і бізнесових лідерів були серед найкращих друзів Коена. Слідство не могло їх зачепити. Імен цих людей не можна було згадувати, адже будь-який публічний натяк на них міг створити враження, ніби вони співучасники Табета. Сирійці також виявили, що Табет зробив усе можливе, щоб уникнути розголошення будь-яких контактів між своїми численними

інформаторами, тому встановити масштаби шпигунського осередку було дуже важко.

В Ізраїлі військова цензура встановила тотальну заборону на будь-які згадки про арешт Коена. Ізраїльтяни все ще сподівалися врятувати його і твердо вирішили запобігти проникненню новин про нього до місцевих медіа. Але були люди, що мали право знати. Одного вечора до братів Елі навідався незнайомець. «Вашого брата заарештували в Дамаску і звинуватили в шпигунстві на користь Ізраїлю», — сказав цей чоловік. Ті були приголомшені. Один з них, Моріс, помчав до материного дому в Бат-Ямі. «Мамо, будь сильною, — сказав він. — Елі заарештували в Сирії».

Літній жінці на мить відібрало мову. Зрештою вона спромоглася промовити: «У Сирії? Як? Він помилково перетнув кордон?». Коли Моріс пояснив їй, що Елі робив у Дамаску, нещасна знепритомніла.

Надя, ошелешена, стояла в оточенні своїх трьох дітей. Хоча весь час підозрювала, що чоловік каже їй не все, вона ніколи не здогадувалася, чим насправді є його робота. Колеги Елі намагалися її заспокоїти. «Ви негайно летите до Парижа, — сказав їй один з них. — Ми наймемо найкращих адвокатів. Зробимо все можливе, щоб його витягти». Зусилля щодо порятунку Елі Коена очолив особисто Меїр Аміт.

Тридцять першого січня до Дамаска прибув один із найвідоміших французьких адвокатів Жак Мерсьє. Офіційно його найняла родина Коенів, насправді ж витрати й гонорари правника оплачувала Держава Ізраїль. Місія, що привела його до Сирії, була неможлива. «З першого ж дня в Дамаску, — розповідав він пізніше, — я зрозумів, що долю Елі Коена вирішено. Він висітиме на шибениці. Усе, що я міг зробити, — це спробувати виграти час і придумати обладку, яка врятувала б йому життя».

Спершу Мерсьє спробував випередити суд. Він зустрівся з лідерами режиму і попросив у них дозволу побачитися з Коеном, щоб той підписав згоду на призначення Мерсьє своїм захисником.

Його запит категорично відхилили.

Утім досить скоро Мерсьє зрозумів, що має в певних владних колах союзників, які з повагою ставляться до світової громадської думки. Вони прагнули такого суду, на якому було б дотримано прав обвинуваченого. На їхній бік стали — з абсолютно інших міркувань —

«яструби» військового істеблішменту, зятяті вороги Хафеза, які хотіли у відкритому судовому процесі зробити публічними тісні зв'язки президента з Табетом. На їхню думку, такий процес викрив би корумпованість режиму і підважив би його позиції.

Але такому підходу відчайдушно опиралась інша група — усі ті, хто підтримував із Табетом тісні зв'язки. Вони знали, що відкритий суд відправить на шибеницю і їх. Ця партія мала одну-єдину мету — за будь-яку ціну уникнути публічного процесу і якнайшвидше знищити Коена.

Урешті-решт слухання провів спеціальний військовий суд, за зачиненими дверима, у порожньому приміщенні; державне телебачення транслювало лише окремі, старанно відібрані, фрагменти. Не було представників ні обвинувачення, ні захисту. Коли Елі Коен запитав про захисника, головний суддя вибухнув: «Вам не потрібен захисник! На вашому боці — уся корумпована преса, а ваші захисники — усі вороги революції!». Головний суддя поєднував функції допиту, обвинувачення й суду. Але найгірше було те, що цим головним суддею виявився бригадний генерал Салах Далі, колишній добрий друг Табета. Ще один особистий, ба навіть близький Табетів приятель, полковник Салім Хатум, був серед суддів. Щоб заперечити чутки про свої зв'язки з Коеном, він запитав у того: «Ви знаєте Саліма Хатума?». І підсудний, як актор, що йде за детальним сценарієм, обернувся до порожнього залу судових засідань, потім подивився Хатуму в очі й відповів: «Ні, у цьому залі я його не бачу».

Цей епізод показали по телебаченню. «Із цього сміявся весь Дамаск, — розповідав Мерсьє. — То був не суд. То була трагікомедія, цирк».

Телекамери показали співвідповідачів Елі Коена: аль-Арда, аль-Діна, Сеїфа, кількох проституток. Але ким були решта жінок, які проходили в справі? Дружинами вищих офіцерів? «Секретарками»? Подругами Табета й лідерів «Баасу»? І які саме секрети передав Коен своїм ізраїльським кураторам? Його звинуватили у шпигунстві, але за весь процес не пролунало ані слова про те, чим він займався, чи про зміст його передач. Єдиним, чого не могли приховати телекамери, було нервово посмикування м'яза на Коеновій лівій щоці та регулярні різкі кивки головою. Це були наслідки катування електрострумом через приєднані до його тіла та голови електроди.

Ізраїль стежив за судом у тиші. Рідні Елі щовечора збиралися перед телевізором, який надав їм у користування «Моссад». Побачивши обличчя Елі на екрані, діти, Надя і його брати тихо заплакали. Його матір у пориві поцілувала екран і притиснула до обличчя Елі маленьку зірку Давида, яку носила на ланцюжку. Софі скрикнула: «Це мій тато! Він герой!». Надя плакала мовчки.

У Дамаску Мерсьє раз у раз прокидатиметься серед ночі, весь у холодному поту, переслідуваний жахіттями. Власне безсилля глибоко його пригнічувало. Військовий суд 31 березня оприлюднив вердикт: Елі Коена, Маджида Шейха аль-Арда і лейтенанта Захера аль-Діна засудили до смертної кари.

Мерсьє зробив нову спробу. У квітні-травні 1965-го він побував у Дамаску тричі. Адвокат привозив з Ізраїлю вагомі пропозиції. Першою була угода: в обмін на Коенове життя Ізраїль проявив готовність надати Сирії ліки та важке сільськогосподарське обладнання на мільйони доларів. Сирійці пропозицію відкинули. Тоді Ізраїль зробив іншу: повернути до Сирії 11 сирійських шпигунів, затриманих і ув'язнених в Ізраїлі раніше. Сирійці відкинули й цей варіант, але натякнули, що предметом обговорення може стати президентське помилування.

Першого травня вирок аль-Арду пом'якшили до позбавлення волі довічно. Восьмого офіційно опублікували вирок Елі Коену. «Моссад» приготувався до останнього бою. Надя Коен у Парижі подала до сирійського посольства клопотання про помилування. Схожі петиції надходили з усього світу. Їх підписували всесвітньо відомі постаті, такі як Папа Римський Павло VI і британський філософ Бертран Рассел; державні діячі — як французи Едґар Фор і Антуан Піне, бельгійська королева-мати Елізабет і її співвітчизник, політик Каміль Гюйсманс, канадець Джон Діфенбейкер; італійські кардинали та міністри; 22 депутати британського парламенту; Ліга прав людини³²; Міжнародний Червоний Хрест... Якби Елі про це почув, він пригадав би подібні заклики, що так і не допомогли врятувати життя його друзів 11 років тому в Каїрі.

Серед ночі 18 травня Елі Коена розбудили його наглядачі. Вони вдягли його у довгий білий саван і рушили з ним до дамаскського ринку. Йому дозволили написати листа родині та обмінятися кількома

словами з рабином Дамаска — Ніссімом Андабо. Тоді сирійські солдати почепили йому на груди гігантський плакат, на якому великими арабськими літерами було написано його вирок, і камери телевізійників та газетярів сфокусувалися на самотній людині, яка сходила на шибеницю між двох шерэг озброєних вояків.

Кат уже чекав і хутко накинув на шию Елі зашморг. Він змусив приреченого стати на низький стільчик.

Елі дивився на натовп — мовчки, без нарікань, але не переможений. Юрба затамувала подих. Усі добре почули, як стільчик висмикнули з-під його ніг. Побачивши агонію ізраїльського шпигуна, чоловіки й жінки радісно закричали.

Протягом наступних шести годин повз шибеницю проходили й роздивлялися труп великі юрми жителів Дамаска, що загадково попркидалися у досвітній час. В Ізраїлі ж за одну мить зникла щільна завіса мовчання. Протягом кількох годин Елі Коен перетворився на національного героя. Сотні тисяч поділяли горе його рідних. На його честь назвали школи, вулиці та парки. Його подвиги змальовували газетні статті та книжки. Надя так і не вийшла заміж удруге.

Навіть сьогодні, через 46 років після смерті Коена, Сирія відмовляється повернути його тіло для поховання в Ізраїлі. Елі Коена вважають одним із героїв «Моссаду». Але багато хто скеровує на спецслужбу звинувачувальний перст. Родичі та різноманітні автори стверджують, що «Моссад» використовував Елі надзвичайно нерозважливо, змушуючи його надсилати свої радіозвіти щодня, а подеколи й двічі на день; Елі навіть наказали регулярно передавати зміст дебатів у сирійському парламенті, хоча їхня важливість була майже нульовою. Безглузде завдання, що наражало розвідника на непотрібний ризик.

Елі Коен був видатним шпигуном і закінчив так, як усі видатні шпигуни.

Їхні смерті стали наслідком власної самовпевненості та завищених вимог кураторів.

²⁸ Ізраїль 1952 року прийняв на заміну палестинському фунтові так званий «ізраїльський фунт», який у самій країні зазвичай називали «лірою». А 1980 року новою грошовою одиницею став шекель.

29 Уславлений ізраїльський літератор, із 2001 року — голова ізраїльської Асоціації за громадянські права (ACRI), найдавнішої й найбільшої в країні правозахисної організації. Праві політики та ізраїльська влада не раз звинувачували його в потуранні палестинським терористам.

30 Під час Шестиденної війни 1967 року Єрихон буде зайнято ізраїльськими військами. Із 1993 року місто контролюватиме Палестинська національна автономія.

31 Ідеться про аналог департаменту внутрішньої контррозвідки. Загалом «Мухабарат» (від *арабськ.* «інформація», «розвідка») поєднує функції розвідки, контррозвідки, політичної поліції тощо.

32 Human Rights League — таку назву в той час мали приблизно три десятки національних, регіональних і міжнародних структур. Автори не уточнюють, про яку з них ідеться.

«МЕНІ ПОТРІБЕН МІГ-21!»

Меїр Аміт, наступник Іссера Хареля, був людиною особливого типу. Твердий, рішучий, іноді грубий і сварливий, але водночас і сердечний, чарівний, слуга ближнього і друг багатьох. Моше Даян одного разу сказав нам: «Він був єдиним моїм другом за все життя».

Життя Меїра Аміта символізувало зміни в стилі управління «Моссадом». Іссер Харель народився в Росії й належав до покоління першопрохідців, тоді як Меїр Аміт був сабра (уродженцем Ізраїлю)³³, перший у довгій династії ізраїльських генералів; він бився у війнах Ізраїлю і вступив до «Моссаду» після багатьох років носіння мундира. Іссерове покоління було непоказне, неговірке, оповите завісою анонімності, секретності та втаємниченості в невідоме іншим. Меїр Аміт натомість мав вигляд старого солдата з багатьма друзями й колегами, які знали, що він робить. Життя в тіні було не для нього. І якщо сильними сторонами Малого Іссера виступали харизма й таємничість, то Аміт і його спадкоємці використовували брутальну прямоту та авторитет, пов'язані зі званням і мундиром.

Народившись у Тиверіаді, вирішивши в Єрусалимі та, нарешті, проживши в кібуці Алонім, Меїр провів в однострої більшу частину життя. Член «Хагани» з шістнадцяти, командир батальйону після створення АОІ, він був поранений під час Війни за незалежність Ізраїлю і пізніше зробив блискучу військову кар'єру. Командир елітної бригади «Голані», начальник оперативного управління штабу під час Синайської кампанії, глава штабів Південного, а потім — Центрального секторів, він однозначно йшов до посади глави генерального штабу; але невдалий стрибок з парашутом на рік прикував його до лікарняного ліжка. Частково одужавши, Меїр

пройшов тривалий реабілітаційний курс і навчання в Колумбійському університеті, після чого його призначили шефом «Аману». Таким і застав його Бен-Гуріон того драматичного квітневого дня 1963 року, коли шукав заміну Малому Іссерові.

Перші кроки Меїра в «Моссаді» були непростими. Чимало колег Іссера Хареля, як-от Яков Кароз, не сприймали його безпардонних манер і самовпевненості. Дехто відразу ж подав у відставку, інші ще придивлялися. Під керівництвом Аміта почалася «зміна варті». Але внутрішнє невдоволення новим рамсадом було ніщо порівняно з тим, що заподіяв йому Малий Іссер.

Наприкінці весни 1963-го Бен-Гуріон подав у відставку, і на посадах прем'єр-міністра та міністра оборони його змінив близький соратник Леві Ешколь. Він зробив кілька вчинків, які розлютили попередника. Одним із них стало призначення Малого Іссера радником з питань діяльності спецслужб. Відхід з «Моссаду» лишив в Іссера розчарування та образу. І коли він почув, що Меїр Аміт зробив незвичайну послугу марокканцям, — одразу вчепився тому в горлянку. «Моссад» Меїра Аміта встановив з Марокканським королівством дуже тісні відносини.

Зближення з марокканцями почалося за каденції Іссера. Зв'язки налагодили Яков Кароз і Рафі Ейтан. Узимку 1963 року Іссер суворо конфіденційно сказав Ейтану: «Король Марокко Хасан II боїться, що єгипетський президент Насер готує змову з метою його вбивства через прозахідну політику. Хасан хотів би, щоб “Моссад” подбав про його особисту безпеку».

Історія видавалася неймовірною. Арабський король звертається по допомогу до ізраїльської спецслужби? Незмінно практичний Рафі Ейтан і ще один агент, Давид Шомрон, одразу полетіли з фальшивими паспортами до марокканської столиці Рабат; через таємний вхід їх провели до королівського палацу. Там вони зустрілися з грізним генералом Уфкіром, королівським міністром внутрішніх справ, саме ім'я якого змушувало людей тремтіти. Він був відомий своєю жорстокістю, піддавав ворогів короля тортурам і ніс відповідальність за непояснені зникнення багатьох опонентів режиму. Попри це, він був одним із найцінніших королівських радників з питань спецслужб, тож

будь-яка угода між Ізраїлем і Марокко потребувала його схвалення. До Ейтана він вийшов зі своїм заступником — полковником Длімі.

Ейтан і Уфкір на місці досягли домовленості: «Моссад» і таємна служба Марокко сформують тісні зв'язки та відкриють у країнах одне одного постійні представництва; «Моссад» тренуватиме марокканських агентів, а Марокко надаватиме агентам «Моссаду» прикриття в усьому світі; буде утворено спеціальний орган для спільного збирання розвідданих; також «Моссад» натренує спецзагін, відповідальний за безпеку монарха. Угоду скріпили візитом до короля; Ейтан незграбно вклонився і поцілував тому руку — й «Моссад» отримав першого союзника в арабському світі.

За два тижні Уфкір був в Ізраїлі. Звиклий до розкішних палаців і шикарних готелів, генерал весь свій тривалий візит прожив у крихітній трикімнатній квартирі Ейтана в скромному районі Тель-Авіва. Ейтан зумів домогтися, щоб для його марокканського гостя готував особисто легендарний шеф-кухар «Моссаду» Філіп. Уфкір поїхав, але приїхав знову: відносини між двома спецслужбами продовжували зміцнюватися. А в 1965 році Уфкір попросив Меїра Аміта про особливу послугу.

Головним опозиційним лідером і найнебезпечнішим ворогом короля був марокканець на ім'я Махді Бен-Барка. Після звинувачення у змові проти короля його вислали з країни, але він продовжував координувати підривну діяльність зі своїх сховків за кордоном. Заочно засуджений до страти, Бен-Барка розумів, що його життя в небезпеці; він діяв надзвичайно обережно, й Уфкірові люди так і не змогли його знайти. Чи не допоміг би «Моссад»?

Амітові люди і справді допомогли. Під дотепно обставленим приводом вони встановили контакт із Бен-Баркою у Швейцарії й переконали його навідатися до Парижа задля важливої зустрічі. При вході до славнозвісного ресторану Brasserie Lipp на Лівому березі Сени його затримали двоє французьких поліцейських, котрі — як виявилось пізніше — отримували гроші від Уфкіра. Бен-Барку передали генералу, і опозиціонер зник — але один свідок стверджував, що бачив, як Уфкір його зарізав. Меїр Аміт особисто повідомив прем'єр-міністрові Ешколю: «Ця людина мертва».

У Франції зникнення Бен-Барки спричинило небачений політичний скандал. Президент де Голль не тямився з люті, а коли почув про роль Ізраїлю у викраденні, не пошкодував цієї люті й на ізраїльтян. Іссер Харель був приголомшений. Як «Моссад» міг взяти участь у такій афері? Як міг Аміт відіграти роль у такій злочинній, аморальній операції — й поставити під загрозу тісний союз Ізраїлю з Францією? Він попросив Ешколя невідкладно звільнити Аміта. Прем'єр вагався, але потім призначив дві слідчі комісії, які не виявили жодних підстав для будь-яких дій проти рамсада. Зрештою, Аміт заманив Бен-Барку до Парижа, але ж не брав участі в його викраденні та вбивстві. Тоді Малий Іссер подав у відставку і зажадав від Ешколя й Аміта негайно зробити те саме. Він спробував розгорнути кампанію в пресі, але військова цензура суворо заборонила будь-які згадки про цю історію.

Іссер продовжував затято воювати з Амітом, але рамсад уже взявся до іншої операції, критично важливої для захисту Ізраїлю, метою якої був таємний альянс із іракськими курдами.

«Наприкінці 1965-го, — писав Аміт у своїх мемуарах, — наша мрія почала ставати реальністю. Неймовірно таки відбулося. Офіційна ізраїльська делегація з'явилась у таборі мулли Мустафи Барзані (лідера курдських повстанців у Північному Іраку)».

Прибуття до Курдистану офіцерів «Моссаду» розглядали як фантастичну перемогу ізраїльських спецслужб. Уперше вдалося встановити контакт з одним із трьох складників іракської нації — курдами, які вели запеклу, нескінченну війну проти багдадського уряду. (Двома іншими складниками були шиїти та суніти, дві найбільші у світі течії ісламу.) Повстанці під проводом Барзані контролювали велику територію всередині Іраку. Якби «Моссаду» вдалося зробити курдських повстанців потужною військовою силою, іракським лідерам довелось би зосередитися на внутрішніх проблемах, і їхня змога воювати з Ізраїлем зменшилась би. Альянс із курдами міг стати для Ізраїлю даром небес.

Перші двоє агентів «Моссаду» провели в Курдистані три місяці. Барзані ввів їх у своє найближче коло, брав із собою, хай куди йшов, і відкрив їм усі свої таємниці. Цей перший досвід спілкування заклав підвалини тісної співпраці, якій судилося тривати багато років. Барзані та курдські військові ватажки відвідали Ізраїль; Меїр Аміт і

його помічники літали в Курдистан; Ізраїль підтримував курдів зброєю й відстоював їхні інтереси на міжнародних майданчиках.

Бені Зеєві, головний із двох ізраїльських агентів, що першими відвідали Курдистан, залишив свою дружину Галілу в Лондоні; вона чекала на дитину. Син Бені, Надав, народився, коли його батько супроводжував Барзані в шпильястих горах Курдистану. Зеєві отримав шифрограму. На ній був підпис «Рімон» — позивний Меїра Аміта, — а текст повідомляв: «Мати й дитина почуваються чудово. Мазл тов!».

Коли Барзані почув про новонародженого, він узяв чотири камені й позначив ними чималий майданчик. «Це мій подарунок твоєму синові, — сказав він Зеєві. — Коли він виросте, то зможе приїхати до нашої країни й заявити права на цю ділянку землі».

А доки поглиблювалися його зв'язки з курдами, Меїр Аміт почав планувати ще одну видатну операцію «Моссаду», під кодовою назвою «Яхалом» («Діамант»), — операцію, якою, можливо, пишався найдужче.

Протягом останнього року життя Аміта ми кілька разів зустрічалися з ним у нього вдома в Рамат-Гані.

— Ця історія почалася під час однієї з моїх зустрічей з генералом Езером Вейцманом, який тоді був командувачем ВПС, — почав він. — Зазвичай ми кожні два-три тижні снідали разом. На одній з таких зустрічей я спитав Езера, що можу зробити для нього як рамсад. Він відповів одразу: «Меїре, мені потрібен МіГ-21».

Я сказав: «Ти з глузду з'їхав? У всьому західному світі немає жодного такого літака». МіГ-21 був найпередовішим радянським винищувачем того часу; росіяни постачали арабським країнам багато цих машин.

Але Езер не відступав: «Нам потрібен МіГ-21, і ти не повинен шкодувати зусиль, щоб роздобути його».

Аміт вирішив довірити операцію Рехавії Варді, ветерану-оперативнику, який раніше вже намагався роздобути МіГ-21 у Єгипті або Сирії.

— У роботі над цією операцією ми провели багато місяців, — згадував роки по тому Варді. — Головною проблемою було перетворити ідею на дії.

Варді розіслав арабським світом шукачів. Минули довгі тижні, й він отримав рапорт від ізраїльського військового аташе в Ірані — Яакова

Німроді. Той доповідав про іракського єврея Йосефа Шемеша, який заявляв, що знає пілота, здатного перегнати МіГ-21 до Ізраїлю. Шемеш — самотній спритний донжуан і бонвіван — мав неймовірну здатність приязнитися з людьми і викликати в них довіру.

— Він був умілим маніпулятором і міг говорити дуже переконливо, — розповідав Німроді. — Пілота він завербував на найвищому професійному рівні. Обробляв його цілий рік. Ніхто так не зміг би, тільки він.

Німроді вирішив перевірити Шемеша. Він відрядив його на виконання кількох другорядних шпигунських операцій. Шемеш склав іспит на відмінно, отримавши чудові розвіддані. Тож Німроді дав зелене світло його операції.

У Багдаді Шемеш мав коханку християнського віросповідання. Чоловіком її сестри Камілли був пілот іракських ВПС Мунір Редфа, теж християнин. Шемеш знав, що Редфа переживав пригніченість і відчай: хоча він і був відмінним пілотом МіГ-21, його не підвищували у званні. Понад те, йому наказали літати на застарілому МіГ-17, виконуючи ненависні завдання з бомбардування курдських сіл. Пілот сприймав це як особисте і професійне приниження. Він звернувся до свого командування, та йому дали зрозуміти, що як християнин він ніколи не просунеться у званні й не стане командиром ескадрильї. Редфа, людина дуже амбітна, вирішив, що далі жити в Іраку безглуздо.

Майже рік Шемеш вів з молодим льотчиком довгі розмови і нарешті зумів переконати його здійснити коротку мандрівку до Афін. Удавшись до всього свого красномовства й дару переконання, Шемеш пояснив іракським можновладцям, що Редфина дружина Камілла серйозно хвора, і єдиний спосіб її врятувати — влаштувати огляд у західних лікарів. Вона має без зволікань летіти до Греції, сказав він, і від її імені попросив дозволу для чоловіка супроводжувати хвору, адже в усій родині тільки той розмовляв англійською.

Можновладці здалися, і Мунір Редфа отримав дозвіл вирушити разом із дружиною до Афін. Там вони зустрілися з іншим льотчиком — полковником Зеєвом Ліроном (Лонднером), офіцером ізраїльських Військово-повітряних сил. Лірон, який народився в Польщі й пережив Голокост, служив у ВПС главою розвідки. «Моссад» попросив його допомогти з Редфою. Лірон і Редфа мали кілька діалогів тет-а-тет. Зеєв

видавав себе за польського пілота, який працює на антикомуністичну організацію. Мунір розповів йому про свою родину, життя в Іраку і глибоке розчарування командуванням, яке відправило його бомбити курдські села. Усі здатні тримати зброю курдські чоловіки пішли воювати, сказав він, а по селах лишилися тільки жінки, діти та старі. І цих людей він мусив убивати? Для нього то була остання крапля, що зробила його рішення остаточним: він назавжди залишить Ірак.

Згідно з інструкціями «Моссаду», Лірон запросив Муніра пожити на маленькому грецькому острові. Спецслужба дала Редфі псевдо Яхалом (Діамант). У безтурботній, спокійній атмосфері острівця двоє чоловіків продовжували свої розмови й стали добрими друзями. Якось пізнього вечора Лірон спитав Редфу, що буде, якщо той покине Ірак на своєму літаку.

— Мене вб'ють, — відповів Редфа. — Крім того, жодна країна не погодиться надати мені притулок.

— Є одна країна, яка прийме тебе з розпростертими обіймами, — заявив Лірон і відкрив своєму враженому другові правду. — Я не польський, а ізраїльський льотчик.

Запала довга мовчанка.

— Поговоримо про це завтра, — сказав Лірон, і вони розійшлися спати.

Зранку Редфа сказав Лірону, що вирішив пристати на його пропозицію. Вони взялися до обговорення умов дезертирства Редфи та винагороди, яку він отримає.

Редфа був дуже невибагливим. «Меїр Аміт звелів мені запропонувати йому певну суму, — розповідав пізніше Лірон, — і, якщо доведеться, подвоїти її. Але Редфа одразу ж прийняв початкову пропозицію. Ми домовилися, що сім'я приєднається до нього в Ізраїлі».

Із грецького острова вони полетіли до Рима. Туди ж із Багдада прибули Шемеш і його коханка. За кілька днів до них приєднався Єгуда Порат, офіцер-аналітик розвідки ВПС, який почав інструктувати Редфу.

«Він був увічливий, дуже тактовний і чоловік честі, — згадував Порат. — Відважний, неговіркий; не давав жодних збоїв, яких можна було б очікувати від людини в його становищі».

У Римі Лірон і Редфа обговорили способи комунікації. Було домовлено: коли Редфа почує на арабському мовленні радіо «Кол-Ізраель» популярну пісню «Мархабтейн, мархабтейн» («Привіт, привіт»), це буде йому сигналом братися до справи. Але Редфа не знав, що, поки він зустрічався зі своїми кураторами в різних римських кав'ярнях, за ним спостерігали керівники «Моссаду».

— Я вирішив, — розповів нам Меїр Аміт, — побачити пілота на власні очі, перш ніж операція вступить у фінальну фазу. Я полетів до Рима і пішов до кафе, куди мали прийти іракський льотчик та мої люди. Сів за сусідній столик і став чекати. Урешті до кафе зайшла група людей. Той хлопець справляв хороше враження; я дав офіцерові, який сидів із ним, знак, що все гаразд, — і пішов.

Під час нашої зустрічі з Амітом він наполіг на тому, щоб зачитати нам фрагмент зі своєї книжки «У любову», який містив опис тієї групи, що зайшла до римського кафе: «Єврейський коханець (Шемеш) у капцях з огляду на поранення ступні; його коханка, товста і майже бридка пані (я не розумів, що він у ній знайшов); Діамант (псевдо Муніра) — невисокий, кремезний, широкоплечий чоловік із серйозним обличчям. Вони не знали, що їх перевіряють».

Тільки переконавшись, що може довіряти Діаманту, Аміт нарешті віддав Рехавії Варді наказ переходити до наступної стадії операції — інструктування іракського пілота в Ізраїлі. Лірон і Редфа повернулися в Афіни, щоб сісти на літак до Тель-Авіва. Але раптова накладка в афінському аеропорту ледь не зруйнувала всієї операції. Редфа замість рейсу до Тель-Авіва помилково сів на каїрський. Лише на борту літака компанії «Ель Аль» Лірон зрозумів, що Діамант кудись зник.

— Я впав у відчай, — оповідав пізніше Лірон. — Був упевнений, що все пропало. Але за кілька хвилин Мунір з'явився. Виявилося, що стюарди на борту каїрського літака порахували пасажирів, побачили, що один зайвий, перевірили квитки й відправили його на тель-авівський рейс.

Редфа провів в Ізраїлі лише добу. Він отримав інструктаж і навіть відрепетирував польотний маршрут. На одному з об'єктів «Моссаду» його навчили таємного коду; потім нові друзі взяли його на прогулянку вулицею Алленбі, однією з головних артерій Тель-Авіва, а

ввечері пригощали в чудовому ресторані у Яффі, «щоб він почувався як удома».

Редфа повернувся до Афін, пересів з рейсу на рейс і приземлився в Багдаді, готуючись до наступної стадії.

Але...

— Тієї миті я ледь не отримав інфаркту, — пригадував Аміт. — За кілька днів до втечі іракський льотчик вирішив розпродати свої меблі. Тільки уявіть наслідки такого раптового розпродажу пілотом винищувача. Я до смерті боявся, що про це дізнається іракський «Мухабарат»³⁴, допитає Редфу, заарештує його і вся операція провалиться. Дяка Богові, «Мухабарат» нічого не почув, і дурний розпродаж майна цього скнари не призвів до його арешту...

Була й інша проблема: як вивезти пілотову сім'ю з Іраку — спершу до Англії, а тоді до Сполучених Штатів? Він мав чимало сестер і свояків, яких належало забрати з Іраку до того, як він полетить. Найближчу родину, за домовленістю, мали переправити до Ізраїлю. Дружина Редфи нічогісінько про це не знала, і він боявся відкрити їй правду. Сказав їй лише, що вони на тривалий час збираються до Європи. Вона з двома їхніми дітьми вилетіла до Амстердама. Там чекали моссадівці, які перевезли їх до Парижа, де мандрівників зустрів Лірон. Вона й досі не мала уявлення, хто всі ці люди.

— Їх поселили в маленькій найманій квартирі з одним двоспальним ліжком, — пригадував Лірон. — Ми сіли на це ліжко, і там, у ніч перед вильотом до Ізраїлю, я оповів їй, що є ізраїльським офіцером, що наступного дня в Ізраїлі приземлиться її чоловік і що ми теж рушаємо туди.

Її реакція була драматичною. «Вона кричала й плакала всю ніч, — доповідав своєму начальству Лірон. — Сказала, що її чоловік зрадник, що це зрада Іраку і що її брати вб'ють Муніра, коли дізнаються про його вчинок.

Вона хотіла відразу піти в іракське посольство і розповісти, що збирається зробити її чоловік. Не припиняла плачу та криків усю ніч. Я намагався її заспокоїти; казав їй — якщо вона хоче його побачити, то мусить полетіти до Ізраїлю зі мною. Жінка зрозуміла, що не має вибору. З набряклими очима та хворою дитиною вона зійшла на борт, і ми вирушили до Ізраїлю».

Одна з резидентур «Моссаду» в Європі 17 липня 1966 року отримала від Муніра шифрованого листа, у якому він повідомляв, що час відльоту наближається. Він піднявся в повітря 14 серпня, але негаразди в електросистемі літака змусили його розвернутись і сісти на військово-повітряній базі «Рашид». «Пізніше, — розповів Аміт, — Редфа з'ясував, що поломка була несерйозна. Кабіну зненацька заповнило димом від перегорілого запобіжника; якби він лишився на курсі, прибув би без жодних проблем. Але він не схотів ризикувати й повернувся на базу, а я отримав ще кілька сивих волосин».

За два дні Мунір Редфа знову був у повітрі. Він тримався спланованого маршруту, і на екранах ізраїльських радарів з'явилася цятка, що позначала наближення іноземного літального апарата до повітряного простору Ізраїлю. Новий командувач ВПС генерал Мордехай (Мотті) Ход відправив на це завдання лише двох пілотів. Вони мали супроводити іракський літак на свою базу. Всі інші з'єднання, пілоти, ескадрильї та бази ВПС отримали від Хода наказ: «Сьогодні ви не робите нічого, абсолютно нічого без мого усного наказу. А мій голос ви знаєте». Ход не хотів, щоб який-небудь надто ревний пілот збив «ворожий» літак, який порушує ізраїльські повітряні кордони.

МиГ-21 увійшов у повітряний простір Ізраїлю. Одного з асів ВПС Рана Пекера обрали для супроводження Редфи. «Наш гість скидає швидкість, — доповідав Ран службі контролю ВПС, — і сигналізує мені великим пальцем, що хоче приземлитися; також він хитає крилами, що є міжнародним знаком мирних намірів». О восьмій ранку, за сорок п'ять хвилин після зльоту в Багдаді, Редфа приземлився на авіабазі «Хацор» в Ізраїлі.

Через рік після початку операції й за десять місяців до Шестиденної війни 1967 року ВПС отримали свій МиГ-21. Два винищувачі «Міраж», які супроводжували його від кордону, приземлилися разом із ним. Меір Аміт і його люди здійснили неможливе. МиГ-21, який на той час вважали перлиною в короні радянського арсеналу й розцінювали як найбільшу загрозу військово-повітряним силам Заходу, тепер був у руках Ізраїлю.

Коли Мунір, усе ще ошелешений і розгублений, приземлився, його доправили до оселі командира бази «Хацор». Компанію йому з

неприпустимою неповагою до його почуттів склали кілька вищих офіцерів.

— Той супровід здивував Муніра, і попервах він почувався ні в тих ні в сих, — пригадував Меїр Аміт. — Він сів у кутку й мовчав.

Після короткого перепочинку, під час якого Редфу запевнили, що його дружина й діти вже на борту літака «Ель Алю», який прямує до Ізраїлю, перебіжчика вивели на пресконференцію. У своїй заяві він говорив про переслідування християн в Іраку, бомбардування курдів і особисті причини для втечі.

Після пресконференції Редфу відвезли до Герцлії (узбережного міста на північ від Тель-Авіва) для зустрічі з родиною. «Ми зробили все можливе, щоб заспокоїти його, підбадьорити й похвалити за операцію, — писав Меїр Аміт. — Я пообіцяв зробити все, що в моїй владі, аби допомогти йому і його рідним оговтатись, але боявся подальших подій, адже ми зрозуміли, що Мунірова родина була дуже проблемною».

За кілька днів після того, як Редфа приземлився в «Хацорі», до Ізраїлю прибув брат його дружини — офіцер іракської армії. Його супроводжував Шемеш зі своєю пасією Каміллою. Офіцер був без тям від люті. Коли він зустрівся з Муніром, йому зірвало дах: він називав того зрадником, кидався на нього й намагався його побити. Він також звинуватив свою сестру, Мунірову дружину, в тому, що вона від початку знала про намір свого чоловіка, а отже, була співучасницею небаченого злочину. Вона відкидала його звинувачення — але марно. За кілька днів її брат покинув Ізраїль.

Першим злетіти на Міґу мав Денні Шапіра, прославлений пілот ВПС і найкращий льотчик-випробувач Ізраїлю. Мотті Ход зателефонував йому наступного ж дня після приземлення літака і сказав: «Ви станете першим західним пілотом, який полетить на МіГ-21. Почніть вивчати цю машину, налітайте на ній так багато, як зможете, і з'ясуйте її сильні та слабкі сторони».

Шапіра мав зустріч із Редфою.

— Ми зустрілися в Герцлії за кілька днів після його прибуття, — розповідав Денні Шапіра. — Коли нас представили, він ледь не підстрибнув «струнко». Згодом ми побачилися в «Хацорі», біля літака. Він показав перемикачі, ми пройшлися всіма написами, які були російською й арабською, і за годину я сказав йому, що збираюся

злетіти на цьому літаку. Він був вражений. Сказав: «Але ж ви не завершили курсу!». Я пояснив, що є випробувачем. Він мав дуже стурбований вигляд і попросився бути поблизу машини, коли я злітатиму. Я пообіцяв.

Побачити перший політ до «Хацора» прибули всі вищі офіцери ВПС. Там був і Езер Вейцман, донедавна — командувач ВПС.

— Езер підійшов до мене, — згадував Шапіра, — поплескав по плечу і сказав: «Денні, жодних трюків, поверни цю машину цілою, добре?». Редфа теж був там. Я злетів, провів те, що провів, а коли приземлився, Редфа підійшов до мене і обійняв. На очах у нього були сльози. «З таким пілотами, — сказав він, — араби ніколи вас не переможуть».

Після кількох пробних польотів експерти ВПС зрозуміли, чому Захід ставився до МіГ-21 з таким пієтетом. Він літав дуже високо і дуже швидко. І важив на тонну менше за французький та ізраїльський «Міраж-3».

Операція з МіГ-21 потрапила на перші шпальти світової преси. Американці були вражені. Незабаром вони направили делегацію техніків з проханням вивчити машину і політати на ній. Однак Ізраїль заборонив їм наблизитися до літака, доки Сполучені Штати не поділяться своїми матеріалами щодо нової радянської протиповітряної ракети SAM-2. Американці зрештою погодилися; до Ізраїлю прибув американський пілот, оглянув МіГ-21 і політав на ньому.

Вивчення секретів МіГ-21 надало неоціненну допомогу ізраїльським ВПС і стало життєво важливим у підготовці до протистояння з такими літаками, яке врешті-решт сталося за десять місяців, під час Шестиденної війни в червні 1967-го. «Той МіГ відіграв важливу роль у перемозі Військово-повітряних сил Ізраїлю над арабськими ВПС, зокрема — у знищенні єгипетської авіації протягом кількох годин», — гордо говорив Аміт.

«Моссад» та ізраїльські ВПС справді досягли неймовірного успіху, але Мунір Редфа і його родина дорого за це заплатили. «Після свого прибуття Мунір вів дуже важке, жалюгідне й сумне існування, — розповідав один вищий офіцер «Моссаду». — Збудувати нове життя — майже нездійсненна місія для агента (за межами своєї країни). Мунір

почувався пригніченим, страждали і його рідні. Усю сім'ю було зруйновано».

Мунір три роки намагався зробити Ізраїль своєю домівкою, навіть водив на Синай і назад літаки «Дакота» ізраїльських нафтовидобувних компаній. Його родина жила в Тель-Авіві під виглядом іранських біженців; їм надали програму захисту. Але дружина Муніра, ревна католичка, не мала змоги завести друзів, почувалася самотньою і не могла адаптуватися до життя в Ізраїлі. Нарешті вони покинули його і під фальшивими личинами переїхали до однієї із західних країн. Та навіть там, далеко від дому й рідних, оточені агентами місцевої служби безпеки, вони почувалися самотніми й боялися довгих рук іракського «Мухабарату».

У серпні 1988-го, за 22 роки після своєї втечі, Мунір Редфа помер у своєму домі від серцевого нападу. Його дружина в сльозах зателефонувала Меїру Аміту (який давно вже залишив «Моссад») і розповіла йому, як зранку її чоловік спустився з другого поверху їхнього дому та, стоячи поруч із сином, зненацька впав на підлогу вітальні й сконав на місці.

«Моссад» влаштував по Муніру Редфі почесну панахиду. Офіцери-ветерани не могли стримати сліз. «Це було сюрреалістичне видовище, — говорив Лірон. — Ізраїльський “Моссад” оплакує іракського військового льотчика...»

Після успіху операції «Діамант» і подальшої неймовірної перемоги в Шестиденній війні Меїр Аміт угледів нагоду провести нову операцію. Він звернувся до свого керівництва, щоб те в межах обміну військовополоненими домоглося звільнення ув'язнених учасників справи Лавона. Молоді люди гнили по тюрмах уже 13 років без жодного шансу на помилування чи скорочення терміну. На Амітову думку, Ізраїль ніби геть про них забув. Та тепер, після завершення Шестиденної війни, Ізраїль і Єгипет вели переговори. Ізраїль взяв у полон 4336 єгипетських вояків і 830 цивільних — тоді як Єгипет захопив лише 11 ізраїльтян. Проте єгиптяни категорично не бажали долучити до обміну ув'язнених зі справи Лавона.

Меїр Аміт не відступав. «Забудь про це, Меїре, — казав своєму другові міністр оборони Моше Даян. — Єгиптяни ніколи їх не відпустять». Прем'єр-міністр Ешколь був із цим згодний. Проте Аміт відмовлявся здаватися. Урешті він надіслав президентові Насеру особистого листа «як солдат солдату», з вимогою звільнити цих в'язнів, так само як і «шпигуна-шампанське» Вольфганга Лутца, заарештованого під час операції проти німецьких науковців.

Аміт вів переговори про звільнення ув'язнених і з сирійцями. У цих зносинах він мав особистий інтерес. Він просив сирійців звільнити з ліванської тюрми пані Коен. Шуля Коен (псевдонім «Перлина») належала до легенд «Моссаду». Звичайна домогосподарка, вона зав'язала контакти з високопосадовими лідерами в Лівані та Сирії, зорганізувала підпільну еміграцію для тисяч сирійських і ліванських євреїв та керувала дуже успішною шпигунською мережею.

На величезний подив Аміта, його клопотання перед Насером спрацювало, а незабаром прецедент наслідували й сирійці. Меїр Аміт переміг. У процесі таємного обміну в'язнів справи Лавона, Лутца і Шулю Коен повернули до Ізраїлю.

Іноді місія з повернення на батьківщину відданих нації є найбільш значущою.

33 Термін походить від івритської назви одного з видів кактуса-опунції й символізує стійкість єврейського народу, подібну до стійкості цієї рослини в умовах пустелі. Сабрами неформально називають євреїв, народжених на територіях, які Ізраїль вважає історично своїми.

34 Внутрішні спецслужби з функціями політичного розшуку мали ту саму назву не лише в Іраку та Сирії, а й ще в низці арабських країн. Те саме стосується, наприклад, спільної для Іраку та Сирії назви правлячих партій — «Баас».

ТІ, ХТО НІКОЛИ НЕ ЗАБУДЕ

На початку вересня 1964 року експресом з Парижа до залізничної станції «Роттердам» у Нідерландах прибув лисий кремезний чоловік за тридцять у сонцезахисних окулярах. Він оселився в розкішному «Рейнготелі» у центрі міста під ім'ям Антона Кунцле, австрійського бізнесмена. Потім пішов до найближчого поштового відділення і зареєстрував там абонентську скриньку на те саме ім'я. З пошти вирушив до «Амро-банку», відкрив там рахунок і поклав на нього 3000 доларів. У поліграфічній майстерні він замовив візитівки та канцелярський папір на ім'я Антона Кунцле — менеджера інвестиційної компанії в Роттердамі. Звідти поспішив до бразильського консульства і заповнив форми подання на туристичну візу до Бразилії. У поліклініці пройшов поверховий огляд і отримав довідку про стан свого здоров'я, а потім навідався до окуліста, змухлював під час перевірки зору й замовив окуляри з товстими лінзами, хоча геть їх не потребував.

Наступного ранку чоловік ненадовго з'їздив до Цюриха і відкрив у банку «Кредит свісс» рахунок, на який поклав 6000 доларів. Потім повернувся до Парижа, де візажист приклеїв йому пишні вуса; фотограф відзняв його в нових окулярах і вручив йому набір фото для паспорта. Повернувшись до Роттердама, чоловік приніс знімки службовцю візового відділу бразильського консульства, і в його австрійський паспорт проставили бразильську візу. Тепер він дістав змогу купити авіаквитки до Ріо-де-Жайнеро, звідти — до Сан-Паулу, а звідти — до Монтенегро (Уругвай). Хоч би куди потрапляв балакучий Кунцле, він скрізь розповідав про свій квітучий бізнес в Австрії. Щедрі чайові, якими він засівав свій шлях, вибір найкращих готелів і

ексклюзивних ресторанів промовляли самі за себе: Кунцле справді був багатим і успішним бізнесмом.

За допомогою таких ніби примітивних дій створював собі «легенду» агент «Моссаду» Іцхак Сарід (ім'я змінено). Десь між Парижем, Роттердамом і Цюрихом він розчинився в повітрі, а натомість з'явилася інша людина — Антон Кунцле, австрійський бізнесмен з адресою в Цюриху, банківськими рахунками, візитівками, а також візою й авіаквитком до Бразилії.

За кілька днів до того, 1 вересня, Іцхака Саріда викликали на зустріч у Парижі. Він був членом оперативного загону «Моссаду» під кодовою назвою «Кесарія». У безпечному будинку на Авеню де Версаль Сарід зустрівся з командиром «Кесарії» Йоске Ярівом, кремезним, м'язистим чоловіком, якого поважали підлеглі. Ярів, колишній армійський офіцер, змінив на посаді командира загону Рафі Ейтана; того призначили головою розташованого в Парижі Європейського бюро «Моссаду».

Ярів почав із повідомлення, що за кілька місяців західнонімецький парламент схвалить постанову про обмеження терміну давності військових злочинів; це означатиме, що нацистські кати, які нині переховуються, зможуть вийти з підпілля і відновити нормальне життя, ніби ніколи й не вчиняли своїх звірств. Ярів сказав, що багато німців воліли б перегорнути сторінку й лишити жахливе минуле своєї країни позаду. Продовжувати розшук нацистських злочинців не надто прагнули й інші народи, що постраждали від німців. Після викрадення Айхмана за чотири роки до того пильність щодо таких лиходіїв ослабла, так ніби суд над ним і його страта завершили певний розділ світової історії. Конче потрібно, сказав Ярів, щоб постанова про обмеження термінів не стала законом. Світ потребував нагадування, що чудовиськ іще вистачає.

«Ми мусимо вбити одного з найбільших нацистських злочинців», — заявив Ярів Сарідові. Один моссадівець під час місії в Південній Америці знайшов саме такого. Особу «ризького різника», латвійського нациста, винного у винищенні 30 тисяч євреїв, удалось ідентифікувати. Він жив у Бразилії під своїм справжнім ім'ям — Герберт Цукурс. Рамсад Меїр Амїт дав операції зелене світло.

Тепер Ярів звернувся до Саріда. І не лише через його послужний список спиритного й винахідливого агента, який брав участь у викраденні Айхмана. Він також знав, що Сарід народився в Німеччині й у Голокості загинули обоє його батьків. Сарід утік до Палестини, але поклявся воювати проти Гітлера і був одним із перших палестинських добровольців у британській армії під час війни. Хвилюватися за мотивацію Саріда не доводилося.

«Ти маєш створити собі прикриття як австрійський бізнесмен, — сказав Саріду командир “Кесарії”. — Твоїм завданням буде полетіти до Бразилії, розшукати Цукурса і заручитись його довірою. Це буде першим кроком до його страти». Під час подальшого детального інструктажу Ярів дав Сарідові його нове ім'я — Антон Кунцле.

Через десять днів після зустрічі в Парижі Антон Кунцле сів на борт літака авіакомпанії «Варіг» до Ріо-де-Жанейро. Своім завданням він був захоплений і стурбований водночас. У такій ситуації агент іще ніколи не бував. Мусив абсолютно сам-один діяти в чужій країні й спробувати потоваришувати з монстром, який мав гостру інтуїцію та, безумовно, чекав, що одного дня хтось спробує його вбити. Кунцле чудово розумів: одна-єдина помилка здатна спричинити провал усієї операції, перший же промах може коштувати йому життя.

Під час польоту Кунцле вивчив товстенну теку документів, свідчень і публікацій про Герберта Цукурса. Той уславився в тридцяті роки як талановитий і відважний льотчик, який літав із Латвії до Гамбії (в Африці) на маленькому, збудованому власноруч літаку. Після цього молодий вродливий пілот прокинувся національним героєм Латвії. Він отримав міжнародну медаль Сантос-Дюмона, названу на честь піонера бразильської авіації; преса називала його «латвійським орлом» і «латвійським Чарльзом Ліндбергом». До Військового музею в Ризі рвалися натовпи охочих подивитися на його виставлений там літак.

Цукурс був ультраправим латвійським націоналістом, проте мав чимало друзів-євреїв. Він навіть з'їздив до Палестини і повернувся під глибоким враженням від досягнень сіоністів. Сповнені ентузіазму виступи про єврейських першопрохідців у Палестині створили йому образ союзника латвійського єврейства.

Але коли вибухнула Друга світова війна, усе раптом змінилося. Спершу Латвію окупували совіти, які швидко збудили народну

ненависть до себе й переслідували таких як Цукурс. Та після вторгнення Гітлера в Росію Червона армія пішла — і Латвію захопили німецькі війська. Тепер Цукурс повністю змінився. Як затятий націоналіст і лідер фанатичної фашистської організації «Громовий хрест», що зголосилася служити нацистам³⁵, Цукурс став найжорстокішим, садистичним убивцею ризьких євреїв. Для початку він та його солдати загнали 300 людей до місцевої синагоги й підпалили її, убивши всіх, хто був усередині. Він заарештовував євреїв, забивав їх до смерті своїм револьвером, застрелив сотні інших, принижував і вбивав євреїв-ортодоксів, розбивав об стіни голови немовлят. Одного разу він змусив дівчину-єврейку роздягтися перед групою єврейських в'язнів, а потім, під п'яний регіт латвійських охоронців, примусив старого рабина облизувати й гладити її. Влітку він наказав утопити в озері Кулдіга 1200 євреїв, а в грудні 1941-го вивів 30 тисяч ризьких євреїв на розстрільне поле серед Румбульських лісів, де їх роздягли й холоднокрівно розстріляли німецькі солдати.

Читаючи зізнання деяких дивом уцілілих євреїв, Кунцле відчував глибокий шок. Документи в його теці описували втечу Цукурса з підробленими документами до Франції наприкінці війни. Удаючи фермера, той зумів потрапити на корабель, що прямував до Ріо-де-Жанейро. Із собою він прихопив своєрідний «страховий поліс» — юну єврейку Міріам Кайцнер, яку захищав під час війни. Тепер Міріам у ролі його особистого захисту по всій Бразилії розповідала про свого шляхетного «рятівника з Риги».

У Ріо Цукурс швидко зав'язав теплі стосунки з багатьма бразильськими євреями. Він полюбляв у компанії змальовувати фантастичну історію Міріам. «У Латвії її схопили нацисти, — розповідав він. — Вона мала померти жахливою смертю, але я врятував її, ризикуючи власним життям». До Ріо не щодня приїздили такі відважні герої й рятівники, тож міські євреї зробили все можливе, щоб показати хороброму латвійцеві, як високо вони цінують його лицарські подвиги.

Цукурс став дуже популярним у єврейській громаді — до того вечора, коли хоробрий латвієць надто перебрав. Алкоголь розв'язав йому язика, і цього разу сп'янілий Цукурс розповів своїй аудиторії зовсім іншу історію. Він говорив таки про євреїв, але тепер називав їх

свиньми й поміями. Він з ентузіазмом розповідав про способи, якими разом зі своїми друзями-нацистами вбивав, було, європейських євреїв, про спалених живцем, потоплених, застрелених, забитих до смерті... Єврейські друзі латвійця були приголомшені, вони почали шукати інформацію — і результати виявилися жахливі.

Коли його особу розкрили, Цукурс зник. Він не покинув Ріо, лише переїхав у дальній район розпростертого на велику відстань міста. Непотрібну йому більше Міріам Кайцнер утікач покинув. Пізніше вона вийшла заміж за місцевого єврея й асимілювалась у бразильському суспільстві. Що ж до Цукурса, то він перевіз до себе свою дружину; в них було троє синів.

Минуло десять років. Цукурс став поважним власником компанії «Аеротаксі». Але потім єврейська громада Ріо випадково знову його виявила. Її члени влаштували акції привернення суспільної уваги. Студенти вривалися в офіси «Аеротаксі», били вікна, троцили обладнання, нищили документи... Цукурс із сім'єю без зволікань покинули Ріо й осіли в Сан-Паулу.

Хоча тут його ніхто не турбував, Цукурс і далі почувався в небезпеці. Він усього страхався й підозрював кожного зустрічного незнайомця. У червні 1960 року, за кілька днів після викрадення Айхмана, Цукурс прийшов у поліцейське управління Сан-Паулу і попросив поліцейського захисту. Його прохання задовольнили — але також повідомили про це по телебаченню, і тепер рідні жертв Цукурса в усьому світі дізналися, де він живе.

З роками страхи Цукурса лише зростали. Він заявив своїм дружині та дітям, що єврейські месники будь-якої миті можуть відкрити його сховок і приїхати вбити його. Він навіть підготував список своїх найнебезпечніших ворогів, здебільшого — впливових бразильських євреїв з Ріо. Перелік очолювали сенатор, доктор Аарон Стейнбрук, доктор Альфредо Гартенберг, доктор Маркус Константіно, доктор Ізраель Скольніков, пан Клінгер і пан Пайріцкі.

Цукурс зберіг за собою справжнє ім'я, але свої помешкання облаштував, як фортеці, й, схоже, платив істотні хабарі за захист із боку поліції та служби безпеки.

Він заснував кілька бізнес-проектів, але успіху не досягнув. Згідно з матеріалами, що були в розпорядженні Кунцле, його останньою

адресою стала пристань для яхт на штучному озері під Сан-Паулу. Цукурс здавав напрокат кілька яхт і влаштовував для туристів авіапрогулянки над містом на своєму літаку-амфібії.

Кунцле добре розумів, що якщо він вийде на Цукурса прямо, то неминуче збудить у тому підозри, тож спершу провів кілька днів у Ріо. Його перебування в захопливому бразильському місті являло собою разючий контраст із похмурою місією, до якої він узявся. Агент гуляв пляжами Копакабана та Іпанема, поглядаючи на красунь-мулаток у мінібікіні, роздивлявся неймовірну гору Цукрова голова і гігантську статую Христа на вершині Корковадо, спостерігав за церемонією макумба (бразильського вуду), всотував теплі сонячні промені та ритми самби. Він поводився як типовий турист — але встиг зазнайомитися з кількома високопосадовцями й капіталовкладниками в турбізнес, зустрівся з місцевим міністром туризму й назвався інвестором, зацікавленим у туристичних проєктах у Бразилії. Йому вдалось отримати кілька рекомендаційних листів до провідних фігур у турбізнесі Сан-Паулу.

Кунцле прибув до Сан-Паулу і негайно розшукав пристань Цукурса. Біля пірсу, дещо на віддалі від розважальних яхт, він побачив старий літак-амфібію, а поруч із ним — високого, стрункого чоловіка в льотному комбінезоні. Герберта Цукурса.

Кунцле підійшов до симпатичної молоді німкені, яка продавала квитки на яхтескурсії Цукурса, і став розпитувати її про туризм у цих місцях. Він не знав, що молода жінка була дружиною старшого сина Цукурса. Вона зізналася, що про туризм їй відомо небагато, але вказала на чоловіка в комбінезоні. «Спитайте у нього, він вам допоможе».

Кунцле підійшов до пілота й назвався австрійським інвестором. Він поставив кілька фахових запитань, на які Цукурс відповідав неохоче; але ставлення німця змінилося, коли Кунцле спитав, чи можна винайняти його літак і покружляти над містом. За кілька хвилин вони були високо в небі. Двоє чоловіків завели довгу товариську розмову; Кунцле вмів заводити друзів. Коли вони повернулися, Цукурс запросив його до своєї яхти на чарку бренді.

Коли вони випивали, Цукурс раптом зірвався в гнівну діатрибу проти своїх обвинувачів.

— Це я був воєнним злочинцем? — скричав він. — Під час війни я врятував єврейську дівчину!

Кунцле запідозрив, що запал Цукурса був підробний і що латвієць хотів лише спровокувати його на реакцію.

— Ви служили на війні? — поцікавився Цукурс.

— Так, — відповів Кунцле. — На Східному фронті.

Щоправда, тон його слів натякав на протилежне: що Кунцле служив в армії, проте аж ніяк не на Східному фронті. Також Кунцле розстебнув сорочку й показав Цукурсу шрам на грудях.

— З війни, — не вдаючись у деталі, сказав він.

Кунцле швидко оцінив становище свого візаві. Цукурс був у кепській фінансовій ситуації: потертий комбінезон, напіврозвалений літак, сумний стан яхт — усе це свідчило про низький рівень життя. Агент зрозумів, що має вселити у жертву віру в те, ніби він, Кунцле, є його шансом позбутися негараздів, ніби він — та людина, яка принесе йому значні прибутки. Тому він весь час говорив про свою компанію, партнерів і їхні грандіозні плани інвестувати великі кошти в туризм у Латинській Америці. Натякнув, що Цукурс, цілком можливо, міг би приєднатися до їхньої групи як людина, котра знається на бразильському туристичному ринкові.

Цукурс, здавалося, зацікавився словами свого гостя, та раптом Кунцле підвівся.

— Що ж, — сказав він. — Не буду більше завдавати вам клопоту. Ви, певно, маєте купу справ.

— Зовсім ні, — заперечив Цукурс і запропонував днями зайти до нього додому після роботи, «щоб ми могли обговорити наші спільні інтереси».

Контакт установлено. Наживку закинуто. Тепер треба переконати Цукурса її заковтнути.

Того вечора Кунцле відправив Йоске Яріву шифровану телеграму. Він уперше використав позивний, який Ярів обрав для Цукурса, — «Небіжчик».

Цукурс теж того вечора дещо писав. Він узяв список своїх найнебезпечніших ворогів і додав туди ще одне ім'я.

Антон Кунцле.

За тиждень біля одного з будинків у районі Рив'єра міста Сан-Паулу зупинилося таксі. Будинок був скромний, проте захищений незгріше за фортецю: його оточували мур з колючим дротом, вхід затуляла залізна брама, а біля неї стояв молодий чоловік зі злим на вигляд псом.

Кунцле попросив молодика (який виявився одним із синів Цукурса) повідомити пілотові про своє прибуття. Цукурс зустрів його тепло, показав йому будинок, представив дружині Мільді, потім відчинив шухляду і показав Кунцле понад півтора десятка відзнак із воєнних часів; багато з них прикрашала свастика.

Витягнувши іншу шухляду, Цукурс показав враженому Кунцле свій приватний арсенал — три великокаліберні револьвери та напівавтоматичну гвинтівку. Цукурс із гордістю розповів, що бразильські спецслужби надали йому дозволи на всю цю зброю. «Я знаю, як себе захистити», — додав він.

Кунцле сприйняв слова Цукурса як завуальовану погрозу. Скидалося, що господар дому застерігає: спробуєш мене зачепити — то знай, я озброєний і небезпечний.

У Цукурса раптом виникла ідея. «Чого б вам не вирушити зі мною в поїздку на мої ферми? Вони в сільській місцевості; можемо там і заночувати».

Кунцле радо погодився. Але дорогою до готелю зайшов у крамницю госптоварів і купив викидний ніж. Мало що може статися?

За кілька днів чоловіки всілися в орендоване Кунцле авто і рушили в напрямку гір.

Це була моторошна, напружена поїздка. Ось Антон Кунцле, озброєний лише ножем, з острахом перед Цукурсом, а проте — з рішучістю спокусити його перспективою легких грошей і привести до смерті. А поруч із ним у машині — Цукурс: дужий; раціональний, але бідний; сповнений підозр щодо свого нового приятеля, озброєний великокаліберним пістолетом — проте нездатний опиратися наживці, якою розмахував перед ним Кунцле.

Кунцле міркував про те, що, можливо, став жертвою гри в ката й мишки. Може, Цукурс не повірив у його легенду і тепер везе його у гори, аби там убити?

Дорогою вони зазирали на занедбану ферму. Зненацька Цукурс дістав із сумки свою напівавтоматичну гвинтівку. Кунцле напружився.

Навіщо Цукурс узяв із собою і гвинтівку, і пістолет?

«Як щодо постріляти, хто краще?» — спитав його Цукурс. Кунцле одразу зрозумів: Цукурс хоче перевірити його здібності як колишнього вояка на Східному фронті й побачити, чи вміє він стріляти. Латвієць прикріпив на дереві паперову мішень, зарядив свою гвинтівку і швидко випустив десять куль. Влучання лягли в поле діаметром десять сантиметрів. Цукурс витягнув із сумки другу паперову мішень, зарядив гвинтівку знову і вручив її Кунцле. Ветеран британської армії та АОІ, Кунцле був чудовим стрільцем. Він узяв гвинтівку і без затримки всадив десять куль у поле діаметром три сантиметри. Цукурс схвально кивнув. «Чудово, гер Антон», — сказав він.

Обоє знову сіли в машину й поїхали до наступної ферми. Вона була значно більшою й охоплювала густий ліс із річкою, на берегах якої ліниво лежали алігатори. Цукурс рушив углиб лісу, і Кунцле знов опанував страх. Чи не була це пастка? Чи не привів його Цукурс сюди, щоб убити без жодного свідка?

Він продовжував іти поруч із Цукурсом. Раптом наступив на камінь; цвях у його черевіку пробив підошву і глибоко прохромив п'ятку. Скорчений від болю, Кунцле присів і зняв черевик. З рани на п'ятці крапала кров.

Цукурс нахилився до нього і витягнув пістолет. Кунцле був як на долоні, абсолютно беззахисний. Ну ось, подумав він, настала моя остання мить. Латвієць пристрелить його, як собаку. Але Цукурс простягнув пістолет йому.

— Забийте цвях назад, — сказав він. — Руків'ям.

Кунцле взяв пістолет. Ролі враз помінялися. Вони були самі на гірській фермі. У кілометрі навкруг не було жодної живої душі. Пістолет був заряджений. Він міг знищити Цукурса просто цієї миті. Досить навести пістолет і натиснути гачок.

Натомість він нахилився й ударами по гострому кінцю цвяха зігнув його, після чого повернув пістолет власнику.

Коли спочіло, ці двоє дісталися хати-розвалюхи й приготували імпровізовану вечерю з узятих із собою продуктів. Вони постелили свої спальні мішки на два залізні ліжка. Кунцле побачив, що Цукурс запхав пістолет під подушку. Охоплений лиховісними передчуттями,

він витяг ножа з кишені й тримав його напоготові, але заснути все одно не міг.

Серед ночі він почув з ліжка Цукурса якийсь звук. Нацист підвівся, узяв свій пістолет і тихо вийшов. «Куди?» — подумав Кунцле. Він дослухався до звуків надворі й раптом почув легко впізнаваний шум. Цукурс пісяв. Можливо, він озброївся, бо навколо никали дикі тварини.

Наступного дня вони, живі-здорові, повернулися до Сан-Паулу. Зайшовши у свій готель, Кунцле полегшено зітхнув.

Протягом наступного тижня Кунцле запрошував Цукурса до ресторану для гурманів, дорогих нічних клубів і барів. Він зауважив жадібні погляди візаві й зрозумів, що чоловік уже багато років не насолоджувався всім тим, що можна купити за гроші. Його наступним ходом було запросити Цукурса в кілька авіаперельотів країною — звичайно, за рахунок Кунцле. Вони відвідали деякі з головних туристичних локацій, і Цукурс отримав найкращі харчування та помешкання.

Тепер Кунцле запропонував злітати до Монтевідео, столиці Уругваю. Його партнери, сказав він, хочуть відкрити південноамериканський бізнес-центр, і він хотів би зорієнтуватися щодо наявності підхожих офісних будівель та інших об'єктів. Він навіть оплатив для Цукурса закордонний паспорт.

Кунцле полетів до Монтевідео, а Цукурс приєднався до нього за кілька днів. Але латвійцеві підозри не зникли. Він привіз із собою фотоапарат. Вийшовши з літака в аеропорту Монтевідео, побачив Кунцле, який чекав на нього, дістав камеру і несподівано зробив кілька його знімків. Його друг, партнер і джерело фінансування став у Цукурсових очах головним підозрюваним в організації змови з метою його вбивства.

Тим часом Кунцле взяв напрокат великий американський автомобіль. Його добряче бентежив колір — яскраво-рожевий — але в прокатному агентстві це була єдина доступна машина. Він також замовив для себе та Цукурса номери в найкращому готелі міста «Вікторія плаза». У Монтевідео вони кілька днів шукали будівлю, яка могла б слугувати головним офісом компанії Кунцле. Потрібного вони не знайшли, але провели казкову відпустку. Кунцле запрошував

Цукурса в найкращі ресторани, брав його до нічних клубів, туристичних місць, казино, де ділився зі своїм гостем виграшами. Цукурс був у захваті. Нарешті вони розпрощались, і Кунцле полетів до Європи, перед тим пообіцявши, що за кілька місяців повернеться, щоб розвивати їхній проєкт далі. Цукурс повернувся до Сан-Паулу, але своїй дружині сказав, що в Монтевідео за ним дехто стежив і тепер він мусить бути насторожі — й напоготові захищатися.

У Парижі Кунцле знову зустрівся з Ярівом та його друзями, і вони негайно почали готуватися до операції. Вирішили, що Цукурса стратять у Монтевідео, на що було кілька причин: у Бразилії того захищала місцева поліція, а це могло створити певні проблеми; там була велика єврейська громада, вразлива до нападів неонацистів і німців, які могли шукати помсти; і, нарешті, у Бразилії все ще діяла смертна кара, тож, якби ударну групу схопили й віддали під суд, усі загинули б.

Група складалася з п'яти осіб, а очолював її особисто Йоске Ярів. Один з агентів був Зеєв Аміт (Слуцький), кузен рамсада Меїра Аміта, інші — Кунцле, Ар'є Коен (ім'я змінено) та Еліезер Судіт (Шарон), який мав також австрійський паспорт на ім'я Освальда Тоссіга.

Члени групи прибули до Монтевідео в лютому 1965 року. Освальд Тоссіг узяв напрокат зелений «фольксваген»; він також винайняв на вулиці Картахена в районі Карраско невеликий будинок із назвою «Каса Кубертіні». В останній момент Ярів поставив перед ним моторошне завдання — купити велику дорожню скриню на кшталт тих, що використовували в ХІХ столітті. Після закінчення операції скриня мала стати імпровізованою труною.

Кунцле знову запросив Цукурса до Монтевідео.

А той 15 лютого 1965-го прийшов до поліцейського відділку, де його прийняв офіцер Альсідо Сінтра Буено Філью.

— Я бізнесмен, — сказав латвієць. — Протягом кількох років перебуваю під захистом бразильської поліції, оскільки маю серйозні причини боятися за своє життя. Наразі європейський бізнес-партнер запрошує мене прилетіти на зустріч із ним до Монтевідео. Як ви гадаєте, я можу їхати в Уругвай? Це ризиковано?

— Не їдьте! — рішуче відповів офіцер. — Тут ви живете спокійно, бо ми вас захищаємо. Але на забувайте: щойно ви покинете Бразилію,

захисту більше не буде. Ви відкриєтеся перед ворогом. А якщо ви маєте ворогів, то, гадаю, і вони про вас не забули.

Цукурс трохи подумав, схоже, вагаючись, але врешті підвівся і сказав:

— Я завжди був хороброю людиною. Я не боюся. Знаю, як захищати своє життя. Завжди ношу зброю. І повірте — попри всі ці роки, я все ще вправний стрілець.

Кунцле зустрів Куркуса в Монтевідео 23 лютого. Пастку було розставлено. На взятому напрокат чорному «фольксвагені» агент повіз «партнера» до «Каса Кубертіні», де чекала ударна група. Дорогою вони кілька разів зупинялись «оглянути» інші будинки, які могли б слугувати офісом компанії. Нарешті дісталися й «Каса Кубертіні». Навколо сусіднього будинку побачили кількох чоловіків, що робили ремонт. Біля будинку стояла зелена автівка Тоссіґа, теж «фольксваген». Кунцле вимкнув двигун, вийшов з машини й цілеспрямовано крокував до дверей. Цукурс подався за ним. Кунцле відчинив двері й побачив моторошну картину: попід стінами всередині темного будинку стояли члени ударної групи в самих трусах. Вони знали, що не здолають Цукурса без жорстокої боротьби, й роздяглися, щоб не забруднити одяг його кров'ю. Було щось жахливе в цьому видовищі майже голих чоловіків, які в пільмі очікували на свою жертву.

Кунцле дав дорогу, і до будинку пройшов Цукурс. Щойно він ступив усередину, Кунцле різко зачинив за ним двері. На Цукурса кинулися троє. Зеєв Аміт спробував схопити супротивника за горло, як його тренували в Парижі. Інші стрибнули на жертву з обох боків.

Латвієць захищався. Він зумів скинути із себе одного нападника і кинувся до дверей. Рвонув дверну ручку, а тоді спробував витягти пістолет, який мав у кишені, не припиняючи кричати німецькою: «Лассен зі міх шпрехен!» («Дайте сказати!»).

Протягом боротьби Ярів спробував затиснути Цукурсу рот рукою, аби припинити його крики. Той щосили вкусив його за долоню і майже відгриз палець. Ярів заволав від болю. Цієї миті Аміт схопив важкий молот і вдарив Цукурса по голові. З рани бризнула кров. Тіла нападників і жертви перетворилися на купу, що конвульсивно ворушилася на підлозі, й Цукурс весь час намагався дістати пістолет.

Усе сталося за лічені секунди. Аміт притиснув до Цукурсової голови свій пістолет і двічі вистрілив. Глушник послабив звук.

Тіло Цукурса повалилося. По його одягу та по плитці підлоги текла кров. Члени ударної групи теж були в цій крові.

Освальд Тоссіґ поквапився надвір і ввімкнув поливальний шланг. Його друзі змили з себе кров, а тоді помили підлогу та стіни; проте на плитці місцями лишилися великі криваві плями.

Один із членів групи пізніше стверджував, що метою було схопити Цукурса живим і змусити його перед стратою постати перед імпровізованим судом. Але чи то кепське планування, чи то значна недооцінка фізичної сили латвійця перетворили місію на огидну криваву лазню, незаплановану й непотрібну. Моссадівці орендували будинок на вулиці Картахена в останню хвилину, так само в останній момент придбали й дорожню скриню. Замість кидатися ледь не голяка на свою жертву, агентам слід було б одразу застрелити Цукурса. Утім, як заявили нам декотрі члени групи, завдання ж було, зрештою, виконано.

Агенти запакували труп Цукурса в скриню, щоб змусити поліцію думати, ніби його збиралися викрасти й вивезти з Уругваю. Потім вони залишили на тілі задалегідь підготовлений друкований лист англійською: «З огляду на тяжкість злочинів, у яких було звинувачено Герберта Цукурса, особливо зважаючи на його персональну відповідальність за вбивство 30 тисяч чоловіків, жінок і дітей, також беручи до уваги жахливу жорстокість, яку Герберт Цукурс проявив під час учинення цих злочинів, ми прирекли зазначеного Цукурса на смерть. Обвинуваченого стратили 23 лютого 1965 року “ті, хто ніколи не забуде”».

Група залишила будинок і відбула на двох узятих напрокат «фольксвагенах». Робітники біля сусіднього будинку продовжували гупати й гриміти; вони нічого не почули. Ярів мучився від жахливого болю в долоні; нормально ворушити скаліченим пальцем він не міг до кінця своїх днів. Тоссіґ і Кунцле повернули машини в прокат і виїхали зі своїх готелів. Уся команда залишила Монтевідео і складним маршрутом повернулася через Європу до Ізраїлю. Зеєв Аміт повернувся в Париж «із пошкодженим тілом і пораненою душею». Ще

багато місяців його переслідували жахіття, і він ніяк не міг подолати свій шок.

Коли вся ударна група залишила Латинську Америку, один агент «Моссаду» зателефонував до новинних агенцій у Німеччині й повідомив про страту «тими, хто ніколи не забуде» нацистського злочинця в Монтевідео.

Репортери, які отримали це повідомлення, одразу ж його відкинули, вважаючи розіграшем. Побачивши, що нічого не сталося, агенти «Моссаду» підготували набагато докладніше та переконливіше повідомлення й передали його новинним агенціям і журналістові однієї з газет у Монтевідео, який підняв на ноги поліцію. Більше ніж за десять днів після вбивства Цукурса, 8 березня, до «Каса Кубертіні» нарешті прибули поліцейські.

Наступного дня світова преса аршинними заголовками повідомила про виявлення в порожньому будинку в Монтевідео тіла Цукурса. У репортажах в ролі підозрюваних фігурували двоє — Антон Кунцле і Освальд Тоссіг. За кілька днів один тижневик у Ріо-де-Жанейро опублікував величезне фото Антона Кунцле, яке зробив Цукурс. Журнал назвав зображеного «усміхненим австрійцем». Знімок продублювали на першій шпальті ізраїльської газети «Маарів». Дехто з друзів моссадівця одразу впізнав Антона Кунцле.

Ще за кілька днів додому до Цукурса надійшов лист. Це була досить жалюгідна спроба Антона Кунцле замести сліди.

Дорогий Герберте!

З допомогою Господа та декого зі співвітчизників я дістався Чилі. Зараз відпочиваю після виснажливої подорожі й упевнений, що ти теж скоро будеш удома. Тим часом я з'ясував, що за нами стежили двоє — чоловік і жінка. Маємо бути дуже обережними і вживати всіх застережних заходів. Як я завжди казав — ти піддаєш себе великому ризику, працюючи та подорожуючи під своїм справжнім ім'ям. Це може стати для нас катастрофою, а ще — призвести до викриття і моєї справжньої особи.

Тож сподіваюся, ускладнення в Уругваї стали для тебе уроком, і надалі ти будеш розсудливішим. Якщо помітиш що-небудь підозріле в себе вдома чи поруч із домом, пам'ятай пораду, яку я тобі дав:

сховайся на рік-другий серед людей фон Лідса (нациста, який з групою німецьких вигнанців утік до Каїра), поки залагодиться питання з амністією.

Коли отримаєш цього листа, відпиши на відому тобі адресу в Сантьяго, Чилі.

Твій Антон К.

Звичайно, лист нікого в оману не ввів. Дружина Цукурса Мільда не мала і крихти сумніву: його вбив Кунцле.

Нині більшість убивць Цукурса вже мертві. Зеєв Аміт, якого добре знали автори, загинув 1973 року під час Війни Судного дня.

Їхня місія принесла плоди. Парламенти Німеччини й Австрії відмовились ухвалювати закон про обмеження терміну давності щодо злочинів нацизму.

Роки по тому колишній рамсад Іссер Харель зателефонував одному з авторів цієї книжки і сказав, що з ним хоче зустрітись один його хороший друг. Він не надав жодних деталей, лише адресу на півночі Тель-Авіва. Там автор знайшов гарненький будиночок. Двері відчинив кремезний лисий чоловік в окулярах. Автор відразу його впізнав.

— Гутен абенд, гер Кунцле, — сказав він чоловікові.

35 Насправді німецька окупаційна влада вже 17 серпня 1941 року заборонила цю організацію як потенційно небезпечний осередок патріотичних настроїв. Але гітлерівці активно залучали її колишніх членів до переслідування і знищення комуністів, євреїв та інших «неблагонадійних» або «расово нижчих» осіб.

ПОЛЮВАННЯ НА ЧЕРВОНОГО ПРИНЦА

О пів на п'яту ранку 5 вересня 1972 року восьмеро озброєних терористів у лижних масках увірвалися в помешкання ізраїльської збірної на мюнхенській Олімпіаді. Вони вбили тренера команди борців Моше Вайнберга, який намагався заступити їм шлях, і штангіста-чемпіона Джо Романо. Кілька атлетів, яких розбудили галас і постріли, врятувалися через вікна, дев'ятьох терористи захопили в заручники.

Прибула німецька поліція, слідом за якою з'явилися кореспонденти, фоторепортери та знімальні групи телебачення, які почали висвітлювати драму, що розгорталася в Олімпійському поселенні. Уперше в історії весь світ спостерігав за вбивчим терористичним актом під час прямої трансляції на телеекранах. Це стосувалось і Голди Меїр, ізраїльської прем'єрки, яку розбудив її військовий помічник. Голда почувалась у пастці: теракт стався в дружній країні, й відповідальність за порятунок заручників лягала на плечі Німеччини. Керівництво федеральної землі Баварія, де відбувся теракт, ввічливо відкинуло пропозицію Ізраїлю послати найкращий ізраїльський спецпідрозділ «Саєрет Маткаль». Не турбуйтеся, заявили німці ізраїльським представникам, ми звільнимо всіх заручників. Але для протистояння зі смертоносною, підступною терористичною організацією німцям бракувало досвіду, креативності й відваги. Після виснажливих переговорів між злочинцями та представниками німецької влади, що тривали цілий день, захопників і заручників перевезли до аеропорту «Фюрстенфельдбрюк» під Мюнхеном. Там, пообіцяли німці, терористи зможуть сісти на літак, який доставить їх, куди вони забажають. Але насправді поліція влаштувала в аеропорту дитячу, аматорську засідку. На середину летовища витягли порожній люфтанзівський борт без команди. На дахах розташували

некомпетентних снайперів. Ватажок терористів зайшов оглянути літак. Оця-то машина, без екіпажу, з холодними двигунами повинна була за кілька хвилин злетіти? Терористи відразу зрозуміли, що їх водять за носа, відкрили вогонь і почали кидати гранати. Під час подальшої перестрелки з поліцією вони вбили всіх заручників. Загинув і офіцер німецької поліції, так само як і п'ятеро з вісьмох терористів (ще трьох затримали, але незабаром відпустили внаслідок захоплення терористичною організацією літака «Люфтганза»). Ізраїльський генерал Цві Замір, який нещодавно змінив Меїра Аміта на посаді рамсада, безпорадно спостерігав за кривавою драмою з диспетчерської вежі. До Мюнхена його відрядила прем'єрка Голда Меїр, але права втручатись у німецьку операцію він не мав. Господарі без упину запевняли його, що їхній план чудовий і йому ліпше просто дивитися. Що рамсад побачив, то це бійню ізраїльських атлетів. Тепер він розумів, що Ізраїль має нового ворога — терористичну організацію, яка називає себе «Чорний вересень».

Чорний вересень. Так палестинці переназвали вересень 1970 року — місяць, коли король Йорданії Хусейн убив тисячі з них на території свого королівства. За роки, які минули від Шестиденної війни 1967-го, терористи потроху захопили контроль над клаптями йорданської землі та багатьох районів столичного Аммана; міста й поселення уздовж кордону з Ізраїлем стали їхніми й тільки їхніми базами, і вони ходили там вулицями при повному озброєнні. Вони не визнавали влади короля Хусейна і крок за кроком ставали справжніми господарями Йорданії. Король це розумів — але не робив нічого. Під час візиту до одного з армійських таборів він побачив, що на танковій антені, ніби прапор, метляється ліфчик.

— Це що таке? — суворо запитав король.

— Це означає, що ми жінки, — відповів йому чоловік, який був командиром танка. — І ви не можете послати нас у бій.

Урешті-решт Хусейнові це обридло. Він більше не міг, як страус, ховати голову в пісок, коли його королівство вислизало в нього крізь пальці. Король 17 вересня 1970 року кинув проти баз і таборів терористів свою армію. То була жахлива різанина. Терористів стріляли на вулицях, їх заганяли, мов дичину, хапали і страчували без суду. Декотрі з них знайшли порятунок у таборах палестинських біженців,

але йорданська артилерія безжально розстріляла табори, вбивши тисячі людей. Десятки переляканих бойовиків перетнули річку Йордан і здались армії Ізраїлю. Вони воліли ліпше гнити в ізраїльських в'язницях, ніж гинути від йорданських куль. Більшість із тих, хто вижив у цій бійні, втекли до Сирії та Лівану. Кількість терористів, загиблих під час Чорного вересня, не відома до сьогодні — називають цифри від 2000 до 7000 осіб.

Ясір Арафат, лідер ФАТХ, палав жагою помсти. Він створив у цій провідній палестинській терористичній організації таємну внутрішню структуру — підпілля в підпіллі. Звичайні члени й командири ФАТХ про її існування не знали. Він назвав її «Чорним вереснем». Ця структура не вкладалась у «респектабельний» курс, що його Арафат на той час намагався провадити, аби здобути для свого руху міжнародні визнання та симпатію. Це мала бути жорстока, нічим не обмежена група, яка атакувала б «ворогів палестинського народу» в будь-який можливий спосіб і без жодного жалю. Формально «Чорного вересня» не існувало, й Арафат міг заперечувати будь-який стосунок до нього, але потайки саме Арафат був його творцем і лідером. Він призначив головою «Чорного вересня» одного з найвищих командирів ФАТХ Абу-Юсефа, а за керівника операцій обрав Алі Хасана Саламе — молодого чоловіка з фанатичними поглядами, але від того не менш хороброго й розумного. Другий був сином Хасана Саламе, який служив останнім головнокомандувачем палестинських сил під час арабо-ізраїльської війни 1948 року. Хасан загинув у бою, і його син Алі запрягнувся продовжити батькову боротьбу.

Перші операції «Чорного вересня» не дуже занепокоїли Ізраїль, оскільки здебільшого були спрямовані проти Йорданії. Терористи підірвали римський офіс йорданського державного авіаперевізника; закидали коктейлями Молотова йорданське посольство в Парижі; захопили йорданський авіалайнер, що летів до Лівії; влаштували диверсії в йорданському посольстві у Берні, на заводі електроніки в Німеччині та нафтохранищах у Гамбурзі й Роттердамі; у льоху будинку в Бонні вбили п'ятьох агентів йорданських спецслужб. Під час своєї наймерзеннішої операції в лобі каїрського готелю «Шератон» вони вбили колишнього йорданського прем'єр-міністра Васфі аль-Талая. Один з убивць притиснувся до тіла жертви й омив себе її кров'ю.

Проте після перемоги Ізраїлю в Шестиденній війні 1967 року терористи заповзялися продовжити війну проти цієї держави. Вони захоплювали літаки, перетинали ізраїльський кордон і вбивали цивільних, закладали міни та вибухівку у великих містах. Тепер «Шабак» і «Моссад» мали боротися з новим ворогом, проникати в терористичні організації, руйнувати їхні плани й ловити їхніх активістів. Головною організацією, якій тепер мусив протистояти Ізраїль, була ФАТХ, тоді як «Чорного вересня» це не стосувалося.

Та незабаром «Чорний вересень» перетнув межу, яку попервах установив для своїх дій, і почав працювати проти західних держав, насамперед і головно — проти Ізраїлю.

Мюнхенська бійня була їхнім першим — і кривавим — виступом.

І саме так Алі Хасан Саламе заслужив своє прізвисько. Це він розробив Мюнхенську операцію. Серед терористів поширилися чутки про його одержимість убивствами та кровопролиттям, і сина Хасана Саламе вони почали називати Червоним Принцом.

На початку жовтня 1972 року двоє відставних генералів попросили про зустріч із прем'єркою Голдою Меїр, яка замінила раптово померлого 1969 року Леві Ешколя. Це були новий рамсад Цві Замір і радник прем'єр-міністра щодо боротьби з тероризмом, колишній шеф «Аману» Аарон Ярів.

«Мюнхенська ніч», коли вбили ізраїльських спортсменів, завдала Голді Меїр тяжкої травми. «І знову на німецькій землі вбивають євреїв зі зв'язаними руками», — промовила вона. Голда була сильною, твердою жінкою — стало ясно, що вона не дозволить Мюнхенській бійні минитися без покарання.

Саме з такою пропозицією й прийшли до неї Замір і Ярів.

Цві Замір, худий, лисий і веснянкуватий, з гострими рисами вилицюватого трикутного обличчя, був колишнім бійцем «Пальмаху», але його ніколи не вважали видатним генералом. Найвищою посадою, якої він досягнув за свою військову кар'єру, стало командування Південним фронтом. Пізніше він служив військовим аташе і представником ізраїльського Міністерства оборони у Великій Британії. У 1968-му його призначили рамсадом замість Меїра Аміта, у якого сплив термін повноважень. Багато хто критикував це призначення: він був м'якою й сором'язливою людиною без досвіду

таємних операцій; не маючи достатньої харизми, не сприймав себе шефом «Моссаду» на кшталт своїх попередників Хареля й Аміта. Волів діяти, ніби такий собі голова спостережної ради, й делегував повноваження багатьом своїм старшим помічникам. Слави він зажив під час Війни Судного дня (див. розділ 14), але 1972 року ще не міг похвалитися жодними істотними успіхами. Дехто з ветеранів «Моссаду», як-от Рафі Ейтан, недолюблював його й пішов на знак протесту у відставку.

Як і Замір, Ярів був більше людиною за лаштунками, ніж під світлом рампи. Під час Шестиденної війни він проявив себе як видатний керівник «Аману», але його поважали передусім за знання й аналітичний розум. Худий, із тихою мовою, хорошими манерами та чистим чолом, в окулярах Ярів був на вигляд радше професором-ерудитом, ніж суперагентом.

У Яріва й Заміра було багато спільного. Теоретично, з огляду на взаємне перекриття своїх функцій, вони мали бути суперниками, але працювали в гармонії та на основі взаємної довіри. Обое були спокійні, стримані й досить сором'язливі. Терпіти не могли виходити на авансцену й проявляли надзвичайну обережність в аналізі та плануванні. Але ідея, яку вони подали Голді того жовтневого дня, була на диво брутальна: спецслужби встановлять особи й місцез перебування лідерів «Чорного вересня» — і вб'ють їх. Усіх.

Після Мюнхена Ярів і Замір розгорнули гарячкову діяльність і зібрали першокласні розвіддані про «Чорний вересень». До Голди вони прийшли підготовленими. «Чорний вересень», сказали вони, має намір почати проти Ізраїлю повномасштабну війну. Ця група поклялася вбити стільки євреїв, скільки лише буде можливо, — військових, цивільних, жінок, дітей... Єдиний спосіб її спинити — знищити лідерів, одного за одним. Розчавити голову змії.

Голда вагалася. Їй було нелегко прийняти рішення, яке відправить молодих людей на ризиковані ліквідаційні операції. Досі Ізраїль ніколи такого не робив. Вона довго сиділа мовчки. Потім заговорила — ледь чутно, ніби сама до себе. Згадувала жахіття Голокосту і трагічний шлях єврейського народу крізь віки, з постійними утисками, цькуванням і вбивствами.

Нарешті вона підняла голову й подивилася на Яріва та Заміра.

— Посилайте хлопців, — проказала вона.

Замір негайно почав готувати операцію. Він назвав її «Гнів Божий».

Але і Голда не сиділа склавши руки. Як глава уряду демократичної єврейської держави вона не могла покладатися лише на обіцянку Яріва та Заміра, що «хлопці» не зашкодять нікому, крім лідерів і головних бойовиків «Чорного вересня». Обіцянок було недосить. Вона чудово знала, що така операція виходить за межі закону, і якщо цивільний нагляд над діями «Моссаду» ослабне, існує реальна загроза загибелі безвинних людей. Тому вона вирішила встановити над «Гнівом Божим» суворий контроль. Голда Меїр створила таємний комітет, до якого, крім неї самої, увійшли міністр оборони Моше Даян і віцепрем'єр-міністр Ігаль Алон, колись — блискучий генерал. Ці троє стали таємним трибуналом, який мав розглядати й схвалювати кожен індивідуальний захід операції. Ярів і Замір мали надавати тріо всі матеріали та імена, і тільки після схвалення на сцену мала виходити ударна група «Моссаду».

Вести операцію «Гнів Божий» доручили оперативному департаментові «Моссаду» з назвою «Масада» («Кесарія»). Його очолював Майк Харарі, потайний і похмурий брюнет. Майже всіх ударів належало завдати в Європі, де «Чорний вересень» розмістив своїх людей під різноманітним хитромудрим прикриттям.

Харарі залучив людей з «Кідону» — оперпідрозділу «Масади». Кожен загін, який посилали проти боївок «Чорного вересня», складався з кількох окремих команд. Групі з шести чоловіків і жінок належало встановлювати особи підозрюваних і вести за ними стеження. Вони мали переконатися, що людина, визначена як ціль, справді є саме тією людиною — вовком в овечій шкурі. Вони повинні були прибути в місто, де діяв підозрюваний у тероризмі, стежити за ним, приховано фотографувати його, дослідити його звички, встановити друзів, з'ясувати його справжню адресу, дізнатись, які бари та ресторани він відвідує, вивчити по годинно весь його розпорядок дня. Менша група — зазвичай лише чоловік і жінка — відповідали за логістику: оренду квартир, номерів у готелях і машин. Ще одна маленька група організовувала комунікацію з оперативними штабами, розміщеними в головних європейських містах, та зі штаб-квартирою «Моссаду» в Ізраїлі.

Власне ударна група складалася з кількох агентів «Моссаду», які мали являтися на місце подій останніми. Їхнім завданням було прибути за певною адресою в певний час і вбити людину, чиє фото й інші деталі зовнішності їм надали. Поки вони діяли в конкретному місті, їх прикривала інша група — розміщені неподалік озброєні агенти та водії з автомобілями напоготові й продуманими і перевіреними маршрутами відходу. Їхнє завдання полягало в захисті — коли доведеться, зі зброєю — членів ударної групи. Одразу після завершення операції всі члени ударної групи та прикриття мали залишити країну.

Команда ідентифікації та стеження повинна була виїхати з країни до початку операції. Решта мала лишитися на кілька днів, щоб замести сліди, упакувати обладнання і повернути взяті напрокат машини.

Першим містом, вибраним для операції «Гнів Божий», став Рим.

У «вічному місті» передова група ідентифікувала й відстежила чоловіка, якого наче й годі було підозрювати в тероризмі, — дрібного клерка лівійського посольства, вихідця з Наблуса, 38-річного палестинця Ваїля Зуайтера. Син добре відомого літератора, перекладача арабською, він був худий, субтильний, розмовляв тихо. Сам Ваїль теж був визнаний перекладач белетристики та поезії арабською і з арабської на інші мови. Крім того, він був пристрасний поціновувач мистецтва. У лівійському посольстві працював перекладачем за мізерну платню 100 лівійських динарів на місяць, вів дуже скромне життя і мешкав у крихітній квартирі на П'яцца-Аннібальяно. Друзі знали його як помірковану людину, що відкидала будь-які форми насильства і часто висловлювала відразу до тероризму та вбивства.

Але навіть найближчі друзі Зуайтера не знали його таємниці: їхній добрий приятель був жорстоким фанатиком, який з нещадною рішучістю керував операціями «Чорного вересня» в Римі. Нещодавно він задумав і провів одну таку смертельну операцію. Знайшов двох молодих англійок, які проводили початок відпустки в Римі перед подорожжю до Ізраїлю. Зуайтер наказав двом молодим привабливим палестинцям установити з дівчатами контакт і спробувати їх спокусити. І молоді казанови незабаром справді опинилися в ліжках англійок. Прощаючись, один із палестинців попросив свою дівчину

взяти із собою невеличкий магнітофон — подарунок його родині на Західному березі річки Йордан. Нетямуще дівчисько радо погодилося, і магнітофон разом з іншим багажем двох леді належно пройшов контроль на стійці авіакомпанії «Ель Аль» у римському аеропорту. Дівчата не знали, що їхні чарівні коханці прирекли їх на смерть. Під наглядом Зуайтера агенти «Чорного вересня» розібрали магнітофон, начинили його вибухівкою, а тоді пересклали і вмонтували в новесенький корпус. Міну запрограмували на вибух, коли літак досягне крейсерської висоти. Лайнер і пасажирів було приречено.

На щастя, терористи не знали, що після знищення аналогічним пристроєм швейцарського авіалайнера, який прямував до Ізраїлю, багажні відсіки літаків «Ель Алю» було вкрито потужним шаром броні, тож жодний вибух зруйнувати такого літака не міг. Магнітофон розірвався, але броня стримала вибухову хвилю. Пілот «Ель Алю», попереджений червоним сигналом тривоги, негайно повернувся до аеропорту. Ошелешених англійок допитали, і вони розповіли про свій зв'язок із палестинськими коханцями; але ті покинули Італію одразу ж після прощання з дівчатами, яких послали на смерть.

Перші частини опергрупи прибули до Рима та кілька днів стежили за Зуайтером. Молода пара прогулювалася перед лівійським посольством, і жінка клацала замаскованим у сумочці фотоапаратом щоразу, коли Зуайтер заходив у посольство чи виходив з нього. Деякі «туристи» прибули в Рим різними шляхами. Один із них, 47-річний канадець на ім'я Ентоні Хаттон, узяв машину в прокатній компанії «Авіс» і сказав службовцеві, що зупинився в готелі «Ексельсіор» на Віа-Венето. Якби службовець перевірів інформацію, він виявив би, що в «ексельсіор» така особа не проживає; те саме стосувалося й решти «туристів», які того самого тижня орендували машини і залишили прокатним агенціям фальшиві адреси.

Увечері 16 жовтня Зуайтер повернувся додому і саме вставляв у пристрій для оплати ліфта десятилірову монету. В під'їзді було темно, хтось із третього поверху награвав меланхолійну мелодію на піаніно. Раптом із сутінків з'явилися двоє людей і всадили в Зуайтера дванадцять куль з «беретти» 22-го калібру. Пострілів ніхто не почув. Двоє агентів стрибнули у припаркований на П'яцца-Аннібальяно «Фіат-125». За кілька годин вони були за межами країни.

Тепер, коли Зуайтер був мертвий, потреба в його глибокому прикритті відпала. Одна з бейрутських газет опублікувала його некролог, підписаний кількома терористичними організаціями, які сумували за Зуайтером як за «одним зі своїх найкращих бійців».

Командиром групи, яка знищила Зуайтера, був ізраїльтянин на третьому десятку віку Давид Молад (ім'я змінене). Він народився в Тунісі й потрапив до Ізраїлю дитиною. Від батьків, які були вчителями й сіоністами, він перейняв досконале володіння французькою мовою та глибоку, щиро емоційну любов до Держави Ізраїль, палкий патріотизм. З юних років він мріяв служити Ізраїлю, навіть із ризиком для життя. В армії зголосився до елітного спецзагону і вразив командирів своїми відвагою та винахідливістю. Після виходу в запас вступив до «Моссаду» і швидко став одним з найкращих агентів, беручи участь у найскладніших операціях. Завдяки вільному володінню французькою легко міг набути личини француза, бельгійця, канадця чи швейцарця. Рано одружився і скоро став батьком хлопчика, але це не охолодило його прагнення служити в перших лавах моссадівських бійців.

Молад після смерті Зуайтера провів кілька днів в Ізраїлі, а тоді полетів до Парижа.

Ще за кілька днів у квартирі на паризькій вулиці д'Алезья, будинок 175, пролунав телефонний дзвінок. Слухавку взяв доктор Махмуд Хамшарі. «Це доктор Хамшарі? Представник ОВП (Організація визволення Палестини) у Франції?» Той, хто говорив, мав сильний італійський акцент. Він назвався журналістом з Італії, який симпатизує палестинській справі, та попросив Хамшарі про інтерв'ю. Вони домовилися зустрітись у кафе, розташованому далеко від дому Хамшарі. Віднедавна цей шанований історик, що жив у Парижі з дружиною-француженкою Марі-Клод і їхньою маленькою донькою, почав удаватися до дуже суворох заходів безпеки. На вулиці він постійно видивлявся людей, які могли за ним стежити; виходив із кафе та ресторанів до того, як виконували його замовлення; часто розпитував сусідів, чи не цікавився ним хто-небудь незнайомий.

На перший погляд, він не мав чого хвилюватися. Був науковцем, поміркованою людиною, глибоко інтегрованою в паризькі інтелектуальні кола. «Йому не потрібні жодні заходи безпеки, —

писала в тижневику *Jeune Afrique* Анні Франко, — бо він не становить небезпеки. Ізраїльським спецслужбам це добре відомо».

Але ізраїльським спецслужбам було відомо трохи більше: вони знали про причетність Хамшарі до невдалого замаху на Бен-Гуріона 1969 року в Данії, про його роль в організації 1970 року вибуху швейцарського лайнера, який забрав 47 життів, про його зв'язки із загадковими молодими арабами, котрі ночами прослизали до його квартири з важкими валізами.

Також ізраїльські спецслужби знали, що тепер Хамшарі був другою людиною в керівництві «Чорного вересня» в Європі.

Отож того дня, коли Хамшарі вирушив на інтерв'ю з італійським журналістом, до його квартири проникло двоє чоловіків, які залишили її за п'ятнадцять хвилин.

Наступного дня незнайомці дочекалися, коли дружина та донька Хамшарі підуть із дому і він залишиться там сам. Задзвонив телефон, і він зняв слухавку.

— Доктор Хамшарі?

Знову італійський журналіст.

— Так, слухаю.

Цієї самої миті Хамшарі почув пронизливий свист, а після нього — потужний вибух. Схований під столом заряд розірвався, і тяжко поранений чоловік скорчився на підлозі. За кілька днів він помер у лікарні — але не раніше, ніж звинуватив у своїй смерті «Моссад».

За кілька тижнів після смерті Хамшарі на острів Кіпр прибули Майк Харарі та чоловік на ім'я Джонатан Інґлбі. Вони поселились у готелі «Олімпія» в Нікосії. Незадовго до цього через своє місцерозташування неподалік від Ізраїлю, Сирії, Лівану та Єгипту острів Кіпр став полем битви між ізраїльськими й арабськими агентами.

Цього разу двоє ізраїльських агентів стежили за палестинцем на ім'я Хусейн Абд ель-Хір. За кілька місяців до того Абд ель-Хіра призначили резидентом «Чорного вересня» на Кіпрі; також він відповідав за зв'язки з Радянським Союзом і країнами соцтабору, які стали раєм і безпечною гаванню для терористів. У Росії, Чехословаччині, Угорщині,

Болгарії палестинські терористи тренувалися на армійських об'єктах і в з'єднаннях спеціальних сил. Ці країни відправляли терористичним організаціям кораблі зі зброєю та обладнанням; чимало палестинських лідерів, палких прихильників радянської ідеології, навчались у московському університеті імені Патріса Лумумби.

Також Абд ель-Хір відповідав за інфільтрацію Ізраїлю терористами та знищення арабських шпигунів, які прибували на Кіпр для зустрічей зі своїми ізраїльськими кураторами. «Комітет Ікс» виніс йому смертний вирок.

Того вечора Абд ель-Хір повернувся у свій готельний номер, вимкнув світло і пішов спати. Джонатан Інглбі переконався, що він заснув, і натиснув кнопку на пульті дистанційного керування. Руйнівний вибух струсонув готель. У номері на третьому поверсі пара ізраїльських молодят у пошуках захисту пірнули під ліжко. Клерк із рецепції кинувся до номера Абд ель-Хіра. Коли розвіявся дим, він побачив жахливу картину, від якої знепритомнів: зі зливного бачка туалету на нього дивилася закривавлена голова Абд ель-Хіра.

Помста «Чорного вересня» була блискавична.

Ізраїльтянин на ім'я Моше Ханан Ішаї 26 січня 1973 року зустрівся в пабі «Моррісон» на мадридській вулиці Хосе Антоніо зі своїм другом-палестинцем. Після того, як вони вийшли з пабу, їм перетнули шлях двоє чоловіків. Палестинець утік, а тим часом ці двоє вихопили зброю, нашігували Ішаї кулями і зникли.

Уже за кілька днів установили, що насправді Ішаї звали Барухом Коеном і він був досвідченим агентом «Моссаду», який створив у Мадриді мережу з палестинських студентів. Молодик, із котрим він зустрічався в пабі, був одним з його інформаторів, якого в моссадівську мережу насправді ввів «Чорний вересень». Його товариші помстилися за смерть Абд ель-Хіра, забравши життя Баруха Коена.

«Чорний вересень» підозрювали й у розстрілі та пораненні в брюссельському кафе ще одного ізраїльського агента, Задока Офіра, та в замаху за допомогою листа-бомби на доктора Амі Шешорі, аташе ізраїльського посольства в Лондоні.

За два тижні після загибелі Абд ель-Хіра «Чорний вересень» призначив на Кіпр нового резидента. Менше ніж за добу після свого

прибуття до Нікосії палестинець зустрівся зі своїм зв'язковим з КДБ, повернувся до готелю, вимкнув світло — і загинув так само, як його попередник.

Тож Арафат і Алі Хасан Саламе вирішили провести масштабну акцію помсти. Вони планували викрасти літак, навантажити його вибухівкою й відправити до Ізраїлю під керуванням спецагента-камікадзе. Машина мала впасти посеред Тель-Авіва і вбити сотні людей. Це була репетиція атаки на вежі-близнюки в Нью-Йорку 11 вересня 2001 року.

Інформатори «Моссаду» дізналися про підготовку акції, й у Парижі кілька агентів почали стежити за групою палестинців, які, схоже, були причетні до диверсії. Одного вечора агенти помітили, як до групи приєднався якийсь старий. Вони надіслали його фото в штаб-квартиру «Моссаду», і старого ідентифікували як Базіля аль-Кубайші, професора права Американського університету в Бейруті й поважного науковця. Але за лаштунками він теж — як і Зуайтер, Хамшарі та чимало інших — був небезпечною людиною. У 1956 році він намагався вбити короля Фейсала, розмістивши на шляху монаршого кортежу заміноване авто; бомба вибухнула зарано, й аль-Кубайші втік до Лівану, а звідти — до Сполучених Штатів. За кілька років він намагався скоїти замах на Голду Меїр під час її візиту до США. Коли ця спроба провалилася, він задумав убити Меїр на саміті Соціалістичного інтернаціоналу в Парижі. Знову невдача. Аль-Кубайші не здавався: він вступив до Народного фронту визволення Палестини і став заступником лідера руху Жоржа Хабаша. Брав участь у плануванні бійні 30 травня 1972 року, коли арабські та японські терористи напали на безвинних пасажирів в аеропорту «Лод». Під час теракту загинуло 26 осіб, здебільшого пуерториканських паломників на Святу землю. Згодом аль-Кубайші вступив до «Чорного вересня», і ось опинився в Парижі — можливо, для керівництва операцією з літаком-камікадзе. Він оселився в маленькому готелі на Рю-дес-Аркаде, одразу біля площі Плас-де-ла-Мадлен.

Шостого квітня, після сніданку в «Кафе де ла Пе», аль-Кубайші повертався до свого готелю. На Плас-де-ла-Мадлен чекала ударна група «Моссаду». Двоє людей розташувалися на вулиці, ще двоє — в машині. Коли аль-Кубайші наблизився, двоє рушили йому назустріч,

дістаючи пістолети. Але сталося дещо несподіване. Біля аль-Кубайші зупинилося шикарне авто, і з його вікна визирнула вродлива молода жінка. Вони обмінялися кількома фразами, й аль-Кубайші сів у машину, яка миттю поїхала геть. Розгублені агенти зрозуміли, що жінка була проституткою і щойно підчепила аль-Кубайші.

Уся операція зривається через якусь повію!

Але присутній там командир групи заспокоїв своїх бійців. Почекаймо, впевнено сказав він, скоро вона привезе його назад. Вони не питали, звідки йому це відомо, але він мав рацію. Не минуло й двадцяти хвилин, як авто повернулося. Аль-Кубайші попрощався з проституткою і рушив далі до свого готелю. Він устиг зробити лише кілька кроків, коли з темряви вигулькнули двоє чоловіків, заступивши йому шлях. Одним з них був Давид Молад.

Аль-Кубайші відразу все зрозумів. «Ні! — скрикнув він французькою. — Ні! Не треба!»

Дев'ять куль прошили його тіло, і він упав під стіну церкви Святої Мадлен. Моссадівці стрибнули в машину і зникли з площі.

Наступного ранку, як і у випадку із Зуайтером, речник Народного фронту визволення Палестини викрив справжню роль професора-юриста.

У наступні місяці Молад і члени «Кідону» вбили кількох емісарів «Чорного вересня», які прибули в Грецію, щоб закупити кораблі, навантажити їх вибухівкою і скерувати до ізраїльських портів.

Але одне запитання лишалося без відповіді: де «автор» Мюнхена? Де Саламе?

Саламе ж у своїй штаб-квартирі в Бейруті планував подальші кроки. Першим було захоплення загоном «Чорного вересня» ізраїльського посольства в Таїланді. Але операція провалилася. Через погрози жорстких таїландських генералів і тиск єгипетського посла в Бангкоку терористи відпустили заручників і покинули Таїланд із ганьбою.

Наступна операція Саламе була ще нерозсудливіша: його люди, озброєні до зубів, увірвалися в саудівське посольство в Хартумі під час прощального прийняття з нагоди відбуття одного європейського посла і захопили чи не весь акредитований у столиці Судану дипломатичний корпус. За наказом Арафата вони відпустили більшість заручників, залишивши тільки посла США Клео Ноеля, заступника глави

американської місії Джорджа Мура і бельгійського тимчасового повіреного Гая Ейда. За розпорядженнями Саламе їх убили з надзвичайною жорстокістю: терористи спочатку прострелили своїм жертвам ступні, а потім, продовжуючи стріляти, повільно підіймали стволи своїх калашникових, поки не влучали в груди.

Після бійні терористів заарештували, але за кілька тижнів суданська влада їх відпустила.

Світ відреагував на вбивство дипломатів із гнівом і відразою. Ізраїль відчув, що саме час завдати «Чорному вересню» смертельного удару.

Голда Меїр у Єрусалимі дала добро на операцію «Весна молодості» — нову фазу операції «Гнів Божий».

Першого квітня 1973 року в готелі «Сандс» у Бейруті оселився 35-річний бельгійський турист Жільбер Рембо. Того самого дня там зареєструвався ще один гість, Дітер Альтнудер. Двоє чоловіків, схоже, не були знайомі між собою. Обом дали номери з вікнами на океан.

Шостого квітня до готелю прибули ще троє туристів. Франтуватий, бездоганно вбраний Ендрю Вішлоу був британець; Давид Молад, який прилетів рейсом із Рима за дві години після нього, пред'явив бельгійський паспорт на ім'я Шарля Буссара; Джордж Елдер, що приїхав увечері теж із Британії, був зовсім не схожий на свого співвітчизника. Ще один британський турист, Чарльз Мейсі, оселився в готелі «Атлантик» на пляжі Ель-Байда і як справжній англієць двічі на день цікавився прогнозом погоди.

Шестеро чоловіків, кожен сам по собі, гуляли Бейрутом, ходили вулицями і знайомилися з головними транспортними артеріями. В агенціях «Авіс» та «Ленакар» вони взяли напрокат три «б'юки скайларк», «плімут універсал», «плімут веліент» і «рено-16».

Дев'ятого квітня вийшла у відкрите море і розчинилася на міжнародних морських маршрутах флотилія з дев'яти ракетних і патрульних катерів ізраїльських ВМС. Ракетний катер «Мівтах» ніс взвод повітряних десантників під командою полковника Амнона Ліпкіна — підрозділу належало атакувати штаб-квартиру Народного фронту визволення Палестини. На борту ракетного катера «Гааш» було два загони — ще один повітряно-десантний взвод і загін «Саєрет Маткаль» з полковником Егудом Бараком³⁶. Їхнє завдання було інше. Перед посадкою на борт кожен боєць отримав фото чотирьох осіб.

Троє з них — це верховний командир «Чорного вересня» Абу-Юсеф, верховний оперативний командир ФАТХ Камаль Адван, який відповідав за операції «Чорного вересня» на ізраїльській території, та головний речник ФАТХ Камаль Насер. Усі троє, як вони сказали солдатам, мешкали в тому самому багатоквартирному будинку на вулиці Верден.

На четвертому фото був Алі Хасан Саламе. Де він, не знав ніхто.

Спецпризначенці були в цивільному. О пів на десяту вечора, коли катери наблизилися до Бейрута, вони надягнули перуки й удяглись, як хіпі. Егуд Барак набув вигляду розкішної брюнетки, у своєму ліфчику він заховав кілька зарядів вибухівки.

На пустельний бейрутський пляж із темряви впливли кілька гумових човнів, що привезли десантників з їхніх суден. Перед собою прибулі побачили шість автомобілів, за кермом яких сиділо по «туристу». Кожен солдат знав, у яку машину мав сісти. За лічені хвилини автівки розлетілись у різних напрямках. Кілька повернули до штаб-квартири Народного фронту. Інші, одна з них — із Моладом за кермом, рушили до будинку, в якому жили ватажки «Чорного вересня».

Армійський спецзагін, який прямував до штаб-квартири Народного фронту, вже проводив репетицію атаки на незавершеному будівництві в передмісті Тель-Авіва. Одного вечора, коли на тренування зазирнув глава генштабу Давид (Дадо) Елазар, до нього підійшов симпатичний молодий лейтенант Авіда Шор. «Ми збираємося використати для знищення будинку в Бейруті 120 кілограмів вибухівки, — сказав Авіда. — Але це непотрібно і небезпечно. Вибух пошкодить сусідні будинки, а там багато цивільних, — він витягнув з кишені записник. — Я зробив деякі підрахунки. Нам досить використати лише 80 кілограмів. Це зруйнує будинок без шкоди для ні в чому не винних людей». Елазар перевірів цифри й погодився з думкою Шора. Він наказав командирі операції використати не більше ніж 80 кілограмів вибухової речовини.

Десантники досягли штаб-квартири Народного фронту. Після короткої перестрілки, у якій загинули двоє ізраїльських командос, десантники захопили вестибюль і заклали 80 кілограмів зарядів. Вибух перетворив споруду на гору уламків і знищив десятки терористів, але жоден із сусідніх будинків шкоди не зазнав.

Одним з убитих командос був лейтенант Авіда Шор. Тим часом інші підрозділи повітряного та морського десанту атакували кілька таборів терористів на південь від Бейрута у диверсійній спробі спровокувати відповідь бойовиків і ліванської армії. Але цієї відповіді так і не було.

Цієї самої миті командос «Саєрет Маткаль» дісталися будинку на вулиці Верден. Вони саме зібрались увійти всередину, коли неподалік з'явилися двоє ліванських поліцейських. Але все, що ті побачили, — це закохана парочка, яка ніжно обіймалася на узбіччі. У ролі Ромео виступав не хто інший, як один із найкращих бійців «Саєрет» Макі Бетцер, а його пишногрудою Джульєттою був Егуд Барак. Як тільки полісмени зникли за рогом, ізраїльтяни увірвалися в будинок. Вони вломились одночасно у квартири Камалю Адвана на другому поверсі, Камалю Насера — на третьому й Абу-Юсефа — на шостому.

Ватажки терористів не мали жодних шансів. Коли десантники увірвалися, ті схопилися за зброю, але бійці виявилися швидшими. За хвилину троє терористів були мертві. Дружина Абу-Юсефа намагалася прикрити його собою — і теж отримала кулю. Ще однією жертвою стала літня італійка, яка мешкала навпроти квартири Адвана. Вона почула постріли, відчинила двері й потрапила під злив куль.

Під час операції спецпризначенці забрали із собою документи, які знайшли в шафах і шухлядах лідерів «Чорного вересня». Потім вони підібрали своїх поранених і вбитих та поспішили до машин, які рушили до пляжу, де чекали гумові човни.

Там «туристи» поставили свої авто рядком, лишивши ключі в замках запалювання. За кілька днів прокатні компанії отримали оплату через American Express.

Усі ударні групи возз'єдналися на борту катерів, і ті взяли курс на Ізраїль. Операція завершилася цілковитим успіхом. Штаб-квартири НФВП більше не існувало, ватажків «Чорного вересня» було вбито, а серед інших — і командира організації Абу-Юсефа.

Але командос не знали, що в чистій від підозр квартирі менше ніж за пів сотні метрів від Рю-Верден мирно спав Алі Хасан Саламе. Ніщо не стривожило його сну. Наступного дня, коли оголосили про смерть Абу-Юсефа, він став лідером «Чорного вересня».

«Весна молодості» віщувала кінець «Чорного вересня». Цій організації було вже не відродитися після того, як загинули всі її провідники.

Усі, крім одного.

Документи, захоплені під час «Весни молодості», допомогли розкрити таємницю, над якою «Моссад» сушив собі голову попередні два роки. Це була «Пасхальна справа».

У квітні 1971 року в аеропорт «Лод» прилетіли дві гарні молоді французенки, які спробували пройти контроль за фальшивими паспортами. Служба безпеки аеропорту отримала попередження про них заздалегідь. Дівчат відвели в бічну кімнату, де їх обшукали офіцерки поліції та «Шабаку». Обшук засвідчив дивну річ: одяг французенок разом з білизною важив удвічі більше, ніж мав би. Поліціантки виявили, що одяг просякнуто якимось білим порошком. Скидалося на те, що речі занурювали в густий розчин. Коли вбрання добряче потерли і вибили, з нього висипалася велика кількість порошку. Ще більше речовини знайшли в підборах вишуканих сандалій. Удвох дівчата мали на собі під майже 5,5 кілограма білого порошку, який виявився потужною пластичною вибухівкою. В коробці тампонів у валізі однієї з дівчат знайшли десятки детонаторів.

Протягом допиту дівчата зізналися, що є сестрами, доньками багатого марокканського бізнесмена, їх звали Надя і Мадлен Барделі. У Парижі на них вийшов якийсь чоловік, і вони, авантюристки за характером, погодилися провезти порошок.

«А хто ще до цього причетний?» — спитали детективи.

Того вечора кілька поліцейських обшукали маленький тель-авівський готель «Коммодор» і затримали літнє французьке подружжя, П'єра та Едіт Бургалтерів. Коли вони розібрали знайдений у стареньких радіоприймач, там виявилися запали для вибухових пристроїв з годинниковим механізмом. П'єр Бургалтер розплакався.

Наступного дня до Ізраїлю, нічого не підозрюючи, прилетіла і командирка всієї операції — приваблива 26-річна французенка з паспортом на ім'я Франсін Адлен-Марі. Насправді її звали Евелін Барже, і в «Моссаді» її добре знали як професійну терористку, фанатичну марксистку, причетну вже до кількох терактів у Європі.

На допитах у поліції учасники так званої «Пасхальної групи» зізналися, що планували підірвати свої пластичні заряди на піку туристичного сезону в дев'ятьох найбільших готелях Тель-Авіва і вбити якомога більше іноземців та ізраїльтян, завдавши так Ізраїлю тяжкого удару.

Цей чудовий колективчик вирушив за ґрати, але того, хто смикав за нитки з-за лаштунків, так і не спіймали. То був чарівний алжирець Мохаммад Бодая, директор одного з паризьких театрів і сам актор. Знову історія доктора Джекіла і містера Гайда: митець, інтелектуал і артист, чиє життя на сцені — лише прикриття для кримінальної діяльності. Він був коханцем Евелін Барже, а загалом мав стільки любовних пригод, що в «Моссаді» його прозвали Синьою Бородою.

Попервах Бодая перебував під керівництвом Жоржа Хабаша та НФВП. За рік після арешту «Пасхальної групи» він вступив до «Чорного вересня», і його призначили головою цієї організації у Франції. Алжирець був причетний до вбивства сирійського кореспондента в Парижі Кадера Кану, якого підозрювали як інформатора «Моссаду». Також Бодая відповідав за операції «Чорного вересня» в Європі та планував напад на транзитний табір єврейських переселенців із Росії. Після ліквідації Хамшарі терорист зробився надзвичайно обережним, і стежити за ним стало неймовірно складно.

У травні 1972 року ударна група «Масади» прибула до Парижа і спробувала розшукати Бодаю. Вони мали ім'я та адресу його нової коханки. Агенти терпляче чекали за рогом будинку, в якому вона мешкала. Нарешті бозна-звідки з'явився Бодая й одразу прослизнув усередину. Але наступного ранку, коли більшість пожильців ішли на роботу, його серед них не було! Тільки після цілого місяця гнітючого чекання, коли агенти зіставили свої записи, вони помітили дещо дивне: щоранку після того, як Бодая проводив зі своєї коханкою гарячу ніч, серед тих, хто виходив із будинку, з'являлася висока, тілиста жінка. Іноді вона була білявкою, іноді брюнеткою... Агенти нарешті розгадали загадку: вдаючись до своїх акторських здібностей, Бодая перед виходом з будинку перевтілювався в жінку.

Але тепер лицедій з якихось причин припинив відвідувати свою пасію, і «Моссад» загубив його слід. Єдина ниточка, яку мала служба, — це його ранкові поїздки на ділові зустрічі, для чого він робив

пересадку на станції метро «Етуаль» під Триумфальною аркою. Станція була велелюдним місцем: через неї курсували десятки поїздів, підземними переходами з лінії на лінію поспішали мільйони пасажирів. Як знайти тут Бодаю, «людину з тисячею обличч»?

Та вибирати не доводилося. «Моссад» скликав агентів з усієї Європи. Десятки ізраїльтян отримали фото Бодаї й розташувалися в коридорах, переходах, вестибюлях і на платформах гігантської станції «Етуаль». Минув день, і два, і три — нічого не сталося. Але на четвертий один з агентів помітив Бодаю — перевдягнутого, загримованого, і все ж саме того чоловіка, якого вони шукали. Цього разу вони переслідували його, наче тіні, доки він сів у свою припарковану біля виходу з метро машину. Вони попрямували й за машиною, стежачи за нею всю ніч, протягом якої Бодая перебував у будинку на Рю-де-Фоссе-Сен-Бернар — імовірно, у помешканні чергової коханки. Наступного ранку, 29 червня 1973 року, Бодая підійшов до свого авто, пильно оглянув його зовні, зазирнув під дно і, схоже, задоволений, відкрив дверцята й сів на місце водія. Оглушливий вибух перетворив авто на купу покрученого обгорілого металу і вбив Бодаю. Якщо вірити європейським журналістам, з-за рогу за вибухом спостерігав рамсад Цві Замір.

Проте керівники «Моссаду» не мали часу святкувати успіх. До штаб-квартири надійшло термінове повідомлення: на зустріч із Алі Хасаном Саламе вирушив спеціальний посланець «Чорного вересня», алжирець Бен-Амана; хитромудрим і плутаним шляхом він перетнув Європу й дістався норвезького курортного містечка Ліллегаммер.

За кілька днів у Ліллегаммері розмістилась ударна група «Кідону» під командуванням Майка Харарі. Ніхто не мав уявлення, що Саламе робить у тихому містечку в горах. Передова група простежила за Бен-Аманою до міського басейну й побачила, як він спілкується з чоловіком близькосхідної зовнішності. Троє членів групи придивилися до фотографій, які мали із собою, й вирішили, що цим чоловіком, безумовно, є Саламе. Їхня думка переважила наполягання четвертого, котрий чув, як чоловік розмовляв з навколишніми, і стверджував, що Саламе в жодному разі не міг би говорити норвезькою.

Агенти не мали жодного сумніву у своєму висновку. Вони простежили за Саламе на вулицях Ліллегаммера і бачили його в

компанії молодої вагітної норвежки.

Операція ввійшла у завершальну фазу. З Ізраїлю прибули ще агенти, серед яких був Цві Замір. Ліквідація Саламе мала стати останнім кроком у цілковитому знищенні «Чорного вересня», і Замір хотів бути присутнім на фінальному акорді. Стати кілерами належало всюдисущому Джонатанові Інглбі, а також Рольфові Баеру та Жерарові Емілю Лафонду. Давид Молад у цій операції участі не брав. Група підтримки винайняла машини та номери в готелях. Дехто стверджує, що мешканці місця відразу помітили цю незвичайну активність: така кількість «туристів», чиї авто постійно гасали туди-сюди, була для Ліллегаммера влітку не дуже звичним видовищем.

Саламе і його вагітна подруга 21 липня 1973 року вийшли з кінотеатру, де дивилися «Куди залітають тільки орли» з Клінтом Іствудом. Пара сіла в автобус, який рушив тихою безлюдною вулицею. Раптом попереду загальмувало біле авто, двоє чоловіків із «береттами» в руках вистрибнули на тротуар і всадили в Саламе чотирнадцять куль.

Червоний Принц був мертвий.

Після завершення операції Майк Харарі наказав своїм людям негайно покинути Норвегію. Відхід здійснили за правилами: першими, залишивши своє біле авто в центрі Ліллегаммера, поїхали кілери, які взяли квитки на найближчий авіарейс зі столиці країни — Осло. Більшість агентів і Майк Харарі мали евакуюватися наступними, залишивши групу, яка повинна була очистити конспіративні помешкання і здати взяті напрокат машини. Але все зіпсував несподіваний збіг. Жінка, яка жила неподалік місця стрілянини, помітила колір машини вбивць — білий, а також марку — «пежо»; постовий на автошляху Ліллегаммер — Осло зауважив біле «пежо» з красунею за кермом і запам'ятав номер. Наступного дня, коли машину повертали у відділені прокатної агенції в аеропорту, поліція затримала Дана Ербеля і Маріанну Гладнікофф. Допит призвів до арешту ще двох агентів, Сільвії Рафаель і Авраама Гемера. Того самого дня затримали ще двох агентів. Під час інтенсивного допиту Ербель і Гладнікофф зламалися. Вони виказали цілком таємну інформацію щодо операції, адреси конспіративних квартир у Норвегії та по всій Європі, правила конспірації, телефонні номери і спосіб дій «Моссаду». Поліція

обшукала одне з помешкань в Осло і виявила цілу бібліотеку документів; також там дізналися, що стосунок до «Моссаду» мав офіцер безпеки з ізраїльського посольства Ігаль Еяль. Це була катастрофа.

Наступного дня норвезькі медіа опублікували новини про арешти ізраїльських агентів. Це був жахливий удар по престижу та репутації «Моссаду». Але ЗМІ повідомили й інші, ще руйнівніші новини: «Моссад» убив не того.

Чоловік, якого застрілили в Ліллегаммері, був не Алі Хасан Саламе. Ним виявився Ахмед Бушкі, офіціант-марокканець, який приїхав до Норвегії в пошуках роботи. Там він одружився з норвежкою, білявкою Торріл, яка була на восьмому місяці вагітності.

Сенсаційні заголовки заповнили газети всього світу. Схоплені агенти постали перед судом, і дехто з них отримав тривалі терміни ув'язнення. Одна з агенток, Сільвія Рафаель, справила на норвежців сильне враження своєю гордою та шляхетною поведінкою. Суд приніс їй несподіваний здобуток: вони з норвезьким прокурором покохали одне одного, після її звільнення одружилися й жили щасливо, доки 2005 року вона померла від раку.

Після норвезького фіаско керівники «Моссаду» мали прибрати в домі: змінити правила конспірації, залишити конспіративні квартири, зав'язати нові контакти... Їм довелося визнати свою відповідальність за смерть Ахмеда Букіші й заплатити його родині 400 тисяч доларів компенсації. Але найгірше було те, що розбилася на друзки легенда про славетний непереможний «Моссад».

Голда Меїр наказала Цві Заміру негайно зупинити «Гнів Божий». Але незабаром цю поразку затьмарили ще драматичніші події. Шостого жовтня армії Єгипту та Сирії розпочали несподіваний наступ на Ізраїль. Почалася Війна Судного дня (див. розділ 14).

Минуло два роки.

Духмяного весняного вечора 1975 року одна бейрутська родина приймала в гостях найвродливішу жінку світу. Джорджина Різк однозначно заслуговувала на цей титул, адже чотири роки тому вона

здобула титул «Міс Всесвіт» під час розкішного конкурсу краси в Маямі-Біч (Флорида, США). Неймовірна красуня з Лівану отримала почесні, нагороди, подорожі, зустрічі зі світовими лідерами. Вдома в Лівані вона зробила блискучу кар'єру як супермодель і власниця модних бутиків.

Того вечора в гостях у друзів вона зустріла вродливого й харизматичного молодого чоловіка. Вони покохали одне одного. За два роки, 8 червня 1977-го, вони побралися. Щасливим нареченим був Алі Хасан Саламе.

За кілька попередніх років його кар'єра теж злетіла вгору. «Чорний вересень» припинив існування наприкінці 1973-го. Попри колапс своєї організації, Саламе став правою рукою Арафата і його «прийомним сином»; за чутками, він мав змінити Арафата й на чолі ОВП.

Після падіння «Чорного вересня» Саламе зробили керівником «Підрозділу № 17», який відповідав за особисту безпеку лідерів ФАТХ і за всі нетрадиційні акції силового характеру. Саламе супроводжував Арафата під час поїздки до Нью-Йорка. Той увійшов на засідання Генеральної асамблеї ООН з оливковою гілкою в руці та пістолетом на поясі. Саламе був поруч і тоді, коли Ясір Арафат літав до Москви й зустрічався з впливовими світовими лідерами. На подив Ізраїлю, його прийняли і в ЦРУ.

Унаслідок чергового значного прояву необачності ЦРУ вирішило проігнорувати криваве минуле Червоного Принца, його роль у Мюнхенській бійні, зорганізоване ним варварське вбивство американських дипломатів у Хартумі, той простий факт, що Саламе був одним з найнебезпечніших терористів у світі, — й завербувати його в інформатори. У ЦРУ сподівалися, що Саламе стане вірним слугою американських інтересів. Йому запропонували сотні тисяч доларів, але він відмовився. Водночас погодився провести із Джорджиною тривалу відпустку на Гаваях — повністю за рахунок ЦРУ.

Життя Саламе змінилось, і друзі почали сподіватися, що йому більше нічого не загрожує. Але він відчував: кінець близько. Без упину говорив про власну смерть. «Я знаю, — сказав він одному журналістові, — що, коли мені винесуть вирок, усе скінчиться. Ніхто не зможе мене врятувати».

Ізраїль вирішив винести вирок.

Із часу падіння «Чорного вересня» в Ізраїлі відбулося багато змін. Голди Меїр не стало³⁷, її спадкоємець Іцхак Рабин подав у відставку, і тепер при владі був новий прем'єр Менахем Бегін. Цві Заміра на посаді рамсада змінив генерал Іцхак (Хака) Хофі, колишній командир Північного військового округу. Спорадичні спалахи палестинського терору проти Ізраїлю тривали. Захоплення 1976 року літака «Ер Франс», що прямував до Ентеббе (Уганда), спричинило сміливу рятувальну операцію ізраїльських десантників і «Саєрет Маткаль». У 1978-му терористи ФАТХ висадилися в Ізраїлі, захопили пасажирський автобус і рушили на Тель-Авів. Їх зупинив блокпост на в'їзді до столиці, й зрештою бойовиків здолали — але не раніше, ніж вони вбили 35 цивільних заручників. Під час вторгнень терористів на ізраїльську територію регулярно гинули цивільні — чоловіки, жінки та діти.

Менахем Бегін вважав, що жоден терорист із кров'ю на руках не повинен мати спокою. Наприкінці сімдесятих ім'я Саламе знову опинилось у списку цілей месників.

До Бейрута відрядили агента «Моссаду» під прикриттям, і той зумів потрапити в спортклуб, у якому тренувався Саламе. Одного разу він віч-на-віч зустрів його голого, зайшовши в сауно.

Неймовірна новина викликала в штаб-квартирі «Моссаду» запеклі суперечки. Голий Саламе в спортклубі — це була легка здобич. З іншого боку, спроба вбити його там могла призвести до загибелі цивільних, тож план відхилили.

І тоді з'явилась Еріка Марія Чемберс.

Це була ексцентрична, дивакувата незаміжня англійка, яка чотири попередні роки прожила в Німеччині. Вона приїхала до Бейрута і винайняла квартиру на восьмому поверсі будинку на розі вулиць Верден і Мадам Кюрі. Сусіди прозвали її Пенелопою. Вона сказала їм, що працює волонтеркою в міжнародній організації, яка дбає про дітей бідноти. Її й справді бачили в лікарнях та офісах гуманітарних агенцій; дехто навіть стверджував, що вона перетиналася з Алі Хасаном Саламе. Мала вигляд дуже самотньої жінки. Постійно розпатлана, у бідному одязі, Пенелопа виходила на вулицю з повними мисками корму для безпритульних котів; подейкували, що в її квартирі теж повно пухнастих улюбленців. Також вона була пристрасною

художницею, хоча ті, хто бачив її полотна, розуміли, що талант у неї досить-таки обмежений.

Але тим, що справді цікавило міс Чемберс поза малюванням ліванських пейзажів, був активний дорожний рух під її вікнами, а точніше щоденний проїзд двох автомобілів — брунатного «шевроле універсала» і «лендровера», який завжди їздив за ним. За допомогою шифру Еріка скрупульозно нотувала час і напрямок руху цих машин. Вони щоранку прибували з боку району Снубра, проїздили вулицями Вердена і Кюрі та прямували на південь, до штаб-квартири ФАТХ; під обід повертались і повторно з'являлися на початку другої половини дня, знову рухаючись до штаб-квартири.

Роздивляючись автомобілі в бінокль, Еріка ідентифікувала Саламе, який сидів на задньому сидінні «шевроле» між двома охоронцями. Ще кілька озброєних терористів були в джипі, що їхав слідом.

Охоронці Саламе, може, і здатні були його захистити, але не могли нічого вдіяти проти найгіршого ворога спецагента — рутини. Після одруження з красунею Джорджиною життя Саламе пішло як заведено: він оселився з дружиною в Снубрі й щоранку в той самий час, неначе клерк, їздив на роботу, повертався додому пообідати й перепочити, а після сієсти знову рушав на роботу. Він ігнорував основоположні правила підпільної діяльності: не мати постійних звичок, не жити надто довго за однією адресою, не користуватися двічі одним маршрутом, не пересуватися вулицями в той самий час.

У Бейрут 18 січня 1979 року прибув британський турист Пітер Скрайвер. Він оселився в готелі «Медитеррані» й узяв напрокат в агенції «Ленакар» синій «фольксваген гольф». Того самого дня він зустрівся з канадським туристом Рональдом Кольбергом, який зупинився в готелі «Роял гарден» і взяв, теж у «Ленкарі», «крайслер сімку». Кольберг був не хто інший, як Давид Молад. Третій клієнт популярної прокатної агенції з'явився у відповідному офісі наступного дня. Це була Еріка Чемберс, яка попросила машину «для подорожі в гори». Вона взяла «датсан», який поставила біля свого дому.

Тієї ночі біля пустельного узбережжя між Бейрутом і портом Джунія з'явилися три ізраїльські ракетні катери, які лишили на вологому піску великий вантаж вибухівки. Під час цього були присутні Кольберг і Скрайвер, вони повантажили вибухівку у «фольксваген».

Пітер Скрайвер виселився 21 січня зі свого готелю, у синьому «фольксвагені» приїхав на Рю-Верден і припаркував авто так, щоб його було добре видно з вікон Еріки Чемберс. По тому взяв таксі до аеропорту і сів у літак на Кіпр. Рональд Кольберг теж виселився зі свого готелю й переїхав до готелю «Монмартр» у Джунії.

За чверть четверта після обіду Алі Хасан Саламе, як завжди, сів у свій «шевроле». Охоронці зайняли місця в «ленд ровері», й мінікортеж рушив до штаб-квартири ФАТХ. Машини проїхали вулицю Мадам Кюрі та повернули на Рю-Верден.

За їхнім наближенням з восьмого поверху будинку на розі спостерігала Еріка Чемберс. Біля неї стояв Молад, тримаючи в руці пульт дистанційного керування.

«Шевроле» плавно проплив повз синій «фольксваген». Цієї миті Молад натиснув на перемикач.

«Фольксваген» вибухнув і перетворився на величезну вогняну кулю. За ним злетів у повітря й охоплений полум'ям «шевроле». Навколо розлетілася шрапнель з металу та скла. У сусідніх будинках повилітали вікна, і скалки посипалися на тротуари. Перелякані перехожі втупились у трупи пасажирів «шевроле», розкидані серед бруківки, з якого йшов дим.

На місце події ринули машини поліції та «швидкі допомоги», і медики витягли з покрученої рами «шевроле» тіла водія, двох охоронців і Алі Хасана Саламе.

У Дамаску захеканий кур'єр приніс термінову телеграму Ясіру Арафату, який саме вів збори в готелі «Меридієн». Ошелешений Арафат перечитав телеграму й розплакався.

Тієї самої ночі до пляжу Джунії пристав спущений з ізраїльського ракетного катера гумовий човен. Рональд Кольберг і Еріка Чемберс стрибнули в нього, і він доправив їх на борт судна. За кілька годин вони були в Ізраїлі. На тому самому пляжі ліванська поліція знайшла взяті ними напрокат машини з ключами в замку запалювання.

Еріка Марія Чемберс — то було справжнє ім'я агентки «Моссаду», британської єврейки, яка перед еміграцією до Ізраїлю жила в Англії й Австралії та яку завербували під час навчання в Єврейському університеті. Вона повернулася до Ізраїлю, й більше про неї ніколи не чули.

Такий був кінець полювання й операції «Гнів Божий».

«Чорний вересень» зліквідували.

Багато років по тому стали відомі деякі деталі операції. Генерал Аарон Ярив у телеінтерв'ю визнав, що радив прем'єрці Голді Меїр «знищити стільки лідерів “Чорного вересня”, скільки вийде». Він зізнався — мовляв, його здивував той факт, що «військової операції наших сил у Бейруті та кількох убивств у Європі виявилось досить, аби змусити лідерів ФАТХ припинити тероризм за кордоном. Це підтверджує, що ми мали рацію, обравши на певний час такі методи».

Але ця темна справа мала несподіваний і багатообіцяльний епілог. У 1996 році друзі ізраїльського журналіста Даніеля Бен-Сімона запросили його на веселу вечірку в Єрусалимі. Там він зустрів компанійського молодого палестинця, який був бездоганно вдягнений і вільно розмовляв англійською. Він назвався Алі Хасаном Саламе.

— Так звали чоловіка, який влаштував бійню ізраїльських атлетів у Мюнхені, — зауважив Бен-Сімон.

— Це був мій батько, — відповів юнак. — Його вбив «Моссад».

Він розповів враженому Бен-Сімону, що багато років жив із матір'ю в Європі, а до Єрусалима врешті приїхав як гість Ясіра Арафата. «Ніколи не повірив би, — додав він, — що настане день, коли я танцюватиму разом із молодими ізраїльтянами на вечірці в Єрусалимі». Він змалював свою подорож Ізраїлем, теплу гостинність місцевих людей і висловив прагнення допомогти в досягненні порозуміння між ізраїльтянами та палестинцями.

— Я мирна людина, сто відсотків, — сказав молодий Саламе. — Мій батько жив під час війни і заплатив за це своїм життям. Тепер почалася нова епоха. Я сподіваюся, що досягнення миру між ізраїльтянами та палестинцями стане найважливішою подією в житті цих двох народів.

³⁶ У 1991–1995 роках очолюватиме генштаб АОІ, у 1999–2001-му буде прем'єр-міністром Ізраїлю.

³⁷ Голда Меїр обіймала пост глави ізраїльського уряду з березня 1969-го до червня 1974-го. Після цього вона прожила ще чотири з половиною роки, але в політику більше не поверталася.

СИРІЙСЬКІ ДІВИ

Буремної листопадової ночі 1971 року ракетний катер ізраїльського військово-морського флоту, борючись із розбурханими водами Середземного моря, просувався до сирійських берегів. Він вийшов з великої бази в Хайфі надвечір, проплив уздовж узбережжя Лівану й увійшов у територіальні води Сирії. Катер із вимкненими вогнями минув яскраво освітлений порт Латакія і продовжив курс на північ. Урешті-решт він кинув якір на безпечній відстані від пустельного берега, неподалік від турецького кордону. На палубі судна, яким несамовито кидали хвилі, з'явилися командос «Флотилії № 13» і спустили на воду кілька гумових човнів.

Коли вони були готові спуститися, відчинилися дверцята замкненої досі бічної надбудови, і звідти з'явилися троє чоловіків у цивільному одязі. Картаті куфії приховували їхні обличчя, а у водонепроникних сумках вони несли маленькі рації, подробиці паспорти, особисті речі та заряджені револьвери. Не мовивши ні слова, чоловіки пострибали в човни й попрямували до берега. Спецпризначенцям не повідомили ні імен цих людей, ні причин, з яких їх належало доправити до Сирії. Коли незадовго до світанку човни наблизилися до берега, троє цивільних пірнули в крижану воду і попливли. Вони ховались у прибої, доки побачили силует чоловіка, який чекав на піску. Тоді вони пропливли останні кілька метрів і приєдналися до нього. То був їхній ватажок Йонатан, позивний «Проспер». Своїм друзям, які хапали дрижаки, він приніс сухий одяг, і вони негайно перевдяглися. Йонатан відвів їх до свого замаскованого неподалік автомобіля. За кермом сидів незнайомець — очевидно, місцевий помічник моссадівця. Він завів

мотор, і авто спритно змішалось з дорожнім рухом на одному з головних шосе Сирії. За кілька годин вони в'їхали в Дамаск.

Там вони розселились у двох готелях. Після тривалого сну зібралися й вирушили на рекогносцировку по сирійській столиці. Усі — колишні спецпризначенці з «Флотилії № 13», нині — агенти «Моссаду», наразі перебували на найнезвичайнішому завданні у своєму житті. Серед них був і Давид Молад.

Операцію спланували за кілька тижнів до того у штаб-квартирі «Моссаду» в Тель-Авіві. Рамсад Цві Замір, глава «Кесарії» Майк Харарі та керівники кількох інших департаментів зустрілися з чотирма молодими людьми віком від 23 до 27 років. Ці четверо були близькими друзями й разом брали участь у кількох операціях, поєднуючи навички бійців спецзагону морського десанту і вміння моссадівців. Усі вони народились у Північній Африці й досконало володіли французькою та арабською мовами. Себе називали «коза ностра» на манір італійської мафії. Замір розпочав інструктаж.

За два роки до того із Сирії надійшла звістка. Її надіслали лідери єврейської громади, що поступово танула. Авторитарний режим президента Хафеза аль-Асада, який захопив владу в 1970 році, утискав і переслідував місцевих євреїв. Багато з них просочилися за межі країни, й залишилася крихітна група людей, які поволі старіли. Молоді дужі чоловіки втікали із Сирії, лишаючи там єврейських дівчат, які відтак не мали надії знайти собі пару. Найкращим вибором для них було тікати в Ізраїль.

Деякі з дівчат, як розповів «коза ностра» Замір, намагалися за допомогою підкуплених контрабандистів утекти через Ліван. Декогтрих схопили, побили й піддали тортурам, навіть застрелили. Кільком удалося дістатись Бейрута. Усі вони мали адресу безпечного помешкання в ліванській столиці. Місцеві помічники «Моссаду» взялися подбати про них, поки з'явиться нагода переправити їх в Ізраїль.

Однієї ночі взимку 1970 року до порту Джунія на північ від Бейрута наблизився ізраїльський ракетний катер, і місцеві рибалки переправили на нього 12 єврейок, які втекли із Сирії.

Капітаном ізраїльського катера був досвідчений морський вовк, колишній підводник, полковник Авраам (Забу) Бен-Зеєв. Перед

операцією він і його люди пройшли непросте тренування на макеті, який вони побудували на військово-морській базі. Репетицію пройшли зразково, переправлення дівчат на борт відбулося гладенько й успішно. Забу та його люди накинули на переляканих і задубілих утікачок ковдри, пригостили їх кавою з бутербродами і рушили повним ходом на Хайфу. Капітан причалив о четвертій ранку — і на свій превеликий подив побачив, що на пірсі чекає легко впізнавна постать прем'єрки Голди Меїр поруч із начальником генштабу АОІ генералом Хаїмом Бар-Левом і його заступником генералом Давидом (Дадо) Елазаром. Голда влаштувала для сирійських дівчат скромну вечірку й була глибоко зворушена їхніми історіями. Протягом наступного року Бен-Зеев і його наступник на цій посаді Амнон Гonen провели ще кілька операцій, переправивши з ліванського узбережжя до Ізраїлю ще деяких сирійських дівчат. Але перетин сирійсько-ліванського кордону став украй ризикованою справою, арабським контрабандистам і рибалкам більше не можна було довіряти. Голда вирішила, що має доставити решту дівчат в Ізраїль безпосередньо із Сирії.

Вона зателефонувала Заміру і наказала йому врятувати сирійських одноплеменниць.

На зустрічі з «коза ностра» Замір звернувся до чотирьох молодих людей: «Ви маєте врятувати тих дівчат. Це ваше завдання».

У переговірній спалахнула суперечка. Хіба це справа агентів «Моссаду»? — спитав один чоловік. Це завдання слід покласти на Єврейське агентство³⁸. Інший сердито додав, що «Моссад» — не шлюбна агенція, і його офіцери не повинні ризикувати своїми життями в одній з найнебезпечніших і найжорстокіших арабських країн лише заради того, щоб кілька єврейських дівчиць знайшли собі наречених.

Рамсад лишився незворушним. Він нагадав своїм людям, що допомога єврейським громадам у ворожих країнах була однією з місій «Моссаду» від самого його зародження.

Операцію назвали «Сміха» — «Ковдра» івритом.

Наступного дня після висадки в Сирії «коза ностра» відчула більшу впевненість у собі. Хлопці гуляли вулицями Дамаска, теревенячи французькою. Перевірили своє оточення і переконалися, що за ними

не стежить «Мухабарат», страшна таємна служба Сирії. Пізніше того дня вони пройшлися яскраво освітленими міськими ринками і зазирнули до однієї ювелірної крамниці. Удавані Проспер і Клоді (Емануель Аллон), розмовляючи французькою, прицінювалися до коштовностей, аж тут продавець нахилився до них і прошепотів: «Ви з “Бнай амену” («Наших людей» івритом), авжеж?».

Відвідувачі остовпіли. Якщо їх так легко розпізнати, то вони в смертельній небезпеці! Агенти проігнорували репліку продавця, швидко вислизнули з магазину та розчинилися в натовпі.

Новини про шанс утекти із Сирії й дістатись Ізраїлю розійшлися серед молодих дівчат єврейської громади. «Наше становище в Сирії було дуже поганим, — розповідала пізніше одна з цих молодих жінок, Сара Гафні. — На нас тиснули, щоб ми виходили заміж — але за кого? Нікого не було. Ми чули багато історій та чуток, і стали одержимі ідеєю дістатися Ізраїлю — землі євреїв».

Проспер отримав таємне повідомлення: завтра ввечері дівчата чекатимуть у невеличкій вантажівці біля ваших готелів.

Наступного вечора «коза ностра» і справді знайшла припарковану на темній вулиці маленьку вантажівку з кузовом, критим полотном. Агенти заздалегідь виселилися з готелів і забрали свої сумки. Двоє з «коза ностра» сіли спереду, а двоє залізли позаду, під полотно, де чекали кілька дівчат віком від 15 до 20 років та один хлопчик-підліток. Агенти знову наділи куфії, що покривали їхні голови, лишаючи тільки вузьку шпарину для очей. Вони знали, що армія та поліція часто встановлюють на сирійських шосе шлагбауми і блокпости. У разі такої зупинки вони вирішили сказати, що везуть дівчат до шкільного літнього табору.

За кермом сидів місцевий помічник, який і пригнав вантажівку. Він підібрав у заздалегідь обумовлених місцях іще пару дівчат і рушив на північ, до Тартуса. Вони приїхали на пустельний пляж, де молоді сирійські єврейки й агенти сховалися в закинутій хатині. Оддалік у морі чекав на свій час ракетний катер АОІ. Проспер дав сигнал ліхтарем і викликав судно по радіо. Гумові човни з бійцями «Флотилії № 13» узяли курс на берег.

Раптом зовсім поруч із Проспером і його друзями тишу розірвали автоматні черги. Усі притиснулися до землі, але незабаром зрозуміли,

що стріляють не по них. Хто ж відкрив вогонь? Може, сирійці виявили човни флотилії? «На березі неспокійно», — радирував до Ізраїлю командир морських десантників Гаді Кролл. Але він не здався — відкликав човни й пішов на північ, до іншого пляжу, заздалегідь визначеного запасного місця посадки. Тим часом Проспер і його люди поквапили дівчат назад до вантажівки, проїхали на північ і знову встановили зв'язок із бойовим катером. Цього разу на узбережжі було тихо. Дівчата і люди з «коза ностра», чії обличчя знову приховували куфії, забрели по пояс у воду і пострибали в човни, які повезли їх у відкрите море. Після тривалої хитавиці на бурхливих хвилях вони нарешті зійшли на катер, який розвернувся назад до Ізраїлю. Агенти зникли у своїй надбудові, в іншій розташували дівчат і наказали їм ніколи й нікому не розповідати про свою втечу із Сирії. У Дамаску лишилися їхні сім'ї, і якби про втечу до Ізраїлю стало відомо, рідні могли заплатити за це своїми життями.

Місцевий помічник погнав вантажівку назад у Дамаск — готуватися до наступної операції.

Ракетний катер прибув до Хайфи без жодних інцидентів на шляху. Але перед відправленням хлопців на наступне завдання «Моссад» спробував з'ясувати, хто ж усе-таки влаштував стрілянину на пляжі тієї ночі. Розвідувальний департамент дослідив рапорти шпигунів, активував «сплячих агентів» у Сирії, зв'язався зі своїми джерелами в армії — але все марно. Тож у спецслужбі вирішили, що інцидент був або погано організованою засідкою, або нервовою реакцією сирійських солдатів на підозрілий рух у воді.

Наступного разу «коза ностра» прибула до Дамаска повітрям. Вони прилетіли з Парижа під виглядом студентів-археологів, які хочуть відвідати сирійські історичні пам'ятки. Із собою в них були фальшиві документи, а в кишенях — повно жетонів на паризьке метро, квитків, рахунків з кафе й ресторанів та інших матеріальних підтверджень справжності їхніх личин. З документами було все добре, проте бійці нервувалися й непокоїлися: а раптом «Мухабарат» розколов їхню легенду? Вони без проблем пройшли паспортний контроль, але

розслабитися ніяк не могли. Перетнувши заюрмлений центральний зал аеропорту, вони роз'їхалися в кількох таксі. Усі члени «коза ностра» оселилися в різних готелях. Клоді зупинився в «Дамаск Хілтон».

Цього разу перша проведена ними в Дамаску ніч була напружена. Четверо молодих людей чудово знали, що, якщо їх схоплять, їхню долю буде вирішено: катування і жахлива смерть. Вони попросили помічника звозити їх на площу, де за кілька років до того сирійці повісили найвидатнішого ізраїльського шпигуна Елі Коена. Стояти на тому самому місці, де колись звисало з шибениці тіло героя, а фанатичний натовп навколо радів і здіймав кулаки, виявилось для них нестерпним. Клоді покинув своїх друзів і бігом повернувся до готелю: цей досвід глибоко його вразив.

Не в змозі позбутися зловісної картини шибениці, він крутився в ліжку й ніяк не міг заснути. Раптом посеред ночі почув від дверей якийсь шум і миттю його впізнав: у замкову шпарину вставляли ключ. Ось воно, подумав він. Вони до мене добралися. Наступним на площі висітиму я. Він кинувся до дверей і визирнув у вічко. Але побачив лише літню американську туристку, яка марно намагалася відчинити його двері. Після кількох невдалих спроб вона пішла. Як виявилось, старенька леді вийшла з ліфта не на тому поверсі. Клоді відчув себе так, ніби заново народився.

В очікуванні наступної групи дівчат вони походжали вулицями Дамаска, зазираючи до кафе й ресторанів. Офіціанти з відкритими ротами дивилися на четвірку «франсої» (французів), які за їжею животи собі надривали від реготу. В усьому був винен Клоді: він знов і знов успішно розвіював неймовірну напруженість своїх друзяк — як і свою, — експромтом видаючи пишномовні спічі французькою зі вкрапленням сленгових слів і виразів івритом.

І ця, й подальші операції пройшли бездоганно, аж одного дня Проспер із друзями помітили, що на пляжі відбувається незвичайний рух і зібралося багато військовиків. Ризикувати, проводячи операцію за такого щільного нагляду за узбережжям вони не могли. Проспер вирішив змінити маршрут.

«На Бейрут!» — звелів він своєму асистентові, й вони помчали за сотню кілометрів, до ліванської столиці. Перетнувши кордон із

Ліваном, Проспер попрямував до Джунії, порту на північ від Бейрута, де мешкало багато християн. Не гаючи часу, винайняв середнього розміру яхту, пояснивши її власникові, що хоче з нагоди дня народження друга влаштувати «вечірку-сюрприз» у круїзі для десь так — п'ятнадцяти осіб. Коли судно було зарезервоване й готове до відплиття, він відправив своєму керівництву в Парижі шифрограму про зміну планів. Незабаром тим самим каналом отримав згоду.

Тієї ночі вже знайома нам вантажівка виїхала з Дамаска із традиційним «вантажем» молодих єврейок. Клоді був за кермом. За кілька кілометрів від ліванського кордону машина спинилась і висадила свій живий вантаж. Клоді сам поїхав далі, показав на прикордонному пункті пропуску папери і в'їхав у Ліван. Потім він зупинив вантажівку на узбіччі й став чекати. Молоді жінки зі своїми важкими валізами, спотикаючись на кам'янистому ґрунті, не одну годину крокували в темряві під охороною агентів «Моссаду», щоб обійти прикордонний пункт. Після виснажливого переходу вони вийшли на дорогу по інший бік кордону й зустрілися з Клоді, який відвіз їх до Джунії. Вони одна за одною зійшли на яхту, і та нарешті відпливла у «святковий круїз». У відкритому морі дівчата пересіли на військовий катер.

Наступний день члени «коза ностра» провели в Бейруті — у прогулянках і походах крамницями. Уночі вони рушили до Дамаска тим самим шляхом, яким і приїхали. За кілька кілометрів від кордону троє агентів вийшли з машини та нічними полями пішли в обхід прикордонного пункту. Клоді на своїй вантажівці перетнув кордон легально, далі по дорозі перестрів своїх друзів і відвіз їх назад у Дамаск.

Назавтра вони були на шляху до Парижа, а звідти — до Тель-Авіва.

Операція добігла кінця у квітні 1973 року, коли Голда Меїр прибула до військово-морської бази в Хайфі особисто подякувати за зроблене Просперу, Клоді та їхнім друзям. Між вереснем 1970-го і квітнем 1973-го «Моссад» і ВМС провели зо два десятки акцій з вивезення молодих євреїв і єврейок із Сирії через пляжі Тартуса та ліванське узбережжя. Усі акції були успішні, й до Ізраїлю потрапили приблизно 120 молодих людей. Операцію тримали в таємниці понад 30 років.

На цьому «коза nostra» припинила своє існування. Її члени перейшли до більш мирних видів діяльності, таких як бізнес, туризм і державна служба, — хоча раз у раз їх і залучали до спецоперацій «Моссаду».

Минув час, і якось Емануеля Аллона (Клоді) запросили на весілля до родича. Його представили нареченій, і він одразу її впізнав: то була одна з дів, яких він допоміг вивести із Сирії.

— Звідки ви? — запитав він у неї.

Дівчина зблідла. Вона вважала, що все ще зв'язана таємницею свого минулого. Аллон усміхнувся.

— Хіба ви не прибули із Сирії? Морем?

Ошелешена жінка ледь не знепритомніла — а тоді раптом схопила його руку й поцілувала її.

— Це були ви, — тихо сказала вона. — Це ви мене звідти забрали!

«Ота мить, — говорив Аллон згодом, — була варта всього ризику, на який ми пішли».

³⁸ Повна назва — Єврейське агентство для Ізраїлю, також відоме (зокрема в Україні) як «Сохнут». Міжнародна організація з допомоги євреям усього світу в еміграції до Ізраїлю, історія якої сягає ще 1908 року.

«СЬОГОДНІ В НАС БУДЕ ВІЙНА!»

О першій ночі 5 жовтня 1973 року агент «Моссаду» з позивним «Дабі» прийняв телефонний дзвінок із Каїра. Дабі, вищий офіцер, вів свою діяльність із конспіративного помешкання в Лондоні. Дзвінок став для нього величезним шоком. По той бік лінії діяв найважливіший і найсекретніший агент «Моссаду», про саме існування якого було відомо лише жменьці обраних. Його знали як Янгола (у деяких звітах він фігурує також як Рашаш або Хотель). Янгол зронив лише кілька слів, але одне з них змусило Дабі затремтіти. Це було слово «хімікалії». Дабі миттю набрав штаб-квартиру «Моссаду» в Ізраїлі й передав кодове слово. Щойно воно досягло вух рамсада Цві Заміра, той заявив своєму начштабу Фредді Ейні: «Я до Лондона».

Він знав, що не може гаяти часу. Кодове слово «хімікалії» означало зловісне повідомлення: «Зовсім скоро чекайте нападу на Ізраїль».

Нападу своїх арабських сусідів Ізраїль чекав із часів Шестиденної війни 1967 року, протягом якої захопив чималі території: в Єгипту — Синайський півострів і сектор Газа, у Сирії — Голанські висоти, у Йорданії — Західний берег і Єрусалим. Тепер на Голанських висотах, східному березі Суецького каналу та вздовж річки Йордан були розташовані частини АОІ. Арабські країни брязкали шаблями, обіцяючи помсту, але у протистоянні на виснаження, яке прийшло на зміну боям Шестиденної війни, переможцем залишився Ізраїль. Усі його спроби обміняти новозавойовані території на мир арабські країни гнівно відкинули. Тим часом помер Насер, запальний президент Єгипту, і його замінив Анвар Садат, людина без харизми, яку ізраїльські експерти вважали слабкою, нерішучою й нездатною повести свій народ на нову війну. А владу в Ізраїлі після смерті прем'єр-міністра Ешколя довірили сильній руці харизматичної Голди

Меїр, суворої та владної державної діячки, яку підтримував уславлений на весь світ міністр оборони Моше Даян. Скидалося на те, що безпека Ізраїлю не могла би бути в кращих руках.

За кілька тижнів до згаданого телефонного дзвінка король Йорданії Хусейн в умовах максимальної таємності прилетів до Ізраїлю і попередив Голду, що єгиптяни та сирійці планують напад на її країну. На той час Хусейн став таємним союзником Ізраїлю й інтенсивно спілкувався з емісарами Голди. Проте в цьому випадку Меїр не приділила попередженню Хусейна належної уваги. Набагато дужче її цікавили майбутні вибори, на які Трудова партія Голди йшла під гаслом: «На Суецькому каналі все спокійно».

Менше ніж за 18 годин до Йом-Кіпуру³⁹ з'ясувалося, що на Суецькому каналі зовсім не спокійно. Цві Замір сприйняв попередження Янгола дуже серйозно. Згідно з процедурою, яку запускала кодове слово, рамсад одразу після отримання сигналу від лондонського агента мав з ним зустрітися.

Замір сів на перший же рейс до Лондона. На шостому поверсі багатоквартирного будинку в британській столиці, неподалік від готелю «Дорчестер», була конспіративна квартира «Моссаду». Агенти цієї спецслужби прослуховували її, обслуговували й охороняли. Це помешкання придбали та обладнали заради одного-єдиного — зустрічей з Янголом. Щойно Цві Замір прибув, десяток моссадівців зайняли позиції навколо будинку, щоб захистити свого шефа в разі, якщо дзвінок із Каїра був частиною плану схопити або зашкодити йому. Загін очолював ветеран Цві Малкін, легендарний агент, який брав участь у викраденні Айхмана в Аргентині.

Замір, напружений і збуджений, прочекав на Янгола цілісінський день. Його агенту довелося на шляху з Каїра затриматись у Римі, й до Лондона він прибув тільки пізнього вечора. Двоє чоловіків зустрілися на конспіративній квартирі о двадцять третій годині.

Тим часом в Ізраїлі наставав Йом-Кіпур — свято молитви, посту й покаяння. Усяку роботу скрізь припинили, як і теле- та радіомовлення, автомобілі зникли з доріг. Основні армійські підрозділи продовжували охороняти кордони єврейської держави.

Зустріч між Заміром і Янголом тривала дві години. Дабі нотував кожне слово.

Коли зустріч завершилася, була вже майже перша ночі. Дабі запросив Янгола до іншої кімнати, де виплатив йому його звичайний гонорар 100 тисяч доларів. Замір же гарячково писав термінову телеграму до Ізраїлю. Але агентам «Моссаду» не вдалося відшукати в посольстві шифрувальної машини для передачі життєво важливого повідомлення. Нарешті Замір утратив стриманість і почав телефонувати додому до Фредді Ейні. На дзвінки ніхто не відповідав, і змучений оператор сказав:

— Сер, ніхто не відповідає. В Ізраїлі ж сьогодні наче велике свято.

— Продовжуйте! — прогарчав Замір.

Зрештою дзвінки розбудили начштабу, і той узяв слухавку. Його голос звучав сонно.

— Налий у миску холодної води, — звелів йому Замір. — Постав туди ноги й візьми папір і ручку.

Коли Фредді виконав розпорядження, Замір продиктував кодову фразу: «Компанія підпише угоду до кінця дня».

— Тепер одягнися, їдь до штаб-квартири і піднімай усіх на ноги, — додав він.

Фредді виконав Замірові накази буквально. Він почав обдзвонювати ізраїльських політичних і військових керівників. Його повідомлення можна було викласти одним реченням: «Сьогодні почнеться війна».

Незабаром до Тель-Авіва нарешті надійшла написана Заміром телеграма: «Згідно з планом, єгиптяни та сирійці атакують надвечір. Вони знають, що сьогодні свято, і вважають, що зможуть висадитися [на нашому боці Суецького каналу] до темряви. Атака відбудеться за планом, який нам відомий. Він (Янгол) вважає, що Садат, з огляду на відповідні обіцянки главам інших арабських держав, не може баритися з наступом і прагне виконати свої зобов'язання до найменших деталей. Джерело вважає, що, попри коливання Садата, наступ відбудеться з імовірністю 99,9 відсотка. Вони вірять у перемогу і тому бояться розголосу своїх планів, що може викликати зовнішнє втручання; це може стримати декого із союзників, а там і змусити їх передумати. Росіяни участі в операції не братимуть».

Не всі належно оцінили драматичну доповідь рамсада. Вродливий, упевнений у собі шеф «Аману» генерал Елі Зейра, попри тривожні звіти розвідувальних джерел, був переконаний, що загрози війни не існує. Він вважав, що концентрація величезної кількості єгипетських військовослужбовців і бронетехніки на африканському березі Суецького каналу була не чим іншим, як частиною великих армійських маневрів. Утім Зейра в розмові із Заміром визнав, що «не має пояснення» повідомленню від підрозділу № 848 (пізніше перейменований на підрозділ № 8200, він був структурою АОІ з прослуховування й перехоплення даних) про те, що сім'ї російських військових радників у Сирії та Єгипті терміново покидають ці країни і що, без сумніву, свідчило про неминучість війни.

Шеф «Аману» і більшість інших лідерів мілітарних структур були твердими прибічниками «концептуального задуму» — теорії, згідно з якою Єгипет не нападе на Ізраїль без виконання двох умов: по-перше, без отримання від Радянського Союзу реактивних винищувачів, здатних протистояти ізраїльській винищувальній авіації, а також бомбардувальників і ракет, які могли б досягти густонаселених центрів Ізраїлю; по-друге, без організації участі в навалі інших арабських держав. Теорія «задуму» стверджувала, що, поки обидві ці умови не виконано, імовірність нападу з боку Єгипту дуже низька. Сусід може погрожувати, дратувати і провокувати, проводити масштабні маневри — але воювати не стане.

Однак ця теорія одного разу вже не виправдала себе — 1967 року. Тоді значна частина єгипетської армії перебувала в Ємені, де вела затишні бої з королівськими військами. Ізраїль був переконаний, що, доки частина єгипетської армії загрузла в Ємені, Єгипет не піде на жодні агресивні чи провокативні дії. Але 25 травня елітні єгипетські загони раптом перетнули Синай і досягли кордонів Ізраїлю, тимчасом як президент Насер видворив спостерігачів ООН і заклав протоки Червоного моря для ізраїльського судноплавства. Експертам єврейської держави варто було б усвідомити вади своєї логіки, але у відблисках тріумфальної перемоги в Шестиденній війні про все це забули.

Теорія «задуму» витала в повітрі під час надзвичайного засідання уряду, скликаного вдосвіта 6 жовтня 1973 року. До рапорту про

неминучу раптову атаку Єгипту із сумнівом поставився не лише Зейра, а й кілька міністрів. Раніше, у листопаді 1972-го та в травні 1973-го, Янгол уже двічі сигналізував ізраїльтянам про напад. Звісно, щоразу він останньої миті виправлявся, але у травні 1973-го встигли терміново мобілізувати велику кількість резервістів, що коштувало Ізраїлю приголомшливих 34,5 мільйона доларів.

На цьому ранковому засіданні всі усвідомлювали серйозність ситуації. Проте вирішили провести лише часткову мобілізацію. Також міністри вирішили не завдавати превентивного удару по гігантських єгипетських силах, сконцентрованих уздовж каналу.

Замір повернувся до Ізраїлю і правив своє: війна неминуча! Він повторював попередження Янгола про одночасне вторгнення єгипетської та сирійської армій перед заходом сонця.

О другій дня Зейра скликав до свого кабінету військових журналістів і заявив, що ймовірність початку війни є низькою. Він ще говорив, коли в кабінет зайшов його помічник і передав йому коротку записку. Зейра прочитав її й, не промовивши більше ні слова, схопив свій берет і поквапився геть.

А ще за кілька секунд тишу Йом-Кіпуру розірвали сирени повітряної тривоги. Почалася війна.

Після війни вищі офіцери «Аману» гнівно звинувачували Янгола в тому, що він увів Заміра в оману, назвавши часом початку наступу кінець дня, тоді як насправді вторгнення почалося в обід. Лише пізніше встановили, що президенти Сирії та Єгипту перенесли «годину Ч» в останній момент, під час телефонної розмови. У цей час Янгол уже був у літаку, що прямував до Лондона.

Те, що керівники «Аману» так переймалися помилкою Янгола чи його ранішими хибними попередженнями, видається дивним. Вони ніби вважали розвідника представником «Моссаду» в канцелярії єгипетського президента, зобов'язаним якнайдокладніше доповідати про все, що там відбувається. І не зважали на той факт, що Янгол, попри свою високу посаду, був лише шпигуном, який надавав чудові звіти, проте, як і будь-який шпигун, не міг завжди знати все.

Протягом Війни Судного дня Янгол продовжував постачати Ізраїлю першокласні розвіддані. Коли єгиптяни випустили по місцях зосередження сил АОІ дві ракети «Скад», підбадьорливий рапорт

Янгола заспокоїв ізраїльтян. Єгипетська армія не має більше наміру використовувати в боях ракети, повідомив він, і недружній сусід не вдасться до ескалації війни з Ізраїлем.

Війна Судного дня завершилася 23 жовтня. Сирійську армію на Голанських висотах змусили тікати, й ізраїльські гармати розмістилися за 30 кілометрів від Дамаска. На півдні єгиптяни окупували смугу ізраїльського берега Суецького каналу завширшки 8 кілометрів, але ізраїльтяни повністю оточили їхню Третю армію, створили плацдарм на єгипетській території, прорвали оборону і зайняли нові позиції орієнтовно за 100 кілометрів від Каїра.

Щоправда, бучно святкувати цю перемогу Ізраїлю не випадало. Війна коштувала йому 2656 життів, 7251 пораненого і зруйнувала міф про його недосяжну перевагу.

Утім між ізраїльтянами та єгиптянами почалися переговори й було підписано угоди — спершу про припинення вогню, а там і про встановлення між двома країнами тривкого миру. Сирія приєднатися до мирного процесу відмовилася.

Цві Замір завершив свою каденцію, його змінив генерал Іцхак (Хака) Хофі.

Замір пішов під акомпанемент загальних похвал. Його прославляли як єдиного в усій розвідспільноті, хто попередив про сирійсько-єгипетські військові приготування і надав критично важливий звіт про неминучий напад на Ізраїль. Якби лідери нації проявили більше уваги до його попереджень і наказали негайно завдати превентивного удару, результати, дуже ймовірно, були б для країни значно кращими. Дехто з міністрів стверджував, що Ізраїль відмовився від дій на випередження, щоб не бути звинуваченим у розв'язуванні війни. Це твердження не лише має вигляд надуманого, уже саме рішення видається недалекоглядним. Адже що важливіше — щоб Ізраїль не «звинуватили» в розв'язуванні війни чи щоб він захистив себе всіма доступними способами?

З іншого боку, ізраїльський історик доктор Урі Бар-Йосеф доводить, що попередження Янгола врятувало Голанські висоти. Уранці 6 жовтня, пише він, унаслідок Янголового рапорту було терміново мобілізовано танкові екіпажі; по обіді танки досягли Голанів і зупинили просування сирійців у секторі Нафах.

Після завершення бойових дій ізраїльський уряд під безпрецедентним тиском громадськості створив слідчу комісію, яка мала розслідувати процес ухвалення рішень під час Війни Судного дня. Комісія на чолі із суддею Верховного суду Шимоном Агранатом постановила негайно звільнити генерала Елі Зейру (і кількох інших вищих офіцерів разом з керівником генштабу Давидом Елазаром).

Але хто ж був Янгол? За довгі роки про його справжню особу написали незліченну кількість статей, доповідей, книжок — і всі вони грішать проти істини. Цілком очевидно, що Янгол був дуже близьким до владних кіл Єгипту і верховного командування єгипетської армії; але броні секретності, що захищала його істинну персону, ніхто так і не пробив. Журналісти й аналітики приписують йому кілька псевдонімів і зображують його постаттю, наділеною казковими талантами. Він став героєм багатьох шпигунських історій і навіть деяких художніх бестселерів.

Після відставки генерал Зейра затамував у серці глибоке розчарування. Він сповнився рішучості відстояти свою невинуватість і явити світові власну версію подій 1973 року.

Урешті-решт він вирішив написати книжку й дати власну відповідь на запитання, чому відкинув звіт Янгола.

Генерал написав, що Янгол був не ким іншим, як подвійним агентом, якого заслали в «Моссад» підступні єгиптяни, щоб уводити ізраїльтян в оману.

Деякі журналісти купилися на історію Зейри та написали, що Янгол у кінцевому підсумку справді був подвійним агентом. Його роль, пояснювали вони, полягала в тому, щоби протягом тривалого часу надавати Ізраїлю надійні й точні розвіддані, здобути довіру — а тоді, коли «Моссад» уже звикне їсти з його рук, згодувати спецслужбі гігантську брехню, яка призведе до її руйнації.

Це була чудова історія. Вона пояснювала все... Майже. Адже і Зейра, і його послідовники воліли оминати увагою один факт: усі Янголові звіти, від самого початку до самого кінця, були абсолютно точні. То де ж брехня?

А тоді, коли Янгол міг ввести Ізраїль в оману, повідомивши, що масоване зосередження військ на Суецькому каналі є лише маневрами, а небезпеки війни не існує, «подвійний агент» обрав протилежне —

зателефонував підлеглому Заміра в Лондоні й надіслав йому попередження («хімікалії»), а тоді прилетів до Лондона і попередив Заміра: раптовий напад є неминучим.

Але Зейру було не спинити. У 2004 році, коли вийшло нове видання його книжки, він пішов далі й розкрив особу Янгола. У низці інтерв'ю, кульмінацією яких стала участь у телешоу досвідченого журналіста Дана Маргаліта, Зейра використав справжнє ім'я Янгола.

Ашраф Марван.

Ім'я ошелешило тих, хто знався на єгипетському політикумі. Вони повірити не могли, що Марван міг бути ізраїльським шпигуном.

Але хто ж був цей супершпигун? Хто такий Ашраф Марван?

У 1965 році одна мила і скромна єгипетська дівчина зустріла на тенісному корті в Геліополі чарівного і вродливого парубка. Дівчина — Муна — була третьою і, відверто кажучи, не найкмітливішою донькою в сім'ї. Її сестра Худа вдалась обдарованішою, недарма ж вона стала відмінницею в коледжі у Гізі. Але Муна мала красу, шарм і була батьковою улюбленицею. Парубок, якого вона зустріла, походив із шанованої та заможної родини, він щойно здобув ступінь бакалавра з хімії й вступив до армії. І Муна закохалася по вуха.

Минуло небагато часу, і вона представила свого бойфренда рідним. Отак молодий чоловік познайомився з батьком Муни — президентом Єгипту Гамалем Абделем Насером.

Насер не мав упевненості, що його дочка зустріла ідеальну пару, але вона не залишила йому вибору. Зрештою президент запросив до себе в кабінет юнакового батька — вищого офіцера президентської гвардії — й ці двоє дійшли згоди, що їхні діти мають одружитися. Молоді люди побралися за рік, у липні 1966-го. Незабаром чоловіка Муни призначили в хімічний департамент Республіканської гвардії, а наприкінці 1968-го перевели до президентського департаменту науки.

Президентового зятя звали Ашрафом Марваном.

Нова робота, схоже, не задовольняла молодика. Він попросив у Насера дозволу продовжити навчання в Лондоні. Той погодився, і Ашраф Марван, сам-один, оселився в Лондоні під пильним наглядом єгипетського посольства.

Але, схоже, нагляд виявився недостатньо пильним. Ашраф Марван любляв веселе життя, вечірки, пригоди — а Лондон шістдесятих усе

це щедро надавав. Молодому єгиптянинові знадобилося небагато часу, щоб витратити всі свої кишенькові гроші. Він потребував іншого джерела фінансування для нічних розваг — і скоро це джерело знайшов.

Її звали Суад, і вона була дружиною кувейтського шейха Абдали Мубарака аль-Сабах. Ашраф причарував романтичну леді, й у відповідь вона відкрила свій гаманець. Але роман тривав недовго. Їхній зв'язок викрили, і розгніваний Насер змусив хлопця з ганьбою повернутися додому. Батько зажадав від Муни розлучитися зі зрадником, але вона рішуче відмовилася. Кінець кінцем Насер вирішив, що Марван лишатиметься в Єгипті, а до Лондона йому дозволять їздити лише для передавання документів і праць його професорам; також Марван мав повернути всі гроші, отримані від Суад аль-Сабах. Йому дали роботу в Насеровому офісі й раз у раз навантажували дріб'язковими завданнями та дорученнями.

У 1969-му Ашраф Марван знову приїхав у Лондон, щоб подати до університету своє есе. Але принагідно він також зробив перший крок до зради тестя. Приниження з боку єгипетського президента викликало в ньому образи і пригнічення. Він не вагався — зателефонував до ізраїльського посольства і попросив військового аташе. Коли офіцер відповів, Марван назвав своє справжнє ім'я і прямо заявив, що хоче працювати на Ізраїль. Попросив передати його прохання тим, хто відає відповідними питаннями. Офіцер, з яким він розмовляв, не сприйняв його всерйоз і не доповів про дзвінок; друге звернення Марвана теж залишилося без відповіді. Але до декого з посадовців «Моссаду» ця історія таки дійшла. Урешті дзвінок від Марвана прийняв шеф Європейського бюро «Моссаду» Шмуель Горен, який знав про важливий статус цієї людини. Він попросив Марвана більше не телефонувати в посольство, дав йому «чистий» номер і негайно ввів у курс справи своїх колег.

Цілком таємний рапорт Горена передали Цві Заміру і Рехавії Варді, голові «Цомету» — департаменту «Моссаду» з вербування агентури. Ці двоє призначили спеціальну команду, якій належало провести глибинну перевірку пропозиції Марвана. З одного боку, дії єгиптянина мали всі ознаки класичної провокації: важлива у ворожій структурі фігура добровільно зголошується стати агентом, і для її вербування не

потрібно жодних зусиль. На вигляд було дуже підозріло. Така людина могла стати подвійним агентом, якого єгипетські спецслужби використовували б як наживку.

Та з іншого боку, те саме рівняння могло мати й цілком протилежний розв'язок. Важлива у ворожій структурі фігура добровільно зголошується стати агентом. Вона явно має доступ до ультрасекретних матеріалів, яких не зможе роздобути більше ніхто. Зрештою, може, це саме той ідеальний агент, про якого мріє будь-яка розвідка світу? Крім того, люди Варді знали, ким є Марван, — амбітний молодик, гедоніст, а отже, особа, яка любить гроші. Спокуса для вербувальників «Моссаду» була великою.

Горен повернувся до Лондона і попросив Марвана про зустріч. Той погодився і прийшов а елегантному вбранні, просто тобі юний красень. Він прямо сказав Горену, що глибоко розчарувався через поразку Єгипту в Шестиденній війні 1967 року і вирішив приєднатися до переможців. Проте, наводячи «ідейні» мотиви, Марван просив великих грошей — 100 тисяч доларів за кожну зустріч, на якій він надасть інформацію своїм кураторам.

Горен схилився до того, щоб прийняти пропозицію — навіть попри величезну ціну. Досі жодному агенту «Моссаду» таких сум не платили. Але спершу Горенові потрібен був матеріальний доказ того, що майбутній агент не кидає слів на вітер. Він попросив примірник таємного документа, який службовець був у змозі дістати. Передання такого папера разом прив'язала б Марвана до «Моссаду». Вона служила б зізнанням, надійним свідченням того, що відтепер араб став ізраїльським агентом. В очах єгиптян це робило б його зрадником і ворогом.

Марван не змусив Горена довго чекати і привіз йому повну стенограму переговорів Насера з лідерами Радянського Союзу 22 січня 1970 року в Москві. Під час того візиту президент Єгипту вимагав від СРСР надати йому сучасні реактивні бомбардувальники великого радіуса дії, які могли б чинити напади в глибині ізраїльської території.

Документ вразив усіх, хто його прочитав. Раніше вони ніколи не бачили таких паперів. Автентичність стенограми не викликала сумніву. Тепер керівники «Моссаду» зрозуміли, що в них у руках опинився справжній скарб. Вони призначили Дабі куратором Марвана

і відрядили до Лондона. Також вони невідкладно вжили всіх необхідних оргзаходів: орендували в Лондоні квартиру для зустрічей із Янголом, обладнали її прихованими пристроями прослуховування й запису, надали їй охорону, створили спецфонд для фінансування свого суперагента. Можна було починати гру.

Зустрічі ініціював сам Марван — щоразу, коли мав про що доповісти. Згідно з правилами, які вони розробили разом із Дабі, єгиптянин телефонував посереднику (дехто стверджує, що це була одна лондонська єврейка), і так «Моссад» отримував сигнал. Марван надав своїм кураторам велику кількість розвідданих, цілком таємних політичних і військових документів. У кількох із цих зустрічей брав участь полковник Меїр, голова Шостого відділу «Аману», що відав єгипетською армією. До Лондона Меїр прилітав під фальшивою личиною; з його одягу зрізали будь-які мітки, які могли видати його справжню особу. Він годинами кружляв по британській столиці пішки, автобусами і в таксі, аби надійно переконатися, що за ним не стежать, і врешті-решт прибував до потрібного будинку та підіймався на шостий поверх. Коли він прийшов на конспіративну квартиру вперше, його зустрів вродливий, але неприємний чоловік, який поставився до нього з неприхованою зневагою і весь час позирив зверхньо. Марван пом'якшився лише тоді, коли зрозумів, що Меїр — людина глибоких знань і досвіду. Одного разу приятель-моссадівець попросив полковника передати Марвану якийсь кейс. Коли Меїр поцікавився, що в кейсі, приятель підморгнув і відповів: «Пентхаус на площі Хамедіна» (найфешенебельніший район Тель-Авіва), натякаючи, що там лежить казкова сума грошей. За оцінками «Моссаду», звіти Марвана за весь час його таємної роботи на Ізраїль коштували єврейській державі понад 3 мільйони доларів⁴⁰.

Насер помер 28 вересня 1970 року, і його змінив Анвар Садат. Професор Шимон Шамір, один із провідних ізраїльських дослідників сучасного Єгипту, проаналізував для «Моссаду» характер Садата. Науковець описав його як слабку, мляву людину; Шамір наголосив — Садат не протримається при владі довго й не зважиться на війну. Такої самої думки були й чимало єгипетських лідерів, але Марван вирішив усіляко підтримати Садата. Він взяв у дружини ключі від особистого

сейфу Насера, відібрав найважливіші матеріали та документи і приніс їх новому президентові.

Наступного разу він допоміг Садату в травні 1971-го, коли деякі єгипетські лідери змовилися влаштувати прорадянський переворот. Серед них були найвідоміші в країні персони: колишній віцепрезидент Алі Сабрі, колишній військовий міністр Махмуд Фавзі, міністр внутрішніх справ Шараві Гума, інші міністри й парламентарі. Вони планували вбити Садата під час його візиту до Александрійського університету. Але той устиг першим і заарештував усіх змовників. Марван був поруч із ним і надавав допомогу в їх розгромі.

Результати не забарилися. Становище Марвана в єгипетській ієрархії різко зміцнилося. Його призначили секретарем президента з інформації та спеціальним президентським радником. Він супроводжував Садата в його поїздках арабським світом і брав участь у політичних переговорах найвищого рівня.

З підвищенням Марванового статусу зросла і цінність його звітів. У 1971 році Садат кілька разів побував у Москві й подав Леоніду Брежнєву список озброєнь, які хотів придбати для нападу на Ізраїль. Серед іншого там були бойові літаки МіГ-25. Марван передав перелік своїм моссадівським кураторам; коли вони поцікавилися стенограмами переговорів Садата і Брежнєва, агент приніс і їх. Марванові звіти справили на Цві Заміра глибоке враження, і він зустрівся з ним особисто. Добуті матеріали роздали кільком вищим офіцерам «Моссаду» й «Аману», голові генштабу АОІ та його заступнику, прем'єрці Голді Меїр, міністрові оборони Моше Даяну і довірєній особі Голди, міністру без портфеля Ісраелю Галілі.

Деякі з матеріалів Марвана, схоже, потрапляли і до інших спецслужб. Він вийшов на італійську розвідку і запропонував працювати ще й на неї; згідно з одним джерелом, також він налагодив зв'язки з британською МІБ. Це пояснює, чому доленосного дня 5 жовтня він дорогою до Лондона на зустріч зі Цві Заміром затримався в Римі: разом Марван повідомив про наближення війни італійцям.

Раніше італійці вже отримали один його звіт, але це сталося з благословення «Моссаду». За місяць до Війни Судного дня по допомогу до Єгипту звернулася Лівія. Палестинські терористи на

службі лівійського лідера Муамара Каддафі намірилися збити під час зльоту в римському аеропорту літак «Ель Алю».

Це мало стати актом помсти Ізраїлеві за помилково збитий над Синаєм у лютому 1973 року лівійський цивільний борт. Тоді «Моссад» отримав докази того, що палестинські терористи планують захопити літак, навантажити його вибухівкою і скинути на одне з великих ізраїльських міст (див. розділ 12). Коли над Синаєм з'явився лівійський літак, який відмовився повідомити свої дані та покинути підконтрольний Ізраїлю повітряний простір, диспетчери ВПС вирішили, що це і був літак-камікадзе. У повітря піднялися два реактивні винищувачі й збили його. Пізніше встановили, що лайнер відхилився від курсу через піщану бурю над Синаєм. Ізраїльські медики знайшли серед обгорілих уламків 108 тіл.

Каддафі поклявся помститися за загиблих. Група, що мала провести операцію, налічувала п'ять терористів ФАТХ під проводом Аміна аль-Хінді. Президент Садат вирішив допомогти лівійцям і наказав Марвану передати терористам два переносні зенітно-ракетні комплекси радянського виробництва «Стріла». Марван надіслав ПЗРК до Рима з дипломатичною поштою. Там він повантажив їх у машину, зустрівся з аль-Хінді у взуттєвому магазині на всесвітньо відомому бульварі Віа-Венето, зайшов із ним у крамницю килимів і купив два великі килими. Разом вони загорнули в килими ПЗРК і на метро доправили їх до конспіративної квартири палестинців... Терористи збиралися випустити ракети, не знаючи, що Марван попередив «Моссад», а «Моссад» — італійців. Шостого вересня до квартири в Остії, неподалік аеропорту, увірвався антитерористичний загін італійської поліції. Він затримав частину терористичної групи й захопив ПЗРК. Решту членів групи взяли в одному з римських готелів. Італійська преса зазначила, що італійські спецслужби попередив «Моссад»; дехто стверджував, що Цві Замір був особисто присутнім у Римі під час операції.

За місяць вибухнула Війна Судного дня.

Після війни Марван продовжував виконувати важливі таємні завдання Садата. У ролі президентського емісара він відвідав арабські столиці й узяв активну участь у розведенні сирійсько-єгипетських та ізраїльських сил. Він також був присутнім при переговорах

державного секретаря США Генрі Кіссінджера та йорданського короля Хусейна в Аммані. Робота над розведенням військ дала Марвану нагоду сконтактуватися зі ще однією спецслужбою — ЦРУ, яке шукало надійну розвідінформацію про єгипетську політику після досягнення перемир'я з Ізраїлем. Згідно з американськими джерелами, таємні контакти Марвана та Центрального розвідуправління тривали майже 25 років. Він кілька разів побував у США на лікуванні, й завдяки ЦРУ його завжди зустрічали з усією можливою теплотою та щедрістю.

Але із часом навіть високий статус і таємна діяльність утратили свою привабливість, і Марван почав нову кар'єру — в бізнесі. Він купив у Лондоні, на Карлтон-Хаус-Терейс, 24, розкішне помешкання і почав укладати свої гроші в різноманітні проекти. У 1975 році Ашрафа Марвана призначили головою Арабської промислової спілки — організації, яку Єгипет, Саудівська Аравія й емірати Перської затоки заснували з метою налагодити виробництво конвенційних озброєнь за західними технологіями. Проект провалився, але участь у ньому допомогла Марвану зав'язати цінні контакти у світі бізнесу. Невдовзі він пішов із посади й 1979 року переїхав до Парижа. За два роки — після того, як терористи-фанатики вбили президента Садата, — він повернувся до Лондона і розпочав блискучу бізнесову кар'єру, що зробила його дуже багатю людиною. Приймаючи свого моссадівського куратора Дабі у власному готелі на Майорці (Балеарські острови, Іспанія), він дав тому зрозуміти, що покидає шпигунське життя. Дехто стверджує, мовляв, наприкінці сімдесятих Марван відчув, що єгипетська земля горить у нього під ногами та що його підозрюють у таємних зносинах з Ізраїлем, тож вирішив назавжди розпрощатися і з Єгиптом, і з «Моссадом».

Протягом наступних років Марван провів серію казкових бізнесових оборудок. Він вдало робив інвестиції й скоро купив частину акцій футбольного клубу «Челсі», одночасно змагаючись із Мохамедом аль-Фаєдом, батьком бойфренда принцеси Діани, Доді, за придбання висококласного лондонського універмагу «Харродс». Він і надалі вів гедоністичний спосіб життя, завжди добре вдягався, за ним тягнувся ланцюжок любовних зв'язків. Одного разу агенти ЦРУ, які прийшли на зустріч із ним у його нью-йоркському готелі, мусили чекати, доки його чергова пасія вдягнеться і забереться з номера.

У вісімдесятих ім'я Марвана сплигло у зв'язку з кількома збройними угодами лівійського режиму Каддафі та ліванських терористів. Один американський журналіст повідомляв, що Марван запросив до себе додому агента ЦРУ, вивів його на терасу й показав на припаркований біля будинку лискучий «ролс-ройс». «Це подарунок від Каддафі», — сказав колишній Янгол.

Історія про зв'язки Марвана з терористами видається чистою вигадкою. Він не став би співпрацювати з бойовиками, ризикуючи посваритися з «Моссадом», який міг би розкрити його минуле як свого агента й тим приректи на неминучу смерть. Якщо Марван і встряг у темні справи з Лівією чи терористами, це могло відбутися лише в тісній співпраці з «Моссадом».

Але минали роки, і 2002-го в Лондоні вийшла книжка «Історія Ізраїлю». Її написав ізраїльський науковець Арон Бреґман, і в ній згадано про шпигуна, який попередив Ізраїль про наближення Війни Судного дня. Бреґман називав цього шпигуна «зятєм». Це натякало на близькість до якоїсь важливої персони; а Янгол-бо був зятєм Насера. Бреґман писав, що ця людина виступала подвійним агентом, який постачав Ізраїлю сфальсифіковану інформацію.

Книжка не розкрила справжнього імені Марвана, але розлютила його. Він відреагував в інтерв'ю єгипетській газеті «Аль-Ахрам», де висміяв дослідження Бреґмана і назвав його «ідіотським детективним оповіданням».

Ображений Бреґман вирішив захистити свою честь і в інтерв'ю тій самій газеті відкрито заявив, що «зять» — це Ашраф Марван. Обвинувачення було тяжке, але без жодних доказів. Відтак не викликало й жодних наслідків — до того дня, коли Елі Зейра оголосив, що саме Ашраф Марван був подвійним агентом, який «дури» ізраїльтян.

Досі такого в Ізраїлі не траплялося. Осіб колишніх шпигунів не розкривали — у багатьох випадках навіть після смерті. А Ашраф Марван був живий, беззахисний і являв собою легку здобич для кілерів єгипетського «Мухабарату». Цві Замір, який уже три десятки років був у відставці, спробував сконтактуватися з Марваном, але Янгол не побажав із ним розмовляти. «Він не схотів, — із сумом

говорив Замір, — бо відчував, що я не захистив його. Я зробив усе, що міг, аби його захистити, але мені це не вдалося».

Марван після зізнань Зейри порушив свою обітницю мовчання і різко накинувся на колишнього шефа «Аману». Він звинуватив його в розголошенні державних таємниць. Зейра парировав заявою, що колишній рабсад покриває людину, яка була не ким іншим, як подвійним агентом.

Ізраїльський журналіст Ронен Бергман дивився пряму телетрансляцію однієї офіційної церемонії в Єгипті й побачив, як президент Хосні Мубарак обмінювався дружнім рукостисканням із Марваном, який супроводжував його під час покладання вінка до могили Насера. Після цієї трансляції Бергман написав, що Марван був подвійним агентом. Що ж до Мубарака, то той прийшов Марвану на допомогу й категорично заперечив чутки про нього як про ізраїльського шпигуна.

Ізраїль затопили потоки звинувачень і контрзвинувачень. «Моссад» і «Аман» створили дві слідчі комісії, які дійшли однакових висновків: Марван не був подвійним агентом і не шкодив Ізраїлю. Зейра не здавався і подав на Заміра до суду. Колишній суддя Теодор Ор, якого суд призначив арбітром, однозначно постановив, що правдивою була версія Заміра.

Зейра та його прибічники, схоже, вирішили ігнорувати той факт, що Марван свого часу був однією з провідних фігур у єгипетській владі, зятем Насера і наближеним радником Садата. Єгипетські лідери не бажали визнавати, що один із них став зрадником і шпигуном сіоністів. Таке визнання шокувало б єгипетську громадську думку і похитнуло б довіру єгиптян до своїх провідників. Тож вони обрали іншу тактику — прославляти Марвана про людське око, але потай винести йому вирок.

Його честь Ор оприлюднив свої висновки в перших числах червня 2007 року. А 12 червня ізраїльський суд офіційно підтвердив інформацію Заміра щодо ролі Марвана на службі «Моссаду». Ще за два тижні, 27 червня, тіло агента знайшли на хіднику під терасою його будинку.

Ізраїльські спостерігачі звинуватили в убивстві єгипетські спецслужби. Багато хто нарікав на Зейру, стверджуючи, що Марванову

смерть спричинила безвідповідальна поведінка генерала. З іншого боку, вдова Марвана в заяві, яка навряд чи когось здивувала, звинуватила в загибелі чоловіка «Моссад». Знайшовся свідок, який заявив, що за лічені хвилини до смерті Марвана бачив, як той стояв на терасі з чоловіком близькосхідної зовнішності.

Скотланд-Ярд закриття справу, потім знову порушив її, й нарешті заявив, що не має змоги знайти винних. Убивці Марвана лишаються на свободі до сьогодні.

³⁹ Йом-Кіпур, дослівно — «День очищення», «Судний день». Одне з основних юдейських свят, день, у який Бог пробачив євреям гріх, пов'язаний із золотим тельцем. Припадає на другу половину вересня — початок жовтня.

⁴⁰ Понад 20 мільйонів доларів станом на 2021 рік.

«МЕДОВА ПАСТКА» ДЛЯ АТОМНОГО ШПИГУНА

Здавалося, Мордехай Вануну зробив усе, щоб викрити таємний бік свого життя — хіба що не носив плаката із написом «я — шпигун».

Він був техніком на атомному реакторі в Дімоні, найсекретнішій і найбільш охоронюваній споруді в Ізраїлі. Іноземні ЗМІ, як і чимало урядів, були переконані, що на цьому цілком таємному об'єкті Ізраїль створює ядерну зброю. Хай би хто хотів улаштуватися на роботу в Дімоні, він мусив пройти довгий, морочливий процес заповнення форм, співбесід, негласних перевірок свого минулого спеціалістами «Шабаку» та інших безпекових структур — і тільки тоді цій людині відкрили б доступ до секретного комплексу. Працевлаштування в Дімоні супроводжувалося всебічним наглядом і ретельним контролем.

Вануну подався на вакансію після того, як побачив газетне оголошення. В офісі «установи з ядерних досліджень» у розташованому неподалік місті Беер-Шева він заповнив форму, пройшов рутинну перевірку служби безпеки й отримав роботу без жодних проблем.

Як це було можливо? Він був крайнім лівим, його друзями були араби — члени комуністичної, антисіоністської партії «Раках»⁴¹; він брав участь у їхніх акціях протесту, був сфотографований на мітингах пропалестинських радикалів, носив плакати, виголошував промови, роздавав інтерв'ю.

Також він приймав у своїй маленькій квартирі в Беер-Шеві бойовиків «Ракаxu», і вони запросили його вступити до їхнього університетського осередку, сформованого лише з молодих арабських радикалів, які сповідували відкриту ворожість до Ізраїлю. В університеті імені Бен-Гуріона, студентом якого він значився, його знали за екстремістськими поглядами.

Вануну був обдарований, проте неврівноважений молодик. Перед тим, як стати прибічником «Ракаху», він устиг побути ультраправим екстремістом і шанувальником расиста раббі Кахане⁴². Пізніше він підтримував крайню праву партію «Тешійя» («Відродження»), голосував за «Лікуд» і зрештою опинився серед крайніх лівих. Вануну заявляв, що змінити політичні погляди його змусила суперечлива Ліванська війна 1982 року. Самітник, майже без друзів, він твердо вірив, що його дискримінують через марокканське походження. Це переконання зміцнилося, коли він провалився на вступних іспитах до Академії військово-повітряних сил і його направили в Інженерний корпус. Після звільнення з АОІ він почав навчатися на інженера в Тель-Авіві, передумав і переїхав до Беер-Шеви, де став навчатися на економіста, передумав знову й перемкнувся на вивчення філософії. Подався у вегетаріанці, а потім — у вегани.

Однокашників вражала його жадоба до грошей. Вануну вихвалявся, що не мусить працювати, а тільки розумно інвестувати на біржі. У своїх щоденниках він віддавав грі на біржі «вищий пріоритет» перед вивченням філософії та англійської мови. Їздив на червоній «ауді», трохи заробив, позуючи ню, і на одній студентській вечірці скинув спідне, щоб виграти конкурс.

Звичайно, спосіб життя Вануну був його справою, але політична активність як симпатика «Ракаху» і прибічника палестинців мала б лунати тисячоголосим сигналом тривоги. Натомість його викликали на співбесіду з представниками «Шабаку», які порадили йому припинити всю цю діяльність і попросили підписати документ про те, що вони його попередили. Він нічого не підписав і нічого не припинив.

«Шабак» змалював політичний шлях Вануну в рутинному звіті на ім'я директора з безпеки в Міністерстві оборони, який переслав цей папір директору з безпеки на реакторі в Дімоні, а той поклав його в одну зі своїх папок, і на тому все. Ніхто не вжив жодних заходів і не запропонував установити за Вануну спостереження. Показова необачність! Цілий ланцюжок людей — представники «Шабаку» на місцевому й загальнодержавному рівнях, директори з безпеки в міністерстві й у Дімоні — не виконали своїх обов'язків.

Вануну продовжував свою політичну діяльність, і ніхто його більше не турбував.

Він працював «оператором» в «Інституті № 2», найсекретнішому відділі комплексу. З-поміж 2700 працівників Дімони доступ до цього «інституту» мали тільки 150. Вануну мав два бейджі: з номером 9567–8 — для доступу в комплекс, і з номером 320 — для входу в «Інститут № 2».

Зовні «інститут» мав вигляд скромної дововерхової будівлі, схожої на склад або рядове господарське приміщення. Але допитлива людина могла помітити на пласкому дахові моторну будку ліфта і замислитися, навіщо у двоповерховій будівлі ліфт. У розгадці цієї таємниці й полягав справжній секрет «інституту»: ліфт потрібен був не для підйому, а для спуску на шість уміло замаскованих підземних поверхів. Вануну працював у нічну зміну й добре знав усі приміщення. Другий поверх був поділений на кілька офісів і кафетеріїв. Кілька воріт на першому поверсі слугували для завезення уранових стержнів, що їх використовували в реакторі; на цьому самому поверсі були ще кілька офісів і конструкторських лабораторій. Перший підземний поверх займали труби та вентиля. На другому були центральний контрольний зал і щось на кшталт тераси, яку називали «балконом Голди». Із цього балкона поважні візитери могли з максимальною повнотою роздивитися виробничий цех унизу. На третьому підземному поверсі інженери працювали з урановими стержнями, які їм спускали згори. На четвертому був великий, заввишки з три поверхи підземний зал, де розташувалися сам реактор і збагачувальні пристрої, на яких з уранових стержнів виділяли утворений у процесі роботи реактора плутоній. П'ятий поверх містив металургійний цех і лабораторію, у якій виробляли компоненти бомби. А на шостому підземному поверсі складували у спеціальні контейнери хімічні відходи.

Вануну знав, що під час нормальної роботи ядерного реактора внаслідок ланцюгової реакції утворюється плутоній, який накопичується в уранових стержнях. Після «зішкрібання» зі стержнів його використовували на четвертому та п'ятому рівнях для монтажу ізраїльської атомної зброї.

Одного дня без якихось особливих причин Вануну приніс в «Інститут № 2» фотоапарат. Він запхав його у свою сумку між книжок, з якими потім мав іти на пари в університет Бен-Гуріона. Якби охорона під час огляду запитала його, навіщо він приніс у Дімону камеру, він

відповів би, що брав її на пляж і забув вийняти із сумки. Але його поклажі ніхто не перевірів, ніхто ні про що не спитав, і він поклав камеру у свою особисту шафку для речей. Під час перерв на обід і вечерю, коли в будівлі нікого не було, Вануну мандрував підземними поверхами, фотографуючи лабораторії, обладнання і зали, роблячи детальні креслення, заходячи в порожні офіси й переглядаючи документи у відчинених сейфах. Його ніхто не бачив і ніхто ні в чому не підозрював. Охоронці ніби випарувалися. Начальство Вануну уявлення не мало про його небезпечне хобі та вважало його спокійним, серйозним і старанним спеціалістом.

Наприкінці 1985-го, після дев'яти років роботи в Дімоні, Вануну звільнили. Це було пов'язано не з його політичними справами, а з урізанням бюджету проекту. Вануну мусив піти, як і багато інших. Йому надали 150-відсотковий пакет вихідної допомоги та зарплату за вісім місяців як «адаптаційний грант». Проте він знову почувався роздратованим і пригніченим. Вирішив поїхати за кордон, і, можливо, більше не повертатись — якщо знайде новий дім, як це зробили 12 мільйонів євреїв, що жили за межами Ізраїлю. Продав квартиру та машину і зняв гроші з банківських рахунків.

І ось 31-річний Вануну закинув свій рюкзак на плечі й рушив у дорогу. Він уже бував у довгих подорожах — раз у Європі та раз у Сполучених Штатах. Тепер він зібрався на Далекий Схід. У сумці в нього лежали дві відзняті в Дімоні плівки.

Першою його зупинкою стала Греція, потім — Росія, Таїланд і Непал. У Катманду він зустрів дівчину-ізраїльтянку і боязко почав до неї залицятися. Він назвався Морді й прямо заявив їй, що є ліваком-пацифістом і, можливо, більше не повернеться до Ізраїлю. Відвідав буддійський храм і певний час міркував, чи й самому не стати монахом.

Після Катманду Вануну ще поїздив Далеким Сходом і врешті зійшов з літака в Австралії. Кілька місяців він працював на різних роботах у Сіднеї, але більшість часу почувався самотнім і нещасним. Якось увечері він ішов одним із районів з поганою репутацією — гаванню проститутток, кишенькових злодюжок і вуличних наркочилерів. У темряві попереду окреслився шпиль церкви святого Георгія, відомого прихистку страждених душ — тих, хто впав у відчай, злочинців,

бродяг, бідних і гнаних чоловіків та жінок. Вануну зайшов і зустрів англіканського священика Джона Макнайта. Добрий панотець одразу зрозумів, що Вануну шукає дім і родину. Він зав'язав із цим сором'язливим, боязким гостем близькі й теплі стосунки. Протягом кількох наступних тижнів вони мали низку тривалих відвертих розмов, і нарешті — 17 серпня 1986 року — Вануну охрестився та взяв нове ім'я Джон Кроссман.

Для щирого юдея, який народився в Марракеші й провів молодість у талмудичних школах та єшивах Беєр-Шеви, це було великою переміною. Звісно, його релігійна ревність згасла багато років тому, але його теперішнє навернення стало результатом не так розчарування в юдаїзмі, як особистої неврівноваженості. Якби не зайшов до церкви святого Георгія і не зустрів отця Джона, він міг би навернутися до буддизму чи якоїсь іншої релігії. Зате, відвертаючись від юдаїзму, він відвертався і від Ізраїлю. Надалі відразу до цієї країни поступово стала одним з головних мотивів його дій.

Під час одного із зібрань парафіян Вануну розповів новим друзям про свою роботу в Ізраїлі, описав реактор у Дімоні й запропонував продемонструвати слайд-шоу зі зроблених ним фотографій. Усі дивилися на нього байдуже: ніхто не розумів, про що він каже. Але серед слухачів був і один чоловік, якого все це заінтригувало, — Оскар Герреро, колумбійський мандрівник і журналіст «за нагоди». Вони з Вануну разом фарбували церковний паркан і якийсь час мешкали в одній квартирі. Герреро зрозумів важливість знімків і розпалив уяву Вануну обіцянками багатства та слави.

Гроші були Вануну дуже потрібні; але також йому спало на думку, що він міг би скористатись обіцяною славою, щоб досягти миру між євреями й арабами. Це не було його планом від початку: не миротворчість була причиною того, що він покинув Ізраїль і багато місяців возив по світу дві фотоплівки. Але встановлення миру й порятунком світу від ізраїльської атомної бомби стали позірним благородним мотивом його дій. День за днем його персональна війна проти ядерного проєкту набирала обертів і перетворилася на головну причину для публікації знімків з Дімони. Але Вануну також розумів, що такий учинок стане його кінцем як ізраїльтянина. Він більше

ніколи не зможе повернутися на батьківщину, де його затаврують як зрадника й ворога держави.

Проте спокуса була великою. Вануну і Герреро пішли до однієї із сіднейських фотолабораторій. Вони роздрукували знімки, зроблені в «Інституті № 2», і спробували продати їх місцевим корпунктам американських журналів та телекомпаній — але марно. Їх сприймали або як диваків, або як шахраїв у гонитві за легкими грішми. Ніхто не вірив, що в руках сором'язливого аскетичного молодика перебуває найзахищеніша таємниця Ізраїлю.

Кінець кінцем Герреро полетів до Іспанії та Англії і цього разу зірвав-таки куш. Редактори лондонської «Санді таймс», почувши його розповідь, зрозуміли драматичний потенціал статті про ізраїльський ядерний реактор, основаної на ексклюзивних фото і кресленнях. Проте вони мусили дотримуватися надзвичайної обережності. Незадовго до того вони добряче постраждали через купівлю «щоденників Гітлера», які виявилися не дуже якісною містифікацією. Тому вони попросили дозволу ретельно дослідити привезені Герреро матеріали.

Тим часом один з керівників австралійського телебачення зв'язався з ізраїльським посольством у Канберрі й поцікавився, чи дивний чоловік, який пропонував йому фотографії реактора в Дімоні, справді є громадянином Ізраїлю. Історія потрапила до вух ізраїльського журналіста, який надіслав її своїй газеті в Тель-Авіві.

Ізраїльські спецслужби ніби громом ударило: колишній оператор «Інституту № 2» в Дімоні намагався торгувати найнебезпечнішою таємницею Ізраїлю! «Система не спрацювала, ми не дісталися до нього вчасно», — безпомічно визнав директор з безпеки Міноборони Хаїм Кармон.

Новина полетіла до «прем'єрського клубу» — прем'єр-міністра Переса і колишніх прем'єрів Рабіна і Шаміра, які були членами Уряду національної єдності⁴³. Вони вирішили невідкладно розшукати Вануну і привезти його до Ізраїлю. Дехто з їхніх радників пропонував убити відступника замість везти його на батьківщину, але цю ідею відкинули. Прем'єр-міністр підняв слухавку і набрав номер рамсада.

Із 1982 року в «Моссаду» був новий директор — Наум Адмоні. Після майже двох десятиліть десантування в шефи «Моссаду» генералів АОІ організація нарешті отримала керівника, який пройшов свій шлях

нагору з низів. Уродженець Єрусалима, Наум Адмоні був ветераном «Шаю» та «Аману». Він служив заступником Іцхака Хофі й досягнув омріяної посади рамсада після того, як 1982 року той пішов у відставку. Рамсадом йому судилося пробути сім років, але це були не найкращі для розвідспільноти роки. Між 1982-м і 1989-м «Моссад» струсонули кілька інцидентів: справа Полларда, коли цивільного єврея — аналітика американської розвідки затримали у Вашингтоні за шпигунство на таємний ізраїльський розвідувальний підрозділ; спричинені кричущим недбальством арешти в різних країнах кількох агентів «Моссаду»; але Мордехай Вануну, безумовно, завдав «Моссадові» найбільшої шкоди. Адмоні відразу ж після дзвінка Переса розпочав операцію із захоплення Вануну. Моссадівський комп'ютер викинув кодову назву операції: «Канюк».

Наум Адмоні без зволікань відрядив до Австралії на пошуки Вануну спецзагін «Кесарія». Але, прибувши, агенти виявили, що спізнилися. Пташка вже полетіла з гніздечка — до Англії.

Невдовзі після інтерв'ю з Герреро редактор «Санді таймс» відрядив до Австралії зірку щотижневого додатка «Інсайт» Пітера Гунама, щоб той зустрівся з Вануну. Сідаючи на літак, Гунам уже знав, що британські науковці дослідили деякі з привезених Герреро фотографій і підтвердили їхню автентичність. Зустріч із Вануну в Сідней теж переконала Гунама, що історія того правдива. Особливо на нього справило враження заперечення Вануну перебільшених заяв Герреро про те, що він був «ізраїльським ученим». Вануну сказав йому як є: у Дімоні він був тільки техніком.

Залишивши Герреро в Австралії, Вануну і Гунам полетіли до Лондона. Там люди із «Санді таймс» провели з Вануну кілька жорстких інтерв'ю. Він розповів усе, що знав, і відкрив британцям: Ізраїль розробляє також і нейтронну бомбу, здатну знищувати живих істот, але залишати неушкодженими будівлі. Він також описав процес збирання бомб в «Інституті № 2». Проте весь цей час мав наляканий і знервований вигляд. Він боявся, що його вб'ють або викрадуть ізраїльські спецслужби. Редактори «Санді таймс» намагалися

заспокоїти Вануну; вони переселили його до іншого готелю і залучили всіх своїх працівників по черзі до роботи «няньками» при своєму безцінному гостеві. Газетярі наполягали — але марно — щоб він не виходив на вулицю сам-один.

Коли інтерв'ю скінчилися, Вануну запропонували фантастичну угоду: 100 тисяч доларів за історію та знімки, 40 % прав на газетну публікацію і 25 % — на книжку, якщо вона буде. Йому сказали, що власник «Санді таймс» Руперт Мердок також володіє кінокомпанією «Двадцять століття Фокс» й подумує зняти фільм про його життя й часи. Роль Вануну мав грати Роберт де Ніро.

Сторона прийому в Лондоні запропонувала Вануну всі можливі спокуси, крім однієї — жінки. Вануну прагнув сексу й жіночого тепла, але ніяк не міг їх здобути. Коли компанію йому складала працівниця «Інсайту» Ровена Вебстер, він відчайдушно намагався переконати її зайнятися з ним сексом, але вона відмовилася. Секс був ахілlesовою п'ятою Вануну, але кмітливі зазвичай редактори «Санді таймс» цього не помітили.

Не помітили вони й того, що страх Вануну перед ізраїльськими спецслужбами був обґрунтованим. Одного з репортерів «Інсайту» відрядили до Ізраїлю з'ясувати, чи Вануну справді є тим, за кого себе видає. Журналіст поговорив про нього з одним з ізраїльських колег, який негайно попередив «Шабак». За лічені години кілька членів опергрупи «Моссаду» були в Лондоні. Групу очолював заступник рамсада Шабтай Шавіт. Командував операцією другий заступник рамсада і глава «Кесарії» Бені Зеєві.

Двоє агентів «Моссаду», видаючи себе за фотокореспондентів, ошивалися біля будівлі «Санді таймс» і знімали робітників-страйкарів, які саме проводили акцію протесту. За кілька днів вони побачили і сфотографували Вануну, а також простежили за ним на лондонських вулицях, скориставшись методом «гребінця», який розробив ветеран «Моссаду» Цві Малкін. Окрім стеження за своєю ціллю, агенти прочісували точки, куди він міг би навідатись, і опинялися в потрібному місці ще до його прибуття. І ось 24 вересня Вануну прибув на Лейчестер-сквер, улюблений пункт туристів і гостей столиці. Біля газетної розкладки він побачив дівчину, «дуже схожу на зірку телесеріалу “Янголи Чарлі” Фарру Фосетт».

Вона була гарненькою білявкою, а в його очах здавалась «прекрасною мов янгол». Він жадібно роздивлявся їй, поки вона стояла в черзі перед стендом. Дівчина обернулась і обдарувала його довгим значущим поглядом. На мить їхні погляди зустрілися, але тут підійшла їй черга, вона купила газету й пішла своєю дорогою. Він і собі розвернувся, щоб рушити в іншому напрямку, проте зібрав усю свою відвагу, повернув назад і запитав у неї, чи можна з нею побалакати. Вона з усмішкою погодилася. Між ними почалася звичайна розмова. Вона назвалася Сінді, косметологічкою з Філадельфії; до Європи приїхала у відпустку.

Вануну був недовірливим. Попередні кілька днів вимотали йому всі нерви. У «Санді таймс» його без кінця допитували і весь час відкладали публікацію. Його страх перед ізраїльськими спецслужбами посилювався, коли він дізнався, що газета збирається звернутися до посольства Ізраїлю в Лондоні по коментар. Йому пояснили, що респектабельний ЗМІ на зразок «Санді таймс» мусить звертатися по коментарі до протилежної сторони. Це його не переконало. Він відчував самотність, злість і нетерплячку.

І тут зненацька — Сінді.

— Ви з «Моссаду»? — напівжартома спитав він.

— Ні, — відповіла вона. — Ні. Що таке «Моссад»?

Вона поцікавилася, як його звати.

— Джордж, — сказав він. Під цим ім'ям він зареєструвався в готелі.

Вона усміхнулася.

— Та годі, — сказала вона. — Ви не Джордж.

Коли вони сіли за столик кафе, він відкрив їй своє справжнє ім'я, розповів про «Санді таймс» і свої проблеми. Вона негайно запропонувала йому поїхати до Нью-Йорка, де вона знайшла б йому хороші газети і хороших юристів.

Але він не слухав — майже. Мордехай Вануну закохався з першого погляду. Протягом наступних днів він зустрічався із Сінді кілька разів і, за його словами, це були найкращі дні в його житті. Вони, тримаючись за руки, гуляли в парках, ходили в кіно, де переглянули «Свідка» з Гаррісоном Фордом і «Ханну та її сестер» Вуді Аллена. Також вони дивилися мюзикл «Сорок друга вулиця» і багато цілувалися. Цих теплих обіймів і солодких поцілунків він не забуде ніколи.

Сінді не шкодувала для нього поцілунків — але категорично відмовлялася з ним спати. Вона сказала йому, що не може запросити його до свого готельного номера, бо живе там разом зі ще однією дівчиною; прийти до нього вона відмовлялася теж. Ти напружений і засмиканий, повторювала вона, нічого не вийде. Не в Лондоні.

Потім у неї з'явилась ідея.

— Чого б тобі не поїхати зі мною до Рима? Там живе моя сестра, вона має квартиру, ми можемо справді гарно провести час, забудеш про всі свої клопоти.

Спершу він відмовився. Але вона твердо намірилася летіти до Рима, купила квиток у бізнес-класі, а коли нарешті переконала його, взяла квиток і йому. «Відшкодуєш пізніше», — сказала вона.

І він піддався спокусі.

Якби він був серйознішою й раціональнішою людиною, то одразу зрозумів би, що потрапив у «медову пастку» — термін спецслужб, який означає спокушання жінкою. Ну це ж така звичайна річ: він зустрічає на вулиці дівчину, вона закохується в нього по вуха і готова будь-що для нього зробити — узяти в Рим до своєї сестри, купити йому квиток на літак, хоча ледь його знає! І вона не може спати з ним у Лондоні, а ось у Римі — скільки завгодно. Тямуща людина відчула б, що історія Сінді є підозрілою, ба більше — смішною. Але цього разу моссадівські психологи зробили свою справу чудово: вони достеменно знали, чого хотів Вануну, і спрогнозували, що він утратить голову від солодких поцілунків і ще солодших обіцянок розкішної, сексуальної жінки.

Тямущою людиною був Пітер Гунам із «Санді таймс». Щойно він дізнався про Сінді, як одразу відчув: щось тут не так. Він щосили переконував Вануну не зустрічатися з нею, але марно. Вануну вже заковтнув наживку, і ніщо на світі не могло змусити його передумати. Якось він попросив Пітера підвезти його до кафе, де на нього чекала Сінді, й той краєм ока побачив молоду жінку (пізніше журналіст зумів на основі цієї короткої зустрічі намалювати її обличчя). Коли Пітер почув про намір Вануну «на день-другий» поїхати з міста, він знову спробував його відмовити, але безрезультатно. Та все-таки він застеріг Вануну, щоб той не покидав Англії й не залишав свій паспорт у готелі

на рецепції. Проте навіть Пітерові Гунаму не спадало на думку, що для того, аби нарешті переспати із Сінді, Вануну полетить аж у Рим.

Сінді ж погодилася переспати з Вануну в Римі з геть інших причин, ніж ті, про які йому казала. Ізраїль не хотів викрадати Вануну на британській території. Прем'єр-міністр Перес не бажав конфронтації з грізною «залізною леді» Маргарет Тетчер. Та й «Моссад» почувався у Великій Британії некомфортно. Лише за кілька місяців до того німецькі правоохоронці знайшли в телефонній будці кейс із вісьмома фальшивими британськими паспортами. На жаль, на кейсі була пластинка з ім'ям власника і вказівкою на його стосунок до посольства Ізраїлю. Британський уряд розлютився, «Моссаду» довелося пообіцяти більше не зазіхати на британський суверенітет. Тож ні Перес, ні «Моссад» не припускали й думки про проведення у Великій Британії таємних операцій.

Рим виявився найкращим із можливих варіантів. Зв'язки «Моссаду» з італійськими спецслужбами були тісними й надійними. Рамсад Наум Адмоні та глава італійської секретної служби адмірал Фульвіо Мартіні були добрими друзями. А з огляду на хронічний хаос, що панував в Італії, італійці майже напевно ніколи не змогли б довести, що Вануну викрали в їхній країні.

Сінді та Морді 30 вересня 1986 року рука в руку сіли на рейс British Airways № 504 до Рима. О дев'ятій вечора їх зустрів веселун італієць із величезним букетом. Він повіз їх на своїй машині до сестри Сінді. Усю дорогу дівчина обіймала й цілувала очманілого від щастя Морді.

Авто спинилося біля невеличкого будиночка, і двері відчинила ще якась дівчина. Вануну мав заходити першим. Раптом двері за ним зачинилися, на нього кинулися двоє чоловіків, його сильно вдарили й повалили на підлогу. Він устиг помітити, що один із чоловіків був блондин. Поки вони зв'язували йому руки та ноги, дівчина нахилилася й увігнала йому в руку голку. Все навколо поплигло, і він поринув у глибокий сон.

Вантажний мікроавтобус із непритомним Вануну попрямував на північ країни. Авто їхало не одну годину; поруч із викраденим сиділи двоє чоловіків і жінка. За кілька годин Вануну отримав ще одну ін'єкцію. Сінді зникла. Машина дісталася порту Ла-Спеція; бранця, прив'язаного до нош, перенесли на борт швидкісного глісера, який

попрямував у відкрите море, де чекало ізраїльське вантажне судно «Тапуз» (за іншими даними, це був пароплав «Нога»). Перед тим членам екіпажу наказали зібратись у кают-компанії й залишатися там. Але ті, хто ніс вахту, бачили, як прибув глісер. За борт скинули мотузяну драбину, і на корабель обережно вибралися двоє чоловіків і жінка. За собою вони витягли непритомного чоловіка, занесли його в каюту першого помічника капітана і замкнули за собою двері. Судно негайно взяло курс на Ізраїль.

Вануну всю дорогу провів замкненим у маленькій каюті. Сінді він не побачив більше ніколи. Бідолаха хвилювався за неї й не розумів, що з нею трапилося. Йому було невтямки, що вона з групи «Моссаду»; дівчина залишила його на ґанку конспіративного помешкання і, ймовірно, того самого вечора відбула з Італії. Жінка ж, яка супроводжувала Вануну на кораблі, була лікарка і всю мандрівку тримала його на анестетиках.

Неподалік ізраїльського берега корабель кинув якір, і Вануну перенесли на ізраїльський ракетний катер. Його зустріли поліцейські та агенти «Шабаку», які висунули йому формальну підозру й доправили його до в'язниці «Шикма» в Ашкелоні.

Під час першого допиту Вануну дізнався, що, поки його везли до Ізраїлю, «Санді таймс» почала публікацію серії матеріалів на основі його одкровенень. Десятки видань по всьому світу передрукували статті, підкріплені фотографіями та кресленнями. «Санді таймс» відкрила, що всі попередні оцінки ядерної потуги Ізраїлю були помилковими. Доти експерти вважали, що країна має від 10 до 20 примітивних атомних бомб. Але надана Вануну інформація доводила, що Ізраїль став повноцінною ядерною державою, і його арсенал складається зі щонайменше 150–200 високотехнологічних бомб; також країна мала можливості для виробництва водневих і нейтронних зарядів. Ці сенсаційні викриття страшенно налякали Вануну. Він боявся, що ізраїльтяни його вб'ють; також він переживав за Сінді й не міг повірити, що вона була частиною спрямованої проти нього операції.

Протягом приблизно сорока днів світ не знав, що сталося з Вануну. Преса публікувала сенсаційні репортажі, які не мали нічого спільного з правдою. Британські газети детально розписали, як його викрали в Лондоні й вивезли до Ізраїлю «у скрині дипломатичної пошти». Інші

цитували «свідків», котрі нібито бачили, як він із якоюсь молодого жінкою сідав на яхту, що відпливала до Ізраїлю. У Лондоні депутати парламенту вимагали провести розслідування і вжити проти Ізраїлю жорстких заходів.

У середині листопада Вануну висунули офіційне звинувачення, після чого він з'явився в суді ще кілька разів. Чоловік вирішив перехитрувати своїх наглядців. Йому було відомо, де саме перебувають репортери, коли його привозять до суду. Під час однієї з таких поїздок Вануну був на задньому сидінні поліцейського авто й чекав, коли воно зупиниться перед юрбою репортерів та фотокореспондентів. А тоді раптом притиснув до вікна машини долоню. І репортери та фотокореспонденти дістали можливість прочитати написану ним на долоні фразу:

вануну м викрали в римі, італ, 30.9.86. 21.00. прилетів до рима рейсом ba 504.

Це одкровення не зашкодило відносинам Єрусалима з Лондоном, оскільки тепер стало ясно, що Вануну відбув із Британії з власної волі, звичайним авіарейсом. Натомість керівництво спецслужб у Римі розізлилося й засмутилося, але незабаром ізраїльтяни це залагодили.

Вануну звинуватили в шпигунстві та державній зраді. Він отримав 18 років позбавлення волі. Але за межами Ізраїлю його не вважали ні шпигуном, ані зрадником. Ледь не наступного ж дня в Європі й Америці повиникали асоціації та ліги на його захист, і його стали зображувати відважним борцем за мир, мучеником, який ризикнув життям заради зупинки ізраїльського ядерного проекту.

Звичайно, Вануну ним зовсім не був. Героїчні ідеологічні гасла слугували тільки для того, щоб замаскувати неадекватні дії ображеного на життя оператора «Інституту № 2». Працюючи в Дімоні, він не намагався повстати проти ядерного проекту Ізраїлю. Якби не скорочення, він, можливо, працював би там і сьогодні. Навіть виїхавши з країни, Вануну не поспішав розпочинати свою священну війну, а мандрував світом, об'їздив Непал і Таїланд, охрестився в Австралії; якби не зустріч із Герреро, він міг би й досі не витягти фото лабораторій і «балкона Голди» з дна свого рюкзака.

Але добрі та наївні люди в усьому світі вважали його борцем проти атомної загрози Ізраїлю. Одне чудове американське подружжя всиновило його — хоча його батьки були живі, — а інші добрі християни знов і знову висували його на Нобелівську премію миру.

Коли через 18 років Вануну вийшов із в'язниці, він вирішив жити в єрусалимській церкві. Сьогодні він продовжує всіляко демонструвати ненависть до Ізраїлю, відмовляється там жити, не спілкується івритом, називає себе Джоном Кроссманом і розміщує в арабських газетах оголошення про пошук нареченої арабського чи палестинського походження («ізраїльтянкам не звертатися»).

А що Сінді? Як виявилось, через терміновість лондонської операції «Моссад» не мав часу на розроблення для неї надійної легенди; вона скористалась ім'ям своєї сестри, Сінді Ханін, і її паспортом, що дало британським та ізраїльським журналістам змогу встановити її справжню особу. Вони з'ясували, що насправді її звали Шеріл Бен-Тов, у дівочтві Ханін, і вона була дочка американського мільйонера, який заробив свої статки на продажі автошин. Вона була палкою сіоністкою й емігрувала до Ізраїлю в 17 років. Там служила в АОІ та вийшла заміж за колишнього офіцера «Аману». Один агент «Моссаду» завербував її у свою організацію. Вона мала високий IQ, потужну мотивацію і дуже корисний американський паспорт. Перш ніж терміново вирушити до Лондона разом із рештою учасників операції «Канюк», молода жінка пройшла виснажливий дворічний тренувальний курс. Після викрадення Вануну і сплеску цікавості публіки до своєї особи їй довелося відійти від оперативної роботи.

Сьогодні Шеріл Ханін-Бен-Тов живе в Орландо (Флорида, США). Вони з чоловіком працюють у сфері нерухомості й ведуть життя взірцевої єврейсько-американської сім'ї. Справа Вануну спалила Шеріл як агентку, і її колеги щиро шкодують, що ця розумна, вродлива та винахідлива жінка більше не одна з них. Саме завдяки їй Ізраїль виманив Вануну з Англії, не порушивши тамтешніх законів.

Коли стало ясно, що незаконних дій на британській території не вчинено, Маргарет Тетчер легко вгамувала своїх галасливих парламентарів.

Проте «Моссад» не забарився повернутися до своїх старих прийомів. За два роки його агенти Ар'є Регев і Яаков Барад завели в Лондоні

подвійного агента, палестинця. Його викрили та заарештували, але Тетчер усе одно закрила лондонську резидентуру «Моссаду» і вислала Регева й Барада з країни.

«Моссад» знову пообіцяв поводитися добре. І дотримувався обіцянки — до «справи Махмуда аль-Мабуха»...

41 Нині — «Макі», вона ж — Комуністична партія Ізраїлю.

42 Меір Кахане (1932–1990) — американський та ізраїльський політик і громадський діяч, ультраправий публіцист, 1984 року пройшов у кнесет, але на наступних виборах Верховний суд Ізраїлю зняв його рух «Ках» з перегонів за розпалювання расизму. Вбитий у Нью-Йорку внаслідок теракту, вчиненого арабом-фанатиком з Єгипту.

43 Двадцять перший уряд Ізраїлю, сформований у вересні 1984 року широкою коаліцією партій, об'єднавав політичних лідерів із протилежними поглядами, а спеціально під двох експрем'єрів країни запровадили нові урядові посади.

СУПЕРГАРМАТА САДДАМА

У розпал Першої світової війни, 23 березня 1918 року, посеред Площі Республіки в Парижі розірвався велетенський артилерійський снаряд. За годину в центрі Парижа впав ще один і вбив вісьмох людей. Ці вибухи вжахнули парижан, адже розташоване оддалік від лінії фронту місто вважали безпечним. Командир паризького гарнізону негайно відрядив кілька загонів прочесати навколишні ліси, у яких мав ховатися німецький артилерійський підрозділ. Але пошуки нічого не дали. Французи припустили, що снаряди випущено з повітряного судна, хоча жодних целелінів ніхто не помітив. За шість днів, у Страсну п'ятницю, в Парижі вибухнув черговий снаряд; цього разу то було пряме влучання в розташовану в Четвертому окрузі церкву Сен-Жерве. Вибух убив 91 людину та сотню поранив.

Місто охопила паніка. Навколо столиці розсипались армійські патрулі — та нічого не знайшли. У будь-якому разі ніхто й не чув про гармату, здатну вразити Париж із такої фантастичної відстані. Газети порівнювали монстра, який здалеку бомбардував їх, із гігантською гарматою, змальованою письменником Жулем Верном у книжці «Із Землі на Місяць». Вигадана гармата могла запустити аж до Місяця цілий космічний корабель.

Французам пощастило. Того самого року війна скінчилася перемогою союзників над імперською Німеччиною. Почала потроху просочуватись інформація про страхітливую зброю, яка посіяла у французькій столиці смерть і паніку. Одні називали її «паризькою гарматою», інші — «гарматою Вільгельма» за ім'ям німецького імператора Вільгельма II. З'ясувалося, що її розробили на заводах важкого озброєння Круппа, де цих загадкових установок збудували

три. Гармата мала нечувану далекобійність — 128 кілометрів; її снаряди були 3 фути завдовжки, пороховий заряд мав довжину 12 футів. Снаряди злітали на висоту 42 кілометри — рекорд, побитий лише в Другу світову німецькими ракетами «Фау-2». Крупп збирав три супергармати в умовах абсолютної секретності. Артустановки перевозили спеціальними потягами, які змінювали позиції майже щодня. Кожну обслуговували 80 артилеристів, яким не дозволяли ні з ким розмовляти. Огорнути жахливу зброю завісою цілковитої таємниці було життєво важливо.

З наближенням кінця війни маневрені можливості супергармат різко звузилися. Британські літаки виявляли гігантські пристрої, переслідували й постійно бомбардували призначені для них потяги. Французи теж обстрілювали їх з позицій, близьких до лінії фронту. Щоправда, жодна така атака успіху не досягла. Єдиний випадок виходу супергармати з ладу стався, коли одна з них вибухнула від пострілу; загинуло п'ятеро вояків. Дві інші безслідно зникли наприкінці війни. Що з ними сталося, залишається таємницею. Можливо, небачену зброю розібрали або сховали в якійсь глибокій печері чи закинутій шахті.

Супергармати перетворилися на легенду, і багато хто вважав, що їхнього секрету не розгадати ніколи. Але 1965 року до Канади приїхала літня німкеня, яка зустрілася там із 37-річним науковцем, доктором Джеральдом Буллем, керівником Проєкту висотних досліджень NARP⁴⁴ у монреальському університеті Макгілла. Жінка була родичкою Фріца Раузенберґера, покійного головного конструктора Krupp Industries. Вона привезла Буллеві знайдений у сімейних архівах досі не відомий рукопис, який містив детальний опис великої гармати та механізму її роботи.

Той «манускрипт» розпалив Буллеву уяву. Він мав репутацію генія й отримав науковий ступінь у 23 роки, ставши наймолодшим в історії канадських університетів кандидатом наук. Буль мріяв про створення супергармат, здатних уражати цілі за сотні кілометрів і навіть запускати супутники в космос. Спираючись на рукопис, він написав книжку про гармати Вільгельма і ті можливості, які вони відкривали перед науковцями майбутнього.

Але книжки було недостатньо. Буль домогся фінансування від урядів США та Канади, а також від свого університету. На полігоні, розташованому на острові Барбадос, він випробував власну гармату — найдовшу з будь-коли побудованих. Вона мала довжину 36 метрів і калібр 424 міліметри. У будівництві й тестуванні грізної зброї брали участь сотні робітників, конструкторів та інженерів, багато з них — місцевого походження.

Буллева гармата відмінно пройшла випробувальні стрільби, відправивши важкі снаряди на рекордну висоту. Він стверджував, що, якби замість снарядів гармату заряджали твердопаливними ракетами, двохсотфунтовою ракетою можна було б вистрілити на відстань 4000 кілометрів або ж на 250-кілометрову висоту.

Буллева гармата була великим досягненням, але американський та канадський уряди з різних причин вирішили зупинити фінансування проєкту. У 1968 році Булля змусили залишити Барбадос. Його образа не мала меж. Він з ненавистю й жагою помсти критикував «бюрократів», які зірвали проєкт.

Певний час він провадив виробництво артилерійських снарядів і навіть експортував до Ізраїлю 50 тисяч із них для використання в гарматах американського виробництва. Йому навіть надали почесне американське громадянство. Але він був дуже запальний, не завжди думав, що говорить, і конфліктував з більшістю військових і цивільних високопосадовців, з якими випадало мати справу. Йому не припиняло дошкуляти приниження, якого він зазнав через зупинку випробувань на Барбадосі, й він був готовий на все, аби продовжити будівництво своїх великих гармат. Це стало ідеєю фікс, і зупинити його не могло ніщо.

Спочатку він збудував гармату GC-45, найпросунутішу на ті часи, з далекобійністю 40 кілометрів. Буль продавав такі гармати кожному, хто хотів їх придбати. Попри ембарго ООН на постачання зброї до Південної Африки, Буль продавав свої установки армії ПАР, яка потребувала їх для війни із сусідньою Анголою. Також він продав цій державі ліцензію на виробництво таких гармат.

Дехто стверджує, що протиправні дії Булля таємно підтримувало ЦРУ, — але щойно справа спливла на поверхню, його друзі з розвідуправління випарувались, і він лишився сам, беззахисний перед

звинуваченнями ООН у цинічній і бездушній торгівлі зброєю. Йому довелося повернутися до Сполучених Штатів, де на нього чекав неприємний сюрприз: американський суд визнав його винним у нелегальній торгівлі зброєю та засудив до шести місяців ув'язнення. Коли він вийшов з-за ґрат і повернувся в Канаду, його оштрафували на 55 тисяч доларів. Розлючений і засмучений, він переїхав до Бельгії, де спільно з «Об'єднаними пороховими заводами» (Poudreries Réunies de Belgique) заснував нову компанію.

Але його одержимість не ослабла. Науковець і далі мріяв про створення гігантської гармати, гідної уяви Жуля Верна. Як Фауст Гете, він ладен був заради втілення своєї мрії продати душу дияволу. І таки знайшов диявола — іракського диктатора-мегаломаніяка Саддама Хусейна.

У вісімдесятих Ірак вів жорстоку війну з Іраном. Бульь продав іракцям дві сотні гармат GC-45, збудованих в Австрії й нелегально доправлених через порт Акаба в сусідній з Іраком Йорданії. Та це був тільки початок.

Як і Бульь, Саддам Хусейн відчував тяжке пригнічення після того, як Ізраїль розбомбив ядерний реактор «Таммуз» і зруйнував його мрію зробити Ірак ядерною державою. Також його мучила їдка заздрість через те, що Ізраїль був на межі запуску космічних супутників.

Бульь запропонував диктатору збудувати найбільшу і найдовшу у світі гармату. З нею, пообіцяв Бульь, Саддам зможе запускати супутники в космос і вистрілювати снаряди на відстань понад тисячу кілометрів. Хусейн зрозумів, що зможе уражати густонаселені місцевості Ізраїлю, і радо прийняв Буллеву пропозицію. Той назвав свою розробку проектом «Вавилон».

Бульь сформулював своє бачення «Вавилону»: гармата завдовжки 150 метрів, вагою 2100 тонн, калібром 1 метр! Але перш ніж почати будівництво цієї циклопічної зброї, Бульь вирішив з випробувальною метою створити менший прототип. Цю гармату він назвав «Малюк-Вавилон», хоча цей «малюк» був більшим за всіх своїх попередників. Гармата мала довжину 45 метрів, і командувач Саддамової артилерії був вражений, коли її побачив. Але порівняно з тим, що будували в іракській пустелі, це було ніщо.

Булль вирішив установити свою гігантську гармату на голому пагорбі, розмістивши компоненти найдовшої та найбільшої у світі машини смерті по його схилу. Після вибору місця він замовив частини механізму на різних європейських сталеливарних заводах. Головним компонентом, само собою, був ствол, який Булль зібрався змонтувати з десятків відрізків сталевих труб. Труби він замовив в Англії, Іспанії, Нідерландах та Швейцарії. Замовлення маскували під «елементи великого нафтопроводу». Оскільки Ірак перебував під драконівськими міжнародними обмеженнями на постачання стратегічних матеріалів, замовлення зробили знову-таки від імені сусідньої Йорданії.

Труби почали надходити. Неймовірний аспект усієї операції полягав у тому, що в більшості залучених до виробництва країн і компаній чудово розуміли, що ці труби були не що інше, як частини гігантської смертоносної зброї; але цинізм і жадоба разом із байдужістю до війн на Близькому Сході гарантували, що проблем зі співпрацею не виникне. На величезні труби виписали експортні дозволи, повантажили їх на кораблі й відправили до пункту призначення. Багато труб дійшло до Іраку без жодних перешкод.

Буллева приватна армія конструкторів та інженерів почала збирати елементи гармати так, щоб вона була наведена на захід, у напрямку Ізраїлю. Але Булль не вгамовувався. Він збудував для іракців дві самохідні артистановки — «Аль-Маджнун» і «Аль-Фао». Гармату «Аль-Маджнун» («Божевільний») одразу ввели до складу іракської артилерії.

Також Булль погодився вдосконалити ракети «Скад» із Саддамового арсеналу і змодифікував їхні боєголовки. Він збільшив радіус дії та ефективність «Скадів»; можливо, саме ці ракети використали проти Ізраїлю під час першої Війни в Затоці.

Однак тут торговець смертю перетнув межу. Згідно зі свідченням його сина, ізраїльські агенти попереджали Булля, щоб він припинив свою небезпечну діяльність. Той і слухати не захотів. Ізраїль був не самотній у своєму прагненні зупинити науковця: ЦРУ та МІБ теж були стурбовані. Запитання до Булля були і в іранців, адже під час ірано-іракської війни саддамівці використовували проти них збудовані Джеральдом Буллем гармати. Очевидно, винахідник не страждав від нестачі ворогів, і ось вони рішуче намірилися покласти його проектам край.

Оскільки попередження він ігнорував, іноземна агентура перейшла до активніших дій. Протягом зими 1990 року невідомі кілька разів уривалися в його помешкання в брюссельському районі Юкль (*нідерл.* «Уккле»). Вони нічого не взяли, але поперекидали меблі й повикидали все із шаф та шухляд, лишивши очевидні свідчення своїх візитів. Це було черговим попередженням для Булля: «Ми тут. Ми можемо зайти до твого дому, коли нам заманеться, а можемо зважитись і на більше».

Ці попередження Буль знову проігнорував. Частини гармати продовжували прибувати, і їх одна по одній встановлювали на пагорбі в Іраку. Скидалося на те, що ніщо не може спинити проєкт «Вавилон». Крім одного.

Якось 22 березня 1990 року Буль повертався до свого брюссельського помешкання. Поки він нишпорив по кишенях у пошуках ключів, з темного коридору, тримаючи в руці пістолет із глушником, з'явився якийсь чоловік і всадив Булю в потилицю п'ять куль. Батько величезної гармати впав і одразу ж помер.

Світова преса поринула в здогади щодо належності кілерів. Дехто стверджував, що вбивць підіслало ЦРУ, інші вказували на МІБ, Анголу, Іран... Але більшість оглядачів сходилися на Ізраїлі. Бельгійська поліція розпочала розслідування, та нічогісінько не знайшла. Убивць Джеральда Булля не знайдено й досі.

Зі смертю Булля роботи над великою гарматою відразу зупинилися. Його асистенти, інженери, дослідники, емісари із закупівель розсіялися світом. Вони знали на окремих частинах проєкту, але план загалом був замкнений у Буллевій голові, й тільки йому було відомо, що за чим слід робити. Смерть Булля стала і смертю «Вавилону».

За два тижні після загибелі конструктора від довгого сну прокинулися британські правоохоронці. До порту Тіспорт відрядили команду митників, які затримали вісім відвантажених із Шеффілда велетенських сталевих труб, позначених в експортній декларації як «нафтопровідні». Це була гарна спроба, але запізніла: до того британці прогавили 44 такі «нафтопровідні труби», які вже стали на службу в Іраку. Протягом подальших тижнів у п'яти інших європейських країнах затримали ще деякі компоненти гігантської гармати. Офіційне розслідування в Англії намагалося з'ясувати, як же могли

респектабельні компанії на кшталт Sheffield Forgemasters не врахувати підступних планів Саддама Хусейна і взятися постачати сталеві труби для супергармати.

Коли 2003 року в Ірак вторглась американська армія, на звалищі «Аль-Іскандерія», приблизно за 50 кілометрів від Багдада, знайшли гори величезних труб, які повільно брались іржею. Ці іржаві труби були всім, що лишилося від грандіозних планів доктора Джеральда Булля.

Убивство Джеральда Булля сталося під час глибинних змін у характері діяльності «Моссаду». Коли новий рамсад, ветеран цієї служби Шабтай Шавіт, 1989 року прийшов на посаду, він побачив організацію зовсім не такою, якою вона була раніше. Колишній боєць «Саєрет Маткаль» і командир «Кесарії», він мав вигляд людини на своєму місці. Але ще з початку сімдесятих, із систематичного винищення ватажків «Чорного вересня», і значно більшою мірою — протягом вісімдесятих і дев'яностих акценти в діяльності «Моссаду» зміщувалися від розвіддіяльності до спецоперацій. Поступово службі довелося перебрати на себе більшість акцій проти невійськових і неконвенційних загроз Державі Ізраїль. Офіційні органи влади не мали змоги ефективно протистояти тероризму. Лідери бойовиків у відносній безпеці жили за кордоном, планували свої напади і скеровували своїх людей проти ізраїльських установ або громадян у всьому світі. Навіть коли Ізраїль знав, хто вони і що роблять, він не міг нікого заарештувати й притягти до відповідальності. Єдине, що залишалось, — це щоб їх знайшов і вбив «Моссад». Для тих, хто, як Давид Молад, здійснював ті акції, усе це було вкрай тяжкою та неприємною роботою; але вони досягали своїх цілей, доки знищення терористських ватажків руйнувало або на багато років паралізувало відповідні організації. Полювання на лідерів «Чорного вересня» було найкращим прикладом. Подібні результати мала і справа Джеральда Булля. Попри те, що його вбивць так ніколи й не знайшли, смерть несамовитого вченого стала водночас і смертю його лихих задумів. Те саме трапилось і з Ваді Хаддадом.

Усе почалося з коробки шоколадних цукерок.

Доктор Ваді Хаддад, глава Народного фронту визволення Палестини, був одним із найнебезпечніших ворогів Ізраїлю. Його найбільш

сумнозвісною операцією стало захоплення 27 червня 1976 року літака «Ер Френс» дорогою з Тель-Авіва до Парижа. Кілька терористів — арабів, німців і південноамериканців — примусили пілота сісти в Ентеббе, столиці Уганди, й висунули вимогу обміняти взятих у заручники етнічних євреїв і громадян Ізраїлю на найнебезпечніших терористів світу. Протягом героїчної рятувальної операції ізраїльські спецпризначенці пролетіли кілька тисяч кілометрів, приземлилися в Ентеббе, знищили терористів і звільнили заручників. Після цього Хаддад зрозумів, що його життя під загрозою, і переніс свою штаб-квартиру до Багдада, де почувався в безпеці. З Іраку він продовжив організовувати теракти проти Ізраїлю.

За рік після операції в Ентеббе агенти «Моссаду» з'ясували, що Хаддад обожає шоколад, особливо — добірний, бельгійський. Інформація про цю таємну пристрасть надійшла від надійного палестинця, який інфільтрувався в Хаддадів Народний фронт.

Рамсад Іцхак Хофі надав ці відомості новому прем'єр-міністрові Менахему Бегіну, який одразу схвалив відповідну операцію. Тож моссадівці завербували одного з Хаддадових довірених помічників, який перебував на завданні в Європі; після повернення він приніс своєму босові велику коробку апетитного шоколаду Godiva. Експерти «Моссаду» ввели в начинені солодким кремом цукерки смертельну біологічну отруту. Вони вважали, що Хаддад, палкий шанувальник Godiva, умне всі цукерки сам і навіть не подумає з ким-небудь поділитися.

Агент вручив Хаддаду загорнуту в подарунковий папір коробку і той, лишившись на самоті, проковтнув усі цукерки до єдиної. За кілька тижнів тілистий Хаддад почав втрачати апетит і вагу. Аналіз крові, який взяли його лікарі, засвідчив тяжкий імунодефіцит. Що відбувається з лідером Народного фронту, ніхто в Багдаді не розумів.

Здоров'я Хаддада погіршувалося. Він зробився слабосилим, страшенно схуд і не міг устати з ліжка. Коли стан став критичним, його терміново перевезли до однієї з клінік Східної Німеччини. Як і більшість країн соцтабору, НДР надавала палестинським терористам щедрю підтримку, тренування, зброю і прихисток. Але цього разу не зарадила й тамтешня, зазвичай високопрофесійна, експертиза. Східнонімецькі лікарі не змогли врятувати Хаддада, і 30 березня 1970

року він помер «із невстановлених причин». Ватажок терористів 48-ми років залишив своїй сестрі мільйони доларів, які накопичив спеціально для себе, поки вів патріотичну боротьбу за Палестину.

Діагноз німецьких лікарів зводився до того, що Хаддад помер від невиліковного захворювання, яке уразило його імунну систему. «Моссад» ніхто не запідозрив. Деякі з найближчих соратників Хаддада звинувачували в його отруєнні іракську владу, оскільки він створював проблеми для режиму. Лише через багато років ізраїльським авторам дозволили оприлюднити правду про роль «Моссаду» в передчасній смерті Хаддада. Коли, тридцять років по тому, помер Ясір Арафат, його соратники відразу звинуватили в цьому Ізраїль. Та, попри ретельні дослідження й аналізи, які провели французькі лікарі Арафата, це звинувачення так ніколи й не підтвердилося.

Із загибеллю Хаддада його смертоносна організація розпалася. Атаки Хаддадової групи на Ізраїль майже повністю припинилися, і довга битва з одним із найлихших ворогів країни однозначно добігла кінця.

Після Буллія і Хаддада настала черга Шакакі.

У середині XIX століття султан Оттоманської імперії відрядив командувача імперського флоту, ушанованого й шанованого адмірала, на завоювання середземноморського острова Мальта. Адмірал відплив і багато місяців мандрував Середземним морем.

Але Мальти так і не знайшов.

Він повернувся до Стамбула і доповів султанові: «Мальта йок!» (турецькою — «Немає Мальти!»).

Але за наших часів дехто знайшов Мальту, і не лише сам острів, а й чоловіка, який прибув туди перевдягнутим, під чужим ім'ям і пересувався в обстановці цілковитої таємності. Той чоловік був главою «Ісламського джихаду» доктор Фатхі Шакакі.

Незадовго до полудня 26 жовтня 1995 року Фатхі Шакакі вийшов з готелю «Дипломат» у місті Селма (Мальта). Він збирався на закупа перед поверненням до Дамаска, де жив останні кілька років. Шакакі носив перуку і мав із собою лівійський паспорт на ім'я Ібрагіма Шавуша. У безтурботному мальтійському місті почувався досить безпечно. Він не знав, що кілька агентів «Моссаду» стежать за ним ще відтоді, як на тиждень раніше він злітав з Мальти до Лівії, щоб взяти участь у конференції підпільних палестинських організацій.

За дев'ять місяців до того, 22 січня, двоє бомбістів-камікадзе — членів «Ісламського джихаду» Шакакі — підірвали себе поруч із автобусною зупинкою на транспортній розв'язці Бейт-Лід неподалік від міста Нетанья. Загинула 21 людина, здебільшого військовослужбовці, й 68 осіб було поранено. Це був один з найкращих терактів на території Ізраїлю. Прем'єр-міністр Іцхак Рабин, який негайно прибув до Бейт-Лід, був глибоко шокований масштабами бійні; його гнів досяг апогею, коли він прочитав у журналі «Тайм» інтерв'ю Шакакі з похвалюю, що «це була найбільша в історії військова акція в глибині Палестини [поза арабо-ізраїльськими війнами]».

«Тайм». Схоже, це вас тішить?

Шакакі. Це тішить наш народ.

Розлючений Рабин наказав рамсаду Шабтаю Шавіту, кадровому офіцерові «Моссаду», знищити главу «Ісламського джихаду».

Шавіт ганявся за Шакакі довго.

Згідно з німецьким тижневиком «Шпігель», «Моссад» пропонував зліквідувати Шакакі в його штаб-квартирі в Дамаску. Але Рабин відмовив. У цей час він вів таємні мирні переговори з президентом Сирії Хафезом аль-Асадом і не хотів ставити під загрозу примарні шанси на припинення конфлікту з північним сусідом Ізраїлю. Рабин попросив «Моссад» подати альтернативний план операції. Це дуже непросто завдання, пояснив Шавіт, адже Шакакі знає, що перебуває в прицілі «Моссаду». Тому-то він так нечасто виїздить із Сирії. Попри це, Рабин відмовився затвердити удар у Дамаску й наказав «Моссаду» провести операцію за межами Сирії.

Ось тільки де? Певний час керівники «Моссаду» перебували в розгубленості. Але, на їхнє щастя, зрештою Шакакі запросили на конференцію палестинських терористичних організацій у Лівії. Спершу він відповів, що не приїде; але потім йому повідомили, що конференцію збирається відвідати його заклятий ворог Саїд Муса, глава ненависної організації Абу-Муси⁴⁵. Моссадівські експерти спрогнозували, що Шакакі не поступиться супернику й будь-що приїде на конференцію. І справді, таємний рапорт із Дамаска підтвердив: Шакакі збирається до Лівії. Рабин дав добро діяти.

Європейські джерела стверджують, що підготовка до операції розпочалася після того, як моссадівські експерти в боротьбі з тероризмом проаналізували дані про попередні польоти Шакакі до Лівії. Виявилося, що він завжди волів діставатися до Тріполі через Мальту. Рамсад вирішив провести акцію не в Лівії, а на Мальті. Острівна держава була більш підходящим і спокійним місцем. Агенти «Моссаду» чекали на Шакакі в аеропорту Валлетти, де він мав би зробити пересадку дорогою до Лівії. Шакакі ледь не обвів своїх переслідувачів круг пальця, прилетівши до Мальти лише третім щоденним рейсом з Дамаска зі вміло зміненою зовнішністю. Він недовго побув у транзитному залі й сів на рейс до Лівії.

Рано-вранці 26 жовтня він повернувся на Мальту і зареєструвався в готелі «Дипломат», де зупинявся й раніше. Гість оселився в номері 616 і відразу ж вийшов з готелю. Хоч би куди він ішов, за ним прямували двоє агентів «Моссаду» на синьому мотоциклі. Годину-другу об'єкт провів, відвідуючи крамниці та ринки. Коли повертався до готелю, біля нього зупинився синій мотоцикл. Один з агентів, якого пізніше описали як людину з близькосхідними рисами обличчя, наблизився до нього і випустив із пістолета з глушником шість куль упритул. Шакакі впав на хідник, а його вбивця кинувся в сусідній провулок, де на нього чекав напарник на заведеному мотоциклі. Вони помчали до найближчого пляжу і скочили на глісер, який доправив їх на вантажне судно, що чекало у відкритому морі. Офіційно судно везло цемент з Італії до Хайфи; але, крім того, на ньому був й інший вантаж — Шабтай Шавіт власною персоною, який контролював перебіг операції з імпровізованого командного пункту на борту. Маршрут відходу було продумано як слід. Двох агентів ніхто не переслідував, і вони неушкодженими потрапили на корабель.

Після смерті Шакакі його соратники спробували розплутати головну загадку: хто був той зрадник, який надав «Моссаду» деталі його подорожі? Кілери знали все: дату його відльоту на Мальту, номер рейсу, фальшиве ім'я, дати повернення на Мальту і в Дамаск... Після п'ятимісячного розслідування ватажки «Ісламського джихаду» схопили і звинуватили в зраді палестинського студента, який був близьким помічником Шакакі. На допиті молодик зламався і визнав: «Моссад» завербував його під час навчання в Болгарії; куратори

звелили йому переїхати в Дамаск і вступити до групи Шакакі. Протягом наступних чотирьох років він завоював довіру ватажка й навіть став одним з небагатьох, хто знав про його справи та плани.

На відміну від організацій «Хамас» і «Хезболла», які вкладали велику частку своїх ресурсів у соціальні проекти, «Ісламський джихад» мав єдину мету — терор. Він складався з дуже маленьких і дуже законспірованих осередків, сформованих з палестинців, які не мали іншої мети, крім боротьби з Ізраїлем. Самого Шакакі палестинська діаспора вважала ідейним батьком руху терористів-камікадзе. Він першим відшукав в ісламських священних текстах виправдання здійсненню самогубствами вибухів і вбивств.

Організація Шакакі несла відповідальність за довгу низку кривавих терактів: 16 загиблих під час нападу на 405-й автобус дорогою з Тель-Авіва до Єрусалима 6 липня 1989 року; 9 трупів унаслідок атаки на автобус із ізраїльськими туристами під Каїром 4 лютого 1990-го; 8 жертв підризу автобуса біля Кфар-Дарома на півдні Ізраїлю 20 листопада 2000-го; 3 солдати, убиті підризником-камікадзе на блокпосту «Нецарім» у секторі Газа 11 листопада 1994-го; жахливі вибухи в Бейт-Лід, де 22 січня 1995-го загинув 21 військовослужбовець. Він по справедливості заслужив на смертний вирок, який «Моссад» виконав на мальтійській вулиці. Після смерті Шакакі «Ісламський джихад» ледь не розпався, і на те, щоб оговтатися після втрати лідера, організація витратила не один рік.

Ізраїль відповідальності за цей замах так ніколи і не визнав. Невдовзі після цього вбили й самого Іцхака Рабина — і не палестинські терористи, а єврейський фанатик⁴⁶.

⁴⁴ Аббревіатура від High Altitude Research Project, назви невдалої американо-канадської програми з виведення штучних супутників на навколосеземну орбіту за допомогою спеціальних гармат (1961–1967 роки).

⁴⁵ Названа на честь лідера (Abu Mussa). Не плутати з арабською назвою острова в Перській затоці (Abu Musa), спірної території між Іраном та ОАЕ.

⁴⁶ У 1995 році, 4 листопада, Іцхака Рабина смертельно поранив у Тель-Авіві релігійний студент Ігаль Амір, невдоволений підписанням 1993 року в норвезькій столиці Осло угоди з Фронтом визволення Палестини (цією угодою ФВП визнав Ізраїль і його право на існування в обмін на створення Палестинської автономії). Рабин разом з Ясіром Арафатом і Шимоном Пересом отримав за цю угоду Нобелівську премію миру.

ФІАСКО В АММАНІ

Бабá! Бабá!» («Батьку! Батьку!») — закричала маленька дівчинка, вистрибнула з чорного джипа й кинулася слідом за своїм татом в офісну багатоповерхівку в центральній частині Аммана (Йорданія).

«Бабá!» — вигукнула вона і спричинила одну з найбільших невдач в історії «Моссаду».

Операцію спланували майстерно. Хоча вона й видавалася грубуватою, були всі шанси на успіх. Вона мала на меті ліквідувати Халеда Машалья, новопризначеного главу політбюро «Хамасу». Машаль, 41-річний інженер-комп'ютерник, показний чоловік із доглянутою чорною бородою, був однією з нових зірок «Хамасу» — організації, що протягом кількох попередніх років стала найбільшим ворогом Ізраїлю. Ця терористична структура, підживлювана ісламським фанатизмом, замінила ФВП в безкомпромісній боротьбі з Ізраїлем після того, як Ясір Арафат та Іцхак Рабин зробили крок до миру, підписавши в жовтні 1993 року «Угоди в Осло». Високопосадовці «Моссаду» пропонували зробити Машалья мішенню після нищівних вибухів у Єрусалимі 30 липня 1997-го. Тоді двоє терористів підірвали себе на заурмленому ринку «Махане-Єгуда», вбивши 16 ізраїльтян і поранивши ще 169. Прем'єр-міністр Бен'ямін (Бібі) Нетаньягу скликав термінове засідання уряду, на якому ухвалили вбити одного з лідерів «Хамасу». Рамсад — генерал Дані Ятом, якого призначили на цю посаду в 1996 році, — отримав від Нетаньягу завдання вирішити, хто саме має померти.

Ятом мав за плечима тривалу військову кар'єру. М'язистий лисий чоловік, щедрий на усмішку, він був бійцем і заступником командира «Саєрет Маткаль», потім — офіцером бронетанкових військ і главою

Центрального командування в ранзі генерал-майора. Душею й тілом відданий прем'єр-міністрові Іцхаку Рабину, він працював його військовим секретарем. Після смерті Рабина його, на подив багатьох, призначили шефом «Моссаду». Усі, хто його знав, цінували ефективність і послужний список Ятома, але скидалося на те, що йому бракує всіх тих рис, які повинен мати очільник таємної організації. Його призначення мало вигляд не так відбору найкращої кандидатури, як ушанування пам'яті загиблого Рабина.

Після розмови з Нетаньягу, на початку серпня 1997 року, Ятом скликав термінову зустріч у тель-авівській штаб-квартирі «Моссаду». До кімнати переговорів запросили керівників найважливіших департаментів. Це були: заступниця Ятома — Аліза Маген; голова департаменту спецоперацій «Кесарія» Б.; керівник департаменту «Тевель», який відав співпрацею з іноземними спецслужбами, Іцхак Барзілай; голова розвідувального департаменту «Цомер» Ілан Міцрахі; начальник департаменту з інфільтрації («Невіот») Д.; голови наукового та антитерористичного департаментів (особи, позначені замість імен літерами, досі перебувають на службі)⁴⁷.

Спершу обговорення зайшло в глухий кут. Повного списку хамасівських лідерів «Моссад» не мав. Найвідомішим босом організації був Муса Мухаммед Абу-Марзук, але він мав американське громадянство, тож будь-які дії проти нього могли спричинити ускладнення зі Сполученими Штатами. Халеда Машаля, з іншого боку, одноставно визнали придатною ціллю, але його офіс був розташований в Аммані. Після підписання в жовтні 1994 року мирної угоди з Йорданією прем'єр-міністр Рабин заборонив «Моссаду» будь-які операції в цій країні. Поки Ятом лишався Рабиновим військовим секретарем, він неухильно виконував його наказ, але після призначення на посаду рамсада вирішив проігнорувати розпорядження і запропонував прем'єр-міністрові Нетаньягу персону Машаля. Цю ідею підтримали керівник «Кесарії» та офіцер її розвідки Мішка Бен-Давид.

Нетаньягу погодився, проте, всіляко бажаючи уникнути кризи у відносинах з Йорданією, звелів провести «тиху» операцію, а не показовий удар. Виконання операції Ятом доручив загону «Кідон» — елітному підрозділові «Кесарії». Один доктор біохімії, працівник

наукового департаменту «Моссаду», запропонував удатися до отрути, розробленої в Інституті біології в Нес-Ціоні. Кілька її крапель спричиняли смерть, просто потрапивши на людську шкіру. Речовина не залишала жодних слідів, її неможливо було виявити навіть за допомогою автопсії. Схожу вже використовували раніше — під час отруєння шоколадом Godiva глави Фронту визволення Палестини Ваді Хаддада (див. розділ 16)⁴⁸.

— Вас не бентежило використання отрути? — роки по тому поцікавився у Мішки Бен-Давида ізраїльський журналіст. — Такий кепський спосіб померти...

— Скажіть-но, — відповів Бен-Давид, — хіба куля в голову чи випущена по машині ракета гуманніші за отруту?.. Звичайно, краще було б, якби взагалі нікого не доводилося вбивати, але у війні з тероризмом це неминуче. Рішення прем'єр-міністра провести «тиху» операцію, щоб не зашкодити нашим відносинам з Йорданією, було логічне.

Улітку 1997 року деякі перехожі на одній з тель-авівських вулиць могли бачити двох молодиків, які струшували баночки з «кока-колою», а тоді тягли за язички на кришечках і відкривали їх. Газований напій із шипінням розлітався навсідч. Люди на вулиці кидали на юнаків осудливі погляди й поспішали далі у своїх справах. Їм було невтямки, що ці двоє — агенти «Моссаду», які репетирують убивство Машаля: один з них має відкрити поруч із жертвою баночку коли, аби відвернути увагу, а інший тим часом крапнув би отрутою йому на шию.

За шість тижнів до операції, у серпні 1997-го, до Йорданії прибули перші агенти. Вони мали паспорти інших країн і відстежували графік Машаля: о котрій годині він виходить із дому, хто зранку сидить разом з ним у машині, які маршрути він вибирає і куди їздить, наскільки активним є під час його поїздок дорожній рух. Вони фіксували часовий проміжок між його виходом з авто і заходом у ту або ту будівлю, перевіряли, чи не спиняється він побалакати з тими, хто теж заходить у цю будівлю в той самий час, і збирали будь-які дрібки інформації, що могли вплинути на план операції.

У рапорті до штаб-квартири «Кідону» передова група виклала результати рекогносцировки. Машаль щоранку виходив з дому без

охоронців. Він сідав у чорний кросовер, за кермом якого був його помічник, і рушав до Бюро допомоги палестинцям у будівлі «Шамія-центру» в Аммані. Висадивши Машаля, водій їхав геть. Той проходив пішки короткий відрізок шляху до будинку і заходив усередину. Назва «Бюро допомоги палестинцям» (Palestinian Relief Bureau) була прикриттям штаб-квартири «Хамасу» в йорданській столиці.

Доповідь із розвідданими передової групи містила й рекомендацію щодо найкращого способу вбити Машаля — уранці, на вулиці, після того як він вийде з кросовера і покрокує до офісу.

Підготовка тривала все літо: стеження, відправлення до Аммана допоміжних груп, оренда конспіративних квартир і автомобілів. Раптом 4 вересня черговий теракт струсонув Єрусалим: троє членів «Хамасу» підірвали себе на вулиці Бен-Єгуди, убивши 5 і поранивши 181 людину. Ізраїль не міг більше чекати — настав час діяти.

Переддень операції, 24 вересня 1997-го. Біля басейну у великому амманському готелі ніжитья пара туристів. На чоловікові — білий купальний халат. Він каже службовцям готелю, що відновлюється після серцевого нападу; його повільна, обережна хода свідчить, що він усе ще потерпає від наслідків хвороби. Молода жінка з ним — лікарка. Здебільшого вони лежать на шезлонгах поруч із басейном. «Інфарктник» — це Мішка Бен-Давид, який відповідає за зв'язок між штаб-квартирою «Моссаду» й агентами на місці. Жінка, теж із «Моссаду», — справді лікарка; вона має ін'єкцію антидоту до отрути, якою збираються вбити Машаля. Антидот здатен нейтралізувати вбивчу речовину. Ним скористаються, якщо під час операції краплі отрути випадково потраплять на когось із агентів «Кідону». Тоді від певної смерті їх зможе врятувати тільки негайний укол.

Поки вдаваний хворий і лікарка чекають біля басейну, опергрупа завершує останні приготування. За попередні дні до Аммана прибули кілька агентів, які керуватимуть машинами відходу й виконуватимуть другорядні функції. Після них прилетіла ударна група — двоє агентів «Кідону» під личинами канадських туристів Шона Кендалла і Баррі Бідса. Обоє оселилися в готелі «Інтерконтиненталь». Сьогодні, озируючись назад, важко не замислитися над тривожним запитанням: чому обрали саме цих двох, хоча вони ніколи не виконували завдань в арабських країнах? І чому їм видали канадські паспорти, якщо навіть

геть поверхова перевірка з'ясувала б, що вони не канадці? Їхня англійська кульгала, вони мали ізраїльський акцент, а серйозний аналіз, поза всяким сумнівом, розтер би їхню легенду на порошок. Проте все це поблякло порівняно з помилкою передової групи; хиба спливла лише після початку операції.

Замах мав відбутися при вході до будівлі «Шамія-центру», де містився офіс Машаля. Рандеву агентів «Кідону» з хамасівцем планували як швидке і смертельне. «Шон» і «Баррі» мали наблизитися до Машаля, бризнути йому на шию отруйною рідиною й ретируватися до автомобіля неподалік. Після репетицій на тель-авівській вулиці обоє «канадців» були підготовлені як слід. Шон мав тримати баночку коли; зіткнувшись із Машалем, йому належало відкрити її та «випадково» розбризкати в його бік. Але річ, звісно, була не в колі. Головною фігурою операції був Баррі, який ніс маленьку ємність з отрутою; протягом лічених секунд він мусив бризнути цією отрутою на Машаля. Баночка коли мала відвернути увагу того від бризок отрути; згубна рідина, потрапивши на шкіру, спричинила б смерть «від серцевого нападу».

Ще двоє «туристів», чоловік і жінка, перебували у вестибюлі на випадок, якби ударній групі знадобилася допомога. Наприклад, Машаль міг іти до будівлі дуже швидко, і «канадці» могли за ним не встигнути. У такому разі пара «туристів» мала піти до виходу й зіткнутися з Машалем, затримавши його до наближення виконавців замаху.

Усе це, як вважали планувальники «Моссаду», дасть змогу уникнути конфронтації з йорданцями.

Ключем до успіху була ситуація на місці: відсутність охорони, членів сім'ї, знайомих, поліцейських, хамасівців і всіх інших, хто міг би зірвати замах. Власне, восьмеро відряджених до Йорданії агентів отримали чітку інструкцію — операцію проводити лише за дотримання перелічених вище умов. Тепер Дані Ятом наполягає, що заявив тоді агентам: «Якщо обставини складуться не за планом, ми завжди можемо провести операцію пізніше». І, як нам відомо, такі рішення справді були. Агенти кілька разів наближались до цілі, але скасовували операцію через непередбачені проблеми: присутність

йорданських поліцейських, наявність у Машаля охорони чи його прийняте в останню мить рішення не їхати цього дня до офісу.

«День Д», 25 вересня 1997 року.

Командир операції займає позицію через дорогу, перед офісним будинком. Мобільні телефони й електронні засоби зв'язку вирішено не використовувати, агенти спілкуватимуться жестами та знаками. Якщо операцію треба буде перервати, командир скине свій наголовний козирок.

Позаду офісного центру на двох виконавців чекає машина відходу.

Шон і Баррі вже на місці, як і пара у вестибюлі.

Усе готово.

Удома в Машаля майже типовий буденний ранок — коли не рахувати маленької зміни в останній момент. Дружина просить його сьогодні завезти до школи двох їхніх дітей. Зазвичай ними опікується вона. Діти разом із батьком сідають у джип, але спостережна команда «Моссаду» їх не помічає й доповідає кідонівцям, що Машаль виїхав сам, лише з водієм. Малечу на задньому сидінні агенти не зауважують. Вікна машини затемнені, тож ззовні дітей не розгледіти.

Машаль прибуває до «Шамія-центру», виходить з машини, перетинає тротуар і починає підійматися сходами до центрального входу. Двоє членів ударної групи наближаються до нього: десять метрів, п'ять, три... Раптом з позашляховика з'являється Машалева маленька донька. «Бабá! Бабá!» — гукає вона і починає бігти слідом за батьком. Водій вистрибує з авто і біжить за нею. Командир операції, який стоїть через дорогу, помічає дитину. Він скидає кашкет і намагається дати своїм людям сигнал зупинитися. Але саме в ці критично важливі секунди двоє агентів заходять за бетонну колонну при вході до будівлі й на мить втрачають візуальний контакт із командиром. Ба гірше, вони не бачать дівчинки та водія, який за нею женеться.

Ударна група продовжує виконувати завдання. Кілери підходять до Машаля, Шон струшує баночку коли й тягне язичок на кришці. Але цього разу — вперше — язичок відривається, а кришка не відкривається. Диверсія не вдається. Проте Баррі все одно підводить руку, аби бризнути отрутою на шию Машаля. Але водій, який біжить за дитиною, помічає незнайомця із занесеною рукою й вирішує, що той

хоче вдарити боса ножем. Він починає кричати, кидається на Баррі та намагається вдарити його згорнутою газетою. Машаль чує крики водія і обертається. Цієї миті Баррі розбризкує отруту, і кілька крапель потрапляють Машалеві на вухо. Той відчуває лише легке поколювання, але здогадується, що щось негаразд, і мерщій біжить геть. Шон і Баррі кидаються до автомобіля відходу.

Цієї миті на сцені з'являється нова дійова особа — Мухаммед Абу-Сеїф, бойовик «Хамасу», який прийшов передати Машалеві якісь документи. Він чує крики і бачить сутичку свого шефа та двох агентів. Поки Машаль біжучи рятує своє життя, Абу-Сеїф намагається зупинити Шона та Баррі, які ось-ось дістануться машини; це третій камінь спотикання у провальній операції. Терорист бореться з Шоном, який б'є його закритою баночкою коли. Шону та Баррі вдається стрибнути в машину. Вона мчить геть.

Але тут вони роблять найбільшу в усій операції помилку. Водій повідомляє Шону та Баррі, що бачив, як Абу-Сеїф записував номер авто. Двоє оперативників вирішують негайно вийти з машини. Вони бояться, що свідок підніме на ноги поліцію, і, якщо вони за планом приїдуть нею до готелю, їх там і затримають. Адреси конспіративної квартири вони не мають, як і готового маршруту відходу. Баррі та Шон виходять з машини за кілька кварталів, і водій дає газу, щоб пошвидше її позбутися.

Але виявляється, що Абу-Сеїф, ветеран-моджахед, який воював із росіянами в Афганістані, не спинився. Затятий і фізично сильний, він побіг слідом за автомобілем ізраїльтян. Шон і Баррі, які покинули авто і йдуть пішки різними боками вулиці, не помічають його, доки він не кидається на Баррі, не хапає його за сорочку і не починає волати, що цей чоловік намагався поранити Машалья. Шон, який ішов по хіднику через дорогу, біжить на допомогу напарникові. Він урізається в Абу-Сеїфа, завдаючи йому незначного поранення в голову, і вони летять у кювет. Сутичка триває; навколо швидко збирається натовп і починає насуватися на двох іноземців, котрі, як видається, б'ють одноплеменця-араба. З'являється поліцейський, розганяє натовп, зупиняє таксі та змушує сісти туди двох невідомих і добряче побитого Абу-Сеїфа. Таксі рушає до поліцейського відділку.

У відділку поліцейські спершу вирішили, що Абу-Сеїф сам напав на двох іноземців; але, оклигавши, той звинуватив їх у нападі на Машаля. Йорданські детективи проглянули паспорти обох чоловіків, і, з'ясувавши, що ті канадці, зв'язалися з канадським консулом. Дипломат коротко переговорив із Шоном і Баррі й заявив йорданцям: «Не знаю, хто ці хлопці, але впевнений в одному — не канадці!».

Йорданці, яким усе ще було невтямки, що за скарб приплив їм до рук, вирішили поки що помістити обох іноземців під варту, але дозволили їм зробити один телефонний дзвінок. Агенти додзвонилися до оперативної штаб-квартири «Моссаду» в Європі й доповіли про свій арешт. Водночас агентка, яка брала участь в операції й бачила всю мізансцену перед входом до «Шамія-центру», зрозуміла, що стався серйозний провал, і вирішила попередити «інфарктника» Мішку Бен-Давида — на ту мить найстаршого за званням моссадівця в йорданській столиці. Вона поспішила до готелю. Побачивши її, Бен-Давид одразу зрозумів, що сталося найгірше. На час операції діяв наказ, згідно з яким ніхто з учасників не мав права навіть наблизитися до нього, за винятком одного випадку — якщо операція не вдалась і всіх агентів треба терміново евакуювати з країни.

Бен-Давид скинув халат, швидко вдягнувся й поспішив до задалегідь підготовленого таємного місця зустрічі. Незабаром туди прибув і командир операції. Він теж знав про провал. Проте жоден з них і уявити не міг, який хаос це спричинить.

Мішка надіслав до штаб-квартири «Моссаду» терміновий рапорт. Після обговорення ситуації з головами департаментів рамсад Дані Ятом вирішив наказати агентам шукати прихистку в ізраїльському посольстві в Аммані — й не використовувати маршруту евакуації, розробленого перед операцією. Агенти, що зібралися на місці зустрічі в Йорданії, поквапилися до посольства. Тільки лікарка залишилася в готелі.

Тим часом в іншому районі Аммана отрута почала свою згубну дію. Машаль знепритомнів, і його відвезли до лікарні. Ізраїльтяни зрозуміли, що якщо він не отримає антидоту, то за кілька годин помре.

Нетаньягу отримав погані новини в машині, дорогою на святкування єврейського нового року, що мало відбутися... в штаб-квартирі «Моссаду» — анекдотичний збіг. Прем'єр-міністра поінформував

Ятом. Нетаньягу був приголомшений. Він вирішив, що рамсад повинен негайно летіти до Аммана, зустрітися з королем Хусейном і розповісти йому все, без замовчувань і брехні. Зі штаб-квартири «Моссаду» прем'єр зателефонував королю Хусейну і сказав, що відряджає до нього рамсада в дуже важливій справі. Король погодився без зволікань, хоча уявлення не мав про причину такої зустрічі.

Помічники Нетаньягу, які перебували поруч із ним у ці хвилини, наполягають, що від тривоги він утратив здоровий глузд і звелів Ятому в обмін на повернення агентів до Ізраїлю приймати будь-які вимоги короля. Також він наказав Ятому запропонувати йорданцям антидот і тим урятувати Машаля від неминучої смерті. Шарон пізніше скаже: «Я бачив Нетаньягу під час справи Машаля. Він просто посипався, і нам довелося збирати його до купи... У нього був стрес, він був готовий здати все що завгодно...».

Збентежений і сердитий, король Хусейн вислухав звіт Ятома і наказав своїм людям з'ясувати, у якому стані перебуває Машаль. Точний діагноз надійшов дуже швидко: стан стрімко погіршувався. Король звелів негайно перевезти Машаля до королівської клініки й погодився на пропозицію Ятома надати антидот, який зможе врятувати хворого. Абсурдний поворот цієї гіркої історії: ізраїльтяни та йорданці разом вели перегони з часом задля порятунку життя мегатерориста, свого спільного ворога.

Мішка Бен-Давид повернувся до готелю. Ампула з протиотрутою була в нього в кишені. «Я так і ходив із цим антидотом, — розповідав він пізніше в інтерв'ю Роненові Бергману, — знаючи, що користі з нього тепер немає, адже ні на кого з наших людей отрута не потрапила. У критичному стані перебувала тільки наша мішень. Я вирішив знищити антидот, бо боявся, що мене схоплять з ним. Але тут отримав дзвінок з Ізраїлю, від командира підрозділу. Він запитав, чи антидот і досі в мене, й коли я відповів ствердно, попросив мене спуститися в лобі готелю. Він сказав, що там на мене чекає капітан йорданської армії, який має негайно відвезти антидот до лікарні».

Але тут виникла інша несподівана проблема: лікарка, яка мала б увести антидот Машалю, котрий помирав, відмовилася робити це, доки рамсад не віддасть їй наказ особисто. Дані Ятом, який уже виїхав з королівського палацу й був на шляху до посольства, зателефонував

їй і наказав їхати до лікарні разом із Мішкою. Але після їхнього прибуття йорданці навідріз відмовилися дозволити ізраїльській лікарці вколоти антидот. Імовірно, вони боялися, що та спробує довести справу до кінця...

Далі — гірше: королівський терапевт, який керував порятунком Машаля, відмовився вводити антидот, поки йому не повідомлять хімічні формули отрути й антидоту. Він не хотів брати на себе відповідальність за Машалове життя: раптом ізраїльтяни обдурять, і той помре? Це був ще один провал. Обидві сторони не зрушали зі своїх позицій: йорданці вимагали формул, ізраїльтяни відмовлялися ними ділитися.

Машалеві стрімко ставало гірше. Дихання в нього зупинилося, і його під'єднали до апарата штучного дихання в реанімаційному відділенні лікарні. Усім було ясно, що смерть Машаля стане катастрофою для хитких відносин між двома країнами. Король, який відчув глибоку образу на ізраїльтян, навіть погрожував наказати військам увірватися в посольство і схопити чотирьох агентів «Моссаду», які там переховувалися. Також він заявив, що припинить будь-яку політичну й військову співпрацю з Ізраїлем.

Спливали години, напруження зростало. Король оголосив, що в разі смерті Машаля він винесе його вбивцям — двом моссадівцям, яких тримала за ґратами йорданська поліція, — смертний вирок. Він також зробив терміновий телефонний дзвінок президенту США Біллові Клінтону.

Американці відразу стали тиснути на Ізраїль з вимогою надати йорданцям формули. Нетаньягу поринув у марафон зустрічей з різними групами радників і урядовців. Урешті-решт він здався і передав формули йорданцям.

Йорданський лікар увів Машалеві антидот. Реакція була миттєва. Машаль розплющив очі.

Коли новини про одужання Машаля досягли Ізраїлю, всі зітхнули з полегкістю — ніби, дяка Богові, від смерті врятувався йорданський брат!

Мішка Бен-Давид і лікарка змогли покинути Йорданію. Але шестеро агентів «Моссаду» лишалися в Аммані: четверо — у посольстві, двоє — за ґратами в поліції.

Стан Машаля, який залишався в реанімації, продовжував поліпшуватися. Ізраїль відрядив до Аммана делегацію високого рівня, до якої входили прем'єр-міністр Бен'ямін Нетаньягу, міністр закордонних справ Аріель Шарон і міністр оборони Іцхак Мордехай. Хусейн, однак, відмовився прийняти делегацію й відправив на зустріч свого брата Хасана.

Уряд залучив також ексзаступника рамсада Ефраїма Галеві, який був особистим другом короля Хусейна. На той час Галеві працював у Брюсселі представником Ізраїлю при Європейському Союзі. Він невідкладно вирушив до Аммана і запропонував королю угоду. В обмін на чотирьох агентів, які перебувають у посольстві, Ізраїль звільнить із в'язниці харизматичного засновника й лідера «Хамасу» шейха Ахмеда Ясіна. Король погодився, і четверо агентів повернулися до Ізраїлю разом із Галеві.

Фінальні переговори поклали на Аріеля Шарона, який підтримував із королем близькі стосунки.

Шарон зажадав звільнення двох агентів «Кідону», які все ще перебували під вартою. У відповідь йорданська сторона висунула вимогу звільнити 20 ув'язнених в Ізраїлі йорданців. Шарон погодився. Але останньої миті йорданці передумали й зажадали від Ізраїлю додаткових поступок. Шарон у присутності короля втратив самовладання. «Якщо ви продовжуватимете в такому дусі, — розлючено промовив він, — наші люди залишаться у вас, а ми перекриємо вам воду (якою Йорданію забезпечував Ізраїль) і вб'ємо Машаля ще раз».

Цей вибух гніву виявився дуже результативним, і домовленість було укладено. У Йорданії приземлилися два ізраїльські гелікоптери. Один забрав до Ізраїлю двох агентів «Кідону», а інший привіз випущеного з тюрми шейха Ясіна.

Ізраїльські та світові медіа дошкульно розкритикували йорданську операцію «Моссаду». Нетаньягу теж добряче дісталось за те, як він дав справі раду; він не мав виходу, крім як створити слідчу комісію для з'ясування обставин «провалу операції в Йорданії».

Комісія цілком виправдала прем'єр-міністра, але звинуватила рамсада — у «неналежному виконанні обов'язків» та проведенні

операції, яка була приречена від самого початку. Проте відставки Ятома там не вимагали.

Після фіаско в Аммані ізраїльсько-йорданські відносини впали до нового мінімуму. Халед Машаль, який доти був у «Хамасі» другорядною фігурою, тепер досягнув у цій організації вершин і став одним з її провідних ватажків. Після смерті шейха Ясіна Машаль доріс до цілковитого лідерства в «Хамасі». Імідж «Моссаду» в Ізраїлі та світі, й навіть в очах його керівників та агентів, було сильно зіпсовано. Багато офіцерів «Моссаду» відкрито критикували Дані Ятома, який припускався помилок протягом усієї операції. Його заступниця Аліза Маген відверто заявила, що для звання рамсада він не має достатньої кваліфікації.

Попри всю цю критику, Ятом у відставку не подав. Єдиним, хто взяв на себе відповідальність за помилки, виявився глава «Кесарії», який одразу написав рапорт на звільнення. Минуло ще цілих п'ять місяців, поки Ятом нарешті здався — після того, як у Швейцарії агента «Моссаду» заарештували за спробу прослуховувати телефон члена «Хезболли». «Я визнав свою відповідальність як керівника, — сказав він в інтерв'ю газеті “Гаарец”, — і вирішив подати у відставку через провали операцій в Йорданії та Швейцарії».

Його змінив Ефраїм Галеві, колишній заступник рамсада, який успішно домовився з королем Хусейном про звільнення чотирьох причетних до амманського фіаско моссадівців.

⁴⁷ Вище (розділ 14) сказано, що «Цовет» провадить вербування агентури. Це справді так, водночас підрозділ відповідає й за так звані польові операції розвідувального характеру.

⁴⁸ Проте, як буде видно далі, характер дії двох отрут суттєво різниться.

Із Північної Кореї з любов'ю

Приємного лондонського вечора в липні 2007 року постоялець готелю «Кенсінгтон» вийшов зі свого номера. Він ліфтом спустився до лобі й попрямував до машини, яка чекала на нього при вході. Це був сирійський високопосадовець, який прибув з Дамаска лише по обіді того дня. Тепер він їхав на зустріч.

Щойно він пройшов в обертові двері на вулицю, з крісел у дальньому закутку лобі підвелися двоє чоловіків. Вони точно знали, куди йти. Діставшись до кімнати сирійця, вони за допомогою спеціального електронного пристрою відімкнули двері й зайшли всередину. Готові були методично обшукати весь номер, та цього разу справа виявилася простою. На столі стояв ноутбук. Прибульці ввімкнули його і вміло встановили хитромудрий троянський вірус. Програма давала змогу дистанційно відстежувати й копіювати всі файли, які зберігалися в комп'ютерній пам'яті. Зробивши свою справу, обоє покинули готель непоміченими.

Аналітики «Моссаду» в Тель-Авіві вивчили отримані файли й отетерили. На термінових зборах для голів департаментів вони виклали безцінну інформацію, яка потрапила до їхніх рук, — колекцію файлів, фотографій, креслень і документів, що вперше розкривала надсекретну ядерну програму Сирії. Матеріали мали величезну вагу й містили конструкторські плани побудови глибоко в пустелі ядерного реактора, кореспонденцію між сирійським урядом і високопосадовцями Північної Кореї й, нарешті, фотографії бетонного корпусу реактора. Ще на одному фото були двоє чоловіків — один з них виявився високопосадовцем північнокорейського ядерного проєкту, а інший був Ібрагім Отман, голова Комісії з атомної енергії Сирії.

Знахідка підтверджувала кілька фрагментарних звітів, які потрапили до ізраїльської розвідувальної спільноти у 2006-му та 2007 роках. Ті відомості свідчили, що Сирія в глибокій таємниці будує в пустельній місцині Дір-аль-Зур на крайньому північному сході країни ядерний реактор. Недоступна місцевість прилягала до турецького кордону, а за кількасот кілометрів починалась іракська територія. Певно, найдивніше в цих звітах було те, що будівництво сирійського ядерного об'єкта спланували й супроводжували ядерники Північної Кореї, а фінансував Іран.

Тісна кооперація між Сирією та Північною Кореєю розпочалася з того, що 1990 року президент КНДР Кім Ір Сен відвідав Дамаск. Під час цього візиту за настійливим бажанням сирійського президента Хафеза аль-Асада дві країни підписали домовленість про військову та технічну співпрацю. Хоча на переговорах між главами двох держав обговорювали і ядерну тематику, Асад на той час вирішив надати їй тільки другорядне значення та зосередився здебільшого на розвитку хімічних і біологічних озброєнь. Ба більше, він відмовився від планів придбати ядерний реактор у Росії. У лютому 1991 року, під час операції «Буря в пустелі»⁴⁹, у Сирії розвантажили перший корабель з ракетами «Скад». Агентурні дані про те озброєння дійшли до міністра оборони Ізраїлю Моше Аренса. Кілька армійських генералів рекомендували завдати воєнного удару, який знищив би «Скади» до того, як їх поставлять на бойове чергування. Аренс ідею відкинув, оскільки прагнув уникнути нового спалаху насильства в регіоні.

На похороні Хафеза аль-Асада в червні 2000 року його син Башар аль-Асад зустрівся зі ще однією північнокорейською делегацією. Сторони таємно обговорили будівництво в Сирії ядерного об'єкта під наглядом Сирійського агентства наукових досліджень. У липні 2002-го в Дамаску відбулася наступна таємна зустріч — за участі високопосадовців Сирії, Ірану та Північної Кореї. На ній було досягнуто тристоронньої угоди: Північна Корея збудує в Сирії ядерний реактор за умови іранського фінансування. Кошторис усього проєкту, від креслярської дошки до реального виробництва збройного плутонію, оцінили у 2 мільярди доларів.

Протягом наступних п'яти років, попри уривки інформації, які надходили з Дамаска, ні ЦРУ, ні «Моссад» так і не знали про

сирійський проєкт. Кілька разів недовго лунали тривожні сигнали, але на них не звертали уваги. Американські спецслужби не зуміли належно оцінити зібрану ними інформацію, а «Моссад» і «Аман» збилися з пантелику через власні аналітичні викладки, згідно з якими Сирія не мала ні можливості, ні бажання розжитись ядерною зброєю. Ніхто не намагався поставити ці хибні висновки під сумнів, хоч аргументи були наготові. У 2005 році неподалік від узбережного ізраїльського міста Нахарія потонуло судно «Андорра», яке везло з Північної Кореї в Сирію вантаж цементу; 2006-го на Кіпрі затримали інший північнокорейський вантажний корабель під панамським прапором, теж із цементом і, на додаток, з портативною радіолокаційною станцією; в обох випадках «цемент» явно був обладнанням для ядерного реактора. Нарешті, наприкінці 2006 року в Дамаск навідались іранські ядерники, щоб перевірити перебіг побудови об'єкта. Ізраїльська й американська розвідки знали про цей візит, але не зуміли пов'язати його з проєктом у Дір-аль-Зурі.

Для збереження таємності проєкту сирійці вжили надзвичайних заходів. Усім до єдиної особам, які працювали на спорудженні об'єкта, заборонили комунікувати із зовнішнім світом. Мобільні та супутникові телефони були табу; всі повідомлення доставляли кур'єри, які передавали листи й іншу інформацію з рук у руки. Помітити роботи на будмайданчику з космосу не вдавалося теж, хоч американські та ізраїльські супутники постійно над ним пролітали.

Аж ось 7 лютого 2007 року з літака в аеропорту Дамаска зійшов пасажир. Це був Алі-Реза Астарі, іранський генерал і ексзаступник міністра оборони, один з лідерів варткових революції (див. розділ 2). Він залишався в аеропорту, доки отримав підтвердження, що його родина покинула Іран. Тоді він вилетів до Туреччини. А незабаром після приземлення в Стамбулі зник.

За місяць стало відомо, що Астарі перебіг на Захід внаслідок операції ЦРУ та «Моссаду». Його допитали на американській військовій базі в Німеччині, й там він розкрив існування сирійсько-іранських ядерних планів та угоди між Північною Кореєю, Іраном і Сирією. Він заявив своїм співрозмовникам, що Іран не лише фінансував проєкт у Дір-аль-Зурі, а й чинив на Сирію потужний тиск, аби вона завершила його якнайшвидше. Генерал розповів ЦРУ та «Моссаду» велику кількість

подробиць щодо будівництва й назвав ключових чиновників, долучених до нього і від сирійської, і від іранської сторін.

Нова шокова інформація підштовхнула «Моссад» до дій і негайно ввела його в активний режим. Із 2002 року рамсадом був Меір Даган, який змінив Ефраїма Галеві (див. розділ 1). Згідно із закордонними джерелами, Даган наказав низці підрозділів та агентів перевірити дані Асгарі. Прем'єр-міністр Егуд Ольмерт скликав збори керівників армійських штабів, Міністерства оборони та спецслужб. Вони одностайно погодилися з необхідністю провести термінову операцію з метою отримати надійну і неспростовну інформацію про об'єкт у Дір-аль-Зурі. Ізраїль не міг змиритися з перетворенням свого найбільш непримиренного й агресивного ворога — Сирії — на потугу, здатну виробляти ядерну зброю.

З дня втечі Асгарі до того, як моссадівці добилися важливого прориву — доступу до ноутбука сирійського чиновника, — минуло тільки п'ять місяців. Тепер керівники «Моссаду» й «Аману» могли надати прем'єру Ольмерту ті однозначні докази, яких потребував уряд.

Незабаром Даган, як вважається, завдав ще одного удару. Протягом сміливої й винахідливої операції один офіцер «Моссаду» зумів завербувати одного з науковців, який працював безпосередньо на реакторі. Той зробив докладні фото реактора і ззовні, і зсередини й навіть зафільмував його конструкції та розміщену в них апаратуру. Це були перші зображення реактора, які «Моссад» отримав з місця розташування об'єкта. На них було видно велику циліндричну споруду з тонкими, проте міцними, укріпленими стінками. Інші фото демонстрували риштування, призначене для посилення зовнішніх стін. Були там і знімки ще однієї, меншої будівлі з нафтовими насосами, а поруч можна було розгледіти кілька вантажівок. Третьою спорудою, як припускали, була водонапірна вежа для забезпечення реактора водяним охолодженням.

«Моссад» тримав американців у курсі кожного кроку й забезпечив їх копіями всіх звітів і фото разом із супутниковими знімками та розшифруваннями телефонних розмов між Сирією й Північною Кореєю. Під невпинним тиском з боку Ізраїлю Сполучені Штати під'єднали до спостереження власний супутник. І орбітальні знімки, й

відстежування телефонних дзвінків свідчили, що сирійці ведуть будівництво з карколомною швидкістю.

У червні 2007 року прем'єр Ольмерт з усіма зібраними Ізраїлем матеріалами полетів до Вашингтона. Він зустрівся з президентом Бушем і сказав йому, що Ізраїль вирішив: сирійський реактор має бути знищено. Ольмерт запропонував, щоб Сполучені Штати завдали по реактору авіаудару, але американський президент відмовився. Згідно з американськими джерелами, Білий дім відповів, що «США вирішили не атакувати [реактор]». Державний секретар Кондоліза Райс і міністр оборони Роберт Гейтс намагалися переконати Ізраїль «протистояти [сирійцям], але не атакувати». Буш і його радник з національної безпеки Стів Хадлі загалом висловили підтримку військовій акції, але попросили відкласти будь-які конкретні дії доти, доки буде отримано розвідінформацію, яка чіткіше підтвердить наявність загрози.

У липні 2007-го Ізраїль провів висотну аеророзвідку та запрограмував свій супутник-шпигун «Офек-7» зробити детальні фотографії реактора. Після аналізу американськими та ізраїльськими експертами ці фото дали змогу впевнено встановити, що Сирія буде реактор, ідентичний з північнокорейською ядерною установкою в Ньонбйоні. Відео, яким Ізраїль поділився зі Сполученими Штатами, демонструвало, що будова власне реакторів в обох випадках ідентична, зокрема в плані механізму завантаження уранових стержнів. На інших відео було видно навіть обличчя північнокорейських інженерів, зайнятих роботами на реакторі. Департамент електронного перехоплення «Аману» — «Підрозділ № 8200» — додав до цього повне розшифрування безупинних переговорів між Дамаском і Пхеньян.

Усі ці відомості передали у Вашингтон, але Сполучені Штати продовжували вимагати неспростовних доказів того, що об'єкт справді є ядерним реактором і що в нього завантажували радіоактивні матеріали. Ізраїль зрозумів — він не має вибору, крім як добути й таку інформацію.

У серпні 2007-го Ізраїль надав остаточні докази того, що об'єкт у Дір-аль-Зурі — це ядерний реактор. Ті докази під час операції, у якій ризикували життям десятки ізраїльських бійців, отримав елітний спецзагін «Саєрет Маткаль». Його командос вилетіли до Сирії під покровом ночі двома гелікоптерами. Бійці були у формі сирійської

армії. Оминувши густонаселені райони, військові бази та радіолокаційні станції, вони непоміченими приземлилися поблизу Дір-аль-Зуру, а тоді наблизилися до місця розташування реактора і збрали зразки ґрунту навколо нього. Проведений в Ізраїлі аналіз показав високу радіоактивність цих зразків, що неспростовно доводило наявність на об'єкті радіоактивних матеріалів.

Нові докази передали Стіву Хадлі. Коли зразки дослідили його експерти, міністр зрозумів, що справа вкрай серйозна. Він скликав найближчих помічників і надав їхні висновки президентові Бушу під час своєї щоденної доповіді в Овальному кабінеті. Потім Хадлі провів переговори з Даґаном і виснував, що реактор справді є недвозначною й актуальною загрозою. Тепер Сполучені Штати погодилися з тим, що реактор має бути знищено, і дали операції в Дір-аль-Зурі кодову назву «Сад». У своїх мемуарах Джордж Буш-молодший пише, що певний час обдумував знищення реактора, але після обговорення акції зі своєю командою з нацбезпеки прийняв негативне рішення. На його тодішню думку, «бомбардування суверенної країни без попередження чи заздалегідь озвучених пояснень могло викликати жорстку відповідь». Відкинув він і пропозицію провести таємний рейд наземних сил.

Попри це, Ольмерт зателефонував президентові Бушу і попросив його знищити реактор. Під час розмови президент перебував в Овальному кабінеті в оточенні своїх найближчих помічників: держсекретаря Кондолізи Райс, віцепрезидента Діка Чейні, Стіва Хадлі і його заступника Еліотта Абрамса та інших. Під час проведених перед тим консультацій Райс переконала його відкинути вимоги Ізраїлю.

— Джордже, я прошу вас розбомбити установку, — сказав Ольмерт.

— Я не можу схвалити напад на суверенну країну, — відповів Буш, — поки мої розвідслужби не виступлять із заявою, що йдеться про програму з розвитку озброєнь.

Буш порекомендував «удатися до дипломатії».

— Ваша стратегія мене дуже непокоїть, — відверто сказав Ольмерт.
— Я зроблю для захисту Ізраїлю те, що вважаю за необхідне.

«Цей хлопець має яйця, — сказав пізніше Буш. — Тому-то він мені й подобається».

За лондонською «Санді таймс», прем'єр-міністр Егуд Ольмерт зустрівся з міністром оборони Егудом Бараком і главою МЗС Ципі

Лівні. Ці троє разом із лідерами оборонних і розвідувальних структур обговорили й нові матеріали щодо сирійської ядерної програми, й можливі негативні наслідки воєнного удару. Врешті-решт жереб було кинуте: сирійський реактор треба знищити. Прем'єр-міністр поінформував про рішення лідера опозиції Беньяміна Нетаньягу та одержав його щире підтримку.

Атаку призначили на ніч 5 вересня 2007 року.

Напередодні, згідно з пізнішою статтею «Санді таймс», у районі Дір-аль-Зур висадився елітний спецзагін «Шальдаг» («Рибалочка», за назвою птаха). Майже цілий день бійці провели, переховуючись зовсім поруч із установкою. Їхнім завданням було наступної ночі підсвітити реактор лазерами, щоб штурмовики ВПС могли вийти точно на ціль. Об 11 вечора 5 вересня десять F-15 злетіли з військово-повітряної бази «Рамат-Давид» і попрямували над Середземним морем на захід. За 30 хвилин трьом із них наказали повернутися на базу. Решта отримали наказ долетіти до турецько-сирійського кордону й повернути на південь, до Дір-аль-Зуру. Дорогою вони розбомбили радіолокаційну станцію, позбавивши сирійські ППО здатності виявляти наближення іноземних літальних апаратів. Ще за лічені хвилини вони досягли Дір-аль-Зуру і з ретельно вирахуваної дистанції випустили ракети «Маверік» та півтонні бомби, які точно уразили ціль. За кілька секунд сирійський реактор, призначений для створення атомних бомб на знищення Ізраїлю, було стерто з лиця землі.

Прагнучи відвернути збройну відповідь сирійців, прем'єр-міністр Ольмерт терміново зв'язався з прем'єр-міністром Туреччини Ердоганом і попросив його передати повідомлення президентові Асаду. Ізраїль не має наміру починати війну із Сирією, наголосив Ольмерт, але не може змиритися з появою в себе на ґанку ядерної Сирії. Проте Ольмертові запевнення виявилися зайвими. Наступного ранку після бомбардування Дамаск відреагував на нього цілковитим мовчанням. Урядові речники не випустили ані пари з вуст. Лише о третій дня сирійська інформагенція розповсюдила офіційну заяву. В ній ішлося про те, що ізраїльські бойові літаки о першій ночі порушили сирійський повітряний простір. «Наші ВПС змусили їх повернутися після скинення [ними] боєзапасу над незаселеним районом. Люди й інфраструктура не постраждали».

Світові медіа зі шкіри пнулися, щоб дізнатись, як «Моссад» примудрився отримати фото й навіть відео зсередини сирійського реактора. Телекомпанія ABC повідомила, що або Ізраїль закинув туди свого агента, або «Моссад» завербував когось із інженерів, який і надав спецслужбі зображення об'єкта.

Через сім місяців після акції, у квітні 2008-го, американська адміністрація нарешті оголосила, що сирійська установка була ядерним реактором, збудованим за підтримки Північної Кореї, і «створено її не з мирною метою». На думку Джорджа Буша-молодшого, «завдання удару» по сирійському реакторові повернуло Ольмерту довіру ізраїльтян, утрачену після війни з Ліваном 2006 року, яку Буш вважав провальною.

Представники розвідспільноти США показали враженим конгресменам і сенаторам слайди, які наочно демонстрували схожість сирійського реактора й того, що в північнокорейському Ньонбйоні. Це слайд-шоу вкупі із супутниковими знімками, кресленнями, планами та відео стало підтвердженням відповідних розвідувальних даних.

Ізраїль тримав усе в таємниці аж два тижні, протягом яких заперечував свою атаку на реактор. Але кінець кінцем лідер опозиції Беньямін Нетаньягу, даючи коментар у прямому ефірі телевізійних новин, проголосив: «Коли кабінет уживає заходів заради безпеки Ізраїлю, я надаю свою цілковиту підтримку... і наразі я теж від самісінького початку був партнером у цій справі й цілковито її підтримував».

Фінальний епізод сирійського ядерного проєкту відбувся за одинадцять місяців, 2 серпня 2008-го. Того вечора на просторій веранді пляжного будинку в Рималь-аль-Захабії, на північ від сирійського порту Тартус, проходив пишний святковий обід. Із розташованого при самій воді будинку відкривався чудовий краєвид Середземного моря. Відкрита до хвиль веранда давала жаданий порятунку від типової для сирійського узбережжя задухи. Легенький бриз гамував нестерпну літню спеку. Гості, які сиділи за довгастим овальним столом, були близькими друзями господаря вілли — генерала Мухаммада Сулеймана, який запросив їх розслабитися на вихідних.

Сулейман був найближчим радником президента Асада з військових і безпекових питань. Він наглядав за будівництвом реактора і дбав про його охорону. Йому належав кабінет у палаці, сусідній з кабінетом президента, хоча й у країні, й за її межами про генерала знали одиниці.

Його імені ніколи не згадували сирійські ЗМІ — а от «Моссад» про нього знав і пильно стежив за його діяльністю. Нині вже 47-річний Сулейман свого часу навчався на інженера в університеті Дамаска, де й познайомився та заприятелював із Баселем аль-Асадом, улюбленим сином і потенційним спадкоємцем президента Хафеза аль-Асада. Коли Басель 1994 року загинув в автокатастрофі, Асад познайомив Сулеймана зі своїм молодшим сином Башаром. У 2000 році Асад помер від раку, а Башар змінив його на посаді президента і призначив Сулеймана своїм конфідентом, довіреним помічником.

Сулейман швидко став одним із найвпливовіших людей Сирії. Президент Асад доручив йому нагляд за всіма чутливими питаннями військової сфери. Генерал став головним комунікатором між президентом та іранськими спецслужбами, зокрема в аспектах, які стосувалися таємної співпраці двох держав з терористичними організаціями Близького Сходу. Також саме він був основною контактною особою в Сирії для «Хезболли» й підтримував тісні зв'язки з військовим керівником цього руху Імадом Мугнією. Після того, як у травні 2000 року Ізраїль залишив зону безпеки в Південному Лівані, Сулейман став відповідальним за доправлення з Ірану та Сирії зброї для «Хезболли», зокрема далекобійних ракет. Під час Другої ліванської війни 2006 року одна така ракета здійснила пряме влучання в ізраїльські залізничні майстерні у Хайфі й убила вісьмох робітників. Згодом Сулейман надав «Хезболлі» вироблені в Сирії ракети «земля — повітря», поставивши так під загрозу дії ізраїльських ВПС над Ліваном.

Мав Сулейман і ще одну посаду, унікальну та цілком таємну, — старшого члена сирійського Комітету з наукових досліджень, який відав розробленням ракет великого радіуса дії, хімічної та біологічної зброї, а також дослідженнями в ядерній сфері. Генерал відповідав за комунікацію з Північною Кореєю, координував морські перевезення до Сирії частин реактора і вживав заходів щодо ізоляції

північнокорейських конструкторів та інженерів, які працювали на його будівництві.

Те, що Ізраїль знищив реактор, стало для Сулеймана тяжким ударом. Оговтавшись від початкового шоку, він узявся планувати створення нової ядерної установки, рішення про місце розташування якої ще не було. Але тепер Сулейманове життя ускладнилося. Він знав, що його розшукують і американські, й ізраїльські спецслужби. Тож, перш ніж братися до наступної фази своїх планів, він узяв кількадечну відпустку, аби побути вдома в Рималь-аль-Захабії. Спокійні вихідні з добрими друзями й чудовими наїдками здавалися найкращим способом послабити стрес.

Із центрального місця за столом Сулейман споглядав, як на пляж напочуються хвилі. Проте двох нерухомих фігур, які зачаїлись у воді десь за 150 ярдів від нього, він не помітив. Прибульці вийшли сюди з моря, пірнувши у воду з катера десь за півтора кілометра від Сулейманового дому. Це були ізраїльські флотські командос, снайпери, які, маючи водолазне спорядження, до пляжу навпроти будинку припливли під водою. Коли їхні ноги торкнулися дна, вони стали й відшукали поглядами Сулейманів дім. Уважно вивчили будинок та веранду, роздивилися всіх і кожного, хто був за столом, і зосередилися на своїй мішені — генералові, який сидів серед запрошених.

О дев'ятій вечора снайпери відкалібрували приціли й вивірили дистанцію. На веранді було повно народу, і двоє непроханих гостей у чорних водолазних костюмах хотіли мати впевненість, що можуть стріляти в генерала без загрози заподіяти шкоду кому-небудь іншому. Вони вийшли з води, зробили кілька кроків і націлили свої гвинтівки з глушниками в голову генералові. У їхніх навушниках пролунав електронний сигнал, і вони вистрілили одночасно. Постріли були фатальні. Сулейман різко смикнув головою і впав на заставлений наїдками стіл. Гості спершу нічого не зрозуміли. Тільки помітивши кров, яка юшила із Сулейманової голови, вони здогадалися, що його застрелили. На веранді почалося справжнє пекло: одні намагалися допомогти господарю, інші нажахано скоцюрбилися на підлозі або

безцільно гасали кругом і кричали. Поки тривала ця веремія, двоє снайперів зникли.

«Санді таймс» опублікувала дещо відмінну версію подій. Газета стверджувала, що снайпери були бійцями ізраїльського морського спецпідрозділу — «Флотилії № 13», — а прибули до сирійського узбережжя на борту яхти, яка належала ізраїльському бізнесменові, й відпливли одразу ж як виконали завдання.

Коли новина досягла Дамаска, вона спричинила неймовірний шок; але влада відмовчувалася, не реагуючи на запити преси. Вищі кола військовиків і спецслужб були розгублені. Як ударна група дісталася Тартуса, що розташований за 225 кілометрів від Дамаска? І куди вона зникла? Та чи є взагалі в усій Сирії місце, де її лідери можуть почуватися в безпеці?

Лише за кілька днів з'явилося лаконічне комюніке, де йшлося про те, що «Сирія веде розслідування з метою встановити організаторів цього злочину». Але ЗМІ інших арабських країн не стали чекати офіційної реакції. Вони від самого початку взялися публікувати розлогі матеріали з детальними репортажами та купою припущень про належність кілерів. Арабські медіа концентрувалися на запитанні про те, хто був зацікавлений у ліквідації саме цього генерала, і кивали на Ізраїль, заявляючи, що він улаштував це вбивство через роль Сулеймана у створенні реактора в Дір-аль-Зурі.

Інакше відреагували західні спецслужби. Смерть Сулеймана ні в кого там не викликала ні сльозинки. У червні 2010 року головнокомандувач Армії оборони Ізраїлю нагородив «Флотилію № 13» за «низку подвигів зі зброєю в руках», суті яких не пояснювали.

Мимоволі замислишся, чи не воздали ці почесні морському спецпідрозділові за операцію «Сулейман», принаймні частково.

⁴⁹ Санкціонована ООН військова операція міжнародної коаліції на чолі зі США проти Іраку, який окупував сусідню з ним країну — емірат Кувейт. У січні-лютому 1991 року ракетно-бомбові удари коаліції повністю дезорганізували війська Саддама Хусейна, зрештою Ірак капітулював і залишив Кувейт (наземна фаза операції тривала лише чотири доби). Ізраїль участі в бойових діях не брав, проте під час них його територію не раз обстрілювали ракетами «Скад».

КОХАННЯ І СМЕРТЬ О ВЕЧІРНІЙ ПОРІ

Група чоловіків 12 лютого 2008 року потай оточила багатоквартирний будинок у фешенебельному районі Дамаска. Надвечір вони побачили, як біля будинку зупинився сріблястий кросовер «міцубіші паджеро». З машини вийшов і попрямував до будинку чоловік у чорному костюмі, з акуратно підстриженою бородою. Охоронців із ним не було. Розставлені на вулиці агенти зашепотіли в мініатюрні рації, що «він» у Дамаску і зараз іде до квартири. Вони знали, що чоловік у чорному збирається зустрітися зі своєю таємною коханкою, сирійкою Ніхад Хайдар, яка і мешкала в цій квартирі. Гість ніс подарунок прекрасній Ніхад, яка того тижня святкувала своє тридцятиріччя.

У розкішній квартирі, яку надав у їхнє розпорядження Рамі Маклуф — успішний бізнесмен і кузен сирійського президента Башара аль-Асада, — коханці провели кілька годин.

Незадовго до десятої вечора чоловік у чорному вийшов з будинку і сів у сріблястий «паджеро». У скромному конспіративному помешканні, розташованому в районі Кфар-Суза, на нього чекала зустріч з іранськими, сирійськими та палестинськими емісарами.

Згідно з лондонською газетою «Санді експрес», агенти, які за ним стежили, мали на екранах своїх мобільних телефонів його найсвіжіші фото, аби пересвідчитися, що помилки бути не може. Вони лишалися на зв'язку і доповідали моссадівському командному пунктові про кожен крок «мішені».

Коли чоловік вийшов з будинку, де проводив час із Ніхад, агенти дістали зручну нагоду зіставити його обличчя з фото на своїх телефонах. Вони підтвердили своїм колегам у Дамаску та тель-авівській штаб-квартирі, що це саме він. Увесь «Моссад» охопило неймовірне напруження. Глави департаментів зібралися в кабінеті

Меїра Дагана, де було все необхідне обладнання, щоб спостерігати за операцією в реальному часі.

Чоловік завів свій сріблястий «паджеро».

— Він їде, — прошепотів один з агентів у мініатюрний мікрофон.

Чоловіком у сріблястому «паджеро» був Імад Мугнія, за яким багато років стелився кривавий слід.

15 листопада 2001 року.

По слідах атаки на вежі-близнюки в Нью-Йорку ФБР публікує велике оголошення зі списком найбільш розшукуваних терористів світу.

На оголошенні стоять логотипи ФБР, держдепартаменту і Міністерства юстиції США.

Список містить 22 імені та стільки само портретів.

Перша особа — найнебезпечніша з усіх.

Винагорода за її затримання — 5 мільйонів доларів.

До атаки на вежі-близнюки цього чоловіка вважали відповідальним за більшу кількість смертей американців, ніж будь-якого іншого із живих на той час терористів.

Імад Мугнія.

18 квітня 1983-го: підбив американського посольства в Бейруті (Ліван) — 63 загиблих.

23 жовтня 1983-го: підбив штаб-квартири морської піхоти США в Бейруті — 241 загиблих.

23 жовтня 1983-го (той самий день): підбив штаб-квартири французьких десантників у Бейруті — 58 загиблих.

Плюс викрадення і вбивство посадовця ЦРУ Вільяма Баклі, кілька атак на американське посольство в Кувейті, захоплення лайнера авіакомпанії TWA і двох літаків «Кувейтських авіаліній», убивство полковника Вільяма Хіггінса зі спостережних сил ООН у Лівані, вбивство 20 американських вояків у Саудівській Аравії...

Коли цей список передали Ізраїлю, «Моссад» додав до нього власні відомості.

4 листопада 1983-го: підбив штаб-квартири АОІ в Тірі (Ліван) — 60 загиблих.

10 березня 1985-го: напад на колону АОІ поблизу Метули на ізраїльсько-ліванському кордоні — 8 загиблих.

17 березня 1992-го: підбив ізраїльського посольства в Аргентині — 29 загиблих.

18 липня 1994-го: підбив Єврейського центру в Буенос-Айресі — 86 загиблих.

Плюс викрадення і вбивство трьох ізраїльських солдатів у прикордонному секторі Хар-Дов, викрадення ізраїльського бізнесмена Елханана Танненбаума, вибух поблизу кібуцу Мацуба, а також найбільш руйнівний з усіх цих терактів — викрадення на ізраїльському кордоні та подальше вбивство військовослужбовців Регева і Голдвасера, яке спричинило Другу ліванську війну.

Імад Мугнія, мегатерорист, який стояв за всіма цими злочинами, був привидом, який постійно пересувався між близькосхідними столицями. Він уникав фоторепортерів і відмовлявся від інтерв'ю. Західні спецслужби багато знали про його діяльність, але майже нічого — про його зовнішність, звички та схованки. Вони знали, що народився він 1962 року в південноліванському селі. Згідно з уривчастими відомостями, його батьки були щирі шиїти. Підлітком він переїхав до Бейрута і зростав у бідному районі, населеному переважно палестинцями, прибічниками ФВП. Пізніше став особистим охоронцем Арафатового заступника Абу-Айяда і членом «Підрозділу № 17», спецзагону безпеки лідерів ФАТХ, створеного в середині сімдесятих і очолюваного Червоним Принцом — Алі Хасаном Саламе (див. розділ 12). Але 1982 року Ізраїль розпочав Ліванську війну, названу операцією «Мир Галілеї», вторгся в Ліван і розгромив ФВП. Ті члени організації, які вижили, на чолі з Ясіром Арафатом емігрували до Тунісу. Мугнія, однак, вирішив лишитись і приєднався до першої групи засновників «Хезболли».

«Хезболла», у дослівному перекладі — «Партія Бога», шиїтська терористична організація, створена 1982 року у відповідь на ізраїльське вторгнення в Ліван. Натхненна аятолою Хомейні й підтримувана іранськими вартовими революції, «Хезболла» стала запеклим ворогом Ізраїлю і визначала свою головну мету так: «Повний вихід Ізраїлю з Лівану як прелюдія до його (Ізраїлю) остаточного знищення». З першого дня свого існування «Хезболла» була причетна до жорстоких терактів проти Ізраїлю. І Мугнія став для молодій організації ідеальним рекрутом.

Як істинний підпільник він волів діяти приховано й уникав з'являтися на публіці. Розвіддані про нього стали фрагментарними й часто суперечливими. Одне джерело називало його охоронцем духовного лідера «Хезболли» шейха Фадлалли — а інше заявляло, що він керівник бойових операцій, автор найризикованіших акцій «Хезболли», які закінчуються великим кровопролиттям. На відміну від чинного на той час лідера «Хезболли» шейха Насралли, Мугнія ніколи не з'являвся на телебаченні й не виголошував сповнених ненависті промов; але в реальності він був набагато небезпечнішим за красномовного шейха. Він швидко доріс до статусу найбільш ефективного й невловимого терориста, як свого часу Карлос⁵⁰ чи як його колега та великий шанувальник Усама бен Ладен.

Мугнія був жорстоким і винахідливим терористом. Він виник нізвідки, коли наприкінці операції «Мир Галілеї» спланував і зорганізував кілька кривавих терактів у Лівані. Того жовтневого дня 1983 року, коли він відрядив до укріплених казарм американських і французьких десантників у Бейруті вантажівки з вибухівкою та із самогубцями за кермом, йому був лише 21 рік; за кілька днів він повторив той самий сценарій зі штаб-квартирою АОІ в Тірі. У 22 Мугнія вів групу терористів в атаку на укріплене американське посольство в Кувейті, а пізніше у цій самій країні захопив свій перший літак. Після кожної із цих акцій він ніби розчинявся в повітрі. У 23 Мугнія захопив літак TWA, що здійснював рейс із Афін у Рим, і змусив пілота сісти в Бейруті. Під час захоплення літака він убив плавця ВМС Роберта Діна Стетхема і викинув його тіло з люка. Після утримання протягом 17 днів літака із заручниками Мугнія зник, але цього разу залишив слід — відбитки пальців у туалетній кімнаті.

Про його особисте життя не було відомо майже нічого, крім, хіба що, шлюбу з кузиною, яка народила йому сина й дочку. Він з дуже раннього віку знав, що перебуває в прицілі кількох західних спецслужб, і намагався зберігати свою особу в таємниці. Він зробив у Лівії примітивну пластичну операцію, відростив бороду й постійно уникав публічної уваги. До рук західних спецслужб дійшло лише одне підтвержене фото Мугнії — товстого, бородатого, в окулярах і наголовному козирку. Його словесні описи теж були ненадійні: ФБР змальовувало терориста як «уродженця Лівану, арабомовного, шатена,

170 сантиметрів зросту, вагою близько 60 кілограмів». Важко зрозуміти, як масштабні пропорції Мугнії помістилися в 60-кілограмовому, як у фотомоделі, тілі... Водночас цей опис укотре підтверджував, що Мугнія добре дбав про свою безпеку і зумів обвести круг пальця своїх ворогів.

Після всіх цих нападів, вибухів і заручників Мугнія став шанованим героєм «Хезболли». Його вихваляли за хитрість, відвагу й таланти тактика, що зробили військове крило «Хезболли» жахіттям провідних спецслужб планети. Відколи його влада зростає, він став однією з головних мішеней Ізраїлю та Заходу. Зрозумівши це, Мугнія перетворився на параноїка, який вів життя постійного втікача, підозрював усіх аж до найближчих конфідентів включно, раз у раз міняв охоронців і ніколи не спав у тому самому місці більш як одну ніч; його переміщення між Бейрутом, Дамаском і Тегераном відбувалися під щільною завісою таємності.

Згідно з підготовленим ізраїльськими та іншими спецслужбами досьє, Мугнія був самітник, дуже харизматичний, дуже імпульсивний і дуже добре обізнаний щодо найновіших електронних інструментів і гаджетів. Мав фантастичні здібності до перевірки, що давало йому змогу вводити ворогів в оману; ізраїльські спецагенти прозвали його «терористом з дев'ятьма життями».

Офіцер «Аману» Давид Баркай, ексмайор таємного спецпідрозділу № 504, де збирали досьє на Мугнію, в інтерв'ю британській «Санді таймс» сказав: «Наприкінці вісімдесятих ми кілька разів намагалися покінчити з ним. Ми збирали дані про нього, але що ближче підбиралися, то менше інформації вдавалося роздобути; ми не могли знайти його слабкого місця ні в жінках, ні в грошах, ні в наркотиках — ні в чому».

Полювання на Мугнію тривало багато років. У 1988-му його ледь не взяли французькі правоохоронці (його літак зробив проміжну посадку в Парижі). ЦРУ надало французам інформацію про Мугнію, зокрема його фото та деякі прикмети його фальшивого паспорта. Але французи боялися, що його арешт потягне за собою вбивство їхніх співгромадян, які тоді перебували в заручниках у Лівані, тож вирішили проігнорувати приліт Мугнії й дозволили йому полетіти

далі. Американські агенти намагалися схопити його в Європі 1986 року і в Саудівській Аравії — 1995-го. Але він, як завжди, зник.

У ті роки Мугнія поринув у планування і здійснення терактів проти ізраїльтян та євреїв в Аргентині. У 1992 році він зорганізував підриг ізраїльського посольства в Буенос-Айресі, який учинили за допомогою наповненої вибухівкою вантажівки з водієм-самогубцею. Загинули 29 осіб. Дехто з керівників «Моссаду» вбачав у цьому теракті помсту за загибель лідера «Хезболли» шейха Аббаса аль-Мусаві, вбитого під час нальоту гелікоптерів у південному Лівані.

Через два роки в Буенос-Айресі пролунав новий вибух — тепер у Єврейському громадському центрі; загинуло 86 людей. І знову деякі експерти припустили, що «Хезболла» мстилася за викрадення Ізраїлем у Лівані одного зі своїх ватажків — Мустафи Дірані.

Агенти зі Сполучених Штатів та Ізраїлю, які прибули до Буенос-Айреса розслідувати вибухи, виснували, що обидва теракти пов'язані. Спосіб здійснення був один — скерувати на ціль вантажівку з вибухівкою та із самогубцею за кермом. До такого самого прийому Мугнія вдався на світанку своєї кар'єри в Бейруті й Тірі. Розслідування встановило, що до терактів також причетні іранські спецслужби та їхні місцеві колаборанти. Щонайменше одну з вантажівок — ту, яку використали для підригу посольства, — терористам продав буенос-айреський торговець автомобілями, шиїт Карлос Альберто-Таладін. Слід явно вів до Імада Мугнії.

У ті роки Мугнія подовгу перебував у Ірані. Після загибелі шейха аль-Мусаві він боявся, що Ізраїль спробує вбити і його. У Тегерані він створив опергрупу, до якої увійшли бійці «Хезболли» та офіцери іранських спецслужб. Його партнерами у створенні цього підрозділу були головнокомандувач вартових революції Мохсен Резаї та міністр інформації⁵¹ Алі Фаллахіян. Судячи з усього, саме цей спецзагін і провів два руйнівні теракти в Буенос-Айресі. Ці злочини мали один результат — Мугнія став найбільш розшукуваною Ізраїлем людиною. Своїми діями він прирік себе на смерть. Але до виконання вироку минули довгі роки.

У грудні 1994-го Мугнію бачили в Бейруті. Незабаром він уник спроби замаху за допомогою замінованого автомобіля в одному з південних районів міста. Ліванська поліція швидко оприлюднила встановлені нею факти: вибухівку прилаштували під дно машини, припаркованої біля мечеті, де правив службу шейх Фадлалла. Вибух зруйнував крамницю брата Імада, Фуада Мугнії, чиє тіло знайшли серед руїн. Але Імад, який теж мав бути там, останньої миті передумав приходити — і вижив. Дев'ять життів знову його врятували.

За кілька тижнів після вибуху місцеві спецслужби у взаємодії з «Хезболлою» затримали кількох цивільних, підозрюваних у причетності до нього та співпраці з «Моссадом». Головним підозрюваним став чоловік на ім'я Ахмед Халек.

Згідно з офіційною заявою поліції, «Халек із дружиною припаркували свій автомобіль біля крамниці Фуада Мугнії. Халек зайшов до крамниці, щоб переконатися, що Фуад там, потиснув йому руку, повернувся до авто й активував бомбу». Ліванська газета «Ас-Сафір» з посиланням на варті довіри джерела повідомила, що Халек брав участь у зустрічі з високопосадовцем «Моссаду» на Кіпрі; офіцер навчив його поводитися з бомбою і заплатив приблизно 100 тисяч доларів. У підсумку Халека стратили.

Цього разу Мугнія врятувався, але моссадівці не здавалися. Вони ретельно складали одну до одної дрібні деталі, які їм вдавалося виявити, зіставляли й об'єднували дані іноземних спецслужб, вивчали персональні методи Мугнії. У 2002 році «Моссад» отримав черговий звіт, який прив'язував терориста до переправлення палестинським бойовикам 50 тонн зброї. Але після цього він знову пропав, хоча ходили чутки, що став головним командиром «Хезболли» і ймовірним спадкоємцем шейха Насралли. Здебільшого Мугнія контактував зі спецслужбами Ірану, і подекуди, що взаємодіяв з «Бригадами Аль-Кудса» (арабська назва Єрусалима), відповідаючи за співпрацю з шиїтськими громадами всього світу та підконтрольними Ірану терористичними організаціями. Високе становище викликало потребу посилювати власні заходи безпеки. Чутки наполегливо стверджували, що Мугнія знову змінив свою зовнішність — можливо, за допомогою ще однієї пластичної операції.

Згідно з європейськими джерелами, наприкінці Другої ліванської війни «Моссад» завербував чимало палестинців, які мешкали в Лівані й перебували в непримиренній опозиції до «Хезболли». Кузина одного з них походила з рідного селища Мугнії. Вона розповіла новозавербованому агенту, що ватажок бойовиків з'їздив до Європи і повернувся із зовсім іншим обличчям.

Тепер «Моссад» зіткнувся з новим викликом — треба було зібрати інформацію в клініках пластичної хірургії по всій Європі.

Несподіваний прорив відбувся в Берліні. Згідно з даними британського автора Гордона Томаса, резидент «Моссаду» в німецькій столиці на ім'я Реувен одного разу зустрівся з місцевим інформатором, який підтримував певні контакти в колишньому Східному Берліні. Інформатор доповів, що Імад Мугнія нещодавно зробив кілька пластичних операцій, які повністю змінили риси його обличчя. Процедури проводили в клініці, яка колись належала штазі — спецслужбі колишньої Східної Німеччини. Штазі використовувала клініку для зміни обличчя агентів і терористів, яких засилали з таємними завданнями на Захід.

Після напружених переговорів Реувен погодився сплатити німецькому агенту істотний гонорар і отримав від нього файл із 34 новими фото Мугнії.

Аналіз фотографій у виконанні експертів Меїра Дагана показав, що Мугнії провели операцію на щелепно-лицьовому відділі: розітнули нижню щелепу і вживили туди кістку, що зробило лінію підборіддя рівнішою і надало його обличчю схудлого та майже змореного вигляду. Кілька передніх зубів замінили штучними, іншої форми. Попрацювали і з очима — навколо них зробили підтяжку. На завершення ж йому пофарбували волосся під сивину й замінили окуляри контактними лінзами. Новий Мугнія нічим не був схожим на «оригінал», тож старі зображення, зібрані західними спецслужбами у вісімдесятих, стали неактуальними.

По тому, за даними іноземних масмедіа, «Моссад» почав підготовку до ліквідації Мугнії. Меїр Даган зібрав своїх найкращих людей, до яких запросив і голову «Кесарії», командира загону «Кідон» та кількох інших вищих офіцерів, залучених до розробки Мугнії. Швидко стало зрозуміло, що знищити терориста під час його перебування в

немусульманській країні не вдасться. Він дуже рідко подорожував на Захід і почувався безпечно тільки в Ірані та Сирії. Акція ж на території якоїсь із цих країн, як добре розуміли ізраїльтяни, мала великі ризики. Звісно, Ізраїль уже проводив операції в арабських країнах, а під час «Гніву Божого» влаштовував замаху в Бейруті; ізраїльські командос діставались аж до Тунісу, де, як вважається, знищили терористичного ватажка Абу-Джихада. Але Тегеран і Дамаск були більше насторожі, мали більші сили і становили більшу небезпеку, ніж Бейрут або Туніс. З іншого боку, Меїр Даган розумів, який величезний ефект справила б така операція. Знищення в Дамаску найлихішого лідера терористів підтвердило б, що нікому не уникнути довгих рук «Моссаду». Відтак із цього сховку, цієї фортеці ворогів Ізраїлю зневіра і страх поширяться на решту терористичних ватажків.

За даними лондонської щоденної газети «Індепендент», народжений під час дискусій у штаб-квартирі «Моссаду» план ґрунтувався на можливому приїзді Мугнії до Дамаска 12 лютого 2008 року. Очікували, що того дня він зустрінеться з посадовцями з Ірану та Сирії, які братимуть участь у святкуванні річниці Іранської революції.

Після вивчення всіх можливостей вирішили, що операцію буде проведено за допомогою замінованого автомобіля, розміщеного безпосередньо біля машини Мугнії.

Тепер «Моссад» поринув у гарячкову діяльність зі збору докладних розвідданих з усіх можливих джерел, включно з іноземними спецслужбами. Чи справді Мугнія поїде в Дамаск? А коли так — якої личини набуде? У якій машині їздитиме? Де оселиться? Хто буде з ним поруч? О котрій годині він прибуде на заплановану зустріч із представниками Сирії й Ірану? Чи поінформують про його прибуття сирійську владу? Чи знатимуть про майбутній візит ватажки «Хезболли»?

Повідомлення, яке схилило шальки терезів на користь проведення замаху, надійшло з дуже надійного джерела. Воно підтвердило намір Мугнії прибути в Дамаск. За даними ліванської газети «Ель-Балад», зі свого боку цю інформацію підтвердили й агенти, які поставили «маячки» на автівки Мугнії та ватажків «Хезболли».

Тоді запрацював добре змащений механізм «Кесарії». Різні групи «Кідону» заплутаними шляхами прибули до Дамаска. Окрема команда

провезла до сирійської столиці вибухівку.

Останньої миті один досвідчений інформатор «Моссаду» передав нові, надзвичайно важливі, дані. У його звіті йшлося про те, що під час кожного приїзду в Дамаск Мугнія зустрічається зі своєю пасією. Моссадівські суперагенти вперше дізналися, що терорист має таємний любовний зв'язок. Красуня Ніхад Хайдар зазвичай чекала на Мугнію в безпечному помешканні в місті. Дати приїздів коханця в Дамаск вона задалегідь отримувала з Бейрута чи з Тегерана. Зазвичай він приходив до Ніхад сам, відпустивши перед тим своїх охоронців і водія.

Спостерігачів у Дамаску терміново підняли на ноги. Чи піде Мугнія до коханої й цього разу? Чи повідомили про його приїзд власника квартири?

Перед останньою фазою операції до міста прибули члени ударної групи. До сирійської столиці вони летіли з різних європейських міст. Згідно з «Індепендент», команда складалась із трьох агентів: один прилетів з Парижа рейсом «Ер Франсу», другий вилетів з Мілана бортом компанії «Аліталія», а третій скористався коротким маршрутом «Роял Джорданіан» з Аммана. Фальшиві документи трьох агентів свідчили про них як про бізнесменів: двоє були автоторговці, а один — турагент. Прибувши, кожен заявив, що прилетів до Сирії в нетривалу відпустку, і всі без проблем пройшли прикордонний контроль. Вони приїхали в місто окремо й зустрілися лише після того, як переконалися, що ні за ким із них не стежать. Згодом агенти сконтактувалися також зі своїми помічниками, які прибули з Бейрута і привезли їх до замаскованого гаража, де чекало взяте напрокат авто, а на додаток — бомба з пластичної вибухівки й елементів ураження у вигляді металевих кульок.

Троє замкнулися в гаражі, налаштували бомбу і помістили її в узате напрокат авто. Бомба була не в підголовнику машини Мугнії, як пізніше написали деякі газети, а в радіоприймачі орендованого автомобіля.

Інша, спостережна група чекала на прибуття Мугнії з Бейрута. Її завданням було простежити за ним до будинку, де він мав побачитися зі своєю коханкою, а потім доповісти про його відбуття звідти. Далі агенти мали попрямувати за ним і переконатися, що він прибув на зустріч у Кфар-Сузі. Серед тих, із ким Мугнія мав там зустрітися, були

новий посол Ірану в Дамаску і найзасекреченіша людина в Сирії — генерал Мухаммад Сулейман. Він був одним із тих, хто відповідав за переправлення «Хезболлі» зброї з Ірану та Сирії, і підтримував з Імадом Мугнією тісні зв'язки. (Причетному до таємного сирійського ядерного проекту Сулейманові лишалося жити тільки шість місяців; його вб'ють за загадкових обставин 2 серпня, під час обіду з друзями в його прибережному будинку — див. розділ 18.)

Того самого вечора іранське посольство призначило святкування річниці революції в Іранському культурному центрі у Кфар-Сузі, досить близько від конспіративної квартири, у якій Мугнія мав зустрітися з іранськими та сирійськими чиновниками. Однак він вирішив не брати участі у святкових заходах, а тільки переговорити з партнерами й залишити Дамаск.

Уранці 12 лютого групи «Моссаду» були на місцях. Спостерігачі зайняли позиції навколо багатоповерхівки — першого пункту призначення для Мугнії. Надвечір вони повідомили, що коханець прибув до Ніхад — а ввечері доповіли своєму керівництву про те, що він вирушив до другого пункту. Вони сподівалися, що востаннє.

«Паджеро» перетнув Дамаск і в'їхав у Кфар-Сузу. Спостерігачі рухалися слідом за Мугнією, постійно доповідаючи про його пересування. Заміновану машину вже підігнали туди, де мав запаркуватись і він. Бомбу мали підірвати здалеку за допомогою електронних засобів зв'язку. Агенти, які мінували підставне авто, давно вже залишили цю місцевість і перебували в дорозі до аеропорту.

Електронні сенсори відстежували сріблястий кросовер. Він зупинився, і з нього вийшов чоловік у чорному. Саме поруч із тим місцем, де зупинився «паджеро», один з помічників моссадівців припаркував машину з бомбою.

Незадовго до десятої вечора район Кфар-Суза здригнувся від потужного вибуху, який стався неподалік від іранської школи (о цій годині порожньої) та поруч із громадським парком. Тієї миті, коли Мугнія вийшов зі джипа, авто біля нього злетіло в повітря.

Терорист був мертвий.

Його смерть вразила «Хезболлу» до серцевини. Стала тяжким ударом і для сирійської влади; минуло лише кілька місяців відтоді, як перетворився на руїни її таємний ядерний реактор.

За шість місяців після загибелі Мугнії, у листопаді 2008-го, ліванські правоохоронці оголосили про викриття агентурної мережі, що працювала на «Моссад». Один із затриманих, 50-річний Алі Джарра з долини Бекаа, служив «Моссаду» попередні два десятиліття років — за щомісячну платню 7000 доларів. Його звинуватили в регулярних поїздках Сирією на виконання завдань ізраїльської спецслужби. У лютому 2008-го, за кілька днів до операції, він побував у Кфар-Сузі. Ліванські спецслужби виявили в його машині майстерно замаскований сховок з високотехнологічним фотообладнанням, відеокамерою та GPS-навігатором. На допиті Джарра зламався й зізнався, що моссадівські куратори звелили йому оглянути, сфотографувати та зібрати інформацію про райони, які збирався відвідати Мугнія, серед іншого і любовне гніздечко, де той зустрівся з Ніхад.

Ізраїль заперечив будь-який стосунок до замаху, але речник «Хезболли» знов і знову звинувачував «ізраїльських сіоністів» у вбивстві «героя джихаду, який загинув як *шахід* (мученик)».

Представник держдепартаменту США Шон Маккормак такої думки не поділяв. Він схарактеризував Мугнію як «холоднокровного масового вбивцю і терориста, відповідального за незліченну кількість смертей».

— Без нього світ став кращим, — підсумував Маккормак.

⁵⁰ Карлос Шакал (Іліч Рамірес Санчес) — латиноамериканський ультралівий терорист, брав участь у діяльності палестинських терористичних організацій. Із 1994 року відбуває довічне ув'язнення у Франції.

⁵¹ Назву іранського відомства з координації діяльності розвідувальних, контртерористичних та інших спеціальних служб традиційно перекладають як «Міністерство інформації» (Ministry of Intelligence), але це не повинно вводити в оману.

УВАГА, ЗЙОМКА!

На початку січня 2010 року через укріплену браму до сірої будівлі, що примостилася на схилі пагорба на півночі Тель-Авіва, пропливли дві чорні «ауді А-6». Будівля, яку називали «Коледжем», насправді була штаб-квартирою «Моссаду». Коли з другої машини вийшов прем'єр-міністр Беньямін Нетаньягу, його зустрів рамсад Меір Даган. Незадовго до цього Нетаньягу продовжив Даганову каденцію ще на рік.

Після успіху своїх нещодавніх операцій — знищення сирійського реактора й ліквідації Мугнії та Сулеймана — Даган і його люди відчували оптимізм і впевненість у собі. Але тепер терміново потрібно було розірвати ще одну еднальну ланку між Іраном і терористами, й ця ланка мала ім'я — аль-Мабух. За даними журналіста Ронена Бергмана, у «Моссаді» операції проти аль-Мабуха дали кодову назву «Плазма».

У кімнаті для нарад Даган і його старші помічники подали план ліквідації Махмуда Абдель Рауфа аль-Мабуха, одного з лідерів «Хамасу» та ключової особи в схемі переправляння зброї з Ірану через Судан, Єгипет і Синайський півострів до сектору Газа. Аль-Мабуха, сказали Даганові люди, буде вбито в Дубаї, одному з Об'єднаних Арабських Еміратів у Перській затоці.

Нетаньягу схвалив початок «Плазми», і підготовка розпочалася. План полягав у тому, щоб убити аль-Мабуха в готельному номері в Дубаї. Лондонська «Санді таймс» повідомляє, що ударна група «Моссаду» в одному з тель-авівських готелів тренувалася робити все необхідне непомітно для персоналу. Махмуд аль-Мабух, він же Абу-Абед, народився 1960 року в таборі біженців у Джебалії, на півночі сектору Газа. Наприкінці сімдесятих він вступив до руху «Брати-

мусульмани» і як завзятий мусульманин брав участь у перешкоджанні роботі арабських кафе, у яких практикували азартні ігри. У 1986 році ізраїльські військовики заарештували його за зберігання автомата АК-47, але менш ніж за рік він вийшов на волю і приєднався до «Бригади Із ад-Діна аль-Касама»⁵², військового крила «Хамасу».

Командир аль-Мабух, Салах Шехаде, поставив перед ним і ще кількома терористами «Хамасу» окреме завдання — викрадати і вбивати ізраїльських військовослужбовців. Аль-Мабух та інші хамасівці 16 лютого 1989 року викрали машину, перевдяглись ультраортодоксальними євреями і запропонували підвезти солдата Аві Саспортаса, який саме голосував на перехресті, сподіваючись, що хто-небудь підкине його додому. Коли Саспортас сів у машину, аль-Мабух обернувся й вистрілив йому в обличчя. Ватажок і поплічники поховали тіло, попередньо сфотографувавшись біля нього. За три місяці після вбивства Саспортаса вони викрали на перехресті Реєм ще одного солдата, Ілана Саадона, і теж його порішили. Пізніше в інтерв'ю «Аль-Джазірі» аль-Мабух визнав свою участь у вбивствах солдатів і похованні тіл.

Після другого вбивства аль-Мабух утік до Єгипту, а тоді — до Йорданії й продовжив свою терористичну діяльність, яка здебільшого зводилася до контрабанди в Газу зброї та вибухівки. Після повернення до Каїра його заарештували, і більшу частину 2003 року він провів у єгипетській в'язниці, а потім виїхав до Сирії. Тепер аль-Мабух мав тавро небезпечного терориста, якого розшукували поліції Ізраїлю, Єгипту та Йорданії. Керівництво оцінило його як здібного організатора і підвищило в ієрархії «Хамасу», де він зосередився здебільшого на переправлянні зброї з Ірану до сектору Газа.

Аль-Мабух розумів, що через ці свої функції став об'єктом розшуку «Моссаду»; знав він і те, що Ізраїль не пробачить йому вбивства двох військовиків. Він уживав суворох заходів безпеки, постійно змінював личину і вдавав бізнесмена, який мандрує між містами Близького Сходу в цілком законних справах. Одному приятелеві сказав, що під час проживання в готелях підпирає двері номера кріслом, «щоб не було неприємних сюрпризів».

В одному з рідкісних інтерв'ю, даному «Аль-Джазірі», аль-Мабух з'явився з чорною пов'язкою на голові. «Мене намагалися дістати

тричі, — розповів він. — І їм це майже вдалося. Одного разу — в Дубаї, ще раз — у Лівані, шість місяців тому, а втретє, два місяці тому, — в Сирії, після вбивства Імада Мугнії. Таку ціну мусить платити кожен, хто бореться з ізраїльтянами».

Насправді аль-Мабух дав інтерв'ю проти власної волі: він вважав це непотрібним ризиком, але мусив підкоритися недвозначному наказові керівництва «Хамасу». Пізніше дехто стверджував, що саме це інтерв'ю й допомогло «Моссаду» його знайти. Аль-Мабух погодився з'явитися перед телекамерами за однієї умови — його обличчя повністю заретушують. Після запису інтерв'ю плівку надіслали для перевірки до Гази. Виявилось, що з маскуванням зовнішності нічого не вийшло, і аль-Мабуху звеліли записати інтерв'ю наново. Вихід нового запису в ефір відклали (його покажуть тільки після смерті аль-Мабуха). Терорист поцікавився, що сталося з першим записом, і отримав відповідь — плівка зберігається в архівах «Хамасу». Дехто вважає, що врешті-решт касета потрапила до рук агентів, які й намагалися його знайти.

За кілька тижнів після запису розмови один з найвищих членів «Хамасу» прийняв телефонний дзвінок від якогось араба, який заявив, що пов'язаний з групою, причетною до контрабанди зброї та відмивання грошей. Араб зробив «Хамасу», де гостро потребували зброї, певні пропозиції, від яких там не змогли відмовитися, і попросив про зустріч із аль-Мабухом у Дубаї. Дивно, що він вибрав саме Дубай; це метушливе місто було ще й місцем регулярних зустрічей аль-Мабуха з його іранськими «колегами». Можливо, загадковий дзвінок став для хамасівця смертним вироком.

Безпрецедентний випадок в історії прихованих війн: «Плазму» відзняла, записала і зберегла для історії інтегрована система відеокамер спостереження, розташованих по всьому Дубаю, від стійок в аеропорту і аж до вестибюлів, коридорів і ліфтів у готелях.

Ці записи є унікальним документальним свідченням перебігу операції в усіх її послідовних фазах; завдяки їм сотні мільйонів

глядачів у всьому світі, зручно влаштувавшись у кріслах, змогли стежити за таємними смертоносними діями ударної групи.

Понеділок, 18 січня 2010-го.

У Дубай прилітають кілька агентів «Моссаду». Це перші ластівки великої групи з 27 ізраїльських службістів, які просочаться в емірат протягом наступних 24 годин. Дванадцяттеро з них матимуть британські паспорти, четверо — французькі, четверо — австралійські, один — німецький, а шестеро — ірландські.

Агенти заселяються в різні готелі міста.

Вівторок, 19 січня 2010-го.

00:19. До Дубая прилітають двоє моссадівців: лисий 43-річний Міхаель Боденхаймер з німецьким паспортом і його друг Джеймс Леонард із паспортом Великої Британії. За даними місцевої поліції, обоє належали до передової групи загону, метою якого було вбити аль-Мабуха.

00:30. У Дубай прямим рейсом з Парижа прибуває командир операції Кевін Даверон, чоловік із цапиною борідкою і в окулярах. З ним — його життєрадісна вогненно-руда заступниця Гейл Фолліард. В обох — ірландські паспорти.

01:21. Гейл Фолліард заселяється у фешенебельний готель «Джумейра» й отримує кімнату на одинадцятому поверсі. Коли клерк на рецепції цікавиться її домашньою адресою, вона, не змигнувши оком, відповідає: Ірландія, Дублін, Меммір-роуд, 78. Як з'ясується пізніше, такої адреси в Дубліні не існує.

11:31. Командир операції Кевін Даверон оселяється в «Джумейрі» слідом за своєю заступницею. Він отримує 3308-й номер.

02:29. До Дубая з французьким паспортом на руках прибуває координатор з логістики Петер Елвінгер — худий, бородатий, у стильних окулярах. За пізнішим повідомленням поліції, із собою він має «підозрілий» кейс.

02:36. В аеропорту Петер зустрічає ще одного члена групи, й вони разом йдуть до одного з готелів у місті.

10:15. Махмуд аль-Мабух відбуває з Дамаска в Дубай прямим рейсом авіакомпанії «Емірейтс». Очікується, що в еміраті він узгодить з іранським емісаром поставку до Гази чергової партії зброї.

10:30. Координатор з логістики Петер іде з готелю до великого торговельного центру і зустрічається там з ударною групою.

10:50. Кевін і Гейл (командир і його заступниця) приєднуються до зустрічі в торговельному центрі. Кевін уже без окулярів, і його вусики кудись зникли.

12:18. Зустріч завершилась, і команда розпорошується. Кевін повертається до готелю «Джумейра» і виселяється звідти. Камери стеження зафіксують, як він заходить в інший готель. Там він надягне перуку, окуляри та приклеїть фальшиві вуса.

14:12. Двоє вдягнених у тенісні костюми агентів заходять до розкішного готелю «Аль-Бустан Ротана». Це спостерігачі, вони чекають на аль-Мабуха, який має приїхати протягом найближчої години.

15:12. Гейл теж виїздить із готелю «Джумейра». За одну ніч там вона сплачує 400 доларів.

15:15. У Дубай прилітає Махмуд аль-Мабух. До кабінки імміграційного контролю він подає фальшивий іракський паспорт і повідомляє, що провадить імпорт тканин.

15:25. Гейл приїздить до іншого готелю, де перевдягається, накладає грим і надягає перуку.

15:28. Аль-Мабух прибуває в готель «Аль-Бустан Ротана». На рецепції він просить кімнату без балкона і з замкненими вікнами. Йому дають 230-й номер на третьому поверсі. Він заходить у ліфт, не звертаючи уваги на двох перевдягнених тенісистами моссадівців, які підіймаються разом із ним.

15:30. Спостерігачі доповідають по спеціальній рації, що аль-Мабух зайшов до свого номера, а навпроти розташований номер 237.

15:53. Координатор групи Петер приїздить до готелю аль-Мабуха і проходить у бізнес-центр. Він телефонує на рецепцію і бронює номер 237.

16:03. Попередніх спостерігачів змінюють нові; вони чекають, коли аль-Мабух вийде з номера.

16:14. Усі члени ударної групи вже в готелі «Аль-Бустан Ротана».

16:23. аль-Мабух спускається зі свого номера, оглядає лобі, аби пересвідчитися, що «все чисто», і виходить з готелю. Спостерігачі йдуть слідом за ним.

16:24. Спостерігачі по радії надають командирові опис машини, яка повезла аль-Мабуха в центр міста.

16:27. Координатор Петер заходить у лобі готелю й передає Кевінові Даверону свій кейс, уміст якого, вочевидь, є необхідним для замаху на аль-Мабуха.

16:33. Петер підходить до стійки рецепції, реєструється й отримує ключ від номера 237, що навпроти номера аль-Мабуха.

16:40. Петер віддає ключі від номера Кевіну і йде з готелю в невідомому напрямку.

16:44. Кевін заходить до 237-го номера. Він оглядає вікна і дверне вічко, у яке зможе побачити, як аль-Мабух повертається у свій номер.

17:06. До 237-го номера приходять Гейл. Вони з Кевіном відстежують графік, постійно отримуючи повідомлення про пересування аль-Мабуха містом.

17:36. Один зі спостерігачів, у наголовному козирку, заходить до готелю. У закутку порожнього коридора він знімає кашкет і надягає перуку.

18:21. Гейл виходить із 237-го номера з кейсом, який Кевіну перед тим віддав Петер. Вона йде до паркмайданчика біля готелю й передає кейс одному з членів ударної групи.

18:32. Перший розрахунок ударної групи залишає паркування і заходить у лобі готелю.

18:34. До готелю заходить другий розрахунок ударної групи, який займає місця на кріслах і диванчиках у дальньому кутку розкішного лобі — якомога далі від першого розрахунку.

18:43. Перший розрахунок групи стеження (агенти-«тенісисти») покидає готель.

19:30. Координатор з логістики Петер відбуває з Дубая рейсом до Мюнхена (Німеччина).

20:00. Із третього поверху йде прибиральниця, яка завершила свою роботу. Розрахунок ударної групи намагається проникнути в номер аль-Мабуха.

20:04. Кевін зі свого посту біля ліфта подає членам ударної групи сигнал зайти в кімнати, бо ліфт спинився на третьому поверсі й з нього виходить постоялець. Електронна система охорони реєструє спробу проникнення в номер 237 — номер аль-Мабуха.

20:20. Аль-Мабух повертається до готелю. Спостерігачі повідомляють Кевіну, що він іде до ліфта.

20:27. Жертва заходить у свій номер. Кевін і Гейл пильнують ліфтові майданчики третього поверху. У 230-му номері відбувається вбивство.

20:46. Четверо членів ударної групи залишають готель.

20:47. Готель залишають Гейл і ще один член ударної групи.

20:51. Кевін заходить у номер убитого аль-Мабуха, а виходячи чіпляє на двері табличку «Не турбувати».

20:52. Розрахунок групи стеження теж залишає готель.

22:30. Кенвін і Гейл відлітають із Дубая прямим рейсом на Париж. Приблизно в цей самий час у різних напрямках відбуває й решта членів команди.

О десятій вечора на мобільний аль-Мабуха зателефонувала його дружина. Після серії гудків апарат переключився на автовідповідач. Вона набирала знову й знову, але безрезультатно. Аль-Мабуха також спробував набрати його близький друг, та теж марно. Текстові повідомлення залишилися без відповіді. Минав час, а від аль-Мабуха не було ні звісточки. Збентежена дружина зателефонувала кільком високопосадовцям «Хамасу», які вирішили відправити до готелю «Аль-Бустан Ротана» свого резидента в Дубаї. З рецепції чоловік набрав 230-й номер — відповіді не було.

Після опівночі працівники готелю нарешті піднялися до номера аль-Мабуха, відімкнули двері й виявили його тіло. Терміново викликаний лікар оглянув труп і зробив висновок, що причиною смерті стала зупинка серця.

«Хамас» оприлюднив офіційну заяву, в якій смерть аль-Мабуха приписували «проблемам зі здоров'ям». Але родина померлого відкинула діагноз і наполягала, що його вбив «Моссад». У Дубаї його тіло відправили до медексперта, тим часом як зразок крові надіслали літаком до Франції. Результати досліджень надійшли за дев'ять днів. Тепер «Хамас» оголосив, що аль-Мабуха вбили агенти «Моссаду», які спершу паралізували його електрошокером, а потім задушили подушкою. Водночас дубайська поліція заявила, що слідів отрути в крові аль-Мабуха не знайдено. Утім там швидко дійшли висновку, що аль-Мабуха зліквідував на їхній території «Моссад». За дванадцять днів після смерті аль-Мабуха, 31 січня, лондонська «Санді таймс»

опублікувала замітку про те, що «Моссад» його отруїв. Репортери стверджували: ізраїльські кілери увійшли в номер аль-Мабуха і вкололи йому отруту з ефектом серцевого нападу; потім сфотографували всі документи, які він мав із собою, і покинули номер, лишивши на дверях табличку «Не турбувати».

Заступник начальника поліції емірату Дубай 28 лютого повідомив пресі, що французька лабораторія знайшла в крові аль-Мабуха сліди сильного знеболювального на основі гідрохлориду, який хірурги використовують для анестезії. Ця речовина, сказав він, спричиняє розслаблення м'язів, за якою настає втрата свідомості. Він припустив, що вбивці вкололи жертві анестетик, а тоді задушили її, щоб смерть мала природний вигляд.

Журналіст Гордон Томас надрукував у лондонській «Телеграф» статтю про «моссадівську ліцензію на вбивство». Він стверджував, що у випадку зі смертю аль-Мабуха спосіб дій був той самий, що й під час ліквідацій, проведених «Моссадом» у минулому. Він додавав, що 11 членів ударної групи (6 із них — жінки) були відібрані із 48 бійців спецзагону «Кідон». Йосі Мельман зі щоденної газети «Гаарец» теж звертав увагу на те, що зафіксовані камерами спостереження й іншими свідченнями маневри вбивць були ідентичні до тих, що були характерні для попередніх операцій «Моссаду»: прибуття різними авіарейсами з різних куточків світу, заселення в різні готелі, телефонні дзвінки через міжнародних операторів, підбір одягу, який ускладнював ідентифікацію причетних, спроби видати себе за звичайних туристів або ж бізнесменів, котрі поєднують справи з відпочинком. Але інші експерти відкинули цю теорію, стверджуючи, що до таких самісіньких методів удається більшість західних спецслужб, тож однозначно встановити, хто влаштував цей замах, неможливо.

Німецький тижневик «Шпігель» довідався, що тамтешня спецслужба BND поінформувала депутатів парламенту: аль-Мабуха вбили агенти «Моссаду». «Шпігель» також описав, як 2009 року виходець з Ізраїлю Міхаель Боденхаймер звернувся по німецький паспорт на тій підставі, що його батьки народилися в Німеччині. Із цим новим паспортом він 8 листопада 2009 року літав із Франкфурта в Дубай, а звідти — у Гонконг, за тим самим маршрутом, який подолав незадовго до та відразу після вбивства аль-Мабуха. За тижневиком «Шпігель», того

самого дня в листопаді 2009-го з різних аеропортів Європи в Дубай прилетіли ще дев'ятеро агентів. Це дуже скидалося на репетицію перед справжньою операцією, здійсненою в січні 2010-го.

В інтерв'ю газеті «Аль-Арабія» шеф дубайської поліції Дахі Халфан Тамім пояснив, чому він упевнений, що аль-Мабуха вбив «Моссад»: «По-перше, ми маємо деякі зразки ДНК та відбитки пальців. По-друге, всі [члени ударної команди] мали справжні іноземні паспорти, але з підробленими деталями, і коли виявилось, що дехто з власників [паспортів] був ізраїльтянин, — невже треба припускати, ніби аль-Мабуха вбив “Мир нині”⁵³?.. Це “Моссад”, сто відсотків».

Головний поліцейський Дубая швидко перетворився на медіазірку, проводячи цілі години перед камерами світових телекомпаній і роздаючи інтерв'ю всім, хто був готовий слухати. Улюбленцем телекореспондентів він став головно завдяки дубайським камерам спостереження. Шеф поліції показав пресі відеофільм, скомпонований власне із записів цих камер, розкиданих по всьому місту. Під свої продумані коментарі Тамім демонстрував, як члени ударної групи пересувалися територією емірату, заходили й виходили з готелів, торговельних центрів і аеропорту, та як, намагаючись не випустити аль-Мабуха з поля зору, постійно змінювали одяг і зовнішність.

За твердженнями Таміма, ядро ударної групи складалося з одинадцяти осіб: трьох громадян Ірландії, шістьох британців, француза й німця. Вони прибули до міста Дубая кількома рейсами з різних європейських аеропортів: одні — увечері напередодні операції, інші — одночасно з аль-Мабухом, а дехто — лише за кілька годин до операції. Реконструювати всі події, кульмінацією яких стала смерть аль-Мабуха, дубайській поліції допомогли 648 годин відеозаписів з камер спостереження.

Відео- та фотознімання, яке імміграційна служба застосовує щодо всіх пасажирів, котрі прилітають або відлітають з дубайського аеропорту, підвела начальника поліції до висновку, що в операції брали участь не одинадцяттеро, а понад два десятки агентів «Моссаду». Офіційно він називав цифру «27», але згодом додав до списку підозрюваних ще кілька імен.

Проте його висновки викликали низку запитань. Хіба «Моссад» не знав, що весь Дубай укрито мережею камер спостереження? За

словами Таміма, ізраїльські агенти кілька разів навідувалися до столиці емірату, щоб підготувати операцію. Вони що, не помітили камер? Ну, а якщо помітили, тоді велика частина діяльності з ходіння по готелях, перевдягання, зміни перук і переклеювання вусів виявляються не чим іншим, як шоу для відео; чимало ж його персонажів були не учасниками операції — їх лише використовували, щоб ввести в оману тих, хто пізніше переглядатиме записи.

І ще одне: шеф поліції похвалився, що всіх членів ударної групи сфотографували під час проходження імміграційного контролю. Невже «Моссад» не знав, що в Дубаї прийнята така процедура? Невже там не вжили заходів, щоб замаскувати і загризувати своїх агентів так, аби потім їх неможливо було ідентифікувати?

Нарешті, запитання третє: як так вийшло, що камери спостереження ледь не миттєво зафіксували дії всіх агентів, окрім двох — того розрахунку ударної групи, що зайшов до номера аль-Мабуха, а потім звідти вийшов?

Шеф Тамім розповів пресі, що для деяких переговорів члени ударної групи використовували телефонний номер в Австрії; перевіривши зареєстровані дзвінки, керівник дубайської поліції зміг установити особи іноземців, які користувалися цим номером і, ймовірно, належали до моссадівської групи. Також він зазначив, що деякі агенти розплачувалися в Дубаї поповнюваними кредитними картками Payoneer — Mastercard розташованої в штаті Айова компанії, що мала дослідно-розробний центр в Ізраїлі.

Найдужче ж інтригувало одкровення слідства про те, що більшість членів ударної групи користувалися справжніми ізраїльськими паспортами з подвійним громадянством — і лише кілька мали фальшиві документи. Схоже, на те були причини: група діяла в арабській країні, яку вважала ворожою територією. Якби членів ударної групи схопили, вони могли б звернутися по захист до консульств Великої Британії, Німеччини, Франції та Австралії... Зазирнувши у свої комп'ютери, консульства з'ясували б, що всі ці люди справді існують, і погодилися б їм допомогти. Якби ж група, навпаки, використовувала підробні паспорти, обман одразу виявили б і агенти лишилися б беззахисними.

Коли все це стало відомо, Ізраїль потрапив під жорстку критику країн, паспортами яких скористалися моссадівці в Дубаї. Представників спецслужби вислали з Великої Британії, Австралії та Ірландії. Польща заарештувала у варшавському аеропорту чоловіка на ім'я Урі Бродський і екстрадувала його в Німеччину. Бродського підозрювали в тому, що він допоміг Міхаелю Боденхаймеру отримати німецький паспорт на сфальсифікованих підставах. (У підсумку німці відпустили Бродського після того, як він сплатив 60 тисяч євро штрафу; Боденхаймера так і не знайшли.) Інші держави висловили своє обурення і гнів. Їхня реакція вочевидь була просякнута лицемірством, адже використання фальшивих паспортів є стандартним правилом у діяльності спецслужб; країни, які звинувачували Ізраїль на той момент, удавались і сьогодні продовжують удаватися до підробки паспортів достоту так само, як і «Моссад». Причому, коли наприкінці 2010 року в Сполучених Штатах викрили російську шпигунську мережу, використання підробних британських і американських документів її членам ніхто не закидав.

Повідомлення світової преси створювали враження, ніби дубайська операція була успішна, але супроводжувалася великою помилкою, яка полягала в значній недооцінці Ізраїлем Дубаю та втягнутих у справу західних країн. Це стало ударом по іміджу Ізраїлю — але не по його таємній діяльності. Висланих резидентів «Моссаду» незабаром замінили інші. Обіцянки дубайського начальника поліції, що членів ударної групи затримують, бо їхні особи стали відомими всьому світові, лишилися пустопорожніми. Жодна поліція світу не ідентифікувала і не заарештувала жодного моссадівця з дубайської команди.

Проте Дубай став символом нових викликів, які постають перед будь-якою спецслужбою в такому мінливому світі. Епоха плащів і кинджалів явно добігла кінця. Камери стеження, фотографування і зняття відбитків пальців на кордонах, швидкісна перевірка паспортів, аналіз ДНК... Усе це вимагало від людей-привидів набагато хитромудріших прийомів і методів для виконання їхніх темних, сповнених підступності завдань.

Невстановлений літальний апарат 7 квітня 2011 року випустив ракету по пасажирському авто на шосе за півтора десятка кілометрів від

Порт-Судана, що в африканській державі Судан. Згідно з ізраїльськими джерелами, автомобіль було атаковано безпілотником «Шоваль», здатним пролетіти без дозаправки 4000 кілометрів і нести до тонни вантажу. «Шоваль» — це нове покоління безпілотників, які Ізраїль тепер використовує в ризикованих операціях за своїми межами замість літаків з пілотами-людьми. Ізраїльські дрони (деякі — з найкращих у світі) виконують розвідувальні та ударні місії по всьому Близькому Сходу.

Подейкували, що один із двох загиблих під час атаки в Судані належав до ватажків «Хамасу». Ця організація використовувала Судан як перевальну базу для контрабанди зброї з Ірану в Гази. Зброю привозили морем, вивантажували в Порт-Судані й автомобільними колонами везли далі, через Єгипет і Синай, за допомогою хабарів відкриваючи прикордонні й поліцейські шлагбауми, — а тоді передавали водіям із Гази.

Суданський уряд одразу ж звинуватив в ударі Ізраїль.

До того цю державу вже призначили винною в іншій загадковій атаці — на колону зі зброєю в січні 2009-го. Тоді знищено вантажівки зі зброєю, ракетами та вибухівкою і вбито 40 осіб супроводу.

Серед загиблих, як вважали, був і один з хамасівських лідерів, відповідальний за доправлення зброї з Ірану до Гази.

⁵² Із ад-Дін аль-Касам (1882–1935) — герой арабського національного руху на теренах Палестини, боровся проти британської колоніальної адміністрації та єврейської громади.

⁵³ «Мир нині» («Шалом ашхав») — створена 1978 року ультраліва ізраїльська неурядова організація, яка за допомогою громадських кампаній і масових акцій протесту бореться за визнання Ізраїлем палестинських національних рухів і досягнення миру з арабськими країнами в обмін на територіальні поступки з боку Ізраїлю.

З КРАЇВ ЦАРИЦІ САВСЬКОЇ

Група ефіопських дітей, чорношкірих, у білому вбранні, вийшла на сцену величезного залу в Єрусалимі. Обдаровані красою рідкісного типу діти роздивлялися публіку великими темними очима, сповненими цікавості та гордості. За рояль сів славетний ізраїльський композитор Шломо Гроніх. Над притихлим натовпом попливли перші ноти, і над дитячим хором піднеслася прекрасна, проте моторошна, пісня:

*Згори пильнує місяць,
На спині в мене клуночок харчів,
Пустелі під нашими ногами немає кінця,
А мама вмовляє братиків моїх:
«Ще трішки, ще трішки,
Ще крок, останній наш ривок
До Єрусалима».*

Це була «Пісня мандрів» поета Хаїма Ідісіса, у якій змальовано епічний похід ефіопських євреїв до Землі обітованої — Ізраїлю. Публіка зааплодувала. Може, Ідісіс не ставив такої мети, і, може, захоплена публіка цього не помічала, але пісня, яку співали діти, відображала найзворушливіший — і найжахливіший — розділ алії (повернення) ефіопських євреїв на землю праотців.

*Місячне сяйво таке невблаганне,
Кудись пропав наш клуночок харчів...
А по ночах нападають розбійники,*

*Кинджали і гострі мечі в руках,
Кров моєї матері на піску пустелі —
Місяцю, будь мені свідком —
І я вмовляю братиків своїх:
«Ще трішки, зовсім трішечки,
І мрії здійсняться,
Скоро ми будемо в землі Ізраїлевій».*

Таких жахливих страждань, як ефіопське плем'я дорогою до Ізраїлю, не зазнала жодна інша юдейська громада.

Воно стало живою легендою.

Навіть саме його існування видається взятим з художньої книжки. Люди відрізаного від зовнішнього світу юдейського племені, забарикадованого в серці Африки, жили в горах і долинах Ефіопії, землі цариці Савської. Тисячоліттями це плем'я міцно трималося своєї віри — неспотвореної й чистої біблійної релігії.

Історія загубила цей тихий і скромний народ. Його вожді — «кессим», шановані старі в білих рясах, — скеровували свою паству за древніми правилами юдаїзму та основними поняттями сучасного життя. Їм дісталось плем'я, що подеколи жило в спокої та мирі зі своїми сусідами, а подеколи було переслідуване жорстокими правителями. Але доводилося йому стикатись і з огидними приниженням від рабинів і юдейських теологів із зовнішнього світу, які вирішили, що ефіопські євреї — зазвичай їх називали «фалаша» — євреями насправді не були.

Ефіопські євреї все ж не здавалися. І покоління за поколінням, натхненні традицією, яку передавали від батька до сина і від матері до дочки, мріяли про день, коли вирушать у дорогу до землі Ізраїлевої.

Протягом перших 30 років існування Ізраїлю туди прибуло вкрай небагато ефіопів. Навіть під час правління в Ефіопії імператора Хайле Селассіє, «лева Юдеї», який був близьким другом і союзником Ізраїлю, для доправлення ефіопських євреїв до єврейської держави не робили жодних серйозних зусиль. Становище почало змінюватися 1973 року, коли Верховний рабин Ізраїлю Обадія Йосеф випустив недвозначну галахічну⁵⁴ постанову, за якою ефіопські євреї (які самі себе називали

«бета-Ізраель», тобто «дім Ізраїлів») — повноцінні. За два роки ізраїльський уряд вирішив ухвалити закон про повернення ефіопських євреїв. І коли 1977 року прем'єр-міністром став Менахем Бегін, він викликав до себе директора «Моссаду» Іцхака (Хаку) Хофі.

— Привезіть євреїв Ефіопії! — звелів рамсаду Бегін.

У структурі «Моссаду» існував спеціальний відділ «Біцур», відповідальний за захист євреїв у ворожих країнах і організацію їхньої імміграції з таких країн до Ізраїлю. «Біцур» (пізніше перейменований на «Цаффририм») одразу взявся до справи.

Незабаром після того, як Хака отримав наказ від Бегіна, до ефіопської столиці Аддис-Абеби прилетів Давид (Дейв) Кімхі. Дейв був заступником директора «Моссаду» і головою «Тевеля» — департаменту таємних зносин із закордоном. Він прибув, щоб зустрітися з ефіопським правителем Менгісту Хайле Маріамом. У ті дні ефіопський кордон для єврейської еміграції було закрито. Націю розривала громадянська війна, і Менгісту попросив в Ізраїлю допомоги проти бунтарів. Кімхі відмовився боротися з повстанцями на боці Менгісту, але пообіцяв йому підтримку зброєю. Проте за однієї умови: той дозволить єврейську еміграцію. Ми вимагаємо, сказав Кімхі, щоб кожен ізраїльський «Геркулес», який приземлиться тут з військовим вантажем, злітав із «вантажем» євреїв. І вихід євреїв з Ефіопії розпочався.

Ця домовленість проіснувала шість місяців, доки в лютому 1978 року її зруйнував «довгий язик» тодішнього міністра закордонних справ Моше Даяна. В інтерв'ю швейцарській газеті той сказав, що Ізраїль постачає озброєння армії Менгісту. Дехто стверджує, що Даян зробив це навмисно, позаяк був проти збройних оборуток із марксистським і прорадянським режимом Менгісту.

Ефіопський лідер неабияк розлютився. Він не міг публічно визнати, що підтримував таємні зв'язки з Ізраїлем, і негайно відмовився від угоди з «Моссадом». Прямий канал єврейської еміграції виявився заблокованим — але ж наказ Бегіна лишався чиним.

Ефіопський кордон знову був на замку, та тут до штаб-квартири «Моссаду» потрапив лист із Хартума, столиці сусіднього з Ефіопією Судану. В листі пропонували новий, несподіваний маршрут порятунку ефіопських євреїв.

Листа написав Фереда Аклум, ефіопський єврей, учитель, який зумів перейти кордон із Суданом. З погляду Ізраїлю, Судан був ворожою країною, яку, до того ж, терзали епідемії, посухи, міжплеменні та релігійні війни. Тисячі біженців з різних частин країни — й із сусідньої Ефіопії — юрмилися в злиденних наметових таборах. У відчайдушній спробі домогтися невідкладної допомоги в еміграції ефіопських євреїв Аклум розіслав кілька листів до Ізраїлю та благодійних організацій у всьому світі. Один такий лист і надійшов до моссадівської штаб-квартири, де привернув увагу одного з високопосадовців. «Я в Судані, — писав Аклум. — Надішліть мені квиток на літак». Замість квитка «Моссад» надіслав до Судану свого працівника Дані Лімора, щоб той поговорив з Аклумом.

Під час зустрічі вони домовилися, що Аклум спробує знайти в таборах біженців інших євреїв і триматиме Дані в курсі справ. Протягом кількох місяців він справді розшукав три десятки євреїв, і «Моссад» непомітно влаштував їм переїзд до Ізраїлю. Ще за місяць Аклум став співпрацювати з «Моссадом»: йому доручили розшукувати одноплеменців у Хартумі. Там, однак, він їх не виявив, і моссадівський емісар вирішив повернутися додому. Перед відбуттям Лімор звелів Аклуму теж забиратися в Ізраїль. Щоправда, той бажав лишитися й продовжити шукати євреїв в інших частинах Судану. Але Лімор був непохитний. Він наказав Аклуму згорнути свою діяльність і відбути до Ізраїлю протягом тижня.

Проте Аклум не послухався і почав мандрувати від міста до міста, від одного табору біженців до іншого, сподіваючись знайти там євреїв. Він не виявив жодного; але йому було цілком зрозуміло, що в разі його від'їзду еміграції через Судан настане край. Відтак він написав брехливий рапорт, де фігурували імена численних євреїв, яких він нібито знайшов у Судані, відправив його факсом у «Моссад» і заявив, що залишається в Судані «подбати про них».

Євреї, внесені Аклумом у список, були реальні люди, але не в Судані: вони продовжували собі жити по своїх поселеннях в Ефіопії. Тепер Аклум почав діяльність в Ефіопії, як вовк-одинак. Він навідувався до поселень і намагався переконати тамтешніх євреїв емігрувати до землі Ізраїлевої. Чутка про появу таємного маршруту до Єрусалима поширилася, мов пожежа. Спершу кілька чоловіків, потім окремі

родини, а далі й цілі селища спакували свої мізерні пожитки та вирушили в дорогу. Ефіопію потай залишили тисячі людей разом зі старими, жінками та дітьми. Їх надихала месіанська мрія, біблійна обіцянка повернення на землю молока й меду.

Вони запаслися водою та харчами, перетнули кордон і рушили у виснажливу й небезпечну путь через пустелю. Ішли ночами, а вдень переховувались у печерах і ущелинах. Багато хто захворів і помер. Немовлята конали від спраги на руках у матерів. Один батько в цій страшній подорожі втратив чотирьох синів. Когось кусали змії та скорпіони, хтось помирав від інфекцій. Узятих із собою води та продуктів було недостатньо. На декілька груп напали грабіжники, які забрали всі пожитки й залишили після себе купи трупів. Роки по тому жахливу ціну походу змалювала її учасниця, акторка Мехерета Баруш. Щоранку, розповіла вона, мандрівники рахували тіла своїх друзів. Часом тут і там на піску лежав десяток небіжчиків, часом — півтора десятка. Не було родини, яка б не втратила щонайменше одне дитя.

Улітку 1981 року Дані Лімор і його моссадівська команда повернулися в Судан, діючи під прикриттям. Вони називали себе «хафіс» — скорочення від *HaKa's Force in Sudan* («Підрозділ Хаки в Судані»). Їхньою метою було встановити контакт з ефіопськими євреями по всьому Судану.

Але євреї, яким удалося вижити в дорозі, у спробах вийти на зв'язок із посланцями «Моссаду» зіткнулися з новими труднощами; навіть ті, хто дістався таборів біженців навколо Хартума, занепали духом. Їм доводилося приховувати свою юдейську віру, водночас уникаючи споживання некошерної їжі, якою забезпечували біженців благодійні організації. Злочинці й хулігани, які були справжніми господарями таборів, гвалтували жінок і викрадали дівчат. Одного разу безслідно зникла група із сотні дівчат. Родичі, які взялися їх шукати, дізналися, що викрадених продали до Саудівської Аравії, де в сексуальному рабстві перебували приблизно 120 тисяч жінок. Кількох євреїв викрили їхні сусіди по табору; суданська поліція заарештувала їх і піддала катуванням. Багато хто провів у таборах біженців місяці й навіть роки, перш ніж зміг вирушити до Ізраїлю.

За свою мрію увійти в браму Єрусалима ефіопські євреї заплатили високу ціну. На різних етапах шляху загинули понад 4000 з них.

Канадського єврея Генрі Голда, який був волонтером у таборах біженців Судану та Ефіопії, глибоко вразило виявлене становище євреїв, і він гостро критикував представників Ізраїлю за нездатність зробити справу як слід.

Проте «Моссад» продовжував шукати безпечний спосіб доправити цих євреїв до Ізраїлю. Спочатку вихід із Судану відбувався звичайними комерційними авіарейсами, з фальшивими паспортами; та скоро «Моссад» вирішив перевозити біженців морем, відправляючи судна, які забирали б їх через Червоне море і Тіранські протоки до порту Ейлат.

Для прикриття «Моссад» заснував у Європі туристичну компанію. «Щоб діяти в тих краях, потрібне було прикриття, — каже командир операції, агент “Моссаду” Йонатан Шефа. — Бо якщо пробудеш там хоч тиждень без легенди, тебе спитають: а що ти тут робиш? Турист? І що ж тут цікавого?» Компанія орендувала занедбаний резорт поблизу Порт-Судана з назвою «Аруз» і підписала із суданською владою угоду про розвиток морського спортивного відпочинку на Червоному морі. Усі адміністративні питання довірили Єгуді Гілу, якого на той час вважали одним із найкращих офіцерів «Моссаду». Гіл прилетів до Хартума, зустрівся з чиновниками і з великою кмітливістю пояснював, переконував і підкупував, доки нарешті отримав усі необхідні дозволи й ліцензії на резорт «Аруз». Відповідальним за запуск і менеджмент курорту був Йонатан Шефа, який брав участь у багатьох операціях «Моссаду». Сам «Аруз» був побудований як селище з окремими бунгало та нечисленними будівлями загального призначення. З Ізраїлю прибули моссадівці з фальшивими паспортами і стали інструкторами та службовцями курорту. Вони заповнили склад водолазним обладнанням, аквалангами, масками, ластами й дихальними трубками. На складі ж замаскували радіопередавач, за допомогою якого підтримували постійний зв'язок зі штаб-квартирою «Моссаду». Одного разу Емануель Аллон, який разом із Шефою брав участь у багатьох операціях, зокрема в порятунку «сирійських дів», прийняв від Йонатана телефонний дзвінок. Той сказав: «Ти потрібен мені для особливої справи. Цього разу — операція без убивств, щось особливе, щось гуманне. Оце розмовляю з тобою, й емоції аж вирують. Я хочу створити в Судані курортне містечко».

Містечко відкрили, і незабаром його реклама з'явилася на стінах в офісах європейських турагенцій.

В «Арузі» провело свої відпустки чимало туристів, і принаймні з їхнього погляду курорт був успішним. Удень вони пірнали, плавали й відпочивали на пляжі. Але не знали, що майже щоночі моссадівці залишали містечко, щоб вивозити євреїв з таборів біженців. Для місцевих мешканців, суданців, які працювали на курорті, «інструктори з дайвінгу» придумали окрему легенду. Вони сказали, ніби їздять до медсестер-шведок з лікарні Червоного Хреста в місті Кассала. Коли поїздки на гульки стали відбуватися підозріло часто, місцеві працівники почали здогадуватися, що тут щось не так; але поки їм давали щедрі зарплати, вони воліли нічого не бачити.

Нічні поїздки відбувалися на чотирьох стареньких вантажівках. Моссадівці під командою Дані Лімора наближалися до місць розташування таборів. Молоді члени таємної ефіопської організації — «Комітету» — збирали євреїв і відводили їх до вантажівок.

Та це було непросто. Ізраїльтяни наражалися на силу-силенну ризиків. Один з оперативних командирів, Давид Бен-Узіель, оцінював наближення до таборів як «найнебезпечнішу частину» всієї місії. «До таборів було дуже близько, — каже він. — Нас могли схопити, тож ми мусли закінчити цю частину роботи якомога швидше».

Коли «Комітет» намагався виявити в таборах євреїв, багато з них не розкривали себе, боячись суданської поліції. Євреї з гірських поселень Ефіопії раніше ніколи не бачили білих людей; вони відмовлялися вірити, що ізраїльтяни були євреї, які прийшли їх врятувати, бо не знали, що євреї бувають і білі. Тільки коли Дані Лімор почав молитися разом із ними, вони потроху стали вірити, що він юдей — дивний, молитися не зовсім так, як слід, та все ж таки одновірець.

Побоюючись витоку інформації, моссадівці не попереджали ефіопських євреїв заздалегідь. Представники «Комітету» лише казали тим бути готовими будь-якої миті — й коли ця мить наставала, євреям доводилося кидати все і їхати. І отак, ніч за нічю, групи людей вислизали з таборів і потайки рушали до місця збору в якій-небудь ущелині поблизу, де чекали агенти «Моссаду».

По тому колона мала подолати сотні кілометрів до узбережжя Червоного моря. Дорогою доводилося проїздити через армійські та

поліцейські блок-пости. Дані давав хабаря, і вантажівки пропускали далі. У точці рандеву на узбережжі чекали кораблі ізраїльських ВМС.

Бойовий катер бовванів на віддалі, а морські десантники в гумових човнах підпливали до берега підібрати євреїв і доправити їх на борт. Головне судно, яке прибувало до суданських берегів щотижня, мало назву «Бат-Галім». Жоден моссадівець і десантник ніколи не забуде зворушливої зустрічі з ефіопськими братами і драматичне відбуття тих до Ізраїлю. Моссадівець Давид Бен-Узіель зробив під час перевезення євреїв на судно диктофонний запис. «Море штормить, — казав він. — Ми переносимо кожного з наших братів на руках, щоб ніхто не потонув. Наші люди тут украй розчулені. Декотрі казали, що картина нагадує їм про їхніх батьків, які приїхали в Ізраїль нелегально; вони ледь не розплакалися, коли побачили, як наші брати ступають на палубу».

«Вони приходили в цілковитій тиші, — додає командир морського з'єднання Гаді Кролл. — Старі, жінки з немовлятами на руках. Ми негайно вирушили в розбурхане море. Вони повсідались і не мовили ні слова». Катери ВМС доправили їх до Ейлата.

Одного дня до курортного містечка приїхав канадсько-єврейський волонтер Генрі Голд. Тяжка праця в таборах біженців виснажила його, і друзі порадили йому взяти день-другий відпустки — позасмагати, поплавати й попірнати. Про таємну діяльність в «Арузі» та навколо нього він не мав зеленого уявлення. Але, гуляючи містечком, відчув, що коїться щось дуже дивне: йому почало здаватися, що навколо нього — агенти «Моссаду». Працівники курорту мали надзвичайно нетиповий вигляд. «У них була дивна вимова. Одна жінка назвалася швейцаркою, але швейцарського акценту не мала, а іранець розмовляв без іранського акценту. За обідом на столи поставили дуже дрібно посічений салат. Я багато де бував по світу, але такий салат готують тільки в Ізраїлі». Наступного ранку Голд більше не вагався і звернувся івритом до інструктора з дайвінгу: «Скажіть-но, що ви всі тут робите?». Вражений чоловік почервонів і сів у крісло. Нарешті, теж івритом, він запитав у Голда: «Хто ви?». Того самого дня прибув вищий моссадівський офіцер і відвів Голда вбік. Той гнівно висловив службісту все, що думав про умови утримання євреїв у таборах біженців.

Під час однієї з операцій, у березні 1982 року, коли ефіопських євреїв у цілковитій темряві перевозили на катер, один з гумових човнів із моссадівцями застряг на камінні біля берега. Саме цієї хвилини на березі раптом з'явився загін суданських солдатів, які одразу націлили на крихітний човен свої АК-47.

Дані Лімор опанував себе, кинувся до вояків і закричав їхньому командирові англійською: «Ви з глузду з'їхали? Ви що, збираєтеся стріляти в туристів?». Він без упину кричав про туристів, які приїхали на цей курорт попірнати, про внесок «Арузу» в суданський турбізнес, потім пригрозив подати на командира скаргу в Хартумі. Ошелешений офіцер перепросив і пояснив, що мав людей у човні за контрабандистів. Він наказав своїм солдатам негайно йти.

Моссадівські агенти врятувались, але транспортування морем, схоже, треба було припиняти. Вони мусили знайти новий спосіб переправляти євреїв до Ізраїлю. Одного ранку гості «Арузу» виявили, що весь іноземний штат зник — окрім кількох місцевих працівників, які залишилися приготувати курортникам сніданок. Моссадівці виїхали вночі. Вони залишили листа з вибаченнями, у якому йшлося про закриття курорту через дефіцит бюджету. Туристам обіцяли, що гроші їм повернуть у їхніх країнах. Так і було, і протягом найближчих тижнів дайверам усе відшкодували.

Після тривалих суперечок у штаб-квартирі рамсад вирішив, що надалі перевезення здійснюватимуть повітрям, на «носорогах» — транспортних літаках С-130 «Геркулес» від ізраїльських ВПС. Це була ризикована гра, адже вона передбачала вторгнення в повітряний простір Судану і регулярне висаджування ізраїльських вояків на території ворожої країни. Але Ізраїль не мав вибору: ефіопських євреїв потрібно було врятувати.

У травні 1982 року моссадівські агенти повернулися до Судану. Першим завданням було відшукати в місцевості на південь від Порт-Судана підхожі для приземлення майданчики. Вони знайшли покинутий британський аеродром і відремонтували злітно-посадкову смугу, зробивши її придатною для важких «носорогів». Нарешті на летовище з місця збору привезли першу групу євреїв. Аби підсвітити посадкову смугу, запалили смолоскипи. Та коли гігант-«носоріг» ВПС знизився, ефіопські євреї перелякалися до смерті. Велетенський

металевий птах, подібного до якого вони не бачили ніколи в житті, під рев двигунів торкнувся землі, здійняв хмари пилу і помчав ніби просто на них. Багато хто кинувся навтьоки й погодився повернутися тільки після виснажливих умовлянь моссадівців. Інші вперто відмовлялися заходити в черево сталевого чудовиська. Машина мала полетіти негайно, а врешті-решт здійнялася в повітря лише після годинної затримки, із 213-ма євреями на борту.

Агенти одержали зі штаб-квартири телеграму з вітаннями, але засвоїли важливий урок. Надалі вантажівки чекали, поки «носоріг» приземлиться й відкриє люк, а тоді вже під'їздили просто під його хвіст, аби втікачі могли перейти безпосередньо в розчахнуте нутро літака.

Це був успіх — але тривав він недовго. Суданські чиновники помітили дивну активність навколо колишнього аеродрому, й агентам «Моссаду» довелося шукати інше місце. Незабаром вони знайшли ще одну злітно-посадкову смугу, за 46 кілометрів на південний схід від Порт-Судана. Цього разу вирішили провести велику рятувальну операцію за участі семи «Геркулесів», кожен з яких мав забрати дві сотні євреїв.

Операція «Брати» відбувалася під безпосереднім керівництвом рамсада Хаки і командувача повітряно-десантного корпусу генерала Амоса Ярона. Протягом наступних двох років, від середини 1982-го до середини 1984-го, до Ізраїлю перевезли приблизно 1500 ефіопських євреїв.

Ця успішна операція ледь не скінчилася провалом. Контактну особу «Моссаду» в таборах біженців — ефіопського єврея Адіса Соломона — ідентифікував інформатор місцевих спецслужб. Суданці заарештували Адіса й катували його 42 дні. Вони хотіли знати імена його кураторів і місця зустрічей з агентами «Моссаду». Але він не зламався й нічого не видав.

Наприкінці 1984 року ситуація в таборах погіршилася. Голод і хвороби спричинили серед ефіопських євреїв багато смертей. У Судані палала громадянська війна, яка загрожувала режиму диктатора країни Джафара Німейрі. Його порятунок тепер залежав від термінової фінансової підтримки та допомоги продуктами харчування з боку Сполучених Штатів.

Ізраїль попросив Вашингтон допомогти Судану, якщо той дозволить повітряному мостові працювати далі. Американська адміністрація погодилася, і посол США в Хартумі отримав інструкцію провести переговори на цих умовах. Результатом став компроміс: ефіопських євреїв вивозитимуть до Ізраїлю не прямо, а через третю країну; сам Ізраїль до операції залучений не буде; Судан отримає компенсацію — продукти харчування й пальне.

Посольство США в Хартумі повідомило Вашингтон, що євреїв можна евакуювати із Судану протягом п'яти-шести тижнів.

Так народилась операція «Мойсей».

Тим часом Хаку на посаді рамсада змінив його заступник Наум Адмоні, який за попередні роки вже відзначився енергійними зусиллями з організації повернення ефіопських євреїв. Тепер Адмоні вповноважив своїх людей переправляти їх через Бельгію. Один єврейський бізнесмен, який володів невеличкою чартерною авіакомпанією, погодився надати для операції свої авіалайнери «Боїнг».

І ось 18 листопада 1984 року, о першій двадцять ночі, у Судані приземлився літак із Бельгії. На борт зійшли дві з половиною сотні зморених голодом, виснажених, укритих шрамами фігур. Але бельгійський пілот відмовився злітати, бо в салоні було лише 210 кисневих масок, яких не вистачило б для 250 пасажирів. Відповідальний за відправлення агент «Моссаду» відвів його вбік і тихо, але твердо прошепотів: «Будьте ласкаві, відберіть особисто, хто виживе, а хто помре!». І вже не так тихо додав: «Якщо ви не сядете в кабінку й не запустите двигуни, я викину вас із літака і посаджу на ваше місце іншого пілота».

Аргумент виявився дуже переконливим. Пілот зайняв своє місце, і о другій сорок ранку перший рейс операції «Мойсей» відбув до Ізраїлю з проміжною посадкою в Брюсселі. За наступні 47 днів «боїнги» здійснили 36 таємних перельотів і перевезли 7800 ефіопських євреїв.

Ізраїльська військова цензура вдавалася до відчайдушних зусиль, щоб запобігти будь-яким витокам інформації про операцію. Ці зусилля мали успіх, доки голова Єврейського агентства Ар'є Дуцлін не опублікував заяву про те, що «на нашу батьківщину ось-ось повернеться одне з єврейських племен». Після появи цього комюніке

деталі операції оприлюднила «Нью-Йорк джуїш прес», за якою те саме зробила «Лос-Анджелес таймс».

Через три дні прем'єр-міністр Шимон Перес сказав у кнесеті: «Уряд Ізраїлю працював і, вдаючись до всіх своїх можливостей та понад них, працюватиме надалі над продовженням операції, доки останній з ефіопських євреїв опиниться на історичній батьківщині». Того самого дня суданці заборонили польоти, й операція зупинилася. Суданці розлютились — але не через газетні статті, а через виступ ізраїльського прем'єр-міністра, який їх підтвердив. «Якби ізраїльтяни помовчали ще місяць, — зазначав один вашингтонський чиновник, — була б можливість урятувати всіх ефіопських євреїв».

На Джорджа Буша-молодшого, тоді ще віцепрезидента США, операція «Мойсей» і зусилля Ізраїлю з вивезення ефіопських євреїв справили глибоке враження. Він вирішив діяти. За кілька тижнів після припинення операції «Мойсей» на суданському аеродромі «Аль-Кадаріф» приземлилися сім «Геркулесів» ВПС США. На борту були агенти ЦРУ. Американський спецзагін провів операцію «Цариця Савська», протягом якої п'ять сотень ефіопських євреїв, які ще залишалися в Судані, було переправлено безпосередньо на ізраїльську військово-повітряну базу під Міцпе-Рамоном у пустелі Негев.

За два місяці Джафара Німейрі скинула хунта армійських офіцерів. Судан заповнили агенти лівійських спецслужб, які прагнули знайти моссадівців, що все ще залишалися в Хартумі. Лівійці викрили трьох останніх із них, і ті лише останньої миті зуміли втекти до помешкання агента ЦРУ. Американець сховав їх у себе вдома, а згодом переправив у ящиках вантажним авіарейсом до кенійської столиці Найробі. Давид Молад, який був старшим за званням офіцером «Моссаду» в Судані, вислизнув із країни непоміченим. Порятунком ефіопських євреїв став однією з останніх його операцій перед відставкою з «Моссаду».

Під час операцій «Мойсей» і «Цариця Савська» співпраця США та Ізраїлю була ідеальною — та що там, майже ідилічною. На жаль, невдовзі після цих подій у Вашингтоні вибухнула справа Полларда: єврейського працівника американських спецслужб Джонатана Полларда заарештували за шпигунство на користь Ізраїлю. Уряд Сполучених Штатів був ошелешеним і розлюченим; керівництво ЦРУ

переживало зраду союзників, яким воно допомагало, а ті віддячили шпигунством.

Уряд Ізраїлю приніс якнайрозлогіші вибачення і повернув США документи, які викрав Поллард. Але відносини між спецслужбами Америки та Ізраїлю зазнали серйозного удару. Одним із кураторів Полларда виявився не хто інший, як легендарний агент «Моссаду» Рафі Ейтан, який на той час очолював одну маловідому розвідувальну структуру в складі Міністерства оборони. Цю структуру — «Лакам» («Бюро наукових зв'язків») — негайно розпустили, а у Вашингтоні щодо Ейтана офіційно вжили заходів правового реагування. Він і до сьогодні не може в'їхати на територію США через загрозу арешту.

Багато ефіопських євреїв піддали операцію «Мойсей» гострій критиці, адже вона коштувала майже 4000 життів. Також і в «Моссаді» офіцери «Кесарії», яку на той час очолював Шабтай Шавіт, украй несхвально поставилися до планування і виконання операції відділом «Біцур». Шавіт і його люди заявляли, що цей маргінальний департамент не мав належного оснащення, щоби проводити такі масштабні операції. У відділі наполягали, що операція стала успішною саме через її спонтанний та імпровізований характер. Вони також нагадували, що до реалізації різних стадій «Мойсея» залучали декотрих із найкращих агентів «Моссаду».

Усі ці міжусобиці не заперечували того факту, що на землю Ізраїлеву повернулися тисячі євреїв. Проте навіть після операцій «Мойсей» і «Цариця Савська» тисячі їх і далі залишалися в Ефіопії. Вони теж бажали переїхати на Землю обітовану — ось тільки браму було вже зачинено. На думку Ізраїлю, переправити їх було конче потрібно — з огляду на ідеологічні та сіоністські інтереси, але також і з гуманітарних міркувань: багато родин виявилися роз'єднаними, діти прибували до Ізраїлю без батьків, батьки без дітей, чоловіки без дружин... Ці мимовільні розлучення спричинили неабиякі проблеми для адаптації новоприбулих, а також викликали чимало особистих трагедій на кшталт самогубств молодих людей, нездатних пристосуватися до нової реальності без підтримки рідних. Емісари Єврейського агентства доправили тисячі людей до таборів в околицях ефіопської столиці Аддис-Абеби, і ефіопські євреї невпинно молилися, щоб сталося диво й вони дісталися землі Ізраїлевої.

І диво сталося.

За шість років після операції «Мойсей», у травні 1991-го, стартувала операція «Соломон». Вона відбувалась у розпал ефіопської громадянської війни, коли до Аддис-Абеби з усіх напрямків підступали повсталі проти військової хунти. Операція стала можливою завдяки «угоді останньої миті», яку за посередництва Сполучених Штатів уряд Ізраїлю і звідусіль оточений правитель Менгісту уклали за лічені дні перед падінням останнього.

Переговори відбулися завдяки таємній роботі одного з ізраїльських «темних людей» Урі Лубрані, який уже побув спецпредставником в Ірані та Лівані. До цієї місії він узявся на особисте прохання прем'єр-міністра Іцхака Шаміра. Ізраїль погодився сплатити Ефіопії за еміграцію євреїв 35 мільйонів доларів, а Сполучені Штати пообіцяли декому з провідних фігур режиму Менгісту політичний притулок. Паралельно було досягнуто порозуміння з лідерами повстанців про те, що вони погодяться на тимчасове перемир'я на короткий час, доки Ізраїль проведе цю операцію. На операцію пішло лише 36 годин.

Виконати операцію «Соломон» доручили АОІ. Командування акцією прийняв заступник начальника генштабу генерал Амнон Ліпкін-Шахак. За його наказами Ізраїль посилав до Аддис-Абеби «все, що може літати». Три десятки лайнерів відправила авіакомпанія «Ель Аль», багато своїх машин відрядили ВПС. До Аддис-Абеби перекинули елітні загони «Шальдагу» («Рибалочки»). На флангах були сотні піхотинців і десантників ефіопського походження, які емігрували до Ізраїлю дітьми. Бійці розташувалися по периметру аеропорту і проводили євреїв до літаків. Протягом 34 годин до аеропорту доправили 14 400 євреїв. Їх блискавично прийняли на борт і повезли до Ізраїлю. Під час операції встановили світовий рекорд: «Боїнг-747» компанії «Ель Аль» умістив 1087 емігрантів; утім, коли він приземлився, їх було вже 1088. У польоті народилася дитина.

Коли емігранти бачили молодих солдатів — ефіопів, що прибули з Ізраїлю на порятунок своїх братів, їх охоплювали неймовірні почуття; та й навіть суворі десантники в зелених одностроях АОІ, червоних беретах і берцях, не могли стримати сліз.

Сьогодні, за понад 20 років після операції «Соломон», в Ефіопії все ще залишається чимало євреїв, і влада Ізраїлю докладає зусиль для

перевезення їх до країни. Але адаптація ефіопів в ізраїльському суспільстві була непростою, часто — через історичний розрив між селянською африканською спільнотою та сучасною західною нацією; але нерідко — і через грубу дискримінацію чи потворні заяви деяких релігійних лідерів, що ефіопи не є справжніми євреями.

Як ідеться в останньому куплеті «Пісні мандрів»:

У місячному сяйві

Образ матері дивиться на мене.

Мамо, не зникай!

Якби лише вона була зі мною,

Вона змогла б переконати їх,

Що я — єврей.

54 Галаха — сукупність тісно переплених між собою релігійних, моральних і правових норм юдейського священного письма, яке задає правила життя правовірних євреїв і, зокрема, є підставою для визначення належності індивідів і груп до юдейської віри та єврейської нації.

Епілог

ВІЙНА З ІРАНОМ?

Аеропорт Ентеббе (Уганда), 4 липня 1976 року

Під покровом ночі в аеропорту Ентеббе потайки приземляються чотири ізраїльські «Геркулеси», не помічені угандськими радарями.

Вони пролетіли 4000 кілометрів від своєї бази в Ізраїлі, несучи командос «Саерет Маткаль» і ще кількох елітних армійських спецпідрозділів.

На тиждень раніше арабські та німецькі терористи захопили на шляху з Тель-Авіва до Парижа лайнер компанії «Ер Франс» і посадили його в Ентеббе. Підтримані й захищені угандським диктатором генералом Іді Аміном, терористи утримують 95 цивільних ізраїльських заручників. Для порятунку їх Ізраїль вирішує провести зухвалу операцію в самісінькому серці Африки.

За лічені хвилини після посадки ізраїльські командос розсипаються по аеропорту. Командир «Саерет Маткаль» Йоні Нетаньягу веде своїх людей на штурм терміналу, де тримають заручників. Вибухає інтенсивна перестрілка, під час якої Йоні раптом падає, уражений кулею.

Інший офіцер «Саерет», капітан Тамір Пардо, схиляється над своїм командиром, умикає рацію й гукає товаришів. Йоні поранено, каже він; «Мукі, вперед!» Заступник Йоні, Мукі Бецер, приймає командування і продовжує місію. Бій завершується за лічені хвилини. Терористів убито, заручників урятовано, і важкі «Геркулеси» здіймаються в повітря, беручи курс назад на Ізраїль⁵⁵.

Порятунку заручників так далеко від дому судилося стати легендою. Проте він мав свою ціну: в перестрілці загинули троє заручників. А також один боєць — підполковник Йоні Нетаньягу, брат майбутнього прем'єр-міністра Беньяміна Нетаньягу⁵⁶. Через смерть Йоні в жалобі

вся нація. Того самого вечора офіцер зв'язку «Саєрет» Тамір Пардо стукає у двері сім'ї Нетаньягу в Єрусалимі; його відрядили повідомити рідним Йоні про обставини його загибелі. Між сім'єю Нетаньягу і Таміром Пардо, який був із командиром в останні секунди його життя, надалі складуться теплі стосунки.

За тридцять п'ять років 57-літнього Таміра Пардо призначають рамсадом замість Меїра Даґана.

Народжений у Тель-Авіві в єврейській родині з турецьким і сербським корінням, у 18 років Тамір вступив у повітряний десант, закінчив офіцерську академію і служив у спецзагонах «Саєрет» і «Шальдаг». За чотири роки після Ентеббе він вступив до «Моссаду», взяв участь у низці операцій і тричі отримав відзнаку «За захист Ізраїлю»⁵⁷. У 1998-му його призначили головою комісії «Моссаду», яка розслідувала невдалу спробу замаху на Халеда Машаля в Аммані. Незабаром він очолив «Невіот», департамент «Моссаду» зі збору електронних розвідданих в інших країнах. Спеціалізувався на новітніх технологіях і плануванні. У 2002-му, коли рамсадом призначили Даґана, Пардо став одним із двох його заступників і наступні чотири роки очолював моссадівський оперативний штаб; але 2006 рік провів у лавах АОІ у званні генерала — радника генштабу зі спеціальних операцій. Кажуть, він спланував кілька місій під час Другої ліванської війни. Пардо покликали назад до Даґана 2007 року. Коли 2009-го добігла кінця каденція останнього, очікували, що Тамір стане рамсадом, але уряд, на який справили враження Даґанові досягнення, продовжив тому термін ще на рік. Розчарований Пардо подав у відставку й пішов у медичний бізнес. Та ненадовго. Прем'єр Нетаньягу призначив його наступним рамсадом 29 листопада 2010 року, і в січні 2011-го він став до виконання обов'язків.

У багатьох аспектах Пардо йшов слідами свого попередника. Безжальна таємна війна з Іраном тривала. У листопаді-грудні 2011-го кілька вибухів струсували військову базу, на якій випробовували ракети «Шахаб», і передмістя Ісфагана, де перетворювали назад на тверду речовину відсепарований у каскадах центрифуг урановий газ. Потім за кермом авто на тегеранській вулиці вбили ще одного науковця — заступника директора підземного центру в Натанзі,

доктора Мостафу Ахмаді-Рошана. Спосіб дій був той самий, що й під час низки замахів у попередні часи.

Іран звинуватив у нападах Ізраїль і присягнувся помститись. Іранські спецслужби вперше спробували завдати ударів по ізраїльських цілях в Азії: підбив авто в Нью-Делі поранив дружину ізраїльського дипломата; аналогічна спроба в Тбілісі (Грузія) зазнала невдачі; у Бангкоку (Таїланд) пролунало кілька вибухів, один з яких поранив виконавця злочину — іранця за походом. Єгипетські спецслужби зірвали спробу іранських агентів улаштувати вибух на ізраїльському судні, яке прямувало через Суецький канал. Таємна війна між Ізраїлем та Іраном ставала дедалі відкритішою. Поліцейські розслідування в Нью-Делі, Бангкоку та Каїрі вказували на іранські спецслужби. Світова преса детально змальовувала досить незграбні спроби іранської агентури атакувати ізраїльські цілі за межами самого Ізраїлю.

На поверхню впливли й нові подробиці ізраїльських операцій в Ірані. Західні медіа заявляли, що Ізраїль створив оперативні бази в Азербайджані та Курдистані, просто біля іранського кордону. Такі місця слугували для готування та закидання агентів на ворожу територію. Ті самі медіа заявляли, що багато агентів «Моссаду» в Ірані взагалі-то були членами опозиційної ОМІН, іранськими мусульманами, які могли розчинитися в місцевому населенні значно краще за будь-якого ізраїльського офіцера. Тренування на таємних об'єктах в Ізраїлі пройшло чимало бойовиків ОМІН, вони навіть на спеціально збудованих макетах (на кшталт тегеранської вулиці) проводили репетиції операцій, під час яких мали розстріляти із засідки машину того чи того іранського науковця або закласти бомбу біля його оселі.

В інших випадках іранських дисидентів залучали інакше. Кілька звітів ЦРУ навіть стверджували, що моссадівці проводили операції «Фальшивий прапор». Нібито ізраїльтяни, видаючи себе за агентів ЦРУ, вербували бойовиків пакистанської терористичної організації «Джундалла» і посилали їх в Іран влаштовувати диверсії або вбивства. Згідно із цими звітами ЦРУ, ізраїльтяни вдавали офіцерів американської спецслужби, щоб обійти категоричне небажання мусульман служити єврейській державі.

Навесні 2012 року занепокоєні оглядачі заговорили про те, що іранський ядерний проєкт наближається до завершення, а джерела в МАГАТЕ заявили навіть, що Іран виробив 109 кілограмів збагаченого урану — достатньо для створення чотирьох атомних бомб. Якби Ізраїль вирішив завдати по іранському проєкту нищівного удару через усебічну атаку на його ядерні центри, таємна війна переросла б у відкрити.

Якщо вірити світовим ЗМІ та чималій кількості аж надто балакучих пресекретарів, Ізраїль був не єдиною країною, що розглядала варіант воєнних дій. Офіційні джерела в Єрусалимі та Вашингтоні підтвердили, що Ізраїль і Сполучені Штати діють заодно, проте розійшлися в головному — коли саме Іран необхідно буде спиняти будь-яким можливим способом, воєнним чи іншим. Американські компетентні відомства заявили, що це буде момент досягнення Іраном рівня збагачення урану до 80 %, критичного для створення ядерної зброї. Збагачений до такого рівня уран можна дуже швидко довести до 97-відсоткового, потрібного для атомних бомб.

Ізраїль бачив інший графік, базований на інформації із землі та супутників стеження. «Моссад» з'ясував, що Іран перебуває в хаотичних перегонах із часом, будуючи велику кількість підземних об'єктів, схованих на глибині сотень метрів. Іранці переміщували під землю всі свої розщеплювані матеріали й таємні лабораторії. Розвіддані, які «Моссад» отримав за допомогою членів руху опору ОМІН, стверджували, що Іран побудував біля селища Фордо новий підземний центр. У його гігантських залах планували встановити 3000 нових центрифуг, набагато швидших і досконаліших за вже запущені на той час. На цьому заводі іранці могли заправити в центрифуги уран із показником 3,5 % і продовжити його збагачувати, доки він буде готовим до використання. Ізраїль не сумнівався, що ця печера апокаліпсису, як і багато інших лабораторій та баз, має бути знищена до встановлення центрифуг, які після нього були б цілковито захищеними від атаки з повітря. «Коли іранці досягнуть критичної стадії збагачення, — казали американцям ізраїльські емісари, — завдати ударів буде запізно. Там виникне “імунна зона”, де не можна буде проводити жодних бомбардувань. Діяти треба зараз, навесні 2012-го»⁵⁸.

Вашингтон переконаним не був і хотів спробувати зорганізувати кампанію жорстких санкцій. Ізраїль не вірив у можливість зупинити Іран санкціями. На саміті у Вашингтоні ранньої весни 2012 року президент Обама і прем'єр-міністр Нетаньягу вихваляли стратегічний альянс двох держав, але не дійшли згоди щодо подальших дій проти іранського ядерного проєкту. Звіти «Моссаду» засвідчують, що Тегеран продовжує невтомно розбудовувати атомну потугу. Водночас іранські лідери невтомно погрожують Ізраїлю тотальним знищенням. Сама думка про загрозу, яку фанатичний ядерний Іран становить для Ізраїлю та всього світу, змушує ізраїльтян згадати рядки з Талмуда: «Якщо хтось приходить убити тебе — повстань і вбий його перший».

Ізраїль знову став почуватися самотнім. І, як 1948-го, у рік свого створення, та 1967-го, наприкінці Шестиденної війни, єврейська держава знову стоїть перед найдоленоснішим рішенням щодо свого існування⁵⁹.

⁵⁵ Точніше: протягом операції «Кульова блискавка» вбито всіх 10 терористів, 24 угандійських солдатів, 3 заручників і командира операції.

⁵⁶ Якраз під час підготовки до друку українського видання цієї книжки, у липні 2021-го, Нетаньягу подав у відставку після 12 років безперервної роботи прем'єром Ізраїлю. Раніше він також обіймав цю посаду в 1996–1999 роках.

⁵⁷ *Англ.* Israel Defence Prize, також — відзнака Еліягу Голомба, за ім'ям керівника «Хагани» до здобуття незалежності Ізраїлем. Диплом і статуетку щороку від 1958-го вручає президент Ізраїлю людям та організаціям за особливий внесок у безпеку й оборону країни. Внесок може бути найрізноманітніший: наприклад, відзнаку Голомба за 2021 рік отримали розробники чотирьох секретних оборонних проєктів.

⁵⁸ На початку 2021 року Іран офіційно повідомив МАГАТЕ про початок збагачення урану до 20 % на об'єкті під Фордо. Тамтешні можновладці дали світовій пресі зрозуміти, що вважають це своєю відповіддю на вбивство попередньої осені професора-ядерника Мохсена Фахрізаде (див. розділ 2).

⁵⁹ У 2015 році Захід досягнув з Іраном компромісу, відомого як Іранська ядерна угода. З боку Заходу виступали ядерні держави — постійні члени Ради Безпеки ООН (США, Велика Британія, Китай, Франція та Росія) плюс Німеччина (так звана «Група 5+1»), а також Європейський Союз. Згідно з угодою, Іран мав радикально скоротити свої запаси розщеплюваних матеріалів, утримувати рівень збагачення урану лише до 3,67 %, перетворити об'єкт у Фордо та низку інших на суто науково-дослідні центри, а в обмін на це отримати зняття економічних санкцій. На реалізацію угоди поклали 15 років. Водночас іранська сторона багато разів заявляла про власне бачення і навіть пряму незгоду з тими чи тими пунктами документа.

Станом на середину 2021 року західні та російські експерти вважали, що для створення ядерної бомби Ірану за вже наявних у нього можливостей знадобиться від 11 місяців до 2 років. Серед причин, які стримують іранську владу від швидких кроків у цьому напрямку,

називають загрозу різкого посилення економічних санкцій з боку Заходу, а також наявність ядерної зброї в того самого Ізраїлю (якої Тель-Авів традиційно не підтверджує і не спростовує) та здатність Саудівської Аравії — антагоніста Ірану в регіоні — створити цю зброю приблизно в ті самі терміни, що й Іран.

Подяки

Раніша версія книжки «Моссад» побачила світ 2010 року в Ізраїлі, де сім тижнів протрималась у списках бестселерів і отримала золоту, платинову та діамантову відзнаки за перевершення рекордів продажу. Передусім ми хочемо подякувати нашому ізраїльському видавцеві Дову Ейхенвальду, генеральному директорові видавничого дому «Єдіот агронот», який заронив у нас ідею, а тоді підбадьорював і підтримував нас протягом усієї роботи.

Ми глибоко вдячні колишнім директорам і агентам спеціальних служб — назвати ми змогли лише небагатьох, — які допомогли нам інформацією та порадами.

Наші асистентки з досліджень Оріана Алмассі та Ніллі Овнат доклали неймовірних зусиль до того, аби проєкт утілювався в життя. Ніллі Овнат також надзвичайно допомогла нам підготувати перероблену й оновлену англійську версію «Моссаду».

У США ми раді були співпраці з видавцем Деном Хальперном із HarperCollins/Ессо та з нашими самовідданими редакторками Ебігейл Голстайн і Карен Мейн. Також хочемо подякувати літературній редакторці Ользі Гарднер Гальвін за її рентгенівський зір і вимогливий олівець.

Ця книжка виходить майже одночасно в понад 20 країнах світу, і ми глибоко цінуємо зусилля наших агентів — нью-йоркської компанії Writer's House, особливо «містера Writer's House» Ела Цукермана та невтомної директорки з авторських прав за кордоном Маї Ніколіч.

І нарешті, ми дякуємо нашим дамам, Галілі Бар-Зохар та Емі Корман, за те, що вони читали, виправляли, радили, пропонували, сперечалися — і все-таки й досі нас, схоже, не покинули.

Міхаель Бар-Зохар
Ніссім Мішаль

БІБЛІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛА⁶⁰

Текст «Моссаду» ґрунтується на значній кількості різноманітних книжок, документів, статей у пресі, особистих інтерв'ю та інших джерел. Оскільки в ньому фігурує інформація суворо обмеженого доступу, життєво важливим для нас було користуватися надійними, вартими довіри джерелами. Більшість матеріалів івритом були неоприлюдненими документами та глибинними інтерв'ю з ключовими гравцями змальованого в книжці тіньового світу. Також ми використали велику кількість джерел англійською мовою, попередньо доклавши всіх зусиль, щоб відділити точну інформацію від фантастичних витворів творчої уяви. Сподіваємося, ця праця нам удалася.

Назви книжок і заголовки статей, що виходили івритом, у переліку подано англійською. Це джерела, позначені літерою (H). Серед численних розмаїтих матеріалів, на яких ґрунтується ця книжка, автори використали такі публікації доктора Ронена Бергмана:

Розділ 1. ЦАР ТІНЕЙ

“In his Majesty’s Service”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 5.2.2010 (H)

“Dagan Raised Chaos”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 7.10.2005 (H)

“Closed Institution”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 3.7.2009 (H)

Розділ 2. ПОХОРОНИ В ТЕГЕРАНІ

Bergman Ronen, *Point of No Return* (Kinneret, Zmora-Bitan Dvir, 2007), pp. 32, 454–56, 470–71, 473, 478, 481–82, 491–92 (H)

“A Fantastic Incident”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 7.12.2007 (H)

“The Spy Who Talked”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 12.9.2009 (H)

“The Brain”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 19.3.2010 (H)

Розділ 4. РАДЯНСЬКИЙ «КРИТ» І ТРУП У МОРИ

“That’s How the Mossad Killed Father (And Lied to Mother)”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 26.5.2006 (H)

Розділ 14. «СЬОГОДНІ В НАС БУДЕ ВІЙНА!»

“Their Man in Cairo”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 6.5.2005 (H)

“Code Name Hatuel”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 7.9.2007 (H)

Розділ 16. СУПЕРГАРМАТА САДДАМА

“Cut off His Head, Mossad Version”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronot*, 8.6. 2007 (H)

Розділ 17. ФІАСКО В АММАНІ

“Less Luck Than Brain”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 7.7.2006 (H)

Розділ 18. Із Північної Кореї з любов'ю

“Asad's Nuclear Plan”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 4.4.2008 (H)

“The Nuclear General Killed on Shore”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 4.8.2008

“Wikileaks: The Attack on Syria”, Ronen Bergman, Berlin, *Yedioth Ahronoth*, 24.12.2010 (H)

Розділ 20. УВАГА, ЗЙОМКА!

“Turn off the Plasma”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 31.12.2010 (H)

“The Anatomy of Mossad's Dubai Operation”, Ronen Bergman, Christopher Schult, Alexander Smolczyk, Holger Stark and Bernard Zand, Spiegel Online, 17.1.2011

Розділ 21. 3 КРАЇВ ЦАРИЦІ САВСЬКОЇ

“The Price: 4000 Killed”, Ronen Bergman, *Yedioth Ahronoth*, 3.7.1998 (H)

Розділ 1. ЦАР ТІНЕЙ

Меїр Даган

“Meir Dagan, the Mastermind Behind Mossad's Secret War”, Uzi Mahanaimi, *Sunday Times*, February 21, 2010

“The Powerful, Shadowy Mossad Chief Meir Dagan Is a Streetfighter”, London *Times*, February 18, 2010

“Mossad Chief Meir Dagan Is a ‘Streetfighter’”, *Nation* (Pakistan), February 18, 2010

“Vegetarian, Painter... Spy Chief”, Uzi Mahanaimi, *Sunday Times*, February 21, 2010

“Mossad — The World's Most Efficient Killing Machine”, Gordon Thomas, Rense.com, September 12, 2002

“Abu Jabel Gets the Mossad”, Yigal Sarna, *Yedioth Ahronoth*, September 13, 2002 (H)

Mike Eldar, Sayeret Shaked Association, The Heritage, synopsis of the book *Unit 424*, the story of Sayeret (Commando) Shaked, published by Shaked Association (H)

“Dagan Who?”, Sima Kadmon, *Yedioth Ahronoth*, November 30, 2001 (H)

“Mossad in Deep Freeze”, Ron Leshem, *Yedioth Ahronoth*, January 18, 2002 (H)

“The First Liquidations”, Yigal Sarna and Guy Leshem, *Yedioth Ahronoth*, September 26, 1997 (H)

“For You, Grandpa”, Amos Shavit, *Yedioth Ahronoth*, Day of the Holocaust, April 12, 2010 (H)

“One Could Blow Up”, Amir Oren, *Haaretz*, March 28, 2010 (H)

“Even in the Yom Kippur War the Best Generals Were Mistaken”, Ron Leshem, *Yedioth Ahronoth*, January 14, 2000 (H)

- “Sharon Raised Dagan”, Nahum Barnea, *Yedioth Ahronoth*, September 13, 2002 (H)
- “The Brave Officer Who Did Not Recoil from Killing”, *Yedioth Ahronoth*, September 11, 2002 (H)
- “Meir Dagan: Israeli Superman”, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, January 17, 2010 (H)
- “Israel Is Conducting a Liquidation Campaign in the Middle East”, Dana Herman, *Haaretz*, February 14, 2010 (H)
- “His Life’s Job”, Yoav Limor and Alon Ben-David, YNET, June 4, 2005 (H)
- “In the Dark, It’s Not Bad to be Head of the Mossad Meir Dagan”, Amir Oren, *Haaretz*, March 23, 2010 (H)
- “Even Nasrallah Fears Dagan’s Methods”, Aluf Ben, *Haaretz*, September 26, 2008 (H)
- “Special Profile — The Man Who Gave Back to Israel Its Deterrent”, Alon Ben-David, February 4, 2010, News.nana10.co.il/article (H)
- “A Politician Takes Risks (About Meir Dagan)”, Stella Korin Liber, *Globe’s*, February 18, 2010 (H)
- “Who Will Handle the Iranian Nuclear Project”, Aluf Ben, *Haaretz*, August 26, 2003 (H)
- “Sharon Delegates to the Mossad Director the Dealing with the Iranian Nuclear Threat”, Aluf Ben, *Haaretz*, September 4, 2003 (H)

Атаки на терористичних ватажків у Сирії та Лівані

- “Islamic Jihad Leader Killed in Lebanon”, by Bassem Mroue, Associated Press, *Washington Post*, May 26, 2006
- “Syria Blast Kills Hamas Militant”, BBC News, September 26, 2004
- “Report: Mashal’s Secretary Was Killed in Syria”, Yoav Stern, *Haaretz*, September 9, 2008 (H)
- “The Explosion in Beirut Targeted Hamas Official Osama Hamdan”, Zvi Yechezkel, Nana 10, December 27, 2009 (H)
- “Report: Hezbollah Members Were Killed in the Bombing in Beirut”, Roie Nachmias, YNET, December 13, 2009 (H)
- “Report: 3 Hurt in the Attempt to Kill Hezbollah Member”, Roie Nachmias, YNET, January 13, 2010; *Haaretz*, June 20, 2010 (H)
- “Netanyahu Thanked Dagan in the Name of the Jewish People”, Shlomo Zesna, Israel Hayom, January 3, 2011(H)
- “Dear Meir Here Is George”, Itamar Eichner, *Yedioth Ahronoth*, January 14, 2011

Розділ 2. ПОХОРОНИ В ТЕГЕРАНІ

Генерал

- Sokolski, Henry and Patrick Clawson, eds., *Getting Ready for a Nuclear-Ready Iran* (PDF), Strategic Studies Institute, 2005
- Cordesman, Anthony H. and Khalid R. Al-Rodhan, *Iranian Nuclear Weapons? The Uncertain Nature of Iran’s Nuclear Programs* (PDF), Center for Strategic and International Studies, 2006
- Lewis, Jeffrey, *Briefings on Iran’s Weaponization Work*, Lewisarmscontrolwonk.com, March 12, 2008
- Risen, James, *State of War: The Secret History of the CIA and the Bush Administration* (New York: Simon and Shuster, 2006)
- Cockburn, Andrew and Leslie, *Dangerous Liaisons: The Inside Story of the U.S.-Israeli Covert Relationship* (New York: Harper and Collins, 1991)
- Cordesman, Anthony, *Peace and War — The Arab-Israeli Military Balance Enters the 21st Century* (New York: Praeger, 2001)
- Minashri, David, *Iran: Between Islam and the West* (Ministry of Defense Publishing House, 1996) (H)

“UN Calls US Data on Iran’s Nuclear Aims Unreliable”, Bob Drogin and Kim Murphy, *Los Angeles Times*, February 25, 2007

“Juan Cole Interview: Conversations with History, Iran and Nuclear Technology”, Harry Kreisler, Institute of International Studies, UC Berkeley, Berkeley.edu/people5/cole

“The Enduring Threat — a Brief History: Iranian Nuclear Ambitions and American Foreign Policy”, Terence M. Gatt, Information Clearing House, Informationclearinghouse.info.article, November 3, 2005

“Iran’s Nuclear Program, Recent Developments”, Sharon Squassoni, CRS Congressional report, 2003, fpc.state.gov/documents/organization

“Iran Nuclear Milestones 1967–2009”, Wisconsin Project on Nuclear Arms Control, *The Risk Report*, vol. 15, no. 6 (November–December 2009)

“The Secret Nuclear Dossier: Intelligence from Tehran Elevates Concern in the West”, Dieter Bednarz, Erich Follath, and Holger Stark, *Der Spiegel*, January 25, 2010

Parsi, Trita, *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the U.S.* (New Haven: Yale University Press, 2007)

A Brief History of Iran Missile Technology, Liveleak.com/view, June 9, 2007

Weapons of Mass Destruction, Bushehr Background, Globalsecurity.org/wmd/world/iran/bushehr, October 15, 2008

New Nuclear Revelations, transcript of the press conference of Mohammad Mohadessine, Chairman of the Foreign Affairs Committee of the National council of the resistance of Iran, IranWatch.org, September 10, 2004

Iranian Entity: Islamic Revolutionary Guard Corps, IranWatch.org, January 26, 2004 — August 27, 2008

Zafir, Eliezer (Gaizi), *Big Satan, Small Satan: Revolution and Escape in Iran*, Maariv, 2002 (H)

Kam, Ephraim, *From the Terror to the Nuclear: The Meaning of the Iranian Threat* (Defense Ministry Publishing House, 2004) (H)

Nakdimon, Shlomo, *Tammuz in Flames* (Tel Aviv: Yedioth Ahronoth, 2004) (H)

“Iranian Organization: The Nuclear Project Renewed After 2003”, Reuters, YNET, December 1, 2007 (H)

“Rajavi Against the Ayatollahs”, Kraig Smith, Haaretz.co.il, 2005 (H)

“First Nuclear Explosion”, Ronen Salomon, Byclick.info/rs/news (H)

“How to Build a Nuclear Bomb”, Minerva.tau.ac.il/bsc/1/1804 (H)

Report: Iran Will Cross the Technological Threshold in 2010, International Institute for Strategic Studies, YNET, January 28, 2009 (H)

“Head of American Intelligence: Iran Might Threaten Europe Within Three Years”, AP, YNET, January 17, 2009 (H)

“Analyzing the Enigma: What Will Iran Do If Attacked? The Answer Will Surprise You”, Dr. Guy Bechor, Forum Intifada, *Internet News*, December 8, 2008 (H)

“Iran Will Be Able to Produce a Bomb This Year”, *Der Spiegel*, Forum Intifada, Topics and News, January 25, 2010 and NRG January 25, 2010 (H)

“How to Stop the Bomb”, Yoav Limor, YNET, June 19, 2007 (H)

“War Games (Scenarios)”, David Sanger, *New York Times*, *Haaretz*, April 4, 2010 (H)

“Uri Lubrani: An Interview at His Retirement from the Ministry of Defense”, Yossi Yehoshoa and Reuven Weiss, *Yedioth Ahronoth*, February 15, 2010 (H)

“Palestine Iran Palestine”, Ari Shavit, *Haaretz*, March 25, 2010 (H)

“How the Opportunity to Attack and Destroy the Iranian Nuclear Project Was Missed”, Aluf Ben and Amos Harel, *Haaretz*, December 18, 2009 (H)

- “Appointment in Iran: The Head of the Nuclear Project Is the Scientist Who Survived the Attempt on His Life”, *Yedioth Ahronoth*, February 14, 2011 (H)
- “An Analysis of the Virus in the Iranian Nuclear Reactor, Confirms Its Purpose: To Sabotage the Centrifuges”, Yossi Melman, *Haaretz*, November 19, 2010 (H)
- “Mossad, U.S., U. K. Cooperating to Sabotage Iran Nukes”, JPOST.COM.STAFF, December 30, 2010

Хомейні та «антиісламська» ядерна зброя

- Tahiri, Amir, *Allah's spirit: Khomeini and the Islamic revolution*, Ofakim-Am-Oved, Tel- Aviv, 1985 (H)
- “Will Worldwide Recession Create Totalitarianism Again?” Carl Forsloff, *Digital Journal*, December 14, 2008
- “Khamenei Vehemently Rejects Nuclear Allegations,” Arabianbusiness.com, June 3, 2008
- “Has Iran Been Striving for Nuclear Weapons for Many Years?”, Kedma Amirpur Katajun, translated from the *Zud Deutsche Zeitung* with the author's permission, Kedma.co.il (H)
- “A Speech by the Ayatollah Khomeini About Nuclear Development and the Negative Influence of the American Technology”, Answers Yahoo.com, April 9, 2006 (H)
- “Before Starting a New War in the Middle East”, Yossi Dahan, *Haoketz*, haokets.didila.com, June 5, 2009 (H)

1977 — Ізраїль пропонує Ірану балістичні ракети

- Minutes of Conversation Between Defense Minister Weizman and General Toffinian, July 18, 1977; see also Top Secret Minutes from Israel's Ministry of Foreign Affairs, July 18, 1977, Digital National Security Archive, George Washington University, Washington, DC
- The authors' interviews with former Minister of Defense Ezer Weizman and with former Director General of the Ministry of Defense Dr. Pinhas Zusman (Siko)
- “The Israeli Past of the Iranian Nuclear Reactor”, Gad Shimron, *Maariv*, August 8, 2007 (H)

Доктор Хан і таємна ядерна програма Ірану

- Eurenco, profile: Eurenco.com/en/about
- Dr. Khan's televised confession, Whitemaps.co.il
- “Bin Laden's Operatives Still Use Freewheeling Dubai”, *USA Today*, September 2, 2004
- Dr. Abdul Qadeer Khan discusses Nuclear Program in TV talk show, Karachi Aaj News television, 31 August, 2009
- “Iran Was Offered Nuclear Parts; Secret Meeting in 1987 Might Have Begun Program”, Daphna Linzer, *Washington Post*, February 27, 2005
- “How America Looked the Other Way as Pakistan Sold Nuclear Technology to Iran”, Joseph and Susan Trento, War News, Secret History, Iraqwarnews.org, October 20, 2009
- “Are You with Us — or Against Us?”, Jonathan Shell, Wagingpeace.org, November 14, 2007
- “Non-Proliferation Review and Iran — Why China Owes Us One”, William Sweet, Arms control and proliferation, arms control foreign policy.com
- “Investigation: Nuclear Scandal — Dr. Abdul Qadeer Khan”, Simon Henderson, *Sunday Times*, September 20, 2009
- “A. Q. Khan and the Limits of the Nonproliferation Regime”, Christopher Clary, Center for Contemporary Conflict, Monterey, CA, articles written between April and June 2004, Unidir.org/pdf/articles

Дезертирство доктора Чоудрі

“Pakistani Says a Strike Was Planned on India”, John Kifner, *New York Times*, July 2, 1998
“That Pakistani Nuclear Expert May Be a Lowly Accountant”, John Kifner, *New York Times*, July 3, 1998
“Scientists Say Pakistani Defector Is Not Credible”, John Kifner, *New York Times*, July 8, 1998
“Pakistan Was 48 Hours Away from a Preemptive Strike: Scientist”, Chidanand Rajghatta, *Indian Express*, July 3, 1998
“More Disclosures After Asylum: Defector”, *Tribune (India)*, July 5, 1998
“Mystifying Spy”, Narayan D. Keshavan, *Outlook India*, July 13, 1998
“Iran Part of Pakistan-China Nexus: Khan”, Chidanand Rajghatta, *Indian Express*, July 3, 1998
“Asylum Seeker’s Story Still Doubted”, Associated Press of Pakistan, July 3, 1998
“Articles About Defection — Pakistani Reveals Details of Nuclear Program, Seeks Asylum”, Robin Wright, *Los Angeles Times*, July 2, 1998
“Khan Job: Bush Spiked Probe of Pakistan’s Dr. Strangelove, BBC reported in 2001”, Greg Palast, Gregpalast.com, September 2, 2004
Various reports of the press conferences held by Dr. Iftikhar Khan Chaudhry on July 1, 1998, in the offices of Wildes & Weinberg, attorneys-at-law, 515 Madison Avenue, New York

Ізраїль і втеча з Ірану Аскарі та Амїрі

“Former Iranian Defense Official Talks to Western Intelligence”, Daphna Linzer, *Washington Post*, March 8, 2007
“Mossad Implicated in Missing Defector Mystery”, Tim Butcher, *Telegraph*, March 9, 2007
“Defector Spied on Iran for Years”, by Uzi Mahanaymi, *Sunday Times*, March 11, 2007
“Iran Nuclear Scientist Defects to the U.S. in CIA ‘Intelligence Coup’”, Matthew Cole, ABC News, April 1, 2010
“Report: The Top Iranian Decided to Leave His Country and Defect to USA”, Yoav Stern, *Haaretz*, March 7, 2007 (H)
“Contradicting Reports About the Defection of the Iranian General”, Yossi Melman, *Haaretz*, March 12, 2007 (H)
“Report: Two Iranian Nuclear Scientists Defected Lately to the West”, Yossi Melman, *Haaretz*, October 7, 2009 (H)
“Iran: The USA Is Involved in the Disappearance of Our Atomic Scientists”, Yossi Melman, *Haaretz*, October 8, 2009 (H)
“Report: Uranium Scientist Who Disappeared in Saudi Arabia Defected to USA”, Reuters, March 31, 2010 (H)
“The Nuclear Scientist Who Disappeared in Saudi Arabia Assists the CIA”, Israel Hayom, April 2, 2010 (H).

Доктор Мохсен Фахрізаде («Мозок»)

Iranian Entity: Mohsen Fakhrizadeh Mahabadi. Full bio and functions, including passport numbers. Assets in US and EU frozen, etc. IranWatch.org, June 18, 2007 — August 28, 2008
NCRI — Press conference on Resistance in Iran, by Mohammad Mohadessin, Foreign Affairs Committee Chairman, on Fakhrizadeh: Full functions, address, phone numbers, IranWatch.org, November 17, 2004
“Iran Suspends Enrichment in Return for EU Pressure on Opposition”, Irannuclear.org, November 15, 2005
“Verbatim: Iranian Opposition Reveals Secret Nuclear Site in Tehran”, Iranfocus.com, November 19, 2004

“Iran Is Ready to Build an N-bomb, It’s Just Waiting for the Ayatollah’s Order”, James Hider, Richard Beeston in Tel Aviv, and Michael Evans, defense editor, *Times* (London), August 3, 2009
“Disclosing a major secret nuclear site under the Ministry of Defense”, NCRI, Weapons of Mass Destruction newsletter, November 17, 2004
“Ministry of Defense Continues Secret Work on Laser Enrichment Program”, Irannuclear.org, February 12, 2006
“HalfSigma: How Much Does a Nuclear Bomb Have to Weigh?”, HalfSigma.com, September 29, 2009
Fakhri Zadeh — Dr. Strangelove, seeker 401, wordpress.com

Таємні операції в Ірані

“U. S. Working to Sabotage Iran’s Nuke Program”, Scott Conroy, Article written by Sheila MacVicar and Ashley Velie with Amy Guttman, May 23, 2007
Article plus report on the CBS Evening News
“Report: Israel Secretly Sabotaging Iran’s Nuclear Program (Using Assassins, Sabotage, Double Agents and Front Companies)”, *Daily Telegraph*, quoted by YNET, February 17, 2009 (H)
“Western Sabotage Undermines Iran Nuclear Drive: Experts”, France 24, International News, AFP, April 13, 2010
“Iranian Nuclear Scientist ‘Assassinated by Mossad’”, Sara Baxter, *Times* (London), February 4, 2007
“Bush Authorizes New Covert Action Against Iran”, ABC News, May 22, 2007
“Jitters Over Iran Blast Highlight Tensions”, *World News on MSNBC*, Associated Press, February 16, 2005
“Massive Explosion in Parchin Missile Site of the Guard Corps”, Foreign Affairs Committee of the National Council of Resistance of Iran, November 14, 2007
MPG’s Bushehr branch video of Petrochemical plant explosion [in Bushehr Province], MPG, Bushehr Branch, Marzeporgohar.org, August 15, 2009
“U. S. Sabotaged Natanz, Sent Defective Equipment to Islamic Republic, (Power System Failed and 50 Centrifuges Exploded)”, *Iran Times International*, BNET (CBS Interactive), August 29, 2008
Iranian attack complicates nuclear negotiations, (murder of Ali-Mohammadi), Stratfor, Global Intelligence, January 12, 2010
Iran-Israel covert war: the Mossad is said to wage a clandestine campaign of assassination and sabotage against Iran’s nuclear programme, but this could backfire on President Obama’s efforts to negotiate with Tehran, Ed Blanche, The Middle East, Thefreelibrary.com/_/print, July 1, 2009
“Israel Launches Covert War Against Iran”, Philip Sherwell, *Daily Telegraph*, February 18, 2009
“Sources Expose Covert Israel War on Iran”, Press TV, Payvand Iran News, pavand.com/news, February 17, 2009
“Iran Nuke Laptop Data Came from Terror Group”, Gareth Porter, IPS, ipsnews.net, February 29, 2008
“Report Ties Dubious Iran Nuke Documents to Israel”, Gareth Porter, *Counterpunch*, Counterpunch.org, June 4, 2009
“Mysterious Assassination in Iran — Who Killed Masoud Ali Mohammadi?”, Dieter Bednarz, *Der Spiegel*, January 18, 2010
“Iran’s VIP Plane Crash: Sabotage or Accident?”, Stratfor.com, January 10, 2006
“Swiss Engineers, a Nuclear Black Market and the CIA”, William J. Broad and David E. Sanger, *New York Times*, August 25, 2008
“Iran Hangs Convicted Spy for Israel”, Thomas Erdbrink, *Washington Post*, November 23, 2008
“British Agent Exposed True Purpose of Qom Reactor”, Ron Ben-Ishai, YNET, December 15, 2009 (H)

“How Secrecy Over Iran’s Qom Nuclear Facility Was Finally Blown Away”, Catherine Philip, Francis Elliot and Giles Whittell, *Sunday Times*, September 26, 2009

“CIA Knew About Iran’s Secret Nuclear Plant Long Before Disclosure”, Bobby Ghosh, *Time*, October 7, 2009

“How El-Baradei Misled the World About Iran’s Nuclear Program”, Yossi Melman, *Haaretz* in English, December 3, 2009

“Mossad: Was This the Chief’s Last Hit?”, Gordon Thomas, *Telegraph*, December 5, 2010

“Israel Seen Engaged in Covert War Inside Iran”, Luke Baker, Reuters (London), February 17, 2009

“West Is Assassinating Scientists as Negotiation Strategy”, JPost.com.staff, December 1, 2010

“*Time* Magazine: The scientist Who Was Attacked in Teheran — the Most Senior in the Nuclear Iranian Plan”, Anshil Pepper, *Haaretz*, December 3, 2010 (H)

“Iran Blames Israel for Killing Its Defense Minister”, Yossi Melman, *Haaretz*, January 2, 2011 (H)

Thomas, Gordon, *Gideon’s Spies* (New York: St. Martin’s Griffin, 2009), p. 478

“Report: The Mossad Killed an Iranian Nuclear Scientists”, Jerry Louis, Orly Azulay, Itamar Eichner, *Yedioth Ahronoth*, February 4, 2007 (H)

“Nuclear Sting”, Eldad Beck, Yaniv Halili, *Yedioth Ahronoth*, August 26, 2008

“The Enigma of the Chemical Iranian Cargo”, Menachem Ganz, *Yedioth Ahronoth*, September 25, 2008 (H)

“They Sold Them Faulty Equipment”, Yossi Melman, *Haaretz*, July 13, 2007 (H)

“Did the Mossad fail?”, Yossi Melman, *Haaretz*, November 25, 2008 (H)

“Straw Companies or the Mossad — How We Screwed Iran”, Yossi Melman, *Haaretz*, November 28, 2008 (H)

“Iran Hanged a Mossad Agent (Ali Ashtari)”, “Inyan Merkazi”, news room, November 22, 2008 (H)

Російська допомога Ірану

“Nuclear Aid by Russians to Iranians Suspected”, *New York Times*, October 10, 2008

“The Russian Handicap to U.S.-Iran Policy”, Ariel Cohen, *Jerusalem Center for Public Affairs*, vol. 8, no. 28, April 22, 2009

Statement by Director, DCI Non-Proliferation Center, John Lauder, on Russian Proliferation to Iran’s Weapons of Mass Destruction and Missile Programs, to the Senate Foreign Relations Committee, as Prepared for Delivery on October 5, 2000, Documents Home Page, CIA Released Documents, faqs.org

The Collapse of the Russian Scientists and Rogue States, T. P. Gerber, 2005, Massachusetts Institute of Technology “Russia-Iran Nuclear Deal Signed”, BBC News, February 27, 2005

“Arctic Sea Was Carrying Illegal Arms Says General”, Shaun Walker, *Independent*, July 24, 2009

“Was Russia’s Arctic Sea Carrying Missiles to Iran?”, Simon Shuster, *Time*, August 31, 2009

“Report: Netanyahu Transferred to the Kremlin a List of Scientists Who Assist Iran”, Zach Yoked, *Maariv*, October 4, 2009 (H)

Ізраїль — Сполучені Штати: співпраця й суперечки

“U. S. Rejected Aid for Israeli Raid on Iranian Nuclear Site”, David Sanger, *New York Times*, January 10, 2009

“An Israeli Preventive Attack on Iran’s Nuclear Sites: Implications for the U.S.”, James Philips, Heritage Foundation, Heritage.org, January 15, 2010

“Facing Iran: Lessons Learned Since Iraq’s 1991 Missile Attack on Israel”, Moshe Arens, The Jerusalem Center for Public and State Matters, March 8, 2010

Segev, Shmuel, *The Iranian Triangle, the Secret Relationship Between Israel, Iran, and USA*, Maariv, 1981 (H)

Stuxnet і шпіонаж

“Computer Virus in Iran Actually Targeted Larger Nuclear Facility”, Yossi Melman, *Haaretz*, September 28, 2010 (H)

“The Meaning of Stuxnet”, *Economist*, October 2, 2010

“Israel May or May Not Have Been Behind the Stuxnet ‘Worm’ Attack on Iran — and It Doesn’t Matter Whether It Was”, Yossi Melman, *Tablet*, October 5, 2010

“Iran Executes 2 Men, Saying One Was Spy for Israel”, William Yong, *New York Times*, December 28, 2010

“Iranian Citizen Hanged for Spying for Israel”, Yossi Melman, *Haaretz*, December 29, 2010 (H)

“Iran: ‘We Hanged an Israeli Spy’ — Ali Akbar Siadat Was Hanged for Spying for Israel, Which Paid Him US\$60,000”, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, December 29, 2010 (H)

“Tehran Demands UN Intervention, Accuses Israel of Killing Its Minister of Defense (Ali Riza Askari)”, Yossi Melman, *Haaretz*, January 2, 2011 (H)

“Iran to the UN: Find Out What Happened to the Missing General”, YNET, December 31, 2010 (H)

“Outgoing Mossad Head Delivers Farewell Words”, Jpost.com.staff, *Jerusalem Post*, January 7, 2011

“Netanyahu Bids Farewell to Mossad Chief”, Gil Ronen, Arutz Sheva, Israel National News.Com, March 1, 2011 (H)

“Iran Threat Is Too Much for the Mossad to Handle: Israel’s Intelligence Agencies Operate Brilliantly but They Can’t Tackle Historic Challenges Singlehandedly”, Ari Shavit, *Haaretz.com*, February 18, 2010 (H)

“The Superman of the Hebrew State”, Ashraf Abu El-Hul, *El-Aharam*, January 16, 2010

Розділ 3. ПОВІШЕННЯ В БАГДАДІ

Hagai, Eshed, *One-Man Mossad, Reuven Shiloach: Father of the Israeli Intelligence* (Tel Aviv: Idanim, 1988) (H)

Shabtai, Teveth, *Ben-Gurion’s Spy, The Story of the Political Scandal that Shaped Modern Israel* (New York: Columbia University Press, 1990) (H)

Strasman, Gavriel, *Back from the Gallows* (Tel Aviv: Yedioth Ahronoth Books, 1992) (H)

Bar-Zohar, Michael, *Spies in the Promised Land* (Boston: Houghton Mifflin, 1972)

Interviews with Shlomo Hillel, Yehuda Taggar, Mordechai Ben-Porat

Розділ 4. РАДЯНСЬКІЙ «КРИТ» І ТРУП У МОРІ

Справа Авні

Avni, Ze’ev, *False Flag: The Soviet Spy Who Penetrated the Israeli Secret Intelligence Service* (London: St. Ermin’s Press, 2000)

Censored and unpublished chapter about Ze’ev Avni, prepared for Michael Bar-Zohar’s book *Spies in the Promised Land*, as told by Isser Harel

Interviews of Ze’ev Avni, former ramsad Isser Harel, former head of the Shabak Amos Manor, members of the Mossad and Shabak (anonymously)

Труп у морі

Censored and unpublished chapter about Alexander Israel, “The Traitor”, prepared for Michael Bar-Zohar’s book *Spies in the Promised Land*

Interviews with Isser Harel, Amos Manor, Rafi Eitan, Raphi Medan, Alexander Israel's family members and friends (anonymously)
Michael Bar-Zohar, "The First Kidnapping by the Mossad", *Anashim* (People Magazine), 19–15, April 1997 (no. 14) (H)

Розділ 5. «ТА ЦЕ ПРОСТО ВИСТУП ХРУЩОВА...»

Interviews with Victor Grayevski, Amos Manor, Isser Harel, Yaacov Caroz
Khrushchev, Nikita, *The Secret Speech — on the Cult of Personality*, Fordham University, Modern History Sourcebook
"The Day Khrushchev Denounced Stalin", John Rettie, BBC, February 18, 2006
"Khrushchev's War with Stalin's Ghost", Chamberlain William Henry, *Russian Review*, vol. 21, no. 1, 1962
"Dreams into Lightning: Victor Grayevski", Michael Ledeen, asher813typepad.com/dreams_into_lightning/2007/11/victor-grayevski.html, November 5, 2007
"The Man Who Began the End of the Soviet Empire", Abraham Rabinovich, *Australian*, October 27, 2007
Victor Grayevski, Telegraph.co.uk, November 1, 2007
"The Secret About Khrushchev Speech", Tom Perfit, *Guardian*, as quoted in *Haaretz*, February 27, 2006 (H)
Shimron, Gad, *The Mossad and The Myth* (Jerusalem: Keter, 2002) (H)
"There Is a Speech of Khrushchev from the Congress", Yossi Melman, *Haaretz*, March 10, 2006 (H)
"Our Man in the KGB", Yossi Melman, *Haaretz*, September 22, 2006 (H)
Total change (turnabout) in broadcasting with the entrance of Victor Grayevski, Kol Israel, (H), www.iba.org.il/kolisrael70

Розділ 6. «ПРИВЕЗІТЬ АЙХМАНА ЖИВИМ АБО МЕРТВИМ!»

Chapters based on interviews and papers of Isser Harel that were censored and not included in Michael Bar-Zohar's book *Spies in the Promised Land* but released in *Yedioth Ahronoth* in 1970, and in Michael Bar-Zohar's book *Day of Reckoning* (Tepper, 1991)
Harel, Isser, *The House on Garibaldi Street* (Maariv, 1975) (H)
Bascomb, Neal, *Hunting Eichmann* (Tel Aviv: Miskal Books, Yedioth Ahronoth, 2010) (H)
Malkin, Peter Z., *Eichmann in My Hands* (Tel Aviv: Revivim, 1983) (H)
"Myth in Operation, the Capture of Adolf Eichmann", Avner Avrahami, *Haaretz*, May 7, 2010 (H)
"The Man with the Syringe", Dr. Yona Elian, Ety Abramov, *Yedioth Ahronoth*, May 13, 2010 (H)
"The Age and the Trick (Rafi Eitan)", Yael Gvirtz, *Yedioth Ahronoth*, March 31, 2006 (H)
"Zvi Malkin: The Man Who Captured Eichmann", Eli Tavor, *Yedioth Ahronoth*, March 15, 1989 (H)
"Fifty Years After Adolf Eichmann's Capture and Transfer to Israel, His Abductors Dispel Some Myths About the Operation and Tell How They Felt When the Top Nazi Was in Their Hands", Avner Avrahami, *Haaretz*, May 8, 2010 (H)
"Yehudith Nesyahu Is Dina Ron, the Woman Who Kidnapped Eichmann", Uri Blau, *Haaretz*, September 19, 2008 (H)
The operation to capture Adolf Eichmann — Official publication of the Shabak and the Mossad 1960 (H)
"Peter Zvi Malkin, Israeli Agent Who Captured Adolf Eichmann, Dies", Margalit Fox, *New York Times*, March 3, 2005
"Mother, I Captured Eichmann", Michal Daniel, YNET, May 27, 2003 (H)

“A Prickly Souvenir”, Ety Abramov, *Yedioth Ahronoth*, June 24, 2011(H)

Розділ 7. ДЕ ЙОСЕЛЕ?

Harel, Isser, *Operation Yossele* (Tel Aviv: Idanim, 1983) (H)

Interviews with Isser Harel, Ya'acov Caroz, Amos Manor

“The Convert from Neturei Karta”, Yair Etinger, *Haaretz*, July 9, 2010 (H)

“For Them, He Remained Yossele: 45 Years After the Operation, the Fighters Did Not Forget Those Days”, Eyal Levi, *Maariv NRG*, October 18, 2005 (H)

Розділ 8. НАЦИСТСЬКИЙ ГЕРОЙ НА СЛУЖБІ «МОССАДУ»

Interviews with Haim Israeli, Rafi Eitan, Raphi Medan, Isser Harel, Meir Amit, Amos Manor, Wernher von Braun

Trial of Otto Skorzeny and others, General Military Government Court of the US Zone of Germany, August 18–September 9, 1947, a British intelligence file

“The Liquidation of a German Scientist in the '60s”, Shlomo Nakdimon, Moshe Ronen, *Yedioth Ahronoth*, January 13, 2010 (H)

Harel, Isser, *The German Scientists Affair 1962–1963* (Tel Aviv: Maariv, 1982) (H)

Bar-Zohar, Michel, *La Chasse aux Savants Allemands* (Paris: Fayard, 1965)

Bar-Zohar, Michael, *Shimon Peres: The Biography* (New York: Random House, 2007)

Розділ 9. НАША ЛЮДИНА В ДАМАСКУ

Interviews with Elie Cohen's family; brothers and wife; Jacques Mercier

Segev, Shmuel, *Alone in Damascus: The Life and Death of Eli Cohen* (Jerusalem: Keter, 1986) (H)

“Eli Cohen”, a series of articles by Michael Bar-Zohar, *Haaretz*, September 1967 (H)

“The Daughter of the Spy Eli Cohen Opens Up All Her Wounds”, Jacky Hugi, *Maariv*, October 14, 2008 (H)

Розділ 10. «МЕНІ ПОТРІБЕН МІГ-21!»

Interviews with Meir Amit, Ezer Weizman

Amit, Meir, *Head to Head* Maariv, Hed-Arzi, 1999 (H)

Nakdimon, Shlomo, *The Hope that Collapsed: The Israeli-Kurdish Connection 1963–1975* (Tel Aviv: Miskal, 1966) (H)

The Jewel in the Crown, Yael Bar, Lior Estline, Israel Air-Force Internet site (H)

Broken wings, Sara Leibovitz-Dar, *NRG*, *Maariv*, June 2, 2007 (H)

Розділ 11. ТІ, ХТО НІКОЛИ НЕ ЗАБУДЕ

Interviews with “Anton Kunzle”, Menahem Barabash

“Kunzle, Anton” and Gad Shimron, *The Death of the Butcher of Riga* (Jerusalem: Keter, 1997) (H)

Bar-Zohar Michel, *Les Vengeurs* (Paris: Fayard, 1968)

“Menahem Barabash, a Former Lehi Member and One of the Killers of the Butcher of Riga: An Obituary”, Uri Dromi, *Haaretz*, October 18, 2006 (H)

“Still from the Same Village”, Mika Adler, *Israel Today*, April 16, 2010 (H)

“Critical Mishap in Paraguay”, Aviva Lori, Yossi Melman, *Haaretz*, August 19, 2005 (H)

- “The Butcher of Riga Was Kidnapped and Found Dead”, news service, *Yedioth Ahronoth*, March 7, 1965 (H)
- “A Quick Trial for the Murderers of Cukurs”, John Alison, *Yedioth Ahronoth*, March 8, 1965 (H)
- “When a Hangman Is Offering You His Gun”, Amos Nevo, *Yedioth Ahronoth*, July 25, 1997 (H)
- “Grandfather Killed a Nazi”, Gad Shimron, *Bamachane*, February 25, 2005 (H)

Розділ 12. ПОЛЮВАННЯ НА ЧЕРВОНОГО ПРИНЦА

- Bar-Zohar, Michael and Eitan Haber, *Massacre in Munich* (Guilford, England: Lyons Press, 2005), an updated edition of *The Quest for the Red Prince* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1983)
- Dittel, Wilhelm, *Mossad Agent: Operation Red Prince* (Bitan, 1997) (H)
- Tinnin, David B., with Dag Christensen, *Hit Team* (Jerusalem: Edan Books 1977) (H)
- Klein, Aharon, *Open Account: Israel's Killing Policy After the Massacre of the Athletes in Munich* (Yedioth Ahronoth Books, 2006) (H)
- Black, Ian, *Israel's Secret Wars: A History of Israel's Intelligence Services* (New York: Warner Books, 1991)
- Landau, Eli, Uri Dan, Dennis Eisenberg, *The Mossad* (New York: New American Library, 1977)
- Payne, Ronald, *Mossad: Israel's Most Secret Service*, Corgis Book, 1991
- “Mike Harari: A Private Citizen or an Israeli Secret Agent?”, Nahum Barnea, *Yedioth Ahronoth*, December 13, 1989 (H)
- “The Spy Who Loved Me: The Husband of Sylvia Rafael...”, Zadok Yechezkel, *Yedioth Ahronoth*, February 25, 2005 (H)
- The Head of the Mossad watched the killing of a terrorist leader in Paris, Washington correspondent, *Yedioth Ahronoth*, July 23, 1976 (H)
- “Avner's Liquidation Squad Avenged the Killing of the Athletes in Munich”, Yochanan Lahav, *Yedioth Ahronoth*, April 29, 1984 (H)
- “Revenge Now”, Eitan Haber, *Yedioth Ahronoth*, October 3, 2005 (H)
- “The Planner of the Munich Massacre: ‘I Do Not Regret It’”, YNET, March 17, 2006 (H)
- “Death of Muhamad Uda, One of the Planners of the Munich Massacre”, wire services, *Haaretz*, July 3, 2010 (H)

Розділ 13. СИРІЙСЬКІ ДІВИ

- Interviews with Avraham (Zabu) Ben-Zeev, Emanuel Allon, Amnon Gonen, others (anonymously)
- “Our Forces in the Heart of Damascus”, Gadi Sukenik, *Yedioth Ahronoth*, October 17, 2005 (H)

Розділ 14. «СЬОГОДНІ В НАС БУДЕ ВІЙНА!»

- Bar-Joseph, Uri, *The Angel, Ashraf Marwan, The Mossad and the Yom Kippur War*, Kinneret-Zmora-Bitan — Dvir, Or Yehuda, 2010 (H)
- Bregman, Aharon, *Israel's Wars 1947–1993* (London: Routledge, 2000)
- Bregman, Aharon, *A history of Israel* (London: Palgrave Macmilan, 2002)
- Shalev, Arie, *Defeat and Success in Warning: The Intelligence Assessment Before Yom Kippur War*, Maarachot, Ministry of defense publications, 2006 (H)
- Bar-Joseph, Uri, *The Watchman Who Fell Asleep: The Yom Kippur Surprise*, Zmora-Bitan, 2001 (H)
- Haber, Eitan, *Today We'll Be at War!* (Tel Aviv: Yedioth Ahronoth, 1987) (H)
- Zeira, Eli, *Myth Against Reality: The Yom Kippur War* (Tel Aviv: Yedioth Ahronoth, 1993, new edition 2004) (H)

Landau, Eli, Eli Tavor, Hezi Carmel, Eitan Haber, Yeshayahu Ben-Porat, Jonathan Gefen, Uri Dan, *The Mishap*, Special edition, Tel-Aviv 1973 (H)

“Meeting the Mossad — Ira Rosen Meets the Former Head of One of the World’s Top Spy Agencies”, CBS, *60 Minutes*, May 12, 2009

“Dead ‘Mossad Spy’ Was Writing Exposé”, Uzi Mahanaymi, *Sunday Times*, June 1, 2007

“Who Killed Ashraf Marwan”, Howard Blum, *New York Times*, July 13, 2007

“Was the Perfect Spy a Double Agent?” CBS, *60 Minutes*, May 10, 2009

“Thirty Years after Yom Kippur War, Top Secret Is Exposed by Israeli Historian Aharon Bregman”, Yossi Melman, August 19, 2003 [www.freedomwriter.com/issue 28](http://www.freedomwriter.com/issue/28)

“One Dead Israeli Spy, Two Theories of Double Loyalty, Three Explanations of How He Died, Four Suspects: Too Many Unanswered Questions”, *Huffington Post*, Haggai Carmon, July 14, 2010

“Revealing the Source”, Abraham Rabinovich, *Jerusalem Post*, May 7, 2007

“Billionaire Spy Death Remains a Mystery”, Andrew Hosken, *BBC Today*, July 15, 2010 (about his connections with the British and Italian secret services)

“Elite Detectives Called in to Probe Spy’s Fatal Fall”, Rajeev Syal, *New Zealand Herald*, October 6, 2008

“Inquest: Egyptian Spy Suspect’s Death Unexplained”, *New York Times*, Associated Press, July 14, 2010

“Who Caused the Death of the Spy?”, Yossi Melman, *Haaretz*, May 28, 2010 (H)

“Shabak Investigation: Did Eli Zeira Revealed State Secrets”, Efrat Weiss, YNET, July 17, 2008 (H)

“The Nightingale’s Song”, Moshe Goral, *Maariv*, June 13, 2007 (H)

“Low Probability: How a Legend Was Born”, Eli Zeira, *Yedioth Ahronoth*, December 11, 2009 (H)

“They Tricked Us”, Ron Ben Ishai, *Yedioth Ahronoth*, September 29, 1998 (H)

“Zamir: Zeira Should Take His Words Back or Publish the Recording”, Amir Rappaport, *Yedioth Ahronoth*, October 2, 1998 (H)

“In Modest Manner You Carried Out Hard and Daring Operations: Prime Minister to Zvi Zamir on His Retirement”, Eitan Haber, *Yedioth Ahronoth*, September 2, 1974 (H)

“Indictment Will Be Issued in Rome Against Former Head of the Mossad Zvi Zamir”, Yossi Bar, *Yedioth Ahronoth*, February 26, 1989 (H)

“12 Days Before Yom Kippur Golda Got Personal Information: Egypt and Syria Are Planning War”, Shlomo Nakdimon, *Yedioth Ahronoth*, October 8, 1989 (H)

“Former Italian Head of Intelligence: There Is No Proof that the Mossad Blew Up the Aircraft”, Yossi Bar, *Yedioth Ahronoth*, February 15, 1989 (H)

“Former Head of the Mossad Was Tried and Acquitted in Italy”, Yossi Bar, *Yedioth Ahronoth*, December 19, 1999 (H)

“Transcript of the Conversation Between Eli Zeira and Zvi Zamir”, Rami Tal, *Yedioth Ahronoth*, October 23, 1998 (H)

“Aman Was Mistaken in Evaluating the Enemy’s Intentions, and I Am Responsible”, Eli Zeira, *Yedioth Ahronoth*, October 24, 2003 (H)

“The Mossad Alert About the Imminent Eruption of War Did Not Get to the Chief of Staff”, Zvi Zamir, *Yedioth Ahronoth*, November 24, 1989 (H)

“Deep Throat Denies”, Yossi Melman, *Haaretz*, January 16, 2003 (H)

“This Is Not the Same State (Zvi Zamir)”, Etyy Abramov, *Yedioth Ahronoth*, March 29, 2007 (H)

“Suspicion: The Spy Was Thrown from His Apartment’s Balcony”, Modi Kreitman, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, June 28, 2007 (H)

“The Betrayed”, Nadav Ze’evi, *Maariv*, December 28, 2007 (H)

“What Do We Know About the Mysterious Death of Dr. Ashraf Marwan, the Agent Who Warned Us”, Yossi Melman, *Haaretz*, May 28, 2010 (H)

“Egyptian Double Agent in the Mossad (Excerpts from Aharon Bregman’s Book)”, Rami Tal, *Yedioth Ahronoth*, May 9, 2000 (H)

“How a Relative of Nasser Deceived Israel”, Aharon Bregman, *Yedioth Ahronoth*, September 15, 2002 (H)

Розділ 15. «МЕДОВА ПАСТКА» ДЛЯ АТОМНОГО ШПИГУНА

“Vanunu Leaked Information ‘to Prevent a Second Holocaust’”, Nana News, April 30, 2004 (H)

“About the Protocols of the Vanunu Trial”, Yossi Melman, *Haaretz*, November 25, 1999 (H)

“The Story of Vanunu’s Capture Is Published This Morning in Israel”, *Yedioth Ahronoth*, March 24, 1995 (H)

“The Life and Times of Cindy, the Mossad Agent Who Tempted Vanunu”, Yossi Melman, *Haaretz*, April 7, 1997 (H)

“From Australia to the Temptation by Cindy: How Vanunu Was Kidnapped”, Yossi Melman, *Haaretz*, April 21, 2004 (H)

“Friends Speak About Cindy”, Zadok Yechezkel, *Yedioth Ahronoth*, April 8, 1997 (H)

“Machanaymi: She Slammed the Phone on Me Three Times”, Naomi Levitzky, *Yedioth Ahronoth*, April 27, 1997 (H)

“The Italian Government Will Continue Investigating the Vanunu Kidnapping”, Yochanan Lahav, Yossi Bar, and Roni Shaked, *Yedioth Ahronoth*, January 11, 1987 (H)

“I Was Hijacked in Rome — Wrote Vanunu on His Palm”, Zadok Yechezkel, Gad Lior, *Yedioth Ahronoth*, December 23, 1986 (H)

“Vanunu Was Not the First to Fall in the Trap... The Tempting Girls”, Ohad Sharav, *Yedioth Ahronoth*, November 17, 1986 (H)

“The Girl Who Tempted Vanunu Is Cheryl Ben-Tov from Nataniya”, Yohanan Lahav, *Yedioth Ahronoth*, February 21, 1988 (H)

“The Girl Who Tempted Vanunu Lives 18 Years Under His Shadow: Cindy Is Afraid”, Anat Tal-Shir, Zadok Yechezkel, *Yedioth Ahronoth*, April 20, 2004 (H)

“*The Sunday Times*: These Are the Atom Secrets of Israel. Under a Neglected Storeroom, 35 Meters Underground, Atom Bombs Are Being Built”, *Yedioth Ahronoth*, October 6, 1986 (H)

“He Did It Again”, Ron Ben-Ishai, *Yedioth Ahronoth*, November 25, 1999 (H)

“That Is How I Photographed the Nuclear Reactor (Second Part of the Interview to the *Sunday Times*)”, Modi Kreitman, *Yedioth Ahronoth*, June 6, 2004 (H)

“Mordechai Vanunu: ‘There Is No Democracy in Israel’”, Gad Lior, *Yedioth Ahronoth*, June 6, 2004 (H)

“And Then Entered the Blond Guy Who Kicked and Beat Me.’ Vanunu Testifies About His Kidnapping in Court”, Michal Goldberg, *Yedioth Ahronoth*, November 24, 1999 (H)

“Cindy from the Vanunu Affair Is Selling Apartments in Florida”, *Sunday Times*, as quoted in *Yedioth Ahronoth*, April 20, 2004 (H)

“Missing Cindy”, Shosh Mula, Wata Awissat, *Yedioth Ahronoth*, September 1, 2006 (H)

“Mordechai Vanunu: That’s How I Was Kidnapped”, Shlomo Nakdimon, Tova Zimuki, *Yedioth Ahronoth*, January 24, 1997 (H)

“I Told Vanunu: Beware of Cindy”, Michal Goldberg, *Yedioth Ahronoth*, November 24, 1999 (H)

Розділ 16. СУПЕРГАРМАТА САДДАМА

Злет і падіння Джеральда Булля

Project Babylon: Gerald Bull’s Downfall, Anthony Kendall, www.DamnInteresting.com, February 16, 2007

“The Man Behind Iraq’s Supergun”, Kevin Toolis, *New York Times*, August 26, 1990

“The Paris Guns of World War One”, Christopher Eger, *Military History @ Suite 101*, July 23, 2006

“Shades of Supergun Evoke Hussein’s Thirst for Arms”, James Glanz, *New York Times*, September 10, 2006

“Murdered by the Mossad”, Canadian Broadcasting Corporation, February 2, 1991

“Who Killed Gerald Bull”, Barbara Frum, (Video) Canadian Broadcasting Corporation, <http://archives.cbc.ca>, April 5, 1990

Убивства Ваді Хаддада і Фатхі Шакікі

“Poisoned Mossad Chocolate Killed PFLP Leader in 1977, Says Book”, *Middle East Times*, May 5, 2006

“Interview with a Fanatic”, Lara Marlowe, *Time*, February 6, 1995

“Mossad’s License to Kill”, Gordon Thomas, *Telegraph*, February 17, 2010

“Islamic Jihad Betrayed by Mossad’s Spy”, Patrick Cockburn, *Independent*, March 21, 1996

Cordesman, Anthony H., *Escalating to Nowhere: The Israeli-Palestinian War — The Palestinian Factions that Challenge Peace and the Palestinian Authority*, Center for Strategic and International Studies, Washington D. C., April 3, 2005

“Arafat’s Murder Was Foiled by Malta Killing”, Patrick Cockburn and Safa Haeri, *Independent*, December 7, 1995

“Der Spiegel: That’s How Shafaqi Was Killed”, Tomer Sharon, *Yedioth Ahronoth*, November 5, 1995 (H)

“The Mossad Liquidated the Leader of the Jihad”, Smadar Perry, Roni Shaked, David Regev, *Yedioth Ahronoth*, October 29, 1995 (H)

“Five Bullets in the Head, from Zero Range in a Crowded Street”, Yossi Bar, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, October 29, 1995 (H)

“A Search for a Frenchman Who Brought the Motorcycle”, Alex Fishman, Yossi Bar, *Yedioth Ahronoth*, October 31, 1995 (H)

“The Head of the Mossad Supervised the Operation from a Boat Near Malta”, Israel Tomer, *Yedioth Ahronoth*, November 5, 1995 (H)

“The Assassination in Malta: The Professional Skills of the Agents vis-à-vis the Negligence of Shafaqi. No Bullets Were Found at the Killing Location. The Motorcycle Was Brought Especially to the Island”, Yossi Melman, *Haaretz*, October 30, 1995 (H)

“Sometimes a Small Organization Cannot Recover”, Yossi Melman, *Haaretz*, October 30, 1995 (H)

“With a Gun, Explosive, Poison, Without Asking Questions”, Yossi Melman, *Haaretz*, March 17, 1998 (H)

“Der Spiegel: Rabin Ordered the Killing of Shafaqi”, Akiva Eldar, *Haaretz*, November 5, 1995 (H)

“5 Shots in Malta”, Yitzhak Letz, *Globe’s*, April 15, 2001 (H)

“Despite the Iranian Financing, the Islamic Jihad Is Falling Apart Since the Murder of Shafaqi”, Guy Bechor, *Haaretz*, October 14, 1996

Розділ 17. ФІАСКО В АММАНІ

Yatom, Danny, *Secret Sharer: From Sayeret Matkal to the Mossad* (Tel Aviv: Yedioth Ahronoth, 2009)

“Back to the Scene of the Crime”, Yossi Melman, *Haaretz*, September 26, 2007 (10th anniversary of the fiasco) (H)

“The Mossad Affair (Mash’al): A Full Recapture of the Events”, Anat Tal-Shir; “Netanyahu Will Bury the Head of the Mossad Slowly but Sophisticatedly”, Nahum Barnea; “Breaking News: The Jordanians Threatened to Break into the Embassy in Amman. Israel Was Forced to Hand the Secret Formula of the Chemical Weapon”, Shimon Shifer; “Hussein Demands that the Mossad Fire All the People Involved in the Affair, or no Israeli Intelligence Agents Will Be Allowed into Jordan”, Smadar Perry; “Due to Previous Successes, the Mossad Developed the Notion that Such an Operation Is Foolproof”, Ron Ben-Ishai; “Danny Yatom Was Left Alone; Now Everybody Is Turning Their Backs on Him”, Ariela Ringel Hoffman and Guy Leshem; “The Rivalry Between the Intelligence Agencies

Is Oozing to the lower Levels; Senior Security Official: 'If It Doesn't Stop Immediately We'll Pay Dearly'", Alex Fishman — *Yedioth Ahronoth*, special edition, October 10, 1997 (H)

Розділ 18. Із Північної Кореї з любов'ю

September 6, 2007, airstrike, Globalsecurity.org, October 29, 2007

"The Attack on Syria's Al-Kibar Nuclear Facility", Daveed Gartenstein-Ross and Joshua D. Goodman, Spring 2009, <http://www.jewishpolicycenter.org>

"Israel Struck Syrian Nuclear Project, Analysts Say", David E. Sanger and Mark Mazetti, *New York Times*, October 14, 2007

"Report: Iran Financed Syrian Nuke Plans — Tip from Defector Said to Lead to Israeli Strike on Suspected Reactor in '07", Associated Press, March 19, 2009

"Former Iranian Defense Official Talks to Western Intelligence", Daphna Linzer, *Washington Post*, March 8, 2007

"Israelis Blew Apart Syrian Cache", Uzi Mahanaymi, Sarah Baxter, and Michael Sheridan, *Sunday Times*, September 16, 2007

"Snatched: Israeli Commandos Nuclear Raid", Uzi Mahanaymi, Sarah Baxter, and Michael Sheridan, *Sunday Times*, September 23, 2007

"How Israel Destroyed Syria's Al-Kibar Nuclear Reactor", Erich Follath and Holger Stark, Spiegel.de, February 11, 2009

Background Briefing with Senior U. S. Intelligence Officials on Syria's Covert Nuclear Reactor and North Korea's Involvement, Council of Foreign Relations, www.cfr.org, April 24, 2008

"The Mossad Planned to Sink a Syrian Freighter with Missiles from Korea: A Chapter from the Book The Volunteer: A Biography of a Mossad Agent", Michael Ross and Jonathan Kay, *Yedioth Ahronoth*, September 12, 2007 (H)

"Report: Syria and North Korea Are Building Together a Nuclear Site", Yitzhak Ben-Horin, *Yedioth Ahronoth*, September 13, 2007 (H)

"That Is How a Syrian Nuclear Project Grew Under Our Nose", Amir Rappaport, *Maariv*, November 2, 2007 (H)

"The Syrian Nuclear Reactor Was Attacked Weeks Before It Became Operative", Yitzhak Ben-Horin, *Yedioth Ahronoth*, April 24, 2008 (H)

"Report: A Commando Unit Landed in Syria a Month Before the Nuclear Reactor Was Bombed", Yossi Melman, *Haaretz*, March 19, 2009 (H)

"Report: An Iraqi Defector Uncovered the Syrian Nuclear Reactor — Reveals a Swiss Newspaper", Amit Valdman, News 2, Mako, March 19, 2009 (H)

"Bush: The Revelations About the Bombing of the Nuclear Reactor in Syria: A Message to Tehran", *Haaretz*, April 29, 2008 (H)

"Exclusive: YNET's Envoy at the Operation Site in Syria", Ron Ben-Ishai, YNET, September 26, 2007 (H)

"The Syrian Nuclear Plan", Tzava Ubitachon, Dr. Yochai Sela, The Mideast Forum, September 15, 2007 (H)

"North Korea Assists the Syrians in the Nuclear Field", Walla, based on the *Washington Post*, September 13, 2007 (H)

"Sayeret Matkal Operated in Syria Prior to the Attack", *Yedioth Ahronoth*, September 23, 2007 (H)

"North Korean Scientists May Have Been Killed in Syria", Yaniv Halili, *Yedioth Ahronoth*, September 18, 2007 (H)

"That Is How the 'Agriculture Compound' Was Bombed", Gad Shimron, *Maariv*, September 16, 2007 (H)

“Aman Chief: Israel Recovered Its Deterrence Capacity”, Yuval Azulay, Barak Ravid, *Yedioth Ahronoth*, September 17, 2007 (H)

“North Korea for the Sake of Assad”, Smadar Perry, Orly Azulay, *Yedioth Ahronoth*, September 23, 2007 (H)

“Sayeret Matkal Collected Nuclear Samples in Syria”, *Yedioth Ahronoth*, September 23, 2007 (H)

“Israel Had an Agent in the Syrian Nuclear Reactor”, Orly Azulay, *Yedioth Ahronoth*, October 21, 2007 (H)

“Who Is Assisting Damascus in Upgrading Its Falling Nuclear Program?”, Yossi Melman, *Haaretz*, September 16, 2007 (H)

“Israel Made the U. S. Understand”, Yossi Melman, *Haaretz*, April 27, 2008 (H)

“Report: Enriched Uranium in the Nuclear Site that Israel Bombed”, Yossi Melman, *Haaretz*, November 11, 2008 (H)

“Report: Israel Had a Mole in the Syrian Reactor”, YNET, October 20, 2007 (H)

Report: The Compound Which Was Bombed in Syria Was the Building Site of a Nuclear Reactor. *The New York Times*: The Reactor Was Not in an Advanced Stage and Was Being Built According to a North Korean Design, October 14, 2007

ABC: Israel Sent an Agent to the Syrian Reactor, or Recruited One of Its Workers, October 21, 2007

“Satellite Pictures Show: The Syrian Compound Which Was Bombed Had Been Built Six Years Ago”, Brod William, Mazeti Mark, *New York Times* as quoted in *Haaretz*, October 28, 2007 (H)

“Iran Financed the Building of the Nuclear Reactor That Was Bombed in Syria”, Yossi Melman, *Haaretz*, March 20, 2009 (H)

“The Iranian Officer Who Defected to the U. S. Caused the Attack on the Syrian Reactor”, News 10, news.nana10.co.il, March 19, 2009 (H)

“Report: The Iranian General Emigrated to the U.S.”, Yoni Mendel, Walla, <http://news.walla.co.il>, February 6, 2007 (H)

“Sayeret Matkal Brought Earth Samples and Bush Authorized the Bombing in the North of Syria”, Inian Merkazi, News-israel.net, May 10, 2010 (H)

“Report: A Commando Unit Landed in Syria a Month Before the Reactor Was Bombed”, Yossi Melman, *Haaretz*, March 19, 2009 (H)

“Iran to Assad: We’ll Assist as Much as Needed”, Yoav Stern, *Haaretz*, September 7, 2007 (H)

“The Airplanes Incident: Embarrassed Damascus”, Guy Bechor, Gplanet.co.il, September 15, 2007 (H)

“Between the Lines,” Prof. Eyal Ziser, news.nana10.co.il, November 15, 2010 (H)

“Bush: Olmert Asked Me to Bomb the Syrian Reactor”, NRG News, November 6, 2010 (H)

“The Attack on the Reactor: That’s How It Happened”, Eli Brandstein, *Maariv*, November 8, 2010 (H)

“Who’s Afraid of Syria”, Ben Caspit, NRG Maariv, November 7, 2010 (H)

George W. Bush, *Decision Points* (New York: Crown, 2010)

Смерть генерала Сулеймана

“Syrian General’s Killing Severs Hezbollah Links”, Nicholas Blandford and James Hider, TimesOnline.com, August 6, 2008

“General Muhammad Suleiman Buried in Syria”, cafesyria.com/yrianews/2706.aspx, August 10, 2008

“Mystery Shrouds Assassination of Syria’s Top Security Adviser”, Manal Lutfi and Nazer Majli, *Asharq El-Awsat*, August 5, 2008

“Slain Syrian Aide Supplied Missiles to Hezbollah”, Uzi Mahanaymi, *Sunday Times*, August 10, 2008

“Meir Dagan: The Mastermind Behind Mossad’s Secret War”, Uzi Mahanaymi, *Sunday Times*, February 21, 2010

“The Mystery Behind a Syrian Murder”, Nicholas Blandford, *Time*, August 7, 2008

- “There Was Total Silence”, Lilit Wanger, *Yedioth Ahronoth*, June 7, 2010 (H)
- “Commendation of the Long Arm”, Yossi Yehoshua, *Yedioth Ahronoth*, June 22, 2010 (H)
- (Sunday Times: The Naval Commando Liquidated Muhammad Suleiman Two Years Ago)
- “The End of the Secret Adviser of the Syrian President”, Jacky Huggi, *Maariv*, August 4, 2008 (H)
- “The Hezbollah Member Who Was Liquidated Was Nicknamed in Israel ‘the Syrian Mughniyeh’”, Barak Rabin, Yoav Stern, *Haaretz*, August 4, 2008 (H)
- “Death of the North Korean Builder and Security Officer of the Syrian Reactor”, Debka Internet site, August 9, 2008 (H)
- “Wikileaks: Syria Believes Israel Killed Top Assad Aide”, Lahav Harkov, *Jerusalem Post*, December 24, 2010
- “Former CIA Director: The Secrecy Around the Attack on the Syrian Reactor Is Unjustified”, Amir Oren, *Haaretz*, July 9, 2010 (H)

Розділ 19. КОХАННЯ І СМЕРТЬ О ВЕЧІРНІЙ ПОРІ

- “Profile: Imad Mughniyeh”, Ian Black, *Guardian*, February 13, 2008
- “US Official: World ‘Better Place’ with Death of Hezbollah Figure”, Associated Press, February 13, 2008
- “Mossad Most Wanted: A Deadly Vengeance (Imad Mughniyeh)”, Gordon Thomas, *Independent*, February 23, 2010
- “Commentary: A Clear Message to Nasrallah and the Hezbollah”, Amir Oren, *Haaretz*, February 13, 2010 (H)
- Hezbollah’s report about the liquidation of Mughniyeh, Debka file, February 28, 2008 (H)
- “From Argentina to Saudi Arabia, Everybody Was Looking for Mughniyeh”, *Yedioth Ahronoth*, February 13, 2008 (H)
- “Syria: The Liquidation of Mughniyeh Is a Terrorist Act”, Yoav Stern, Yossi Melman, *Haaretz*, 13.2.200 (H)
- “The Terror Attacks that Put Mughniyeh on the Map”, Yossi Melman, *Haaretz*, February 13, 2008 (H)
- “The Retaliation for the Killing of Mughniyeh Is a Question of Time”, Roy Nachmias, *Yedioth Ahronoth*, June 30, 2008 (H)
- “Commentary: He Was Higher on the Wanted List Than Nassrallah”, Yossi Melman, *Haaretz*, February 13, 2008 (H)
- “Iran — The Killing of Mughniyeh Is an Example of the Israeli Terror”, Dudi Cohen, Roy Nachmias, *Yedioth Ahronoth*, February 13, 2008 (H)

Розділ 20. УВАГА, ЗЙОМКА!

- “Assassins Had Mahmoud al-Mabhouh in Sight as Soon as He Got to Dubai”, Hugh Tomlinson, *Times* (UK), February 17, 2010
- “Mahmoud al-Mabhouh Was Sedated Before Being Suffocated, Dubai Police Say”, *Times* (UK), March 1, 2010
- “Report from the *Sunday Times*: PM Authorized Mabhouh Killing”, YNET, February 21, 2010
- “Inquiry Grows in Dubai Assassinations”, Robert F. Worth, *New York Times*, February 24, 2010
- “Britain’s Prime Minister Ordered the Investigation of the Forged Passports; the Israeli Ambassador Was Summoned for a Clarification”, Barak Ravid, Dana Herman, *Haaretz*, February 18, 2010 (H)
- “The Result Test: Not a Failure, Great Achievement”, Eitan Haber, *Yedioth Ahronoth*, February 18, 2010 (H)
- “The Hit Team Visited Dubai 3 Times”, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, February 19, 2010 (H)

- “The Last Liquidation of This Kind; There Will Not Be Many More Like This One”, Yossi Melman, *Haaretz*, February 19, 2010 (H)
- “Netanyahu to the Hit Team: The People of Israel Trust You, Good Luck”, *Yedioth Ahronoth*, February 21, 2010 (H)
- “Gail Is Checking Out (from the Hotel)”, Noam Barkan, Benjamin Tubias, *Yedioth Ahronoth*, February 22, 2010 (H)
- “Dubai Exposed 15 More Agents; Ten of Them Have Names of Israeli Citizens”, *Haaretz*, February 25, 2010 (H)
- “The Liquidation in Dubai: 8 Israelis Carrying Forged Passports Will Be Called to Testify by British Investigators”, Modi Kreitman, Zvi Zinger, Eitan Glickman, *Yedioth Ahronoth*, February 28, 2010 (H)
- “The Israeli Ambassador in Australia Was Summoned for Clarification”, Dana Herman, Barak Ravid, *Haaretz*, February 25, 2010 (H)
- “London Does Not Await the Mossad”, Itamar Eichner, *Yedioth Ahronoth*, May 4, 2010 (H)
- “Australian Intelligence Report: The Mossad Is Responsible for the Forgery”, *Yedioth Ahronoth*, May 25, 2010 (H)
- “Forged Passports: An Israeli Diplomat Was Expelled from Ireland”, Modi Kreitman, Itamar Eichner, *Yedioth Ahronoth*, June 16, 2010 (H)
- “The Killers of the Hamas High Official Are Listed on the ‘Wanted’ List of the Interpol”, Avi Issacharov, Dana Herman, *Haaretz*, February 19, 2010 (H)
- “Did Not Withstand the Temptation — A Foreign Woman Is Suspected to Have Made Him Open the Door”, Smadar Perry and Roni Shaked, *Yedioth Ahronoth*, February 1, 2010 (H)
- “Dubai Presents the Hit Men, That’s How He Was Killed, a Woman Agent at the Door”, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, February 16, 2010 (H)
- “‘Thank God I Know to Take Precautions,’ Mabhouh in an Interview to Al-Jazeera”, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, February 12, 2010 (H)
- “A Dubai Hug — Portrait of Dhahi Khalfan”, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, March 5, 2010 (H)
- “Report: Germany Issued a Warrant for the Arrest of a Suspect in Assisting the Attack in Dubai”, Ofer Aderet, Yossi Melman, *Haaretz*, January 16, 2011 (H)
- “The ‘Mossad Agent’ Fined 60,000 Euros in Germany Is Uri Brodsky, Accused of Involvement in the Liquidation of Mabhouh”, Eldad Beck, *Yedioth Ahronoth*, January 16, 2011 (H)
- “The Man Killed — ‘A Hamas High Official’”, Smadar Perry, wire services, *Yedioth Ahronoth*, April 7, 2011 (H)
- “Dubai Police Allege Assassination Team in Hamas Commander’s Slaying Used Credit Cards Issued by Iowa Bank”, John McGlothlen, News Hawk, Statewide News, February 24, 2010
- “Dubai Police Release New Suspects in Hit Squad Killing”, Simon McGregor-Wood, Vic Walter, and Lara Setrakian, ABC News Dubai, February 10, 2010, Payonneer.Com, case study –Elance
- “Israel Attacked in Sudan”, Yossi Yehoshua, *Yedioth Ahronoth*, April 6, 2011 (H)
- Israel Attacked in Sudan*, Smadar Perry, *Yedioth Ahronoth*, April 7, 2011 (H)
- “Sudan to File a Complaint Against Israel to the UN Over the Air Strike”, Aljazeera.Net, April 7, 2011
- “Israel Attacked in Sudan to Prevent Arms Smuggling to Gaza”, Niletvinternational.net, April 20, 2011

Розділ 21. 3 КРАЇВ ЦАРИЦІ САВСЬКОЇ

Of the many sources for this chapter, the most helpful has been the book by Shimron, Gad: *Bring Me the Jews of Ethiopia, How the Mossad Brought the Ethiopian Jews from Sudan* Or Yehuda, Maariv (Hed Arzi), 1988 (H)

The History of the Ethiopian Jews, Jewish Virtual Library, jewishvirtuallibrarY.org

“Israel to Speed Immigration for Jews in Ethiopia”, Greg Myre, *New York Times*, February 1, 2005
 “Distant Relations”, Uriel Heilman, *Jerusalem Post*, April 8, 2005
Falasha: Exile of the Black Jews of Ethiopia, a documentary film by Simcha Jacobovici, 1983
 The emigration of the Ethiopian Jews, Operation Moses 1984 and Operation Salomon 1991,
 www.jafi.org.il/ JewishAgency/Hebrew (H)
 “Operation Moses”, Ainao Freda Sanbato, *Haaretz*, March 11, 2006 (H)
 “Then I Said in Hebrew: What Are You Doing Here?”, David Shalit, *Haaretz*, May 17, 1996 (the story
 of Harry Gold) (H)
 “The Exodus from Ethiopia”, Tudor Perfit, *Yedioth Ahronoth*, October 25, 1985 (H)
 “Fleet 13 on the Sudan Shores”, *Yedioth Ahronoth*, March 15, 1994 (H)
 “Fleet 13 Landed in Sudan”, Arie Kizel, *Yedioth Ahronoth*, March 18, 1994 (H)
 “Last Stop Sudan”, Shahar Geinosar, *Yedioth Ahronoth*, June 27, 2003 (H)
 “First, Bring Some Samples”, Yigal Mosko, *Yedioth Ahronoth*, October 12, 2001 (H)
 “Israel Lover”, Dani Adino Ababa, Zimbabwe (Manegisto Heilla Mariam), *Yedioth Ahronoth*,
 September 23, 2005 (H)
 “Following Me in the Desert”, Smadar Shir, *Yedioth Ahronoth*, July 17, 2009 (H)
 “In the Prairies of Ethiopia”, David Regev, *Yedioth Ahronoth*, March 19, 2010 (the story of David Ben-
 Uziel) (H)
 “Hamasa L’Eretz Israel — The Journey to the Land of Israel”: lyrics by Haim Idissis, music by Shlomo
 Gronich
 “25 Years to Operation Moses: Interviews with Emanuel Allon, Gadi Kroll, David Ben- Uziel, and
 Yonathan Shefa”, Nir Dvori, *The News*, Channel 2, June 15, 2010 (H)
 “Operation Solomon — Bring the Ethiopian Jews”, Harel and Eran Duvdevani, sky- high.co.il (H)

ЗАГАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА

КНИЖКИ ІВРИТОМ

Edelist, Ran, *The Man Who Rode a Tiger* (Zmora-Bitan, 1995)
 Bar-Zohar, Michael, ed., *100 Men and Women of Valor* (Ministry of Defense Publishing House, 2007)
 Golan, Aviezer, Danny Pinkas, *Code Name: The Pearl* (Zmora-Bitan-Modan, 1980)
 Golan, Aviezer, *Operation Susanna* (Yedioth Ahronoth, 1990)
 Thomas, Gordon, *Gideon’s Spies: The Secret History of the Mossad* (Or-Am, 2008)
 Gilon, Carmi, *Shin-Beth Between the Schisms* (Tel Aviv: Miskal Yedioth Ahronoth, 2000)
 Melman, Yossi, Eitan Haber, *The Spies: Israel’s Counter-Espionage Wars* (Tel Aviv: Miskal Yedioth
 Ahronoth, 2002)
 Halevi, Ephraim, *A man in the shadows* (Matar, 2006)
 Westerby, Gerald, *A Mossad Agent in Hostile Territory* (Matar, 1988)
 Melman, Yossi, ed., *Report of the CIA on the Israeli Intelligence Services* (Tel Aviv: Zmora-Bitan, 1982)
 Amidror, Yaacov, *Intelligence from Theory to Practice* (Ministry of Defense Publications, 2006)
 Fine, Ronald, *The Mossad* (Or-Am, 1991)
 Kimche, David, *The Last Option* (Miskal Yedioth Ahronoth, 1991)
 Sagi, Uri, Rami Tal, ed., *Lights in the Fog* (Yedioth Ahronoth, 1998)
 Shimron, Gad, *The Mossad and the Myth* (Jerusalem: Keter, 2002)

КНИЖКИ АНГЛІЙСЬКОЮ

Posner Steve, *Israel Undercover: Secret Warfare and Hidden Diplomacy in the Middle East* (Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1987)

Raviv, Dan, Yossi Melman, *Every Spy a Prince: The Complete History of the Israeli Intelligence Community* (Boston: Houghton Mifflin, 1990)

Landau, Eli, Uri Dan, Dennis Eisenberg, *The Mossad* (New York: Paddington Press, 1978)

Bar-Zohar, Michael, *Spies in the Promised Land* (Boston: Houghton Mifflin, 1972)

КНИЖКИ ФРАНЦУЗЬКОЮ

Dan, Uri, *Mossad: 50 Ans de guerre secreta* (Paris: Presses de la Cite, 1995)

Bar-Zohar, Michel, *Les Vengeurs* (Paris: Fayard, 1968)

ІНТЕРВ'Ю

Isser Harel, Ya'acov Caroz, Izzi Dorot, Yitzhak Shamir, Amos Manor, Meir Amit, Anton Kunzle, Menachem Barabash, Victor Grayevski, Yitzhak Rabin, Ezer Weizman, Haim Israeli, Dr. Pinhas (Siko) Zusman, Uri Lubrani, Wernher von Braun, Rafi Eitan, Raphi Medan, Yitzhak Sarid, Eli Landau, Hanoch Saar, Avraham (Zabu) Ben-Zeev, Emanuel Allon, Amnon Gonen, Elie Cohen's family, Alexander Israel's family, Ze'ev Avni, and many others who preferred to remain anonymous.

60 Читачам, які володіють англійською, може бути цікаво знати, що всі згадані в переліку ізраїльські, арабські та європейські медіа мають і англійські версії, звідки, власне, автори в більшості випадків і взяли відповідні заголовки. Водночас не всі ці матеріали збереглися в інтернет-архівах до сьогодні (чи взагалі виходили в англійськомовних версіях).

ІЛЮСТРАЦІЇ

Місце побудови ядерного реактора в Натанзі, виявлене завдяки пильності офіцера розвідки «Моссаду». *(Google Earth)*

Алі Мохаммаді.
Замінований
мотоцикл.
(Wikipedia)

Меір Даган. Бійці
прозвали його
Царем Тіней.
(Дан Баліт)

Даган: «Цей старий
був мій дід». (З фондів
меморіалу «Яд Вашем»)

Іссер Харель. Бен-Гуріон
звелів йому: «Привезіть
Айхмана живим або
мертвим». *(Аміт Шабі)*

Адольф Айхман на суді
в Єрусалимі. *(З матеріалів
пресслужби уряду Ізраїлю)*

Мадлен Ферраль,
відома також як Рут
Бен-Давид, Мата Харі
світу єврейських
ультраортодоксів.
(З архівів газети *Yedioth
Achronoth*)

Йоселе Шумахер
зі своїми батьками
після того, як його
знайшли та повернули
до Ізраїлю. Праворуч –
репортер «Єдіот
агроноту» Єщцель
Адірам. (Давид Рубінгер)

«Аль-Кахір»
(«Завойовник») —
ракета, яку збудували
в Єгипті німецькі
науковці. (З архівів
газети *Yedioth
Ahronoth*)

Професор Ойген
Зенгер з Отто
Йокліком

Італійський диктатор
Беніто Муссоліні
та його рятівник
Отто Скорцені

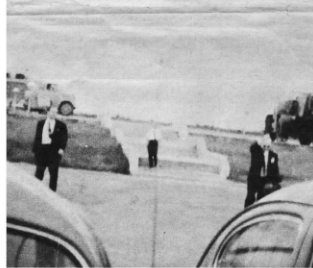
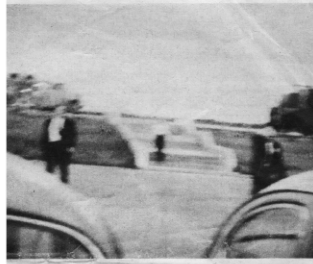

Елі Коен і його родина, рідкісна мить щастя

Елі Коен на суді в Дамаску

Камаль Амін Табет у компанії сирійських офіцерів на Голанських висотах. (З архівів газети *Yedioth Ahronoth*)

Перша шпальта випуску «Єдіот агроноту» за 7 березня 1965 року з повідомленням про вбивство Цукурса

Скриня, у якій у Монтевідео виявили тіло Цукурса

Антон Кунцле на фото, яке зробив Герберт Цукурс. «Якщо мене вб'ють, мій убивця – на цій фотографії»

МіГ-21. Такий був потрібен Езеру Вейцману. *(Цвіка Тішлер)*

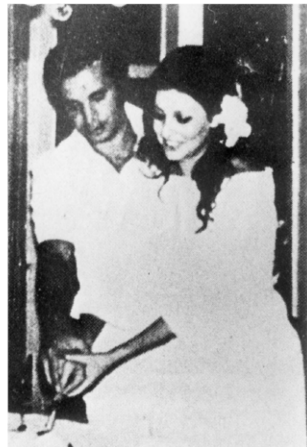

Глави «Моссаду»
(рамсади) Меір Аміт
і Ефраїм Галеві.
(Міхаель Кремер)

Голда Меїр. «Відправляйте хлопців». (Давид Рубінґер)

Червоний Принц
і найгарніша жінка світу

Похорон Червоного Принца:
Ясір Арафат і син Алі Хасана Саламе
(*Давид Рубінгер*)

Цві Замір: «Сьогодні в нас буде війна!».
(З матеріалів пресслужби уряду Ізраїлю)

Ашраф Марван, наша людина в кабінеті
египетського президента. (*Wikipedia*)

Ицхак (Хака) Хофі. Загін Хаки в Судані. (Давид Рубінгер)

Джеральд Буль – людина, яка продала душу дияволу. (Wikipedia)

Наум Адмоні: слідами
Вануну. (З архівів газети
Yedioth Ahronoth)

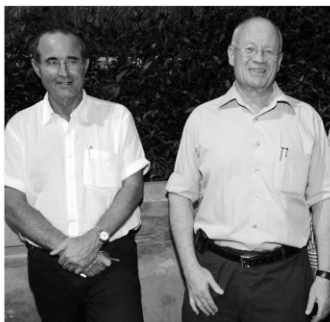

Вічний Рафі Ейтан
отримує грамоту подяки
за схоплення Айхмана.
(З матеріалів пресслужби
уряду Ізраїлю)

Джон Кроссман (Мордехай Вануну) виходить із в'язниці.
(З матеріалів пресслужби уряду Ізраїлю)

Глави «Моссаду» Дані Ятом і Шабтай Шавіт. (Meir Partush)

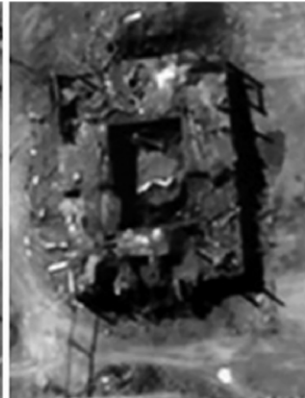
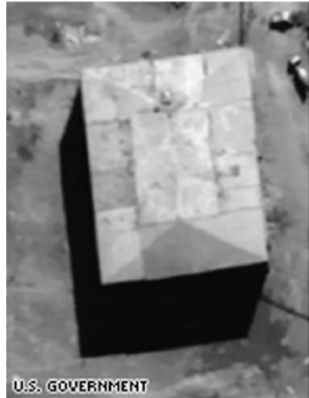
«Медова пастка» на ім'я Сінді.
(З архівів газети Yedioth Ahronoth)

Имад Мугнія, номер один у списку найрозшукуваних ФБР осіб. («Хезболла»)

Халед Машаль, життя якому врятувала помилка. (З матеріалів пресслужби уряду Ізраїлю)

Сирійський ядерний реактор перед і після візиту ізраїльських ВПС. (Із матеріалів уряду США)

Махмуд аль-Мабух. Увага, зйомка!
(Wikipedia)

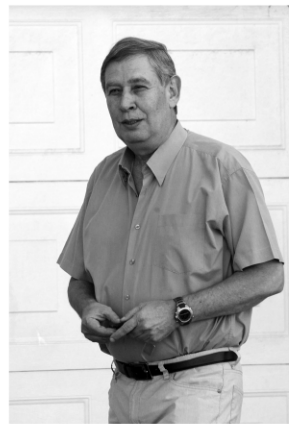

Агенти «Моссаду» в дії. (Відео поліції Дубая)

«Ще трішки, зовсім трішечки, і мрії здійняться, скоро ми будемо в землі Ізраїлевій».
(Елад Гершгорен)

Рамсад Тамір Пардо.
(Тотеріко)

Суспільно-політичне видання

Серія «Єврейська бібліотека»

БАР-ЗОХАР Міхаель, Мшаль Ніссім

Моссад

**Найвидатніші операції
ізраїльської розвідки**

Керівниця проєкту *Галина Харук-Бачуро*
Координаторка проєкту *Ірина Григоренко*
Літературний редактор *Євген Будько*
Коректорка *Анастасія Ушинська*
Технічний редактор *Володимир Шостак*
Верстальник *Назар Матлак*
Художня редакторка *Ольга Старостіна*
Дизайнер обкладинки *Орест Підлісецький*

Дякуємо за допомогу в підготовці видання *Олександрів Краєву* та *Олександрів Черевку*

Підписано до друку 02.12.2021
Формат 60 × 90/16
Ум. друк. арк. 25
Наклад 2000 прим.
Зам. № 603641

Видавець: ТОВ «НФ»
Свідоцтво ДК № 4722 від 19.05.2014
Висновок Держ. сан-епідем. експертизи № 12.2-18-1/24128 від 19.10.2020
☎ Пров. Алли Горської, 5, м. Київ, Україна, 01032
☎ (044) 222-53-49, ✉ pub@nashformat.ua

Надруковано у ТОВ «Конві Прінт»
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018
☎ Вул. Антона Цедіка, 12, м. Київ, Україна, 03680

Залишайте відгуки й отримуйте знижки на купівлю нових книжок

Помітили прикру
помилку?

Напишіть нам
про це.
Ми хочемо
ставати кращими!

Сподобалася
книжка?

Поділіться
враженнями
з іншими
читачами!